T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

BULUT MOTİFİNİN MENŞEİ VE OSMANLI'DA İLK ÖRNEKLERİ

Yüksek Lisans Tezi

EMİNE GEÇTAN

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

BULUT MOTİFİNİN MENŞEİ VE OSMANLI'DA İLK ÖRNEKLERİ

Yüksek Lisans Tezi

EMİNE GEÇTAN

Danışman
PROF. DR. AZİZ DOĞANAY

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Anabilim Dalı İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi EMİNE GEÇTAN'nın BULUT MOTİFİNİN MENŞEİ VE OSMANLI'DA İLK ÖRNEKLERİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 4.07.2019 tarih ve 2019-20/25 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ...04.../...10.../...2019...

Öğretim Üyesi Adı Soyadı			**İmzası**
1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. AZİZ DOĞANAY	
2.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi ALİ RIZA ÖZCAN	
3.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi SEHER AŞICI	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyisim	: Emine Geçtan
Anabilim Dalı	: İslâm Tarihi ve Sanatları
Programı	: İslâm Tarihi ve Sanatları
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Aziz Doğanay
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans - Ekim 2019
Anahtar Kelimeler	: Bulut, Motif, Ejderha, Sîmurg, Tezyînât, Tezhip, Tasvir, İlhanlı, Timurlu, Akkoyunlu, Karakoyunlu, Herat, Şiraz, Tebriz, Anadolu Selçuklu, Osmanlı.

ÖZET

Mitolojik bir figür olan ejderhadan ve gökyüzündeki yağmur bulutlarından ilhamla, iki farklı yoldan gelişen bulut motifi, Uzak Doğu'dan Orta Asya'ya, Türkistan'dan Anadolu'ya uzanan coğrafyada sanatkârların severek ve ustalıkla kullandığı motiflerden biri olmuştur. Anadolu Selçuklu, İlhanlı, Celâyirli, Timurlu, Akkoyunlu, Karakoyunlu ve nihayet Osmanlı sanat mekteplerinin zevk süzgecinden geçerek gelişen ve çeşitlenen motif böylece İslâm sanatının özgün motif repertuarına dâhil olmuştur. Ancak motifin menşei, çeşitleri ve Osmanlı sanatına geliş süreci, geniş çaplı bir incelemeye tâbî tutulmamıştır. Bu çalışmada motifin menşei, çeşitleri, bahsi geçen devletlerin sanat mekteplerindeki kullanım biçimleriyle tezyînâttaki kullanım alanları ve Osmanlı sanatındaki ilk örnekleri incelenmiştir. Örnek tezyînî eserler üzerinden gelişim seyri takip edilen motifin genel olarak yığma bulut ve dolantı bulut olmak üzere iki farklı çeşitten oluştuğu, zaman zaman bu iki çeşidin birleştirilerek kullanıldığı gözlemlenmiştir. Resimlerle desteklenen *Bulut Motifinin Menşei ve Osmanlı'da İlk Örnekleri* adlı tez çalışmasıyla, tezyînî sanatlarda önemli bir yere sahip olan bulut motifinin tarihî gelişim ve değişim sürecinin aydınlatılmasına gayret edilmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	: Emine Geçtan
Field	: History of Turkish-İslâmic Arts
Programme	: History of Turkish-İslâmic Arts
Supervisor	: Professor Aziz Doğanay
Degree Awarded and Date	: Master - October 2019
Key Words	: Cloud, Motif, Dragon, Phoenix, Tezyînât, Decoration, Illumination, Miniature, İlhanlı, Timurlu, Akkoyunlu, Karakoyunlu, Herat, Shiraz, Tabriz, Anatolian Seljuk, Ottoman.

ABSTRACT

Inspired by the dragon, which is a mythological figure, and the rain clouds in the sky, the cloud motif developed in two different ways has become one of the motifs that craftsmen use lovingly and skillfully in the geography extending from the Far East to Central Asia and from Turkestan to Anatolia. The Anatolian Seljuk, İlhanlı, Celâyirli, Timurlu, Akkoyunlu, Karakoyunlu and finally the motifs developed and diversified through the pleasure filter of the Ottoman art schools were thus included in the original motif repertoire of Islamic art. However, the origin of the motif, its varieties and the process of its arrival in the Ottoman art were not subjected to a wide-ranging examination. In this study, the origin of the motif, its types, the usage forms of the mentioned states in the art schools, their usage areas in the ornamentation and the first examples in the Ottoman art were examined. It is observed that the pattern of the pattern followed by the development of sample works consists of two different types, generally yığma cloud and dolantı cloud, and from time to time it is observed that these two types are used together. With the thesis on *Origin of the Cloud Motif and First Samples in the Ottoman Empire* supported by paintings, an effort was made to illuminate the historical development and change process of the cloud motif which has an important place in ornamentation arts.

ÖNSÖZ

İslâm medeniyetinin âyinesi olan tezyînî sanatlar, desen kurgusu ve motif repertuarıyla nev-i şahsına münhasır bir mahiyet arz etmektedir. Sonsuzluğu imleyen helezonlar üzerinde, daire esasına göre kurgulanan ve farklı anlamları hâvî motifler yer almaktadır. Bulut motifi de, zengin bir çeşitliliğe sahip oluşu, kullanım alanının genişliği, özgün tasarımlara elverişli oluşu gibi özellikleriyle tezyînî sanatlarda kendine yer edinmiş ana motiflerden biridir. Bu tez çalışmasında bulut motifinin menşei ve Osmanlı'da ilk örnekleri incelenerek, tezyînî sanatlarda önemli bir yere sahip olan bulut motifinin tarihî gelişim ve değişim sürecinin aydınlatılmasına çalışılmıştır.

Türk - İslâm Sanatları Tarihi alanında ilk çalışmam olan *Bulut Motifinin Menşei ve Osmanlı'da İlk Örnekleri* adlı tezimin her aşamasında ilmî desteğini esirgemeyen ve akademik bir çalışma yöntemi uygulamamı sağlayan muhterem danışman hocam Prof. Dr. Aziz Doğanay'a, yönlendirmeleri ve uyarılarıyla tez çalışmama katkı sunan hocalarım Dr. Öğretim Üyesi Seher Aşıcı ve Dr. Öğretim Üyesi Ali Rıza Özcan'a, metin düzenlemede yardımlarını esirgemeyen kıymetli dostlarım Dr. Tuğba Aydeniz ve Dr. Fatma Baynal'a, fotoğraf arşivinden ve bilgisinden istifade ettiğim kıymetli hocam Müzehhibe Emel Türkmen'e, makale çevirisinde yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Hatice ve Ceylan Keskin'e, manevî destekleriyle her zaman yanımda olan aileme ve arkadaşlarıma kalbî teşekkürlerimi sunuyorum.

Emine GEÇTAN

İstanbul, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **I**

ABSTRACT ..... **II**

ÖNSÖZ ..... **III**

KISALTMALAR ..... **VII**

RESİMLER LİSTESİ ..... **VIII**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **XXIII**

I. GİRİŞ **1**

A. TEZİN KONUSU VE MAHİYETİ **2**

B. KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR **3**

C. METOD VE DÜZEN **6**

D. ISTILAH **7**

II. BULUT MOTİFİ VE MENŞEİ **9**

A. BULUT MOTİFİ **9**

1. İsimleri 9
2. Tasnifi 10
3. Çeşitleri 12
   a. Yığma Bulut 12
   b. Dolantı Bulut 12
4. Kullanım Alanı ve Biçimi 17

B. MENŞEİ **18**

1. Çin Sanatında Bulut 18
   a. Yùnlóng (Bulut Ejderha) 18
   b. Yùnqì (Şans Bulutu) 20
   c. Lingzhi Mantarı (Dendanlı Başlık) 20
   d. Rúyì (Tezyînî Âsâ) 21
   e. Yùnjian (Bulut Yaka) 21
2. Orta Asya Sanatında Bulut 23

III. BULUT MOTİFİNİN ANADOLU'YA GELİŞİ VE İLK ÖRNEKLERİ 28

A. ANADOLU DIŞINDAKİ ÖRNEKLER..... 28

1. İlhanlılar (1256-1353).....28
   a. Mimarî Eserlerde Bulut Motifi 31
   b. Yazma Eserlerde Bulut Motifi.....32
   c. Seramik Eserlerde Bulut Motifi 34
2. Timurlular (1370-1507) 35
   a. Yazma Eserlerde Bulut Motifi 39
   b. Seramik Eserlerde Bulut Motifi.....46
   c. Ahşap Eserlerde Bulut Motifi 46

B. ANADOLU'DAKİ ÖRNEKLER..... 47

1. Anadolu Selçukluları (1075-1308).....47
   a. Mimarî Eserlerde Bulut Motifinin Öncüsü Ejder Örnekleri 51
   b. Yazma Eserlerde Bulut Motifinin Öncüsü Ejder Örnekleri.....54
   c. Madenî Eserlerde Bulut Motifinin Öncüsü Ejder Örnekleri 56
2. Akkoyunlular (1340-1514).....58
   a. Mimari Eserlerde Bulut Motifi 59
   b. Yazma Eserlerde Bulut Motifi.....61
   c. Seramik Eserlerde Bulut Motifi 67
3. Karakoyunlular (1351-1469).....68
   a. Mimari Eserlerde Bulut Motifi 70
   b. Yazma Eserlerde Bulut Motifi.....70

IV. BULUT MOTİFİNİN OSMANLI'DA İLK ÖRNEKLERİ..... 74

A. FATİH DÖNEMİ (1444-46, 1451-81) 77

   a. Mimari Eserlerde Bulut Motifi 78
   b. Yazma Eserlerde Bulut Motifi.....79
   c. Madenî Eserlerde Bulut Motifi 83

B. II. BAYEZİD DÖNEMİ (1481-1512) 83

   a. Mimari Eserlerde Bulut Motifi 84
   b. Yazma Eserlerde Bulut Motifi.....85
   c. Seramik Eserlerde Bulut Motifi 88

V. DEĞERLENDİRME 92

A. TİPOLOJİ 96

1. Bulut Kanatlı Ejderha 96
2. Ejderha Bulut 97
3. Tezyînî (İşlemeli) Bulut 97
4. Yaprak Bulut 98
5. Bulut Yaprak 98
6. Hurde Bulut 98
7. Münhanîli (Kıvırcık) Bulut 99
8. Dendanlı Bulut 99
9. Kurdele (Kıvrım) Bulut 99
10. Bulut Madalyon 100

B. KOMPOZİSYONDAKİ YERİ VE VAZİFESİNE GÖRE BULUT 100

VI. SONUÇ 102

KAYNAKÇA 105

DİZİN 121

RESİMLER 122

TABLOLAR 313

KISALTMALAR

AIC	Art Instıtute Chicago
Bkz.	Bakınız
BL	The British Library
BM	The British Museum
BNF	Bibliothèque Nationale de France
C.	Cilt
CBL	Chester Beatty Library
CMA	Cleveland Museum of Art
Çev.	Çeviren
DC	The David Collection
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
ed.	Editör
Env. No	Envanter Numarası
EUL	Edinburg University Library
Fot.	Fotoğraf
FSM	Freer and Sackler Museum
HAM	Harvard Art Museum
HM	Hermitage Museum
İÜNEK	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi
Kat.	Katalog
KC	The Khalili Collections
MFA	Museum of Fine Arts Boston
MK	Millet Kütüphanesi
ML	Morgan Library, New York
MMA	The Metropolitan Museum of Art
NK	Nuruosmaniye Kütüphanesi
NMC	National Museum of China
RAS	The Royal Asiatic Society
s.	Sayfa
SK	Süleymaniye Kütüphanesi
SPK	Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz
Sy.	Sayı
TDK	Türk Dil Kurumu
TİEM	Türk İslâm Eserleri Müzesi
TSM	Topkapı Sarayı Müzesi
TSMK	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TTK	Türk Tarih Kurumu
VAM	Victoria and Albert Museum
WIL	Welcome Institute Library
YKY	Yapı Kredi Yayınları
yay.	Yayınları
yy.	Yüzyıl

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. İslîmî-i Mârî..... 122
Resim 2. İslîmî-i Mârî Ebrî..... 122
Resim 3. İslîmî-i Mârî Ebrî..... 122
Resim 4. SPK, Diez Albümü, F. 73, S. 54, 2..... 123
Resim 5. SPK, Diez Albümü, F. 73, S. 44, 4..... 123
Resim 6. SPK, Diez Albümü, F. 73, S. 68, 2..... 124
Resim 7. Kanûnî Sultan Süleyman Devri, Mir Seyyid Muhammed Nakkaş, 1520-50, HAM, 1999.288..... 124
Resim 8. Kanûnî Sultan Süleyman Devri, Nakkaş Şahkulu, 1540-50, MMA..... 125
Resim 9. Bulut Tasviri, Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât, XVI.Yüzyıl, BNF Suppl. Pers. 332, 39a..... 125
Resim 10. Yığma Bulut, Acâibü'l-Mahlûkât, TSMK A. 3632, 26b..... 126
Resim 11. SPK, Diez Albümü, F. 73, S. 58, 2..... 126
Resim 12. Dolantı Bulut, Serlevha, Mushaf-ı Şerif, Osmanlı Dönemi, 1619-1620, TİEM 21..... 127
Resim 13. Tezyînî Bulut, Başlık Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Osmanlı Dönemi, XVI.Yüzyıl, Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi, Emel Türkmen Fotoğraf Arşivi..... 128
Resim 14. Yaprak Bulut, Muhibbî Dîvânı, İÜNEK, 5467, 267b..... 129
Resim 15. Bulut Yaprak, Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402..... 130
Resim 16. Bulut Yaprak, Mermer Çeşme, Topkapı Sarayı Arz Odası Girişi Sağ Cephe, Kanûnî Sultan Süleyman Devri, Emel Türkmen Fotoğraf Arşivi..... 131
Resim 17. Bulut Yaprak ve Buluttan Müteşekkil Bitki, Çini Pano, Topkapı Sarayı, Bağdat Köşkü, 1638, Emel Türkmen Fotoğraf Arşivi..... 132
Resim 18. Kanûnî Sultan Süleyman Tuğrası, 1555-60, MMA..... 133
Resim 19. Hurde Bulut, Sokullu Mehmed Paşa Camii Çini Duvar Panosu, XVI.yy., Emel Türkmen Fotoğraf Arşivi..... 134
Resim 20. Hurde Bulut, Sokullu Mehmed Paşa Camii Çini Duvar Panosu, XVI.yy., Emel Türkmen Fotoğraf Arşivi..... 134

Resim 21. Hurde Bulut, Sünnet Odası İç Mekan Ulama Çini Pano, Topkapı Sarayı, Emel Türkmen Fotoğraf Arşivi. 135
Resim 22. Dendanlı Bulut, Çini Levha Pervazı, Yavuz Sultan Selim Türbesi Revakı. 135
Resim 23. Dendanlı Bulut, Sünnet Odası İç Mekan Pencere Alınlığı, Topkapı Sarayı, Emel Türkmen Fotoğraf Arşivi. 136
Resim 24. Dendanlı Bulut, Duvar Çinisi, Çinili Köşk, 41/472. 137
Resim 25. Timurlu Devri, XV. Yüzyılın İlk Yarısı, MFA, 06,2404. 138
Resim 26. Kurdele Balığı (Şeritli Yılan Balığı). 139
Resim 27. SPK, Diez Albümü, F. 73, S. 40, 1. 139
Resim 28. SPK, Diez Albümü, F. 73, S. 68, 3. 140
Resim 29. Serbest Bulut, Sultan III. Murad Tuğrası, Detay, TSM GY 1392. 141
Resim 30. Fatih Sultan Mehmed Tuğrası. 142
Resim 31. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402. 143
Resim 32. Kanûnî Sultan Süleyman Tuğrası, 1555-60, MMA. 144
Resim 33. Kanûnî Sultan Süleyman Tuğrası, 1555-60, MMA. 144
Resim 34. Ayırma Bulut, Kalemkârî, Rüstem Paşa Camii, Emel Türkmen Fotoğraf Arşivi. 145
Resim 35. Ortabağ ve Tepelik, Kur'an-ı Kerim Cildi, Safevî - Tebriz Üslûbu, 1516, TİEM 232. 146
Resim 36. Dokuma Kumaş Parçası, Osmanlı Dönemi, XVI.Yüzyıl, MFA, 98.980a... 147
Resim 37. MÖ. 99 – MS. 99, Han Hanedanı, Çin, AIC, 1972,1263. 148
Resim 38. İpek ve Altın İplik İşlemeli Goblen, Orta Çin, XIII. Yüzyıl, CMA, 1988.33. 148
Resim 39. Ejderha ve Bulutlar, Mavi Beyaz Tabak, Ming Hanedanı. 149
Resim 40. İpek ve Altın İplik İşlemeli Kumaş, Yuan Hanedanı, Çin, 1279-1368, CMA, 1995.73. 149
Resim 41. İpek Brokar, Yuan Hanedanı, Çin, 1279-1368, HAM, 11.2005. 150
Resim 42. Ejderha Kolye, Yeşim Taşı, Doğu Zhou Hanedanı, Çin, Yaklaşık MÖ. IV-III. Yüzyıllar arası, AIC, 1950.641. 150
Resim 43. Yùnlóng / Bulut Ejderha, Bronz Şişe, MÖ. 771-9, NMC. 151

Resim 44. Yùnqì / Şans Bulutu, Leydi Dai Sandukası, Mawangdui Han Türbesi, MÖ. 3-22, Batı Han Hanedanı, Hunan Bölge müzesi, Changsha, Çin..... 151
Resim 45. Yùnqì / Şans Bulutu, Leydi Dai Sandukası, Mawangdui Han Türbesi, MÖ. 3-22, Batı Han Hanedanı, Hunan Bölge Müzesi, Changsha, Çin. 152
Resim 46. Lingzhi Mantarı. 152
Resim 47. Dış Pervazda Lingzhi Mantarı, Yuan Hanedanı, 1250-1299, Çin, AIC, Lucy Maud Buckingham Koleksiyonu, 1924.352. 153
Resim 48. Dalların Üzerinde Lingzhi Mantarı, Yuan Hanedanı, 1279-1368, Çin. 154
Resim 49. Lingzhi Mantarı ve Kayan Saplar, Bronz Ayna, Tang Hanedanı, Çin, VIII. yy., HAM 1943.52.160. 155
Resim 50. Kayan Saplı Lingzhi Mantarı, İpek Kumaş Parçası, XIII. yy. Sonu XIV. yy. Başı, Çin, HM 449. 155
Resim 51. Linzghi Mantarı Şeklinde Bulutlar, SPK, Diez Albümü, F. 73, S. 56, 3..... 156
Resim 52. Rúyì. 156
Resim 53. Yùnjian / Bulut Yaka, Sıraltı Mavi Renkli Porselen, Yuan Hanedanı, XIV. Yüzyıl, Çin, VAM, C.47-1935. 157
Resim 54. Figürlerin Kıyafetlerinde Yùnjian / Bulut Yaka, Minyatürlü Albüm Yaprağı, Timurlu Dönemi, Muhtemelen Tebriz, Yaklaşık 1430, MMA, 57.51.24..... 157
Resim 55. Yùnjian/ Bulut Yaka, İşlemeli İpek, Türkistan Bölgesi, 1400-50, Courtesy Treasury, State Kremlin, Moscow, TK-3117. 158
Resim 56. Yùnjian / Bulut Yaka, Muhammed Siyahkalem İmzalı, Yaklaşık 1470-1490, Muhtemelen Tebriz, TSMK H. 2153, 77a. 159
Resim 57. Porselen Tabak, 1300'lü Yıllar, Zhejiang Eyaleti, Longquan Bölgesi, Yuan Hanedanı, Çin, CMA, John L. Severance Fund, 1961.92..... 160
Resim 58. Tabak, Zhejiang Eyaleti, Yuan Hanedanı, 1300'ler, Çin, CMA, 1989.282. 160
Resim 59. Av Sahnesinde Bulut, Eyer Kaşı, Göktürk Devri, VIII-IX. Yüzyıl, Hakas, Kopeni Bölgesi, Moskova Tarih Müzesi. 161
Resim 60. Gölde Ejder, Bezeklik, 19. Mabed, IX. Yüzyıl, Doğu Türkistan, SPK..... 161
Resim 61. Altın Bulut Motifli Toka, Sunu Yapan Kadınlar, Bezeklik, 9. Mabed..... 162
Resim 62. Bulut Motifli Tokalar, Sunu Yapan Kadınlar, Bezeklik, 17. Mabed..... 162
Resim 63. Bulut Motifli Toka, Bir Hanım, Bezeklik, 38. Mabed. 163
Resim 64. Yùnjian, Bir Pranidhi Sahnesinden Detay, Bezeklik, 20. Mabed..... 163

Resim 65. Lingzhi Mantarı, Mimari Bezeme, Bezeklik, 21. Mabed. 164
Resim 66. Kayan Saplı Lingzhi Mantarı, İpek, Memlük Dönemi, Kahire İslâm Sanatı Müzesi, MIA, 2225. 164
Resim 67. Çin Bulutu, Serlevha, Mushaf-ı Şerif, Müzehhib İbrahim el-Amidi, 1372, Memlük Devri, Kahire, Mısır Milli Kütüphanesi, 10, 3a. 165
Resim 68. Çin Bulutu, Serlevha, Mushaf-ı Şerif, Memlük Devri, CBL, 1628. 166
Resim 69. Çin Bulutu, Serlevha, Mushaf-ı Şerif, Memlük Devri, CBL, 1628. 167
Resim 70. Kayan Saplı Lingzhi Mantarı Şeklinde Bulutlar, Dövüşe Hazırlanan İki Horoz, Kalem-i Siyâhî Üslûbu, Nakkaş Emir Devletyar, 1350-1400, İlhanlı Dönemi, TSMK H. 2153, 104a. 168
Resim 71. Ejderha ve Bulutlar, Taş Oyma, Daşkesen-Ejderha Mabedi, XIII. yy. Sonu, İlhanlı Devri, Sultaniye. 168
Resim 72. Yùnjian Bulut Yaka, Sultaniye Kümbedi Tonoz Bezemesi, İlhanlı Devri, 1314. 169
Resim 73. Yùnjian Bulut Yaka Detay, Sultaniye Kümbedi Tonoz Bezemesi, İlhanlı Devri, 1314. 169
Resim 74. Yùnqì / Uğurlu Bulutlar, Tarih-i Cihan Güşâ, Ata Melik Cüveynî, 1290, İlhanlı Devri, BNF Suppl. Pers. 205, 2a. 170
Resim 75. Yùnqì / Uğurlu Bulutlar, Detay, Tarih-i Cihan Güşâ, Ata Melik Cüveynî, 1290, İlhanlı Devri, BNF Suppl. Pers. 205, 2a. 171
Resim 76. Yùnqì / Uğurlu Bulutlar, Detay, Tarih-i Cihan Güşâ, Ata Melik Cüveynî, 1290, İlhanlı Devri, BNF Suppl. Pers. 205, 2a. 171
Resim 77. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, M500, 6b. 172
Resim 78. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, M500, 23b. 172
Resim 79. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, M500, 31a. 173
Resim 80. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, M500, 37a. 173
Resim 81. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, M500, 42a. 174

Resim 82. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, M500, 47a. 174
Resim 83. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, M500, 58b. 175
Resim 84. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, M500, 62a. 175
Resim 85. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, M500, 68b. 176
Resim 86. Bulut Kanatlı Ejderha, Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, M500, 71a. 176
Resim 87. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, M500, 72b. 177
Resim 88. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, M500, 84a. 177
Resim 89. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, Yaklaşık 1300, İlhanlı Devri, MFA, 23,233. 178
Resim 90. Şahnâme-i Firdevsî, Muhtemelen Tebriz, 1330'lar, Musee Du Louvre, Paris, 7095. 178
Resim 91. İskender'in Demir Süvari Savaşları, İlhanlı Dönemi, Tebriz, Yaklaşık 1330-40, HAM, 1955.167. 179
Resim 92. el-Âsârü'l-Bâkıye, Bîrûnî, İlhanlı Devri, BNF Arab 1489. 180
Resim 93. el-Âsârü'l-Bâkıye, Bîrûnî, İlhanlı Devri, BNF Arab 1489. 180
Resim 94. Câmi'u't-Tevârîh, Reşîdüddin Fazlullah-ıHemedânî, 1314, Tebriz, İlhanlı Devri, EUL, MS. 20, 19a. 181
Resim 95. Şahnâme-i Firdevsî, İlhanlı Devri, FSM, F1930,13. 181
Resim 96. Ejderha ve Bulutlar, Taht-ı Süleyman Sarayı Çinisi, 1270 Civarı, İlhanlı Devri, Vam, 541-1900. 182
Resim 97. Bulut Motifi, Taht-ı Süleyman Sarayı Çinisi, 1270'li Yıllar, İlhanlı Devri, HAM, 1.958,47. 182
Resim 98. Sîmurg ve Bulut Motifi, Taht-ı Süleyman Sarayı Çinisi, 1270'ler, İlhanlı Devri, SPK, 1988.10. 183
Resim 99. Lake Kutu, Ming Hanedanı, 1403-24, Çin, MMA. 183

Resim 100. 1450-1500, İran Bölgesi, TSMK H. 2153, 133a. 184
Resim 101. İki Aslan Tasviri, Müstakil Sayfa, XV. yy. Başı, Muhtemelen Timurlu Devri, Herat, BM 1977,0718,0.1. 184
Resim 102. İki Demon, Kalem-i Siyâhî Üslûbu Müstakil Sayfa, 1400-50, Muhtemelen Timurlu Devri, Herat, FSM, F1937.25. 185
Resim 103. Oturan Adam, Muhtemelen Timurlu Devri, İran veya Orta Asya, 1425-50, SPK, Diez Albüm, F. 73, S.9, 1. 185
Resim 104. Kavga Eden İki Ördek, Timurlu Devri, Muhtemelen Şiraz veya Herat, 1400-50, SPK, Diez Albüm, F. 73, S.43, 6. 186
Resim 105. Güldeste, İskender Sultan Devri, Şiraz, 1410-11, BL Add.27261, 6a..... 187
Resim 106. İskender Sultan'ın Horoskopu, Kitab-ı Velâdet-i İskender, Şiraz, 1411, Timurlu Devri, WIL, MS. Persian 474, 19a. 188
Resim 107. Kitab-ı Velâdet-i İskender, Şiraz, 1411, Timurlu Devri, WIL, MS. Persian 474, 87b. 189
Resim 108. Kitab-ı Velâdet-i İskender, Şiraz, 1411, Timurlu Devri, WIL, MS. Persian 474, 1a. 190
Resim 109. Kitab-ı Velâdet-i İskender, Şiraz, 1411, Timurlu Devri, WIL, MS. Persian 474. 191
Resim 110. Kitab-ı Velâdet-i İskender, Şiraz, 1411, Timurlu Devri, WIL, MS. Persian 474. 191
Resim 111. Unvan Sayfası, Külliyât-ı Tarih, Şahruh Bahadır Han Devri, Timurlu Herat Üslûbu, 1415-16, TSMK B. 282, 566b. 191
Resim 112. Unvan Sayfası, Külliyât-ı Tarih, Şahruh Bahadır Han Devri, Timurlu Herat Üslûbu, 1415-16, TSMK B. 282, 653a. 192
Resim 113. Unvan Sayfası, Külliyât-ı Tarih, Şahruh Bahadır Han Devri, Timurlu Herat Üslûbu, 1415-16, TSMK B. 282, 653a. 192
Resim 114. Kelile ve Dimne, Baysungur Devri, Herat, 1429, TSMK R. 1022, 2a. 193
Resim 115. Kelile ve Dimne, Baysungur Devri, Herat, 1429, TSMK R. 1022, 2a. 193
Resim 116. Kalem-i Siyâhî, Şahnâme-i Firdevsî, İbrahim Sultan Devri, Şiraz, 1420-40, Bodleian Library, MS Ouseley Add. 176,3a. 194
Resim 117. Kalem-i Siyâhî, Şahnâme-i Firdevsî, İbrahim Sultan Devri, Şiraz, 1420-40, Bodleian Library, MS Ouseley Add. 176,4b. 194

Resim 118. Kalem-i Siyâhî, Şahnâme-i Firdevsî, İbrahim Sultan Devri, Şiraz, 1420-40, Bodleian Library, MS Ouseley Add. 176,6b. 195
Resim 119. Kalem-i Siyâhî, Şahnâme-i Firdevsî, İbrahim Sultan Devri, Şiraz, 1420-40, Bodleian Library, MS Ouseley Add. 176,7a. 195
Resim 120. Kalem-i Siyâhî, Şahnâme-i Firdevsî, İbrahim Sultan Devri, Şiraz, 1420-40, Bodleian Library, MS Ouseley Add. 176,2b. 196
Resim 121. Kalem-i Siyâhî, Şahnâme-i Firdevsî, İbrahim Sultan Devri, Şiraz, 1420-40, Bodleian Library, MS Ouseley Add. 176, 68b. 197
Resim 122. Miraçnâme, 1436, Timurlu Herat Üslûbu, BNF Suppl. Turc 190, Paris... 198
Resim 123. Miraçnâme, 1436, Timurlu Herat Üslûbu, BNF Suppl. Turc 190, Paris... 198
Resim 124. Miraçnâme, 1436, Timurlu Herat Üslûbu, BNF Suppl. Turc 190, Paris... 199
Resim 125. Miraçnâme, 1436, Timurlu Herat Üslûbu, BNF Suppl. Turc 190, Paris... 199
Resim 126. Miraçnâme, 1436, Timurlu Herat Üslûbu, BNF Suppl. Turc 190, Paris... 200
Resim 127. Hamse-i Hâcû-yi Kirmânî, Timurlu Şiraz Üslûbu, 1438, FSM, S1986.34. 201
Resim 128. Hamse-i Hâcû-yi Kirmânî, Timurlu Şiraz Üslûbu, 1438, FSM, S1986.34. 202
Resim 129. Kelile ve Dimne'den Müstakil Bir Sayfa, Şiraz, 1440-50, BM 1955,0709,0.2. 202
Resim 130. Muhammed Cûki Şahnâmesi, Timurlu, Herat, 1444, RAS, Pers MS 239, 30b. 203
Resim 131. Muhammed Cûki Şahnamesi, Timurlu, Herat, 1444, RAS, Pers MS 239, 250b. 204
Resim 132. Nehcü'l-Ferâdis, Ebu Said Mirza Han Devri, 1465 Civarı, Timurlu Herat Üslûbu, DC, No 2012. 205
Resim 133. Nehcü'l-Ferâdis, Ebu Said Mirza Han Devri, 1465 Civarı, Timurlu Herat Üslûbu, DC, No 2012. 205
Resim 134. Nehcü'l-Ferâdis, Ebu Said Mirza Han Devri, 1465 Civarı, Timurlu Herat Üslûbu, DC, No 2012 206
Resim 135. Nehcü'l-Ferâdis, Ebu Said Mirza Han Devri, 1465 Civarı, Timurlu Herat Üslûbu, DC, No 2012 207

Resim 136. Zahriye Sayfası Pervaz Deseni, Kemâl Hocendî Dîvânı, Muhammed Bahadır Han Dönemi, 1452, Muhtemelen Herat, Timurlu, TSM EH. 1637, 1b-2a. 208
Resim 137. Zahriye Sayfası Pervaz Deseni, Kemâl Hocendî Dîvânı, Muhammed Bahadır Han Dönemi, 1452, Muhtemelen Herat, Timurlu Devri, TSM EH. 1637, 1b-2a. 209
Resim 138. Kur'an-ı Kerim Cild Kapağı, Herat, 1480-1500, KC, Qur. 323. 210
Resim 139. Hamse-i Nizâmî Cildi, Timurlu Herat Üslûbu, 1490-99, BL, Oriental 6810. 211
Resim 140. Zahriye Sayfası, Hüseyin Baykara Dîvânı, Timurlu Herat Üslûbu, 1485, BNF Suppl. Turc 993. 211
Resim 141. Halkârî Tezyînât, Hüseyin Baykara Dîvânı, Timurlu Herat Üslûbu, 1485, BNF Suppl. Turc 993. 212
Resim 142. Halkârî Tezyînât, Hüseyin Baykara Dîvânı, Timurlu Herat Üslûbu, 1485, BNF. Suppl. Turc 993. 213
Resim 143. Halkârî Tezyînât, Hüseyin Baykara Dîvânı, Timurlu Herat Üslûbu, 1485, BNF. Suppl. Turc 993. 214
Resim 144. Halkârî Tezyînât, Hüseyin Baykara Dîvânı, Timurlu Herat Üslûbu, 1485, BNF. Suppl. Turc 993. 215
Resim 145. Bostan-ı Sâdî, Sultan Hüseyin Mirza Devri, 1488, Timurlu Herat Üslûbu, General Egyptian Book Organization, Kahire, Adab Farsi, 908. 216
Resim 146. Bostan-ı Sâdî, Sultan Hüseyin Mirza Devri, 1488, Timurlu Herat Üslûbu, General Egyptian Book Organization, Kahire, Adab Farsi, 908. 217
Resim 147. Bostan-ı Sâdî, Sultan Hüseyin Mirza Devri, 1488, Timurlu Herat Üslûbu, General Egyptian Book Organization, Kahire, Adab Farsi, 908. 217
Resim 148. Çin Yuan Tipi Seramik Sürahi, Timurlu Dönemi, XV. Yy, BM, 1949,0415,1. 218
Resim 149. Çin Yuan Tipi Seramik Sürahi, Timurlu Dönemi, XV. yy. BM, 1949,0415,1. 218
Resim 150. Uluğ Bey İçin Yapılmış Ahşap Oyma Kutu, Timurlu Devri, 1420-49, Semerkand, TSM H. 2-1846. 219
Resim 151. Çift Ejder, Ahlat Mezar Taşı, XII-XV. yy. 219

Resim 152. Duvar Çinisi, Kubadabad, Büyük Saray, Karatay, 1226-36. 220
Resim 153. Çift Ejder, Sultan Han, 1233-37, Kayseri. 220
Resim 154. Çift Ejder, Sultan Han, 1233-37, Kayseri. 221
Resim 155. Çift Ejder, Sultan Han, 1233-37, Kayseri. 221
Resim 156. Çift Ejder, Karatay Han, 1240-41, Kayseri. 222
Resim 157. Çift Ejder, Karatay Han, 1240-41, Kayseri. 222
Resim 158. Çift Ejder, Susuz Han, 1246 Civarı. 222
Resim 159. Ejderha Bulut, Ahi Şerâfettin Camii Mihrabı, 1290, Ankara. 223
Resim 160. Ejderha Bulutlar, Ahi Şerâfettin Camii Mihrabı, 1290, Ankara. 224
Resim 161. Alçı Niş Parçası, XIII. Yüzyıl, Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi. . 225
Resim 162. Ejder, Varaka ve Gülşah Mesnevisi, Anadolu Selçuklu Üslûbu, Konya, XIII. yy. Başları, TSMK H. 841. 226
Resim 163. Varaka ve Gülşah Mesnevisi, Anadolu Selçuklu Üslûbu, Konya, XIII. yy. Başları, TSMK H. 841. 226
Resim 164. Ejder, Nasreddin Sivâsî Tezkeresi, Anadolu Selçuklu Üslûbu, 1271-72, BNF Pers. 174, 83a. 227
Resim 165. Çift Başlı Ejder Ejder, Nasreddin Sivâsî Tezkeresi, Anadolu Selçuklu Üslûbu, 1271-72, BNF. Pers. 174, 11b. 227
Resim 166. Çift Ejder, Cizre Ulucamii Kapı Tokmağı, Artuklular, TİEM 3749. 228
Resim 167. Çift Ejder, Madeni Ayna, XIII. Yüzyıl Başları, TSM 2/1792. 228
Resim 168. Ejder, Tunç Mangal, XIII. Yüzyıl Başları, Artuklular, Harari Koleksiyonu, Kahire. 229
Resim 169. Ejder, Tunç Mangal, Baltimore Walters Art Gallert. 229
Resim 170. Ejder, Tunç Mangal, Grenoble Müzesi. 230
Resim 171. Mihrap Duvar Çinileri, Şeyh Safâ Camii, Akkoyunlu Devri, 1454-78, Diyarbakır 230
Resim 172. Mihrap Duvar Çinileri, Şeyh Safâ Camii, Akkoyunlu Devri, 1454-78, Diyarbakır. 231
Resim 173. Madalyon Bulut, İsfahan Cuma Camii, Güney Eyvan Dış Cephe, Akkoyunlu Devri. 232
Resim 174. Şahnâme-i Firdevsî, Akkoyunlu Devri, 1440, HAM, 1.936,29. 233
Resim 175. Hamse-i Nizâmî, Akkoyunlu Devri, Şiraz, 1476, TSMK 761, 4b. 233

Resim 176. Ali Şir Nevâî Dîvânı, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, 1471. 234
Resim 177. Haverân Nâme, Müstakil Sayfa, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, 1476-77, CBL, 293.6. 234
Resim 178. Haverân Nâme, Müstakil Sayfa, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, Yaklaşık 1477, HAM, 1.956,23. 235
Resim 179. Zahriye Sayfası İç Pervaz Deseni, Dîvân-ı Şâh-ı Esrar Kâsım-ı Envâr, Akkoyunlu Tebriz Üslûbu, 1478, KC, MSS 1040. 235
Resim 180. Kalem-i Siyâhî, Akkoyunlu Türkmen Dönemi, İran veya Orta Asya, 1420-50, MFA 14,585. 236
Resim 181. SPK, Diez Albümü, F. 73, S. 56, 2. 237
Resim 182. Kalem-i Siyâhî, Hamse-i Nizâmî, Tebriz, XV. Yüzyıl, HAM, 1985.263. 238
Resim 183. Serlevha Tezhibi, Hamse-i Nizâmî, Sultan Yakup Bey Nizâmîsi, Akkoyunlu Tebriz Üslûbu, 1476-81, TSMK H. 762, 2a. 239
Resim 184. Hamse-i Nizâmî, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, 1483, TSMK H. 754, 126a. . 240
Resim 185. Cild, Şahnâme-i Firdevsî, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, 1475-1500, TİEM 1978. 241
Resim 186. İç Cild, Şahnâme-i Firdevsî, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, 1475-1500, TİEM 1978. 242
Resim 187. Zahriye Tezhibi, Şahnâme-i Firdevsî, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, 1475-1500, TİEM 1978. 243
Resim 188. Mavi Beyaz Vazolarda Bulut Motifi, Mihr ü Müşterî, Akkoyunlu Devri, Şiraz veya İsfahan, 1490, BNF Suppl. Pers. 766, 107a. 244
Resim 189. Mihr ü Müşterî, Akkoyunlu Devri, Şiraz veya İsfahan, 1490, BNF Suppl. Pers. 766, 108b. 244
Resim 190. Müzehheb Serlevha, Mihr ü Müşterî, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, 1499-1500, TSMK H. 831, 1b. 245
Resim 191. Müzehheb Serlevha, Mihr ü Müşterî, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, 1499-1500, TSMK H. 831, 1b. 246
Resim 192. Müzehheb Serlevha, Mihr ü Müşterî, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, 1499-1500, TSMK H. 831, 1b. 246
Resim 193. Serlevha Tezhibi, Külliyât-ı Dehlevî, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, 1497, TİEM 1980, 1b-2a. 247

Resim 194. Muhtemelen Tebriz, XV. Yüzyıl Sonu, DC, 214-2006. 248
Resim 195. Bulut, Kelile ve Dimne, Celâyirli Bağdat Üslûbu, 1392, BNF Suppl. Pers. 913, 92a. 249
Resim 196. Bulut, Kelile ve Dimne, Celâyirli Bağdat Üslûbu, 1392, BNF Suppl. Pers. 913, 141b. 249
Resim 197. Bulut, Kelile ve Dimne, Celâyirli Bağdat Üslûbu, 1392, BNF Suppl. Pers. 913, 158b. 250
Resim 198. Altın Bulutlar, Sultan Ahmed Celâyir Dîvânı'ndan Bir Sayfa, Celâyirli Bağdat Üslûbu, Yaklaşık 1400, FSM, 1932.33, 21b. 251
Resim 199. Serbest Dolantı Bulut, Tebriz Gökmescit, 1465-66, Karakoyunlu Devri. 252
Resim 200. Serbest Dolantı Bulut, Tebriz Gökmescit, 1465-66, Karakoyunlu Devri. 252
Resim 201. Serbest Dolantı Bulut Detay, Tebriz Gökmescit, 1465-66, Karakoyunlu Devri. 253
Resim 202. Dolantı Bulut, Zahriye Sayfası İç Pervaz Deseni, Dîvân-ı Kâsım, Karakoyunlu Şiraz Üslûbu, 1459, TİEM 1986, 2a. 254
Resim 203. Dolantı Bulut Detay, Zahriye Sayfası İç Pervaz Deseni, Dîvân-ı Kâsım, Karakoyunlu Şiraz Üslûbu, 1459, TİEM 1986, 2a. 255
Resim 204. Cild Deseni, Dîvân-ı Kâsım, Karakoyunlu Şiraz Üslûbu, 1459, TİEM 1986. 256
Resim 205. Mikleb Deseni, Dîvân-ı Kâsım, Karakoyunlu Şiraz Üslûbu, 1459, TİEM 1986. 257
Resim 206. Elbise Tezyînâtında Bulut Motifi, Ahmedî İskendernâmesi, Amasya, BNF Turc 309, 75a. 258
Resim 207. Elbise Tezyînâtında Bulut Motifi, Ahmedî İskendernâmesi, Amasya, BNF Turc 309, 333a. 258
Resim 208. Dolantı Bulut, II. Murad Türbesi Saçağı, Fatih Sultan Mehmed Han Dönemi, 1451, Sümeyra Ocak Fotoğraf Arşivi. 259
Resim 209. Dolantı Bulut, II. Murad Türbesi Saçağı, Fatih Sultan Mehmed Han Dönemi, 1451, Çizim Aziz Doğanay. 260
Resim 210. Çinili Köşk Duvar Çinisi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1472. 260
Resim 211. Çinili Köşk Duvar Çinisi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1472. 261
Resim 212. Çinili Köşk Duvar Çinisi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1472. 261

Resim 213. Çinili Köşk Duvar Çinisi, Detay, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1472. 262
Resim 214. Çinili Köşk Duvar Çinisi, Detay, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1472. 262
Resim 215. Şehzade Cem Türbesi, Kalemkârî Duvar Tezyînâtı, Muradiye Türbeleri, Bursa, 1479. 263
Resim 216. Miraç Sahnesi, Ahmedî İskendernâmesi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, Edirne, 1460-70, Biblioteca Nazionale Marciana, Cod. Or. 57, 193a. 264
Resim 217. Yılanlı Dağ, Ahmedî İskendernâmesi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, Edirne, 1460-70, Biblioteca Nazionale Marciana, Cod. Or. 57, 95b. 265
Resim 218. Şerh-i Divân el-Hamâse Deri Cild, Dış Kapak Şemsesi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1464, TSMK R. 706. 266
Resim 219. Şerh-i Divân el-Hamâse Deri Cild, Mikleb Şemsesi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1464, TSMK R. 706. 267
Resim 220. Şerhu Kitab-ı Sibeveyh, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1466, MK Feyzullah Efendi 1983, 472b. 267
Resim 221. Şerhu Kitab-ı Sibeveyh, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1466, MK Feyzullah Efendi 1983, 160a. 268
Resim 222. Şerhu Kitab-ı Sibeveyh, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1466, MK Feyzullah Efendi 1983, 396a. 268
Resim 223. et-Tezkire bi Ahvali'l-Mevti ve Ahira, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, SK Fatih 2571. 269
Resim 224. et-Tezkire bi Ahvali'l-Mevti ve Ahira, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, SK Fatih 2571. 269
Resim 225. et-Tezkire bi Ahvali'l-Mevti ve Ahira, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, SK Fatih 2571. 270
Resim 226. et-Tezkire bi Ahvali'l-Mevti ve Ahira, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, SK Fatih 2571. 270
Resim 227. et-Tezkire bi Ahvali'l-Mevti ve Ahira, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, SK Fatih 2571. 270
Resim 228. et-Tezkire bi Ahvali'l-Mevti ve Ahira, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, SK Fatih 2571. 271

Resim 229. et-Tezkire bi Ahvali'l-Mevti ve Ahira, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, SK Fatih 2571. 271
Resim 230. Zahriye Tezhibi, Tahrîrü'l-Mecistî, 1466, MK Feyzullah Efendi 1360, 2a. 272
Resim 231. Meşâriu ve'l-Mutârahât, Cild Üst Kapak, SK Damat İbrahim Paşa 826. 273
Resim 232. Meşâriu ve'l-Mutârahât, Cild Mikleb ve Sertab, SK Damat İbrahim Paşa 826. 274
Resim 233. Şerh-i Miftâhü'l-Gayb, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1468, SK Ayasofya 1930. 275
Resim 234. Tasrifü'l-İzzi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1468, SK Şehzade Mehmed 101, 27a. 275
Resim 235. Takvîmü'l-Ebdân, Zahriye Tezhibi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, SK Fazıl Ahmet Paşa 960, 1a. 276
Resim 236. el-Fevâ'idü'l-Ġıyâsiyye, Lake Cild, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1468, TSMK A. 1672. 277
Resim 237. Kur'an-ı Kerim, Serlevha Tezhibi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, Yaklaşık 1470, İstanbul, TİEM 448, 1b-2a. 278
Resim 238. Suzani Dîvânı, Cild Dış Kapağı, 1475, SK Fatih 3831. 279
Resim 239. Şerhu't-Tezkire fi'l-Beyyine, Cild, 1475, TSMK A. 3314. 280
Resim 240. Kanun fi't-Tıb, Zahriye Tezhibi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, NK. 3571, 1a. 281
Resim 241. Tabsıratü'l-Mübtedi ve Tezkiretü'l-Müntehi, Zahriye Tezhibi, SK Ayasofya 1692. 282
Resim 242. en-Nihaye fi Garaibi'l-Hadis, Zahriye Tezhibi, Saray Nakkaşhânesi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, SK Süleymaniye 1025, 1b. 283
Resim 243. Gümüş Kandil, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1460-70, TİEM 167. .. 284
Resim 244. Sultan II. Bayezid Camii Kitabesi, Amasya, 1486. 285
Resim 245. Sultan II. Bayezid Camii, Kündekârî Kapı Detay, Amasya, 1486. 286
Resim 246. Şirin Hatun Türbesi, Muradiye Türbeleri, XV. Yüzyıl Sonu, Bursa. 287
Resim 247. Şehzade Mahmud Türbesi, Kubbe, Muradiye Türbeleri, 1506, Bursa. 288
Resim 248. Şerhü'l-Kâfiye, Zahriye Tezhibi, Amasya, 1470-71, SK Damad İbrahim Paşa 1066-1, 1a. 289

Resim 249. Şerhü'ş-Şâfiye, Zahriye Tezhibi, Amasya, 1470-71, SK Damad İbrahim Paşa 1066-2, 269a. 290
Resim 250. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402. 291
Resim 251. Cüz Gülü, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402..... 292
Resim 252. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402, 136a..... 293
Resim 253. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402. 294
Resim 254. Sûre Başı Tezhibi, Secde ve Hizb Gülü, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402..... 295
Resim 255. Sûre Başı Tezhibi ve Hizb Gülü, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402..... 295
Resim 256. Secde Gülü, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402..... 296
Resim 257. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402. 296
Resim 258. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402. 296
Resim 259. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402. 297
Resim 260. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402. 297
Resim 261. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402. 297
Resim 262. Sûre Başı Tezhibi, Hizb Gülü, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402..... 298
Resim 263. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402. 298
Resim 264. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402. 298

Resim 265. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402. 299
Resim 266. Zahriye Tezhibi, Şeyh Hamdullah Mushaf-ı Şerifi, Sultan II. Bayezid Dönemi, 1495, TSMK EH. 72, 2a. 299
Resim 267. Serlevha Tezhibi, Şeyh Hamdullah Mushaf-ı Şerifi, Sultan II. Bayezid Dönemi, 1495, TSMK EH. 72, 3a. 300
Resim 268. Sûre Başı Tezhibi, Şeyh Hamdullah Mushaf-ı Şerifi, Sultan II. Bayezid Dönemi, 1495, TSMK EH. 72, 332b. 300
Resim 269. Zahriye Tezhibi, Şeyh Hamdullah Mushaf-ı Şerifi, Sultan II. Bayezid Devri, 1499, TSMK EH. 71, 2a. 301
Resim 270. Sultan II. Bayezid Devri Deri Cild, Memlük Mushaf-ı Şerifi, XV. Yüzyıl Sonları, TİEM 450. 302
Resim 271. Deri Cild, Mahzenül-Esrâr, Sultan II. Bayezid Devri, Xv.Yüzyıl Sonu, SK Ayasofya 3860. 303
Resim 272. Deri Cild, Şemse Detay, Mahzenül-Esrâr, Sultan II. Bayezid Devri, Xv.Yüzyıl Sonu, SK Ayasofya 3860. 304
Resim 273. Deri Cild, Mikleb, Mahzenül-Esrâr, Sultan II. Bayezid Devri, XV.Yüzyıl Sonu, SK Ayasofya 3860. 304
Resim 274. Sûre Başı Tezhibi, Şeyh Hamdullah Mushaf-ı Şerifi, Sultan II. Bayezid Devri, XVI.Yüzyıl Başı, TSMK III. Ahmed 5, 314a. 305
Resim 275. Hizb Gülü, Şeyh Hamdullah Mushaf-ı Şerifi, Sultan II. Bayezid Devri, XVI.yy. Başı, TSMK III. Ahmed 5, 314a. 306
Resim 276. Mavi Beyaz Leğen, Ming Hanedanı, Çin, 1403-1424, TSM 15/1472. 306
Resim 277. Mavi Beyaz Tabak, İznik, XV. yy. Sonu XVI.yy. Başı, Gülbenkyan Koleksiyonu. 307
Resim 278. Mavi Beyaz Tabak, İznik, 1490-1500 Yılları Arası, Çinili Köşk 41/9. 307
Resim 279. 1500 Civarı, Mavi Beyaz Tabak, İznik, 1500 Civarı, FSM, F1954.3. 308
Resim 280. Mavi Beyaz Kandil, İznik, XV. Yy, TSM. 309
Resim 281. Mavi Beyaz Kandil, İznik, Yaklaşık 1510, Çinili Köşk. 310
Resim 282. Mavi Beyaz Kandil, İznik, 1510 Civarı, BM G.5. 311
Resim 283. Kalem Kutusu, Baba Nakkaş Üslûbu, Sultan II. Bayezid Devri, İznik, 1510 Civarı, BM, Godman Bequest, Oa.1983.7. 312

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Bulut Kanatlı Ejderha 313

A. Alçı Niş Parçası, XIII. Yüzyıl, Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi.

B.Ejderha ve Bulutlar, Taş Oyma, Daşkesen-Ejderha Mabedi, XIII. yy. Sonu, İlhanlı Devri, Sultaniye.

C. Ejderha ve Bulutlar, Taht-ı Süleyman Sarayı Çinisi, 1270 Civarı, İlhanlı Devri, Vam, 541-1900.

D. Bulut Kanatlı Ejderha, Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, M500, 71a.

E. Oturan Adam, Muhtemelen Timurlu Devri, İran veya Orta Asya, 1425-50, SPK, Diez Albüm, F. 73, S.9, 1.

F. Kalem-i Siyâhî, Şahnâme-i Firdevsî, İbrahim Sultan Devri, Şiraz, 1420-40, Bodleian Library, MS Ouseley Add. 176, 68b.

G. Hamse-i Hâcû-yi Kirmânî, Timurlu Şiraz Üslûbu, 1438, FSM, S1986.34.

H. Muhammed Cûki Şahnamesi, Timurlu, Herat, 1444, RAS, Pers MS 239, 250b.

İ. Kalem-i Siyâhî, Akkoyunlu Türkmen Dönemi, İran veya Orta Asya, 1420-50, MFA 14,585.

J. SPK, Diez Albümü, F. 73, S. 56, 2.

K. Kalem-i Siyâhî, Hamse-i Nizâmî, Tebriz, XV. Yüzyıl, HAM, 1985.263.

L. SPK, Diez Albümü, F. 73, S. 44, 4.

M. SPK, Diez Albümü, F. 73, S. 68, 2.

N. 1450-1500, İran Bölgesi, TSMK H. 2153, 133a.

P. Bulut Tasviri, Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât, XVI.Yüzyıl, BNF Suppl. Pers. 332, 39a.

R. Yığma Bulut, Acâibü'l-Mahlûkât, TSMK A. 3632, 26b.

S. Kanûnî Sultan Süleyman Devri, Mir Seyyid Muhammed Nakkaş, 1520-50, HAM, 1999.288.

T. Kanûnî Sultan Süleyman Devri, Nakkaş Şahkulu, 1540-50, MMA.

Tablo 2. Ejderha Bulut 314
A. Çift Ejder, Sultan Han, 1233-37, Kayseri.
B. Çift Ejder, Karatay Han, 1240-41, Kayseri.
C. Çift Ejder, Susuz Han, 1246 Civarı.
D. Ejderha Bulut, Ahi Şerâfettin Camii Mihrabı, 1290, Ankara.
Tablo 3. Tezyînî (İşlemeli) Bulut ve Yaprak Bulut 314
A. Tezyînî Bulut, Başlık Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Osmanlı Dönemi, XVI.Yüzyıl, Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi, Emel Türkmen Fotoğraf Arşivi.
B. Yaprak Bulut, Muhibbî Dîvânı, İÜNEK, 5467, 267b.
Tablo 4. Bulut Yaprak 315
A. Bulut Yaprak, Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402.
B. Resim 16. Bulut Yaprak, Mermer Çeşme, Topkapı Sarayı Arz Odası Girişi Sağ Cephe, Kanûnî Sultan Süleyman Devri, Emel Türkmen Fotoğraf Arşivi.
C. Bulut Yaprak ve Buluttan Müteşekkil Bitki, Çini Pano, Topkapı Sarayı, Bağdat Köşkü, 1638, Emel Türkmen Fotoğraf Arşivi.
D. Kanûnî Sultan Süleyman Tuğrası, 1555-60, MMA.
Tablo 5. Hurde Bulut 315
A. Resim 20. Hurde Bulut, Sokullu Mehmed Paşa Camii Çini Duvar Panosu, XVI.yy., Emel Türkmen Fotoğraf Arşivi.
B. Resim 21. Hurde Bulut, Sünnet Odası İç Mekan Ulama Çini Pano, Topkapı Sarayı, Emel Türkmen Fotoğraf Arşivi.
Tablo 6. Münhanîli (Kıvırcık) Bulut 316
A. Şirin Hatun Türbesi, Muradiye Türbeleri, XV. Yüzyıl Sonu, Bursa.
B. Resim 278. Mavi Beyaz Tabak, İznik, 1490-1500 Yılları Arası, Çinili Köşk 41/9.
C. Resim 279. 1500 Civarı, Mavi Beyaz Tabak, İznik, 1500 Civarı, FSM, F1954.3.
D. Resim 281. Mavi Beyaz Kandil, İznik, Yaklaşık 1510, Çinili Köşk

Tablo 7. Dendanlı Bulut..... 316
A. Ali Şir Nevâî Dîvânı, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, 1471.
B. Dendanlı Bulut, Çini Levha Pervazı, Yavuz Sultan Selim Türbesi Revakı.
C. Dendanlı Bulut, Sünnet Odası İç Mekan Pencere Alınlığı, Topkapı Sarayı, Emel Türkmen Fotoğraf Arşivi.
D. Dendanlı Bulut, Duvar Çinisi, Çinili Köşk, 41/472.
Tablo 8. Kurdele (Kıvrım) Bulut..... 317
A. İskender Sultan'ın Horoskopu, Kitab-ı Velâdet-i İskender, Şiraz, 1411, Timurlu Devri, WIL, MS. Persian 474, 19a.
B. Timurlu Devri, XV. Yüzyılın İlk Yarısı, MFA, 06,2404.
C. İki Aslan Tasviri, Müstakil Sayfa, XV. yy. Başı, Muhtemelen Timurlu Devri, Herat, BM 1977,0718,0.1.
D. Hamse-i Hâcû-yi Kirmânî, Timurlu Şiraz Üslûbu, 1438, FSM, S1986.34.
E. SPK, Diez Albümü, F. 73, S. 40, 1.
F. SPK, Diez Albümü, F. 73, S. 68, 3.
Tablo 9. Bulut Madalyon..... 317
A. Muhammed Cûki Şahnâmesi, Timurlu, Herat, 1444, RAS, Pers MS 239, 30b.
B. Madalyon Bulut, İsfahan Cuma Camii, Güney Eyvan Dış Cephe, Akkoyunlu Devri.
C. Zahriye Tezhibi, Şahnâme-i Firdevsî, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, 1475-1500, TİEM 1978.
D. Çinili Köşk Duvar Çinisi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1472.

I. GİRİŞ

Bir milletin tezyînâtında yer alan motiflerin tarihî gelişim ve değişim süreci, o milletin tarih, kültür, sanat, günlük yaşam, siyâset, ticaret ve ekonomi alanlarındaki gelişim ve değişim süreçleriyle doğrudan orantılıdır. Mitolojik ve sembolik anlamlarının yanısıra farklı formlarıyla beraber Uzak Doğu sanatından İslâm sanatına girdiği düşünülen ve fakat zaman içerisinde dönemin sanatkârları eliyle yeniden yorumlanarak özgün anlam ve formlar kazanan bulut motifi, bahsi geçen saiklerle paralel gelişim ve değişim süreci itibariyle tezyînâtımızın önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sırasıyla Anadolu Selçuklu, İlhanlı, Timurlu, Akkoyunlu, Karakoyunlu ve nihayet Osmanlı sanatında kullanılan bulut motifinin bahsi geçen devletlerin sanat mekteplerinde kendine önemli bir yer edindiği ve sevilerek kullanıldığı görülmektedir. Çin'deki en eski tezyînî temalardan biri olan motifin, öncelikle Orta Asya Türklerinin motif dağarcığına girdiği, akabinde devletlerarası siyasî ilişkiler ve ticaret vesilesiyle İran ve Anadolu'ya intikâl ettiği görülmektedir.

Yeterli tezyînî örnek sunulmaksızın menşei Çin kültürüne dayandırılan ve *Çin bulutu* adı verilen motifin kanaviçesi, ejderha ile münâsebeti, tasnifi, sanatımıza geliş seyri, kullanım alanları ve çeşitlerinin, çoğu yayın ve kitapta kronoloji esasından uzak, usûlünce tasnif edilmeyen tezyînî örnekler eşliğinde, sathî ve mükerrer bilgilerden müteşekkil birkaç paragrafla geçiştirildiği görülmektedir. Zaman içerisinde önemli bir tezyînî unsur haline gelen ve desen kurgusuna yön veren motifin menşeine istinaden hangi figür veya motiften ilhamla geliştiği üzerinde yeterince durulmadığı görülmektedir. Zira motifin gökteki buluttan ya da ejderhadan stilize edildiği düşüncesi, birbirine muhalif iki bilgi olarak değerlendirilmiş ve genellikle biri baskın görüş olarak tercih edilmiştir. Oysa motif her iki yolla da oluşmuştur ve bu iki çeşit bulut formu birbiriyle farklı hususiyetler arz etmekle birlikte zaman zaman benzerlikler ve geçişkenlikler de göstermektedir.

Motifin menşei, çeşitleri ve Osmanlı sanatına geliş süreciyle ilgili yeterince kaynak bulunmayışı, motifle ilgili bazı bilgilerin kopuk oluşu ve birbiriyle çelişmesi, araştırma sürecini zorlaştırmıştır. VIII-IX. Yüzyıldan itibaren Türk sanatında görülmeye

başlayan ve günümüze kadar tezyînâtımızda sevilerek kullanılan bulut motifinin tezyînî örnekler üzerinden araştırılmaya muhtaç olduğunu belirtmemiz gerekmektedir.

A. TEZİN KONUSU VE MAHİYETİ

Çalışmamızda öncelikle ulusal ve uluslararası müze ve kütüphanelerin dijital arşivleri taranarak karakteristik dönem özellikleri arz eden örnek eserler tasnif edilmiştir. Zira bu örnekler motifin menşei ve Osmanlı'ya geliş süreciyle ilgili önemli birer temel kaynaktır. Türk İslâm Eserleri Müzesi ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan bulut motifli örnek eserler yerinde incelenmiş ve çalışmaya dâhil edilmiştir. Tezyînî sanatları ve motifleri ele alan kaynaklar incelenmiş, bu eserlerdeki tezyînî örnekler çalışmamızda yol gösterici olmuştur.

Anadolu'da 13. Yüzyıl sonlarından itibaren görülmeye başlayan bulut motifi, mimarî tezyînâttan el yazması eserlere hemen her alanda kendine kullanım alanı bulmuş, Orta Asya'dan İran'a birçok sanat mektebinin imbiğinden geçen motif, XVI. yüzyıl başlarından itibaren tezyînâtın vazgeçilmez motiflerinden biri olmuştur. *Bulut Motifinin Menşei ve Osmanlı'da İlk Örnekleri* adlı çalışmamızın ana konusu, menşei ve Osmanlı sanatına geliş sürecinin araştırmaya muhtaç oluşu sebebiyle bulut motifidir.

Motifin isimleri, tasnifi, çeşitleri, kullanım alanı ve biçimi hakkında bilgi verildikten sonra menşei ele alınmıştır. Çin sanatında bulut motifi ve çeşitlerine tezyînî örnekler eşliğinde değinilmiş, *Orta Asya Sanatında Bulut* başlığı altında ise bulut örneklerine rastladığımız için Göktürk ve Uygurlarla konu sınırlandırılmıştır.

Genel itibariyle yığma ve dolantı bulut olmak üzere iki farklı şekilde tasarlanmış olan motif her iki çeşidiyle de araştırmamıza dâhil edilmiştir. Zira farklı yolla stilize edilse dahi bu iki bulut formu, pek çok örnekte benzerlik ve geçişkenlik arz etmekte ve birbirini tamamlamaktadır.

B. KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

Bulut motifi hakkında yazılmış müstakil bir çalışma bulunmamakla birlikte motifin, çeşitli kitap ve makalelerde çoğu zaman mükerrer bilgiler içeren alt başlıklar halinde ele alındığı görülmektedir. Bu bilgilerin çoğu Celal Esad Arseven'in *Türk Sanatında Tezyînât*[1] adlı makalesine ve *Sanat Ansiklopedisi*'ndeki[2] *Çin Sanatı, Çiğ, Bulut, Bezeme* ve *Ejder veya Evren* başlıklı maddelere dayanmaktadır. Arseven'in mezkur makalesinde bulut motifini, nebâtî tezyînâtın çeşitlerinden saydığı *muhayyel ve gayri hakîkî nebâtât* olarak nitelendirmesi[3], *Sanat Ansiklopedisi*'ndeki *Bezeme* maddesinde *remzî veya sembolik motif*[4], *Çin Sanatı* maddesinde ise *doğrudan doğruya tabiattan alınmış motif*[5] olarak tasnif etmesi, bulutla ilgili bilgilerin değişkenliğini ve belirsizliğini ortaya koyması açısından önemlidir. Arseven'in kaynak zikretmeden yazdığı mezkur makale ve ansiklopedi maddeleri, çalışmamızda büyük ölçüde yol gösterici olmuştur.

Azade Akar ve Cahide Keskiner'in hazırlamış olduğu *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif*[6] adlı kitap ile Cahide Keskiner'in *Türk Motifleri-Turkish Motifs* adlı kitabının 1989[7] ve 2007[8] tarihli baskılarında bulutla ilgili verilen bilgiler yarım sayfayla sınırlı sathî bilgilerden oluşmuş ve kaynaklar dipnot verilmeden genel bibliyografyada gösterilmiştir. *Türk Motifleri-Turkish Motifs* adlı kitapta yer alan ve bulut motifinin XV. Yüzyıl Timurlu Herat Mektebinde sıkça kullanıldığına dair kaynak belirtilmeden verilen ve sonraki araştırmalarda da çokça iktibas edilen bu bilginin, araştırmalarımız neticesinde tam olarak bu şekilde ifade edilemeyeceği görülmüştür. Değerlendirme ve sonuç bölümünde bu hususa değinilmiştir.

---

[1] Celal Esad Arseven, "Türk Sanatında Tezyînât", *Hayat Mecmuası,* Sy. 20, C. 1, Ankara, 1927, s. 9-14.
[2] Celal Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1950. (Bu eserin ilgili maddeleri şu şekildedir: "Çin Sanatı", s. 399-410; "Çiğ", s. 397; "Bulut", s. 300; "Bezeme", s. 218-241; "Ejder veya Evren", s. 513-514).
[3] Arseven, "Türk Sanatında Tezyînât", s. 9-13.
[4] Arseven, "Bezeme", s. 239.
[5] Arseven, "Çin Sanatı", s. 403.
[6] Azade Akar, Cahide Keskiner, *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif*, Tercüman Gazetesi, İstanbul, 1978, s. 20.
[7] Cahide Keskiner, *Türk Motifleri-Turkish Motifs*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1989, s. 112.
[8] Cahide Keskiner, *Turkish Motifs*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 2007, s. 122.

Çalışmamıza hem yön veren hem de kaynaklık teşkil eden yetkin iki çalışma Aziz Doğanay'ın *Bulut Motifi ve Osmanlı Sanatındaki İlk Örnekleri*[9] makalesi ile *Bulut Motifi*[10] başlıklı makalesi olmuştur. Doğrudan bulut motifiyle ilgili yazılmış olan bu iki makale özellikle motifin Osmanlı sanatındaki yerini ve önemini ortaya koyması açısından mühimdir. Doğanay'ın ilk defa *Erken Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyînât*[11] adlı yüksek lisans tezinde ortaya çıkardığı, sanatımızdaki en erken tarihli bulut motifi örneği olan II. Murad Türbesi saçak tezyînâtındaki dolantı bulut, motifin Osmanlı'ya geldiği dönemle ilgili ezberleri bozmuştur. Sultan II. Bayezid döneminde tezyînâtımıza girdiği düşünülen motifin aslında Fatih Sultan Mehmed Han döneminde mimârî ve kitap tezyînâtında kullanılmaya başlandığı görülmüştür. Ayrıca, motifin çok daha önceleri Anadolu'ya ulaştığını gösteren 1290 tarihli Âhi Şerâfettin Camii'nin alçı mihrabının tepeliğinde yer alan ejderha formundaki bulutlar, Doğanay'ın araştırmaları neticesinde ulaştığı ve paylaştığı önemli bir bilgi olarak çalışmamızdaki yerini almıştır.

Bulut Motifi adlı makalede motifin menşei, kanaviçesi, ejderha ile münâsebeti, tasnifi, sanatımıza geliş seyri, kullanım alanları ve Osmanlı tezyînâtında ilk ve özgün örnekleri açıklanmış ve bu konular değerlendirmeye tâbî tutulmuştur. *Bulut Motifi ve Osmanlı Sanatındaki İlk Örnekleri* adlı makalede ise kısaca motifin menşei, kanaviçesi, ejderha ile münâsebeti, tasnifi ve sanatımıza geliş seyrine değinildikten sonra bâhusus Fatih Sultan Mehmed Han ve Sultan II. Bayezid dönemlerinde bulut motifinin kullanıldığı tezyînî örnekler incelenmiştir. Ayrıca Doğanay'ın *Osmanlı Mimarisinde Tezyînât*[12] ve *Tezyînât*[13] adlı makaleleri ile *Osmanlı Tezyînâtı Klasik Devir Hanedan*

[9] Aziz Doğanay, "Bulut Motifi ve Osmanlı Sanatındaki İlk Örnekleri", *Dîvân İlmî Araştırmalar*, 1, s. 225-234, İstanbul, 1999.
[10] Aziz Doğanay, "Bulut Motifi", *Hat ve Tezhip Sanatı*, s. 467-477, ed. Ali Rıza Özcan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009.
[11] Aziz Doğanay, "Erken Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyînât", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1994.
[12] Aziz Doğanay, "Osmanlı Mimarisinde Tezyînât", *Anadolu'da İslâm Kültür ve Medeniyeti*, DİB yay., s. 412-428, Ankara, 2011.
[13] Aziz Doğanay, "Tezyînât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 41, s. 79-83, İstanbul, 2012.

Türbeleri[14] adlı kitabında konuyla irtibatından dolayı yer verilen motiflerden biri de buluttur. Dolayısıyla bu eserlerden de istifade edilmiştir.

Yuka Kadoi'nin *Cloud Patterns: The Exchange of Ideas between China and Iran under the Mongols*[15] adlı makalesi içerdiği bilgi ve örnekler sebebiyle özellikle üçüncü bölümün *İlhanlılar* adlı alt başlığında istifade ettiğimiz önemli kaynaklar arasında yer almaktadır.

Şehnaz Biçer Özcan'ın *Timur Devri Herat Tezhip Ekolü*[16], Seher Aşıcı'nın *Fatih Devri Tezhip Üslûbu*[17] ve Gülnihal Küpeli'nin *II. Bâyezid Dönemi Tezhip Sanatı*[18] başlıklı sanatta yeterlik tezleri, bulut motifinin tarihî gelişim ve değişim seyri açısından tezimize kaynaklık etmiş çalışmalardır.

Bulut motifini esas alan, Zeynep Işık'ın *Süleymaniye Kütüphanesi XVI. Yüzyıl Mushaflarında Bulut Motifi*[19], Fatma Şeyma Boydak'ın *Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde Bulunan Bulut Tasarımlı Cildler*[20] başlıklı yüksek lisans tezleri ile Ebru Arslan'ın *Geleneksel Süsleme Motiflerinden Bulut Motifi ve El Yazması Eser Ciltlerinde Bulunan Bulut Şemseler*[21], Fatma Şeyma Boydak'ın *Osmanlı Kitap Kabı Şemselerindeki Serbest Dolantı Bulut Motifi Örnekleri*[22] ve *Bulut Motifinin Köken*

[14] Aziz Doğanay, *Osmanlı Tezyînâtı Klasik Devir Hanedan Türbeleri 1522-1604*, Klasik yay., İstanbul, 2009.
[15] Yuka Kadoi, "Cloud Patterns: The Exchange of Ideas between China and Iran under the Mongols", *Oriental Art Magazine,* vol XLVIII, No 2, s. 25-36, United Kingdom, 2002.
[16] Şehnaz Biçer Özcan, "Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)", Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul, 2007.
[17] Seher Aşıcı, "Fatih Devri Tezhip Üslûbu", Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul, 2007.
[18] Gülnihal Küpeli, "II. Bâyezid Dönemi Tezhip Sanatı", Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul, 2007.
[19] Zeynep Işık, "Süleymaniye Kütüphanesi XVI. Yüzyıl Mushaflarında Bulut Motifi", Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.
[20] Fatma Şeyma Boydak, "Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde Bulunan Bulut Tasarımlı Cildler", Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2014.
[21] Ebru Alparslan, "Geleneksel Süsleme Motiflerinden Bulut Motifi ve El Yazması Eser Ciltlerinde Bulunan Bulut Şemseler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, Sy. 41, s. 665-674, 2015.
[22] Fatma Şeyma Boydak, "Osmanlı Kitap Kabı Şemselerindeki Serbest Dolantı Bulut Motifi Örnekleri", *İstem,* Yıl 15, Sy. 29, s. 125-142, 2017.

İtibariyle Ejderle Bağlantısı Üzerine[23] adlı makaleleri konuyla ilgili yapılmış çalışmalardan öne çıkanlardır.

Bulut motifine müstakil başlık ayıran ve motifin menşei ve çeşitleriyle ilgili kısa bilgiler veren İnci Ayan Birol ve Çiçek Derman'ın *Türk Tezyînî San'atlarında Motifler*[24], İlhan Özkeçeci ve Şule Bilgiç Özkeçeci'nin *Türk Sanatında Tezhip*[25] ve Münevver Üçer ve Kaya Üçer'in *İstanbul'un 100 Motif*[26]*i* adlı kitapları tezimizde faydalandığımız çalışmalardandır.

C. METOD VE DÜZEN

Çalışmamıza başlarken öncelikle motifin Uzak Doğu, Orta Asya, İran ve Anadolu'dan günümüze ulaşan tezyînî örnekleri araştırılarak incelemeye tâbî tutulmuş ve bu örneklerin ulaştığımız kaynaklardaki bilgilerle örtüşüp örtüşmediği irdelenmiştir. Çin, Uygur, Göktürk, İlhanlı, Timurlu, Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Osmanlı sanatında bulut motifi örnekleri tespit edilmiş ve bu örnekler kronolojik olarak ele alınmıştır. Kimi örnekler bizzat bulunduğu kütüphanede incelenmiş veya fotoğraflanmış, kimi örneklere ise ilgili yayınlardan ulaşılmıştır.

Metin ve katalog olmak üzere iki kısımdan oluşan çalışmamız, kendi içinde altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun mahiyeti, başvurulan kaynaklar ve araştırmalar, uygulanan metod ve düzen ile ıstılah hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde motif, *Bulut Motifi* ve *Menşei* adlı başlıklar altında incelemeye tâbî tutulmuş, bulabildiğimiz tezyînî örnekler üzerinden üçüncü ve dördüncü bölümlerde *mimarî, yazma, seramik, ahşap ve madenî eserlerde bulut motifi* adlı alt başlıklar oluşturulmuş, motif formu ve dönem özellikleri itibariyle değerlendirmeye tâbî tutulmuştur.

---

[23] Fatma Şeyma Boydak, "Bulut Motifinin Köken İtibariyle Ejderle Bağlantısı Üzerine", *VIII. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi Bildiri Kitabı,* Konya, 2017.
[24] İnci Ayan Birol, Çiçek Derman, *Türk Tezyînî San'atlarında Motifler*, Kubbealtı Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2011
[25] İlhan Özkeçeci, Şule Bilgiç Özkeçeci, *Türk Sanatında Tezhip*, Yazıgen Yayınları, İstanbul, 2014.
[26] Münevver Üçer, Kaya Üçer, *İstanbul'un 100 Motifi*, İstanbul'un Yüzleri Serisi 86, İBB Kültür AŞ. Yayınları, İstanbul, 2018.

Üçüncü bölümde *Bulut Motifinin Anadolu'ya Gelişi ve İlk Örnekleri* başlığı altında İlhanlı, Timurlu, Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletlerinde sanata hamilik yapan hükümdarlar, sanat mektepleri, sanatsal etkileşimde bulunulan devletler ve bulut motifi örnekleri ele alınmıştır. Gökteki bulut ile ejderha olmak üzere iki farklı yolla gelişip stilize edilen motifin ejderha ile bağlantısı münasebetiyle, Anadolu Selçuklularında buluta öncülük ettiğini düşündüğümüz tezyînî örnekler üzerinden *Mimarî, Yazma ve Madenî Eserlerde Bulut Motifinin Öncüsü Ejder Örnekleri* adlı başlıklar oluşturulmuştur.

Bulut Motifinin Osmanlı'da İlk Örnekleri adlı dördüncü bölüm, *Fatih Sultan Mehmed Han dönemi* ve *Sultan II. Bayezid Dönemi* olmak üzere ikiye ayrılmış; bulut motifi örnekleri Sultan II. Bayezid dönemiyle sınırlandırılmıştır. Bu bölümde Osmanlı sanatı ve Nakkaşhâneleri ele alınmış, mimarîden el yazmalarına, seramikten madenî eserlere kadar her alanda bulunan tezyînî örnekler değerlendirilmeye çalışılmış ve bu örnekler ışığında konu başlıkları oluşturulmuştur.

Değerlendirme ve sonuç bölümünde, devletlerarası sanatsal etkileşim neticesinde Osmanlı'ya ulaşan motifin kullanıldığı yerler, kullanım biçimleri ve motifin tarihî gelişim seyri değerlendirilmiş, konuyla ilgili ulaşılan sonuç ve kanaatimiz ifade edilmiştir. Katalog bölümünde ise metin içerisinde incelenen örnek eserlerle ilgili resimlere yer verilmiştir.

D. ISTILAH

Tezyînî sanatlar, terminoloji hususunda araştırmacıların ihtilaf ettiği bir alandır. Tezyînî sanatlarda kullanılan mühim motiflerden biri olan bulut, farklı isimleri olmasına rağmen kaynaklarda genel itibariyle *Çin Bulutu* olarak isimlendirilmektedir. Çin menşe'li bu motifin zaman içerisinde İslâm tezyînâtının, kendi karakterine uygun hale getirerek bünyesine aldığı bir bezeğe dönüştüğü görülmektedir. Bu nedenle çalışmamızda motifi genellikle *bulut* ismiyle kullanmayı tercih ettik.

Zaman içerisinde ihtiyaca binaen *yığma* ve *dolantı bulut* gibi farklı isimler alan motifin, çeşitleri itibariyle de farklılıklar arz ettiği görülmektedir. Rûmî üslûbu motif çeşitlerinin isimlendirmesinden ilhamla oluşan tezyînî (işlemeli) bulut, hurde bulut,

yaprak bulut, tepelik ve ortabağ isimlendirmeleri çalışmamızda aynı şekilde kullanılmıştır. Mevcut tezyînî örnekler üzerinden çizim hususiyetlerine göre motifin farklı çeşitleri olduğu gözlemlenmiş ve münhanîli (kıvırcık), dendanlı, kurdele (kıvrım) ve çift tahrir (havalı) şeklinde isimlendirilebilecek bulut örneklerinin tezyînâtımızda mevcut olduğu, araştırmalarımız neticesinde ortaya çıkmıştır.

Çalışmamızda rûmî ve hatâyî motifleri, *rûmî* ve *hatâyî üslûbu*[27] şeklinde ifade edilmiş; *minyatür* yerine *tasvir*, çini yerine *kâşî, bezeme* yerine *tezyînât* terimleri tercih edilmiştir.

[27] Doğanay, *Osmanlı Tezyînâtı Klasik Devir Hanedan Türbeleri 1522-1604,* s. 81-85.

II. BULUT MOTİFİ VE MENŞEİ

A. BULUT MOTİFİ

1. İsimleri

Çeşitli kaynaklarda *Çin bulutu, Çîn Bulut, Çiğ*[28]*, Moğol düğümü*[29]*, Ebr, İslîmî*[30]*-i Mârî ve İslîmî-i Mârî-i Ebrî*[31] gibi isimlerle anılan bulut motifi, Uzak Doğu'dan Orta Asya'ya oradan da Anadolu'ya uzanan yolculuğunda farklı sanat mekteplerinin zevk süzgecinden geçmiş ve tezyînâtımızın ana motiflerinden biri olmuştur[32].

Menşei, farklı kalıplara sahip oluşu, kültürel yolculuğu ve remzî-mitolojik anlamları sebebiyle bulut motifi kaynaklarda farklı isimlerle zikredilmektedir. Uzak Doğu'ya mâl edildiği için genellikle *Çin bulutu*[33] olarak adlandırılan motifin farsça 'çîn' kelimesinin 'kıvrım' anlamıyla irtibatından dolayı *Çîn bulut (Kıvrım bulut)* adını almış olabileceği de düşünülmektedir[34]. Türk ve Çin efsanelerinde yağmur ilahı sayılan ejderhanın bulut şeklinde stilize edilmesinden hareketle *Çiğ*[35] ismini alan, şeklen buluta benzediği için bulut anlamında *Ebr*[36] diye isimlendirilen motif, kanaviçesi yılanın gövde hareketlerine[37] ve kıvrımlarına[38] benzediği için Farslar tarafından *İslîmî-i Mârî*, bulut spirallerinden oluşturulduğu takdirde de *İslîmî-i Mârî-i Ebrî* olarak adlandırılmıştır

[28] Arseven, "Çiğ", s. 397. (Müellif, aynı Ansiklopedinin "Ejder veya Evren" maddesinde bulut için 'Çığ' ismini kullanmış fakat 'Çiğ' maddesinde bu bilgiye yer vermiştir. TDK'nın Gökbilim Terimleri Sözlüğü'nün 'Çiğ' ile ilgili tanımı göz önünde bulundurulduğunda müellifin 'Çiğ' isimlendirmesi daha anlaşılır olmaktadır: "Geceleyin havayuvarındaki su buğusunun yoğunlaşması sonucu yerde ya da bitkiler üzerinde oluşan su damlaları". Müellif bu isimlendirme için kaynak göstermemiştir).
[29] İsimlendirme konusunda ayrıntılı bilgi için bkz., Doğanay, "Osmanlı Mimarisinde Tezyînât", s. 416.
[30] Ardashir Mojarrad Tâkestânî, *The Art of Illumination*, Soroush Press, Tehran, 2010, s. 27. (İran sanatında Rumi motifi için 'Eslîmî-İslîmî' tabiri kullanılmakta ve bu tabire bazı kaynaklarda 'İslâmî' dendiği görülmektedir. Sarılma (Pîçîde) rûmînin ismi, İslîmî-i Dehen-i Ejderîdir. Konuyla ilgili bkz. Hüseyin Ali Mâçiyânî, *Âmûzeş-i Tarh veTezhîb*, İntişârât-ı Yassavoli, Tehran, 2011, s. 132.)
[31] Tâkestânî, *The Art of Illumination*, s. 55; Mâçiyânî, *Âmûzeş-i Tarh veTezhîb*, s. 150.
[32] Mine Esiner Özen, *Türk Tezhip Sanatı*, Gözen Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 4.
[33] Keskiner, *Türk Motifleri-Turkish Motifs*, s. 112.
[34] Doğanay, *Osmanlı Tezyînâtı Klasik Devir Hanedan Türbeleri 1522-1604*, s. 88.
[35] Arseven, "Çiğ", s. 397.
[36] Ferit Devellioğlu, "Ebr", *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* Aydın Kitabevi, Ankara, 2003, s. 199.
[37] Tâkestânî, *The Art of Illumination*, s. 55.
[38] Mâçiyânî, *Âmûzeş-i Tarh veTezhîb*, s. 14.

(Resim 1, Resim 2, Resim 3). Osmanlı kaynaklarında motif olarak bulut ismine XVI. yüzyılın sonlarında rastlanmaktadır[39].

2. Tasnifi

Gökteki bulut şekli[40] ile efsanevî varlıkların (ejderha ve sîmurg) vücutlarının veya vücutlarından çıkan buharın/ateşin üslûplaştırılması[41] olmak üzere motifin iki farklı şekilde geliştiği düşünülmektedir. Ejderha ve sîmurgun ağızlarından çıkan buhar veya ateşin bulut şeklinde resmedildiği tasvirlerin yanısıra pek çok tasvirde sîmurgun kıvrımlı kuyruklarıyla bulutu çağrıştırdığı, ejderhanın ön ve arka ayaklarından neş'et eden bulut kanatların ise motife kaynaklık ettiği açıkça görülmektedir (Resim 4-Resim 6). Bulut kanatlı ejderhaların XIII. yüzyıl sonlarından XVI. yüzyıla kadar yaygın bir şekilde kullanıldığı mevcut tezyînî örneklerden anlaşılmaktadır (Resim 7, Resim 8).

Araştırmalarımız neticesinde ulaştığımız ilginç bir ibare, motifin ejderhadan stilize edildiğine dair yaygın görüşü destekler mahiyettedir. Tezyînâtı 16. yüzyıla tarihlendirilen bir *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât* nüshasının tasvirli bir sayfasında ölmüş bir ejderha ve onun vücudunu inceleyen insanlar resmedilmiştir (BNF Suppl. Pers. 332, 39a). Eserin yer aldığı kütüphanenin verdiği bilgilerde her ne kadar bu tasvirdeki ejderhanın bir bulutun etkisiyle öldüğü, cesedinin Ye'cûc ve Me'cûc ülkesine ulaştığı belirtilse de tasvirin hemen altında Osmanlı Türkçe'siyle yazılmış *bulut tasviri* ibaresi dikkat çekicidir[42]. Eserin pek çok tasvirine sonradan açıklama mahiyetinde bu tarz ibareler eklendiği görülmektedir. Bu ibarelerin bilinçli ve tutarlı olduğu, tasvirlerde yer alan sahnelerle açıklamaların örtüşmesinden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla *bulut tasviri* ibaresinin yer aldığı bu sayfanın, o dönemde ejderhanın bulut olarak isimlendirildiğini göstermesi açısından önemli bir vesika olduğu kanaatindeyiz (Resim 9). Gökten yere düşerek öldüğü anlaşılan ejderhanın gök ejderhası olduğu bulut

[39] Doğanay, "Tezyînât", s. 82. (Tezhip'te kullanılan motifler, XVI. yüzyıl yazarları tarafından çeşitli kitapların özsözlerinde açıklanmıştır. Konuyla ilgili bkz. Lale Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar: XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 87).
[40] Arseven, "Bulut", s. 300.
[41] Doğanay, "Bulut Motifi ve Osmanlı Sanatındaki İlk Örnekleri", s. 226.
[42] https://archivesetmanuscrits.BNF.fr/ark:/12148/cc339802, Erişim Tarihi 09.09.2019.

kanatlardan anlaşılmaktadır. Daha erken tarihli bulut kanatlı ejderha tasvirleri, figürün kanatlarıyla da buluta kaynaklık ettiğini göstermektedir.

Özünde bir tek kapalı spiralden (salyangozdan) oluştuğu düşünülen motif, genellikle gökteki bulutu tasvir etmek amacıyla çizildiğinde sadece dendanlı yığınlardan oluşmakta, efsanevî varlıklardan stilize edildiğinde ise, dendan ilaveleriyle çeşitli şekil ve yoğunluklarla tekrar edip uçlara doğru incelerek *S* şekilli dalgalarla son bulmaktadır[43]. *S* şekilli bulut motifinin kanaviçesi, yılan/ejderhanın gövde hareketi[44] ve çizilişi ile paralellik arz etmektedir[45]. Bu sebeple *S* şekilli bulutun ejderhadan ilhamla oluştuğu fikri kuvvet kazanmıştır.

Celal Esad Arseven tarafından nebâtî tezyînâtın bir çeşidi sayılarak *muhayyel ve gayrı hakîkî nebâtât*[46] olarak sınıflandırılan motif, genel itibariyle *remzî* yani *sembolik motifler*[47] ve *doğadan stilize edilen motifler*[48] olmak üzere birbirinden tamamen farklı üç tasnife tâbî tutulmuştur. Minyatürlerde gökyüzündeki bulutları temsilen kullanıldığında doğadan stilize edilen motifler sınıfına dâhil edilirken; tezyînî amaçla kullanıldığında, ejderhadan ilhamla oluşmasına atfen, remzî (sembolik) motifler ve nebâtî motifler *(muhayyel ve gayrı hakîkî nebâtât)* sınıfına dâhil edildiği görülmektedir.

Araştırmacıların motifin tasnifinde hemfikir olmaması, bulutun iki farklı yoldan ve genel itibariyle iki farklı çeşitten (yığma bulut, dolantı bulut) oluştuğunun kesin bir biçimde ortaya konmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Kanaatimizce, kendi içerisinde zengin bir çeşitliliğe sahip olan motif, ejderhadan tevarüs eden remzî anlamlarının zaman içerisinde değişimi, ejderhadan bağımsız nevi şahsına münhasır hususiyetler kazanması, kullanım alanının genişliği, özgün tasarımlara elverişli oluşu ve çoğu zaman tezyînâtta ana motif oluşu gibi saiklerle başlı başına bir üslûbu teşkil edecek hususiyetlere fazlasıyla hâizdir. Zaman içerisinde tezyînî bir unsura dönüşen

[43] İ. Özkeçeci-Ş. B. Özkeçeci, *Türk Sanatında Tezhip*, s. 113.
[44] Tâkestânî, *The Art of Illumination*, s. 55.
[45] Doğanay, "Bulut Motifi ve Osmanlı Sanatındaki İlk Örnekleri", s. 225.
[46] Arseven, "Türk Sanatında Tezyînât", s. 9-13.
[47] Arseven, "Bezeme", s. 239; Niyazi Ünver, Dursun Kaya, "Süsleme Sanatı", *Yazma Kitaplar*, http://www.yazmalar.gov.tr/sayfa/yazma-kitaplar/9, Erişim Tarihi: 13.04.2019.
[48] Arseven, "Çin Sanatı", s. 403; Akar-Keskiner, *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif*, s. 20.

motifin, bulut ve ejderha olmak üzere iki farklı motiften neş'et ettiği göz önüne alındığında gökteki bulutu temsilen kullanılan yığma bulutun doğadan stilize motifler sınıfında yer alması, ejderhadan stilize edilen dolantı bulutun ise sembolik (remzî) veya mitolojik hayvan kaynaklı motifler arasında yer alması isabetli görünmektedir.

3. Çeşitleri

Bulut motifi zaman içerisinde, çizim özelliklerine, kompozisyondaki kullanım biçimi ve yerine göre çeşitlenmiş ve farklı isimler almıştır. İhtiyaçtan hâsıl olan bu isimlendirmeler günümüze aittir ve tarihî/ilmî kaynaktan yoksundur. Motif, çizim özelliklerine göre *yığma bulut* ve *dolantı bulut* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

a. Yığma Bulut

Daha kesif çizildiği ve genellikle kompozisyonda desenin başlangıç noktasını veya dalların çıkış noktalarını teşkil ettiği için nokta bulut ismiyle de bilinir[49]. Gökteki bulutun üslûplaştırılmasıyla oluşan[50] yığma bulut, tasvirlerde genellikle gökyüzündeki bulutu temsil etmek için kullanılmıştır. Kompozisyonda manzarayı tamamlamak, desene çıkış noktası sağlamak gibi amaçlarla kullanılan motif[51], çiçeklere çıkış sağlayan kaya motifi ile benzerlik arz etse de iki motif birbirinden ayrıdır[52] (Resim 10).

Çin ejderlerinin münhanilerini andıran ve ondan ilham alan haleler ise, tasvirlerde çoğunlukla peygamber resimlerinin etrafına yapılmaktadır. Ateşi simgelemekten ziyade kişinin manevî derecesini gösteren bu halelerin kimi tasvirlerde şekil itibariyle buluta benzediği görülmektedir[53].

b. Dolantı Bulut

Çizgi bulut diye de isimlendirilir. Kanaviçesi itibariyle ejderhadan veya sîmurg ve ejderhanın boğuşmaları sırasında, hırs ve gazap hali olarak burunlarından çıkan buhar veya ateşten neş'et ettiği düşünülen motif[54], zamanla şimşeği temsilen eklenen

[49] Ünver-Kaya, "Süsleme Sanatı"; İ. Özkeçeci-Ş. B. Özkeçeci, *Türk Sanatında Tezhip*, s. 112-113.
[50] Arseven, "Bulut", s. 300.
[51] Akar-Keskiner, *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif*, s. 20.
[52] Birol-Derman, *Türk Tezyînî San'atlarında Motifler*, s. 153.
[53] Arseven, "Türk Sanatında Tezyînât", s. 13.
[54] Birol-Derman, *Türk Tezyînî San'atlarında Motifler*, s. 153.

küçük ve kıvrımlı kuyruklarla yılan şekli verilen bulut-ejderhaya[55] yani İslîmî-i Mârî'ye ve İslîmî-i Mârî-i Ebrî'ye[56] dönüşmüştür (Resim 11, Resim 12). Ülkemizdeki sanat çevrelerinde dolantı bulut olarak isimlendirilen motif, çizim özellikleri, kompozisyondaki kullanım biçimi ve yerine göre çeşitli gruplara ayrılır[57].

Çizim özelliklerine göre *tezyînî (işlemeli) bulut, yaprak bulut* ve *hurde bulut* gibi isimler alan dolantı bulut, kompozisyondaki yeri ve vazifesine göre ise *serbest (dağınık) bulut, ayırma bulut, ortabağ*[58] ve *tepelik*[59] gibi çeşitli adlar almıştır[60].

ba. Çizim Özelliklerine Göre Dolantı Bulut

Tezyînî (işlemeli) bulut, tezyînî rûmî gibi büyük ebatta çizilmekte ve motifin içi küçük hatâyî grubu motiflerle bezenmektedir. Sadece bir örneğine rastladığımız *tezyînî bulut* çeşidi, Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde yer alan ve 16. yüzyıla tarihlenen bir başlık tezhibinde tezyînî rûmî ile ahenkli bir terkip oluşturmuştur (Resim 13).

Yaprak bulut, kenarları testere ağızlı, uzun ve damarlı yapraklar halinde çizilmektedir. En güzel örneklerine *Muhibbi Dîvânı*'nda rastlanılan yaprak bulut, Kara Memi'nin hayal gücünün muhteşem bir yansımasıdır[61]. Motif, Dîvân'ın pek çok sayfasındaki halkârî kompozisyonlarda ana motif olarak işlenmiştir (Resim 14).

Şeyh Hamdullah Mushaf-ı Şerifi'nin sûre başı tezyînatında görülen mercan renkli bulutlar, motifin nebâtî bir hüviyete büründüğünü göstermesi açısından önemlidir (TİEM 402). Buradaki uygulamanın, rûmî üslûbu motiflerin helezon esasına dayalı tasarım kurgularına benzerliği göze çarpmaktadır. Tezyînâttaki tasarımı genellikle serbest veya kapalı form esasına dayanan motifin helezon esasına göre tasarlanması, motifin tasarım prensiplerinin değişkenliğini göstermektedir. Yeni arayışların göstergesi olan ve bulut motifinin tasarım zenginliğini ortaya koyan bu önemli tezyînî örnekte,

[55] Arseven, "Ejder veya Evren", s. 513-14.
[56] Tâkestânî, *The Art of Illumination*, s. 55, Mâçiyânî, *Âmûzeş-i Tarh veTezhîb*, s. 14.
[57] Birol-Derman, *Türk Tezyînî San'atlarında Motifler*, s. 153.
[58] Doğanay, "Erken Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyînât", s. 59-60.
[59] İnci Ayan Birol, "Tezhip", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA),* C. 41, s. 61-62, İstanbul, 2012, s. 61.
[60] Birol-Derman, *Türk Tezyînî San'atlarında Motifler*, s. 153.
[61] Nurhan Atasoy, *Muhibbi Dîvânı Kara Memi,* Masa Yayınları, İstanbul, 2016, s. 196.

helezon bitişlerinde yer alan motif, *bulut yaprak* olarak nitelendirilebilecek hususiyetleri haizdir (Resim 15).

Motifin farklı bir kullanımına Topkapı Sarayı Arz Odası giriş kapısının sağındaki küçük mermer çeşmenin pervazında rastlanmaktadır. Kanûnî Sultan Süleyman tarafından yaptırılan çeşmenin pervaz desenindeki dolantı bulut motifi, yaprak motifine kaynaklık etmiş ve *bulut yaprak* diye adlandırılabilecek bir biçime bürünmüştür (Resim 16). Buradaki bulut yaprakların sîmurg kuyruklarını çağrıştırdığı görülmektedir. Benzer bir örneğe, yine Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü (1638) iç mekan kâşî duvar panolarında rastlamak mümkündür. Bu panonun sol alt tarafında yer alan bir yaprak, yine sîmurg kuyruklarını andırır bir biçimde bulut formunda işlenmiştir. Bu *bulut yaprağın* alt tarafında ise bulut motifiyle yapılmış küçük bir bitki yer almaktadır (Resim 17).

Kanûnî Sultan Süleyman'a ait bir tuğranın beyzesinde ise iri yaprakların yığma bulut motifiyle oluşturulduğu görülmektedir (Resim 18). Nebâtî bir motif olan yaprağın buluta dönüştürülmesi ile bulutun yaprağa dönüştürülmesi, bulut motifinden bitki tasarlama fikri ve helezon esasına dayalı bulut motifli tasarım kurgusu, motifin tezyînâtımıza mâl olduğunu ve sanatkârların muhayyilesine zenginlik kattığını göstermektedir.

Hurde bulut, iri nebâtî motiflerin içlerinde işleme olarak kullanılan küçük bulut motifidir[62]. Sıklıkla hatâyî üslûbu iri çiçek ve yaprakların iç bünyelerinde kullanılan *hurde bulut*, rûmî motifinin iç bünyesinde de başarılı bir şekilde uygulanmıştır (Resim 19-Resim 21).

Bütün bu çeşitlerin dışında, XV. yüzyıl sonunda Bursa Muradiye Külliyesi haziresinde Sultan II. Bayezid'in zevcesi Şirin Hatun adına inşa edilen türbenin[63] kubbe desen tasarımında yer alan münhanîlî rûmîlerle ahenkli serbest dolantı bulutlar ve Çinili Köşk'te yer alan mavi beyaz bir tabak üzerindeki simetrik dolantı bulutlar, tepe

[62] Doğanay, "Erken Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyînât", s. 59-60; İ. Özkeçeci-Ş. B. Özkeçeci, *Türk Sanatında Tezhip*, s. 112-113.
[63] https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/sirin-hatun-turbesi, Erişim Tarihi 24.07.2019.

kısımlarının birbirine paralel eğrilerle tezyîn edilmesinden dolayı *münhanîli (kıvırcık) bulut* olarak isimlendirilebilecek hususiyetler arz etmektedir (Bkz. Resim 246, Resim 278).

Akkoyunlu-Şiraz üslûbunda tezyîn edilmiş 1471 tarihli Ali Şir Nevai Dîvânı'ndaki bir tasvirli sayfada yer alan dolantı bulut (Bkz. Resim 176) ile Yavuz Sultan Selim Türbesi revakı kâşî pano pervazındaki bulut motifi, Topkapı Sarayı sünnet odası iç mekan pencere alınlığındaki kâşî panoda yer alan dendanlı rûmîlerle ahenkli bulutlar ve Çinili Köşk Müzesi'nde yer alan bir duvar kâşîsindeki sarı bulutlar, genel form itibariyle dendanlardan müteşekkil dolantı bulutlardan oluşmaktadır ve *dendanlı bulut* olarak adlandırılabilecek mahiyettedir (Resim 22-Resim 24).

Timurlu dönemine ait 1411 tarihli Kitab-ı Veladet-i İskender ile 1438 tarihli Hamse-i Hâcû-yi Kirmânî nüshalarının tezyînî iki sayfasında, kurdele biçiminde tasarlanmış bulutlar yer almaktadır. Serbest olarak tasarlanmış bu bulutların bazıları melek figürlerinin belindeki kuşaklara bağlanmaktadır (Bkz. Resim 106, Resim 127). Benzer bir kullanım Timurlu dönemine ait bir sayfada da karşımıza çıkmaktadır. XV. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen sayfada uçan bir figürün belindeki kuşağın kurdele biçiminde kıvrımlı olarak resmedildiği, aynı motifin figürün omuzlarında da yer aldığı görülmektedir (Resim 25). *Kurdele bulut* olarak adlandırılabilecek bu motifin, kurdele balığı (şerit yılan balığı) ile benzerliği şaşırtıcıdır (Resim 26). Zira Güneydoğu Asya ve Okyanusya ülkesi Endonezya'da rastlanılan ve yaşam alanı 3 ilâ 61 metre arasındaki kıyı resif ve resif tepesi olan bu balık cinsinin iki farklı renkten oluşan kıvrımlı vücudu ile mezkur sayfalardaki kurdele bulutların tasvir biçimi neredeyse tamamen aynıdır. Kanaviçesi yılanın gövde hareketlerine[64] ve kıvrımlarına[65] benzediği için Farslar tarafından *İslîmî-i Mârî* olarak adlandırılan motifin, bir yılan balığı türüyle bu benzerliği gayet doğal görünmekte ve motifin yılan/ejderhadan neş'et ettiğine dair görüşleri kuvvetlendirmektedir. Genel olarak dolantı bulut çeşitlerinin esasını teşkil eden kıvrımların, mezkur örnekte sade kurdele biçiminde bırakılmasından dolayı bu dolantı bulut çeşidinin *kıvrım bulut* veya *kurdele bulut* olarak isimlendirilmesi makul

[64] Tâkestânî, *The Art of Illumination*, s. 55.
[65] Mâçiyânî, *Âmûzeş-i Tarh veTezhîb*, s. 14.

görünmektedir. Motifin benzer örnekleri Diez albümünde yer alan tasvirlerde de karşımıza çıkmaktadır (Resim 27, Resim 28).

bb. Kompozisyondaki Yeri ve Vazifesine Göre Dolantı Bulut

Serbest bulut, kompozisyondaki serbest biçimli küçük bulutları ifade için kullanılmıştır[66] ve *dağınık bulut* olarak da bilinmektedir[67] (Resim 29). Fatih Sultan Mehmed Han devrinden itibaren tezyînâtta görmeye başladığımız ve çift tahrir (havalı) olarak tezyîn edilen küçük bulutlar serbest bulut sınıfındadır. Fatih Sultan Mehmed Han devrinde genellikle tığlarda kullanılan motif, Sultan II. Bayezid devrinde sûre başı tezhibinde serbest tasarım olarak karşımıza çıkmakta; Kanûnî devrinde ise tuğra tezyînâtında rûmî üslûbu motiflerin arka fonunda yer almaktadır. Tarihi konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığımız bir Fatih Sultan Mehmed tuğrasının beyze kısmı ile 1555-1560 yıllarına tarihlenen iki farklı Kanûnî tuğrasının beyze kısımları lacivert renginde serbest *çift tahrir bulut* motifleriyle bezenmiştir. Aynı bulutların küçük farklarla Şeyh Hamdullah Mushaf-ı Şerifi'nin sûre başı tezhibinde lacivert zemin üzerine altınla nakşedildiği görülmektedir (Resim 30-Resim 33).

Ayırma bulut, kompozisyon alanını simetrik olarak bölmek için çoğunlukla ortabağ ve tepelik motifleriyle birlikte kullanılmıştır[68]. Kapalı formlar oluşturmak sûretiyle renk ayrımına yardımcı olduğu için desen monotonluktan kurtulmakta ve daha ahenkli görünmektedir[69] (Resim 34).

Ortabağ; gerdanlık ve *çember* diye de adlandırılmakta ve ayırma bulutun birleşim noktalarında kullanılmaktadır[70]. Çiçek saplarını bağlamada da kullanılan motif çoğunlukla simetrik olarak çizilmektedir. *Tepelik,* simetrik olarak motifin veya kompozisyonun tepe noktasında kullanılmaktadır[71] (Resim 35).

[66] İ. Özkeçeci-Ş. B. Özkeçeci, *Türk Sanatında Tezhip*, s. 112-113.
[67] Birol-Derman, *Türk Tezyînî San'atlarında Motifler*, s. 153.
[68] İ. Özkeçeci-Ş. B. Özkeçeci, *Türk Sanatında Tezhip*, s. 112-113.
[69] Ünver-Kaya, "Süsleme Sanatı".
[70] İ. Özkeçeci-Ş. B. Özkeçeci, *Türk Sanatında Tezhip*, s. 112-113.
[71] Birol-Derman, *Türk Tezyînî San'atlarında Motifler*, s. 153.

4. Kullanım Alanı ve Biçimi

Klasik Türk tezyînâtında motif ve desenler, ufak tefek farklılıklar istisna tutulursa, her alanda ortak prensipler çerçevesinde hazırlanmış ve uygulanmıştır[72]. Bulut motifi de, mimariden duvar kâşîlerine, halıdan kumaşa, mutfak eşyalarından savaş aletlerine, kuyumculuk işlerinden kitap sanatlarına kadar Türk sanatının her alanında kendine yer bulmuş ve bu alanların her biri cinsine ve işleniş tekniğine göre en elverişli ve yakışır bulut motifi tasarımlarıyla tezyîn edilmiştir.

Yalnız başına ve ulama yoluyla müstakil desenler teşkil edebileceği gibi diğer motiflerle, çoğunlukla da hatâyî üslûbu motiflerle, müşterek kompozisyonlar oluşturabilen motifin[73] benek ve pelengi motifleriyle de terkîb oluşturduğu örnekler mevcuttur (Resim 36). Kompozisyon düzenlemelerinde bezenecek alanı orantılı birimlere bölmeye yardımcı olan motif[74], simetrik veya asimetrik olarak tasarlanabilmektedir. Yardımcı motif olarak da kullanılan bulut, kompozisyonda kendi hattında devam etmekte ve başka bir motifle veya dalla karışmamaktadır[75].

Hem gökteki buluttan hem de ejderhadan ilhamla gelişen bulut motifi, çoğunlukla yığma ve dolantı bulut formunda kullanılmıştır. Yığma bulutun gökteki buluttan, dolantı bulutun ise ejderhadan ilhamla oluştuğu ve geliştiği eldeki tezyînî örneklerden açıkça anlaşılmaktadır. Kompozisyonda madalyon şeklinde ve farklı şekillerde kapalı formlar oluşturabilen motif, yazma eser sayfalarının metin arası tezyînâtında, hatâyî üslûbu motiflerle tasarlanmış serbest kompozisyonların dal çıkışlarında, tığlarda ve helezonlar üzerinde kullanılmıştır. Motifin Türk sanatındaki gelişimi örnekler üzerinden incelendiğinde bulut kalıplarının ince ve zarif değişikliklerle tekâmül ettiği görülmektedir.

---

[72] Doğanay, "Tezyînât".
[73] Doğanay, *Osmanlı Tezyînâtı Klasik Devir Hanedan Türbeleri 1522-1604,* s. 89.
[74] İlhan Özkeçeci, *Türk Sanatında Kompozisyon,* İlhan Özkeçeci yay., İstanbul, 2008, s. 13-14.
[75] Akar-Keskiner, *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif*, s. 20; İ. Özkeçeci-Ş. B. Özkeçeci, *Türk Sanatında Tezhip*, s. 112; Ünver-Kaya, "Süsleme Sanatı".

B. MENŞEİ[76]

Bulut motifi tabiattan, gökteki buluttan ve efsanevi mahlukat olan ejderhadan ilhamla gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Zira motifin menşeine yani Uzak Doğu ve Orta Asya tezyînâtına baktığımızda tekâmül seyrinin farklı yollardan geliştiği anlaşılmaktadır.

1. Çin Sanatında Bulut

Yüzyıllar boyunca hemen hemen aynı motifleri kullanan Çinliler, dinleri ve felsefelerinin birer remzi olarak muhafaza ettikleri bezemeleri, tezyînâttan ziyade efsanevî ve esâtirî bir mahiyette kullanmışlardır. Çin kozmogonisinden[77] beslenen bu motifler, tabiattaki ağaçların ve çiçeklerin eğilip bükülmesiyle manevî dünyanın ejderhaları, bulutları, şimşekleri şeklini almışlardır. Ejderhanın oluşturduğu fırtına, dalgalar ve bulutlarla gösterilmiş, gökyüzü kıvrımlı bulutlar şeklinde resmedilmiştir[78]. Dolayısıyla, Çin'deki en eski tezyînî temalardan biri olan bulut, sanatımıza temel olarak Çin'den geçmiştir. Çin sanatında bulut çeşitleri genel itibariyle beş çeşittir. Bunları sırasıyla ele alalım.

a. Yùnlóng (Bulut Ejderha)

Çinlilerin muhtelif dinî inançlarından biri olan Konfüçyanizm dininin remzî şekillerinden en mühimi, göğü temsil eden, nefesinden bulutların ve yağmurun hâsıl olduğuna inanılan *Lóng* yani ejderhadır[79]. Çin mabedlerinde kullanılan dinî eşya ve tunçların üzerinde dinî tılsım mahiyetinde olan bu şekilleri görmek mümkündür[80].

Konfüçyanizmin yanı sıra, Budizm ve Batı Asya mitolojisinde iyi-kötü, yer-gök, ölüm ve bahar-yeniden doğuş gibi zıtlıkların mücadelesini sembolize eden ejderha ve sîmurg motiflerinin[81], Çin sanatındaki bulut kalıplarını daha da geliştirdiği

[76] Bu bölümde, özellikle Yuka Kadoi'nin "Cloud Patterns: The Exchange of Ideas between China and Iran under the Mongols" adlı makalesinden istifade edilmiştir.
[77] "Evren doğum", *Güncel Türkçe Sözlük,* TDK, http://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi 24.08.2019.
[78] Arseven, "Bezeme", s. 221.
[79] Arseven, "Çin Sanatı", s. 401.
[80] Arseven, "Ejder veya Evren", s. 513-14.
[81] Nazan Ölçer, "Osmanlı Dönemi Türk Halı Sanatı", *Osmanlı Uygarlığı,* ed. Halil İnalcık, Günseli Renda, Kültür Bakanlığı yay., C. 2, s. 789-823, Ankara, 2009, s. 797.

görülmüştür[82]. Nitekim ejderha ile sîmurgun boğuşmaları esnasında, vücutlarından, özellikle burunlarından çıkan hırs ve öfke ateşinin / buharının buluta kaynaklık ettiği düşünülmüştür[83]. MÖ. 99 ile MS. 99 yılları arasına tarihlendirilen ve Han hanedanı dönemine atfedilen bir kutunun dış tezyînâtında, vücudundan bulutlar saçan kanatlı bir ejderha yer almaktadır (Resim 37). XIII. yüzyıla tarihlendirilen bir dokuma kumaş parçasının ise bulut kanatlı ejderhalarla tezyîn edildiği görülmektedir (Resim 38). Ming Hanedanı (1402-1566) dönemine ait bir mavi-beyaz tabakta ejderhanın etrafındaki kıvrımlı desenlerin, figür hırslandığı veya savaştığı zaman ağzından ve burnundan çıkardığı buhar ve ateş olduğu anlaşılmaktadır. Bazı kaynaklarda "tchi bulutu" olarak adlandırılan bu kıvrımlı desenler Çin bulutudur (Resim 39)[84]. Çin'in çok eski tezyînî temalarından biri olan ejderhanın bulut motifine kaynaklık ettiği, bu örneklerdeki kıvrımlı vücutları ile bulut kanatlarından ve çoğunlukla çevrelerinde yer alan bulutçuklardan anlaşılmaktadır. Uygur sanatında da mevcut olan kanatlı ejderhaların Çin sanatında bulut kanatlı olması ve Yuan hanedanı devrinde dokuma ve metal ürünler üzerinde kullanımının yoğunlaşması, figürün İlhanlılar kanalıyla yakın doğuya ulaştığını ve yerleştiğini göstermektedir (Resim 40, Resim 41). Zira Timurlu devrinde ve sonrasında bulut kanatlı ejderhaların tasvir sanatında sevilerek kullanıldığı görülmektedir.

Menşei Sümerler'e dayanan ejderha, muhtelif stilizasyonlar neticesinde zamanla ejderha olduğu anlaşılamayacak kadar farklı şekillere girmiştir. Çin kozmogonisinde ejderha, denizle semaya hâkim olan, *"bereketli yağmurları yağdıran"* ve *"tahrip edici fırtınaları yapan bir kudret"* sayıldığı için *bulut-ejderha* şeklinde resmedilmiştir. Bir fırtına veya kasırga olduğunda insanların gökteki bulutları ejderhaya benzetip "Lung" geliyor diye bağırması ve korkması, ejderhanın fırtına bulutlarına benzer şekilde tasvirine sebep olmuştur denilebilir. Zamanla motif, şimşeği temsilen eklenen küçük ve kıvrımlı kuyruklarla yılan şekli verilen *bulut-ejderha*ya

[82] Kadoi, "Cloud Patterns: The Exchange of Ideas between China and Iran under the Mongols", s. 26-27.
[83] Birol-Derman, *Türk Tezyînî San'atlarında Motifler*, s. 153.
[84] Mete Demirel, *Sır Altında Kalan Sırlar,* http://www.iznikciniveseramikleri.com/tr/bolum1-baba-nakkas-donemi-ve-etkileri-1480-1535/, Erişim Tarihi 17.04. 2019.

dönüşmüştür[85]. Çinlilerde ve Moğollarda kraliyet arması olarak kullanılan ejderhadan[86] ilhamla gelişen *Yùnlóng* adlı *bulut-ejderha* motifleri imparatorluğun hâkimiyetiyle doğrudan ilişkilidir ve dolayısıyla Çin'in önemli tezyînî temalarındandır[87] (Resim 42). Bu temanın, yaklaşık MÖ. 1500 – 221 tarihleri arasında Shang ve Zhou dönemlerindeki bronz kapların tezyînâtında belirgin bir şekilde oluştuğu görülmektedir. Zhou dönemine ait bir bronz şişe örneğinde ejderha gövdesi bir bulut dalgası şeklinde şişenin etrafını dolaşmaktadır (Resim 43).

b. Yùnqì (Şans Bulutu)

Han dönemine (MÖ. 206- MS 225) ait mezarlarda ve mezar eşyalarında kayan bulutlar, boş alanı doldurmak için değil, ölümsüzlüğü vurgulamak ve şans için kullanılmıştır. Çince'de bulut *yún*; şans anlamında ise *Yùnqì*[88] diye adlandırılır. Yùnqì'nin Çin'in Hunan eyaletinde 1972-74 yıllarında keşfedilen mezarda, Leydi Dai'nin (MÖ. 178-145)[89] sandukası üzerinde tam da bu anlamlarıyla, bulut formunda kullanıldığını görülmektedir (Resim 44, Resim 45).

c. Lingzhi Mantarı (Dendanlı Başlık)

Tang hanedanlığı döneminde (618- 906), bulut kalıpları, loblu (dendanlı) başlıklar ve kayan saplar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır[90]. Dendanlı başlıklara Lingzhi mantarı (kutsal mantar) da denir ve Çin mitolojisinde Ling Zhi mantarının, ölümsüzlük mantarı olduğuna inanılır (Resim 46, Resim 47). Bu sebeple Çin sanatının önemli motiflerinden olan Lingzhi mantarı, özellikle Yuan döneminden itibaren tüm süsleme sanatlarında özenle kullanılmış ve Çin seramiklerinin önemli motiflerinden biri olmuştur[91] (Resim 48). VIII. yüzyıla tarihlenen ve Tang hanedanlığı dönemine ait bir bronz aynada Lingzhi Mantarı ve kayan sapların birleşiminden oluşmuş bulutlar yer almaktadır. Bulut ve ejderhanın iç içe kullanıldığı bu örnekte, bulutlar ejderhanın

[85] Arseven, "Ejder veya Evren", s. 513-14.
[86] Güner İnal, "Susuz Han'daki Ejderli Kabartmanın Asya Kültür Çevresi İçindeki Yeri", *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı*, IV, s. 153-181, Sanat Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1970-71, s. 158.
[87] Kadoi, "Cloud Patterns: The Exchange of Ideas between China and Iran under the Mongols", s. 26-27.
[88] Kadoi, "Cloud Patterns: The Exchange of Ideas between China and Iran under the Mongols", s. 25.
[89] https://awanderer.smugmug.com/Category/Mawangdui-Changsha-China/, Erişim Tarihi 18 .04.2019.
[90] Kadoi, "Cloud Patterns: The Exchange of Ideas between China and Iran under the Mongols", s. 25-26.
[91] Demirel, *Sır Altında Kalan Sırlar.*

çevresinde dolanmaktadır (Resim 49). Muhtemelen Yuan Hanedanı döneminde üretilmiş ve XIII. yüzyıl sonu ile XIV. yüzyıl başına tarihlenen bir ipek kumaş parçasında ise kayan saplarla birlikte Lingzhi mantarından oluşturulmuş ortası mühürlü madalyonlar yer almaktadır (Hermitage Müzesi, 449) (Resim 50). Lingzhi mantarı motifini, genellikle Orta Asya ve İran'a atfedilen Kalem-i Siyâhî üslûbu eserlerde de müşahede etmek mümkündür (SPK, Diez Albüm, f. 73, S. 56, 3) (Resim 51).

d. Rúyì (Tezyînî Âsâ)

Çin geleneğinde merasimlerde kullanılan, bulut veya Lingzhi mantarı başlıklı *S* şeklindeki tezyînî âsâya Rúyì denmektedir[92]. Lingzhi mantarı, XIII. yüzyılda, Rúyì motifiyle birleşmiş ve tek bir motif halini almıştır[93]. VIII-IX. Yüzyıllara tarihlenen Göktürk devrine ait bir eyer kaşı üzerinde[94] yer alan bulut tasviri, Rúyì motifine benzerliğiyle dikkat çekmektedir (Bkz. Resim 59). Çin Budizm ve Taoizm sanatlarında figürlerle birlikte sıkça kullanılan Rúyì, '*istediğin gibi olacak*' veya *'ihtiyacını karşılaşın'* gibi anlamlara gelmektedir (Resim 52)[95]. Rúyì motifi, tezyînâtta birkaç yüzyıl boyunca yoğun bir şekilde kullanılmaya devam etmiştir[96].

e. Yùnjian (Bulut Yaka)

Önemli bulut kalıplarından bir diğeri, menşei itibariyle belirsizliğini korusa da, Çin'de Yùnjian (yün-chien) olarak bilinen dört ya da sekiz loblu desendir[97]. Çin Taoizmi'nde, *'insan-gökyüzü birleşimi'* felsefesinden ilhamla kıyafetlerin süslü yaka kısmına Yùnjian (bulut yaka) denilmiştir[98]. Yùnjian, Haç formunda Han mezar eşyalarında yer alsa da tamamen Çin menşe'li değildir. Muhtemelen Çin'in kuzey sınırında gelişip Moğol istilasında Çin sanatına geçen Yùnjian'ın menşei ve remzî

[92] Chuanyi Lei, "Akkoyunlu Türkmen Yakub Bey Albümlerindeki Kalem-i Siyâhî Resimlerinde Çin Etkisi", Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, s. 111, 159 no'lu dipnot.
[93] Kadoi, "Cloud Patterns: The Exchange of Ideas between China and Iran under the Mongols", s. 26.
[94] Nejat Diyarbekirli, Mehmet Önder, *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, Türkiye İş Bankası, Ankara, 1993, s. 63.
[95] Lei, "Akkoyunlu Türkmen Yakub Bey Albümlerindeki Kalem-i Siyâhî Resimlerinde Çin Etkisi", s. 111, 159 no'lu dipnot.
[96] Kadoi, "Cloud Patterns: The Exchange of Ideas between China and Iran under the Mongols", s. 26.
[97] Kadoi, "Cloud Patterns: The Exchange of Ideas between China and Iran under the Mongols", s. 32.
[98] Lei, "Akkoyunlu Türkmen Yakub Bey Albümlerindeki Kalem-i Siyâhî Resimlerinde Çin Etkisi", s. 105, 155 no'lu dipnot.

anlamıyla ilgili farklı görüşler zikredilmiştir. Kuzeyliler için remzî anlamı belirsiz olan desen, ipek ve ipekli kıyafet tasarımlarında cenneti işaret etmiş olabileceği gibi Moğollarda toplumsal sınıfı veya serveti ifade etmenin yanı sıra dört yönü vurgulayarak tüm evreni işaret etmiş olabilir. Çin sanatında popüler olmayan Yùnjian, erken Yuan tekstillerinde, özellikle sarayın resmî kıyafetlerinin omuz tasarımlarında ve Yuan mavi-beyaz porselenlerinin genellikle üst bölgesinde kullanılmıştır (Resim 53).

14. Yüzyılda Moğollar aracılığıyla İran'a geçen Yùnjian'ın[99], İlhanlı ve Timurlu dönemi kıyafetlerinde kullanıldığı ve oldukça popüler olduğu[100] dönemin tasvirlerindeki figür kıyafetlerinde açıkça görülmektedir (Resim 54). Kıyafetlerin yaka ve omuz kısımlarını süsleyen, önden arkaya uzayan parçalara sahip, doğrudan kıyafetin yaka ve omuz kısmına uygulanabildiği gibi ayrı bir parça olarak da tasarlanabilen Yùnjian motifi[101] (Resim 55), İlhanlı mimarisinde kullanıldığı gibi Timurlu dönemi tezyînâtında da sıkça kullanılmıştır. Kalem-i Siyâhî üslûbundaki bir tasvirde Yùnjian'ın, kıvrımlı biten bulut motifiyle oluşturulmuş dendanlardan meydana geldiği açıkça görülmektedir. Yaklaşık 1470-90 yılları arasında Tebriz'de üretildiği düşünülen bu sayfanın Akkoyunlu Türkmen sanatına ait olması muhtemeldir (Resim 56). Fakat Yùnjian, tezyînâtımızda bir motif olarak değil kompozisyonda dengeyi sağlayan bir form olarak kullanılmış ve dendanlı kapalı form olarak adlandırılmıştır.

Çin'de hem dînî resim, hem de seküler ve geleneksel resim, bulut kalıplarının oluşturulmasında önemli rol oynamıştır. Budist ve Taocu resimde cenneti ve ölümsüzlüğü simgeleyen, Çin manzara resminin kilit motiflerinden olan bulutlar, Yuan Hanedanı (1279-1368) zamanında tezyînî sanatlarda ve resim sanatında büyük oranda tekâmül etmiştir[102] (Resim 57, Resim 58).

[99] Kadoi, "Cloud Patterns: The Exchange of Ideas between China and Iran under the Mongols", s. 33.
[100] Lei, "Akkoyunlu Türkmen Yakub Bey Albümlerindeki Kalem-i Siyâhî Resimlerinde Çin Etkisi", s. 105, 155 no'lu dipnot.
[101] Eleanor Sims, "Clothıng ix. In the Mongol and Timurid Periods", *Encyclopædia Iranica,* V/7, s. 778-784, V/8, http://www.iranicaonline.org/articles/clothing-ix, 08.07.2019.
[102] Kadoi, "Cloud Patterns: The Exchange of Ideas between China and Iran under the Mongols", s. 26-27.

2. Orta Asya Sanatında Bulut

Türkler ve Çinlilerin sınır komşusu olmaları hasebiyle, birbirlerinin kültür ve sanatından etkilendikleri aşikârdır. İki kültürdeki esatirî şahıslar, kanunlar ve bezeme motiflerinin benzerliği dikkat çekicidir[103].

Tang hanedanlığı dönemi, Çin ve Orta Asya'nın kültür alışverişinde çok önemli bir döneme tekâbül eder. Bu dönemde her iki kültür birbirinden çok şey alıp vermiştir. O derece ki bazen bir Çin motifinin kaynağı Orta Asya kültür çevresi olabileceği gibi tersi durum da söz konusu olmaktadır. Tang devrinden itibaren Orta Asya ve Çin, Büyük Asya kültürü diyebileceğimiz bir bütünlük kazanmıştır[104].

Tang hanedanlığının Çağdaşı olan Göktürkler (M. 552-745), Hun sanatının gelişmiş devamı ve Uygur sanatının da öncüsü niteliğinde eserler vücuda getirmişlerdir. Bu döneme ait eserlerde ejderha figürüne sıkça rastlanmaktadır. Fakat Çin'deki bulut ejderha kalıbının henüz buraya ulaşmadığı görülmektedir.

Orhun ırmağı kıyısında yer alan Kültigin anıtının tepesinde, evreni sembolize eden ve bir tak/kemer şekli oluşturan ejderha kabartmaları yer almaktadır[105]. Anıtın batı yüzünde iç içe geçmiş salyangoz ve münhanilerden oluşan nebâtî bezemeler mevcuttur. Türk ve Çinli sanatçıların birlikte çalışarak tamamladıkları anıt[106] ilk tezyînî motiflerin Çin'le büyük bir bağlantısı olduğunu göstermekle birlikte[107] buradaki ejderha motifleri buluta kaynaklık etmekten çok uzaktır.

Hakas'da Kopeni bölgesinde bulunan ve VIII-IX. Yüzyıllara tarihlenen Göktürk devrine ait bir eyer kaşı üzerinde canlı bir av sahnesi yer almaktadır. İnce altın tabaka ile kaplanmış bronz figürlerin[108] tam tepe noktasında bir bulut tasviri dikkat çekmektedir. Zemin kurgusu olmayan ve figürlerin boşlukta hareket halinde tasarlandığı

---

[103] Arseven, "Çin Sanatı", s. 400.
[104] İnal, "Susuz Han'daki Ejderli Kabartmanın Asya Kültür Çevresi İçindeki Yeri", s. 159.
[105] Yaşar Çoruhlu, "Göktürk Sanatı", https://www.turkcenindirilisi.com/turk-tarihi/gokturk-sanati-doc-dr-yasar-coruhlu-h74882.html, Erişim Tarihi, 15.04.2019.
[106] Levent Alyap, "Köl Tigin Anıtının Batı Yüzü Üzerine Görsel Bir Tasarım Denemesi", *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi,* Sy. 3/1, s. 1-21, 2014, s. 1.
[107] Arseven, "Türk Sanatında Tezyînât", s. 9-10.
[108] Diyarbekirli-Önder, *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, s.* 63.

bu kompozisyonda bulut motifinin diğer figürlerle iç içe tasarlandığı görülmektedir. Çin bulut kalıplarından Rúyì motifine benzerliğiyle dikkat çeken bezek, Türk sanatının erken bulut örneklerinden biri sayılabilir. Gökteki buluttan stilize edildiği izlenimini uyandıran motifin, Uygur sanatında karşılaştığımız bulutlara öncülük ettiğini söylemek mümkündür (Resim 59).

Hun ve Göktürklerden devraldıkları sanat bakiyesini büyük bir ustalıkla devam ettiren Uygurlar (M. 745-840), yüksek kültür düzeyine ulaşan Türk topluluklarının başında gelmektedir.[109] 840 Yılından itibaren Turfan ve Kansu'ya yerleşerek sanat ve edebiyatta en parlak devirlerini yaşayan Uygurlar[110], 762'de din olarak Maniheizm'i kabul ettikten sonra ünlü ressam Mani'nin etkisiyle güzel sanatlarda büyük başarılara imza atmışlardır[111]. Turfan Uygur Devleti (M. 911-1368), Çin'den batıya giden İpekyolu'nun başlangıç noktasında[112] olması hasebiyle 962 ile 1004 yılları arasında Çin ile yoğun ticarî münasebetler kurmuş ve Çin ile Orta Asya Türk devletleri arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Sanat ve edebiyattaki başarılarını büyük oranda inançlarına ve devlet himayesinde kurulan nakışhanelere borçlu olan Uygurlar[113], 1209-1368 yılları arasında Moğol idaresinde varlıklarını sürdürmüşlerdir[114]. Çin'deki Moğol hanedanı Yuan döneminde Uygur ressamlarının büyük başarılara imza attıkları bilinmektedir. Özellikle Sangyan lakaplı Buyan Buka, ejderha resmi çizmede ustalaşmıştır[115].

Moğol himayesini kabul etmek zorunda kalan Uygurlar, yüksek kültürlü şehirleriyle, yazıyı yeni öğrenen Moğollar için adeta birer mektep olmuşlardır. Uygur boylarına mensup Budist veya hıristiyan Türk aydınlar, Moğol hanedanının başlıca şehirleri olan Karakorum, Han Balık, Semerkant, Merv, Herat, Tebriz, Meraga ve

---

[109] İnci Ayan Birol, *Klasik Devir Türk Tezyînî Sanatlarında Desen Tasarımı Çizim Tekniği ve Çeşitleri,* Kubbealtı yay., İstanbul, 2008, s. 34-35.
[110] Ahmet Taşağıl, "Turfan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/turfan, Erişim Tarihi, 15 Nisan 2019.
[111] Birol, *Klasik Devir Türk Tezyînî Sanatlarında Desen Tasarımı Çizim Tekniği ve Çeşitleri*, s. 34-35.
[112] Taşağıl, "Turfan".
[113] Birol, *Klasik Devir Türk Tezyînî Sanatlarında Desen Tasarımı Çizim Tekniği ve Çeşitleri*, s. 34-35.
[114] Gülçin Çandarlıoğlu, "Uygurlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 42, s. 242-244, İstanbul, 2012, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/uygurlar, Erişim Tarihi, 15.04.2019.
[115] Abdurrahman Deveci, "Türk ve Çin Resim Sanatının Etkileşimi", *Turkish Studies İnternational Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/8 Summer, s. 1779-1791, Ankara, 2013, s. 1784.

Sultaniye şehirlerinin saray kütüphanelerinde ve devlet hizmetinde aktif bir şekilde çalışmışlar[116], sivil idareyi ele geçirip Moğolları Türkleştirecek kadar tesirli olmuşlardır[117]. Uygurların bu kuvvetli kültür birikimi, Moğollar aracılığıyla batıya ve İslâm dünyasına aktarılmıştır[118].

Doğu Türkistan ve bütün Orta Asya'da milattan sonra 4-5. yüzyıllarda gelişen eklektik resim tarzını, 6-7. yüzyıllar arasında Türklerle yakından ilişkili bir resim üslûbu takip etmiştir. 8. yüzyıldan itibaren Doğu Türkistan'da Uygur tesiriyle, klasik resim üslûbu oluşmaya başlamıştır[119]. IX. Yüzyılda ise Çin resminden ayrı, özgün Orta Asya Türk resim üslûbunun oluştuğunu, Turfan araştırmalarında ortaya çıkan Bezeklik ve Sorçuk duvar resimlerinde görmek mümkündür[120].

Zaman zaman Orta Asya'dan Çin krallarının sarayına giden Uygurlu sanatçılar, Çin sanatının gelişimine katkıda bulunduğu gibi, Çin'den Orta Asya'ya gelen sanat eserleri de Çin motif ve usûllerinin Orta Asya'da örnek alınmasına sebep olmuş, böylece iki uygarlık arasındaki sıcak kültürel ve sanatsal alışveriş uzun zaman devam etmiştir[121].

IX ve XI. yüzyıllarda, büyük bir kısmını kontrolleri altında tutan Uygurlar sayesinde düzenli bir şekilde işleyerek gelişen İpek yolu[122], en önemli kültürel aktarım güzergâhı olmuştur[123]. Bu güzergâhta özellikle Çin malları; ipek, kılıç, kâğıt, mürekkep, eyer ve altın-gümüş kaplar taşınmış[124] ve bu sayede Çin bezeme motifleri Orta Asya ve İç Asya'ya, oradan da Yakın Doğu'ya ulaşmıştır.

---

[116] Emel Esin, "Uygur Sanatı", *Türk Ansiklopedisi,* C. 33, Fasikül: 265, s. 131-141, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1983, s. 140-141.
[117] Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 11.
[118] Aslanapa, *Türk Sanatı,* s. 24.
[119] Mustafa Murat Bozcu, "Bezeklik Mağara Tapınaklarındaki Duvar Resimleri", Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Dersi Seminer Çalışması, İstanbul, 2009, s. 6.
[120] Aslanapa, *Türk Sanatı,* s. 364.
[121] Deveci, "Türk ve Çin Resim Sanatının Etkileşimi", s. 1781.
[122] Nebi Bozkurt, "İpekyolu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA),* C. 22, s. 369-373, İstanbul, 2000, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/ipek-yolu, Erişim Tarihi, 21.04.2019.
[123] Ekrem Işın, "Şölen ve Büyü/Muhammed Siyahkalem'in Gizemli Dünyası", *Ben Mehmed Siyah Kalem İnsanlar ve Cinlerin Ustası,* s. 7-12, YKY, 2004, s. 11.
[124] Bozkurt, "İpekyolu".

Turfan araştırmalarında ortaya çıkan Bezeklik duvar resimleri, bulutun menşeiyle ilgili önemli ipuçları vermektedir. IX-X. Yüzyıla tarihlenen ve 19. mâbedde bulunan bir bezeklik freskinde gölde ejder tasviri yapılmıştır[125]. Kanatlarının rûmî, sırt çizgisinin bulut, vücudundaki bazı kısımların da münhani motifine kaynaklık ettiği varsayılan figürün[126] iki boynuzlu başı, pulları, beyaz yelesi, küçük kanatları ve ön pençeleriyle vücudunun yarısı görünmektedir[127]. Figür, gölün içinden gök ejderi olarak göğe yükselecek ve orada bulutların arasına yerleşerek yağmurun yağmasına, bolluğa berekete sebep olacaktır[128] (Resim 60).

Bezeklik Mağaraları 9. mâbed fresklerinden önemli bir örnekte ise Uygur prenseslerinin ayakta ve kısmen yan dönmüş şekilde resmedildiği görülmektedir. Kırmızı rengin hâkim olduğu resimde figürlerin saçına, kanatlarını açmış kuşlar, değerli taş kakmalı tokalar ve iğnelerin yanı sıra altın bulutların takılı olduğu dikkati çeker[129] (Resim 61). Bulut motifi aynı şekilde 17. ve 38. mâbedlerde yer alan kadın figürlerinin saçlarında da kullanılmıştır (Resim 62, Resim 63). Bunların yanı sıra, 20. mâbedde bir Pranidhi[130] sahnesinde sunu yapan bir figürün elbisesinde Yùnjian motifi, 21. Tapınaktaki bir freskte, mimarî bezeme unsuru olarak Lingzhi mantarı kullanıldığı görülmektedir (Resim 64, Resim 65).

Uygur kültür ve sanatının önemli örneklerinden biri de Karabalasagun (826) yazıtıdır[131]. Kültigin anıtı gibi üzerinde Türkçe ve Çince yazılar bulunan anıtın tepe kısmındaki ejder figürleri[132], Göktürk anıt mimarisinden mülhemdir. Henüz bulut motifiyle bir arada göremediğimiz ejderin iki anıttaki benzerliği dikkat çekicidir[133].

---

[125] Aslanapa, *Türk Sanatı, s.* 21.
[126] M. Üçer-K. Üçer, *İstanbul'un 100 Motifi*, s. 65.
[127] Aslanapa, *Türk Sanatı, s.* 21.
[128] Bozcu, "Bezeklik Mağara Tapınaklarındaki Duvar Resimleri", s. 16.
[129] Bozcu, "Bezeklik Mağara Tapınaklarındaki Duvar Resimleri", s. 14.
[130] "Sanskritçe olan Pranidhi kelimesi, Buda'nın öğretilerini takip ederek aydınlanmaya ulaşabilecek fanilerin yemini anlamındadır. Bu sahneler Uygurlular tarafından geliştirilmiş kompozisyonlardır ve ilk olarak Bezeklik'te görülür". Bkz. Bozcu, "Bezeklik Mağara Tapınaklarındaki Duvar Resimleri", s. 11.
[131] Çandarlıoğlu, "Uygurlar".
[132] Mustafa Murat Bozcu, "Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Taş Eserler Koleksiyonu", C. 1, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2017, s. 28.
[133] Alyap, s. 8.

Netice itibariyle Çin sanatından tezyînâtımıza geçtiği düşünülen bulut motifinin, tabiat, inanç, kozmoloji ve mitolojiden beslenerek çeşitlendiğini ve çevre kültürlere geçtiğini görmekteyiz. Motifin özellikle ejderhadan stilize edilerek geliştirildiğini söylemek mümkünse de Lingzhi mantarı, Rúyì ve Yùnjian gibi bulut kalıplarının varlığı ve sıkça kullanımı göz önünde bulundurulduğunda motifin, çeşitlenip harmanlanmasının ve gelişmesinin bu kalıplarla da ilişkili olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

III. BULUT MOTİFİNİN ANADOLU'YA GELİŞİ VE İLK ÖRNEKLERİ

A. ANADOLU DIŞINDAKİ ÖRNEKLER

1. İlhanlılar (1256-1353)

İslâm sanatı tarihinin en farklı özelliklerinin görüldüğü İlhanlı sanatını, tahribat ve yeniden doğuş safhası olarak niteleyebiliriz. Çoğunluğu sert ve otoriter olarak bilinen İlhanlı hükümdarları aynı zamanda sanatın hâmisi olmuşlardır[134].

Tezyînî sanatlar, mimarî, tekstil, seramik, metal işleri, mücevher ve el yazması eserler üzerinde gelişmiş ve kitap sanatları sanatsal üretimin odağı haline gelmiştir. Kağıdın ve tekstilin yaygın kullanımı, yeni tasarımların kültürden kültüre aktarımını kolaylaştırmıştır. Bu dönemde Müslüman sanatçıların repertuarına Çin resminin yanı sıra lotus çiçeği, şakayık, *bulut, ejderha* ve *Sîmurg* gibi motifler dâhil olur.[135].

İslâmiyet'i resmen kabul eden Gāzân Han'ın 1295'te tahta çıkışından sonra önemli sanat faaliyetleri gerçekleşmiştir. İlhanlı hükümdar eşlerinin ve hayırseverlerin yaptırdığı çok sayıda mimarî eserin önemli bir kısmının Anadolu Selçuklu sanat muhiti içinde değerlendirilmesi, İlhanlı devletinin mimaride Büyük Selçuklu geleneğine sahip çıkıp tasarım, mimarî ayrıntı ve süslemelerde bu geleneği sürdürmesiyle ilişkilendirilebilir. Bölgenin mânevî hususiyetleri İlhanlı sanatında etkisini devam ettirirken bir yandan da Mısır-Suriye (Memlük ve Zengî) ve Orta Asya'dan beraberlerinde getirdikleri Moğol-Çin tesirleri İlhanlı sanatının şekillenmesinde etkili olmuştur[136] Yakındoğu ile Uzakdoğu arasında ulaşım ve haberleşmenin kolaylaştığı bu dönemde ticarî hayat gelişmiş, düşünce ve sanat alanında yeni gelişmeler olmuştur.

[134] Engin Beksaç, Ahmet Vefa Çobanoğlu, "İlhanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA),* C. 22, s. 105-108, 2000, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/ilhanlilar#2-sanat, Erişim Tarihi, 24.04.2019.
[135] Suzan Yalman, "İlhanlı Dönemi Sanatı", *Heilbrunn Sanat Tarihinin Zaman Çizelgesi,* http://www.metmuseum.org/toah/hd/ilkh/hd_ilkh.htm, Erişim Tarihi, 25.04.2019.
[136] Beksaç-Çobanoğlu, "İlhanlılar".

Ayrıca X. yüzyıldan itibaren bu bölgeye göç eden Türkler, Yakındoğu ve özellikle Anadolu'nun Türkleşmesinde etkin rol oynamışlardır[137].

Asya'nın iki ucunu, aynı kökten gelen İlhanlı ve Yuan hanedanları yönetmekteydi. İlhanlılar batı kültürüne uyum sağlarken, Çin medeniyetine duydukları hayranlıkları ve eski kültürlerine bağlılıkları nedeniyle bu iki kültürü kaynaştırmışlardı. Bu dönemde Doğu Asya ile Batı Asya arasındaki sıkı ilişkileri İlhanlılar tanzim ediyordu. Programlı bir biçimde Çin ve Orta Asya'nın ilim ve Fen eserleri yakın doğu dillerine çevrilerek Orta Asya ve Uzak Doğu kültürü Yakın Doğu'ya tanıtılmıştır[138].

İlhanlılar devrinde Çin'in ipekli kumaş ve porselenlerinin Avrupa ve İslâm ülkelerine ihraç edildiği önemli ticaret merkezlerinden biri haline gelen Tebriz[139], devletin başşehri olmuştur. Çin ipekli kumaşlarının ihraç edildiği İslâm ülkelerinden biri Memlüklerdir. İlhanlı üzerinden Çin ipeklerinin desen repertuarı Memlük sanatına yansımıştır. Kahire İslâm Sanatı müzesinde yer alan bir ipek bu etkileşime güzel bir örnektir (MIA 2225). XIII. yüzyıl sonlarına tarihlenen bir Çin ipeği deseni, Memlük örneğinde neredeyse birebir kopya edilmiştir (Bkz. Resim 50). İki örnekte de madalyonlu Çin mühürleri bulutlarla tezyîn edilmiş ve ulama desen oluşturmuştur[140] (Resim 66). İpekli kumaş tezyînâtında görülen bulutların Memlük yazmalarına da sirayet ettiği görülmektedir. Henüz tezhipli alanlarda görülmeyen motif, Memlük devri tezyînâtının temel hususiyetlerini haiz bir Kur'an-ı Kerim'in serlevhasında, beynessütur denilen yazı aralarında münhanili rûmî motifiyle birlikte kullanılmıştır. Motifin Çin tezyînâtından alındığı gibi değiştirilmeden kullanıldığı görülmekle birlikte yeni yeni Mushaf tezyînâtında yer alması, kompozisyona biçim ve renk yönünden uyum sağlaması, dönem sanatkârlarının motif üzerindeki inisiyatifini göstermektedir (Resim 67). Chester Beatty Library'de (1628) muhafaza edilen bir Mushaf-ı Şerif'te de şekil

[137] Abdulkadir Yuvalı, "İlhanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA),* C. 22, s. 102-105, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/ilhanlilar, Erişim Tarihi, 24.04.2019.
[138] Güner İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar),* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1976, s. 50.
[139] Ali Sinan Bilgili, "Tebriz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 40, s. 219-222, İstanbul, 2011, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/tebriz, Erişim Tarihi, 27.04.2019.
[140] Bernard O'Kane, *The Treasures of Islamic Art in The Museums of Cairo*, The American University in Cairo Press, Cairo, New York, 2006, s. 104.

itibariyle daha ince ve zarif bulutların yer aldığı görülmektedir (Resim 68, Resim 69)[141]. Bütün bu örnekler İlhanlılar döneminde İran, Irak ve Suriye bölgesine Çin sanatının sirayet ettiğini göstermektedir.

Tebriz'de *Reb'i Reşîdî* veya *Şehristân-ı Reşîdî* olarak bilinen büyük bir mahalle kurarak İlhanlıların kültür ve sanatına büyük katkı sağlayan Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî[142], Gāzân Han ve Olcaytu dönemlerinde vezirlik yapmıştır. Reb'i Reşîdî'de Evkaf idaresinin nezaretinde çeşitli milletlere mensup pek çok sanatkâr ve zanaatkârın ücret karşılığı çalıştığını ve orada ikamet ettiğini, bunların büyük çoğunluğunu da Türklerin oluşturduğunu Reşîdüddin'in vasiyetnamesinden öğreniyoruz[143]. Resim sanatındaki etkin rolleri sonraki dönemlerde devam edecek olan Uygur Türkleri[144], devletin katib, memur ve ressamlarının çoğunluğunu teşkil etmekteydi[145]. Reşîdüddin'in Uygur ressamlarının yardımı ile kurmuş olduğu Tebriz mektebinde[146] Uygurların Uzak Doğu ve Orta Asya'dan getirdiği *Kalem-i Siyâhî* üslûbunun bir sanat biçimi olarak kullanılmaya başlandığı görülmektedir[147]. Tek başına etkili bir anlatım gücüne sahip olan *çizgi*nin ana unsur olduğu *Kalem-i Siyâhî* üslûbu, bu dönemde özellikle Ahmed Musa ve öğrencisi Emir Devletyar'ın eserleriyle ön plana çıkmış ve gelişmiştir[148]. 16. yüzyıl sanatkârlarından Dûst Muhammed, TSMK H. 2154 no'lu albüm için yazdığı Dibâce'de bu tasvir üslûbunun Ahmed Musa tarafından icat edildiğini belirtmektedir. TSMK H. 2153 ve 2160 numaralı albümlerde ve Diez albümünde Emir Devletyar'a atfedilen bazı resimler mevcuttur (TSMK H. 2153, 104a) (Resim 70). Celâyirî dönemi

[141] Detaylı bilgi için bkz. Esin Atıl, *Renaissance of İslâm art of the Mamluks,* Smithsonian Institution Press, Washington, D.C., 1981, s. 40-41.
[142] Zeynep Demircan Aksoy, "İlhanlı Memlûk Etkileşiminde XIV. Yüzyıl Anadolu *Türk Tezhip Sanatı*", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* C. 7, Sy. 29, s. 265- 280, 2014, s. 266.
[143] Karl Jahn, "Doğu ile Batı Arasında Bir Ortaçağ Kültür Merkezi", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi,* ed. Tayyib Gökbilgin, C. IV, Cüz 3-4, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay., İstanbul, 1971, s. 32.
[144] Metin Yerli, "Uygur Türklerinin İnanç Sistemlerinin Resim Sanatlarına Etkileri", *Eğitişim Dergisi*, Sy. 13, 2006, http://www.egitisim.gen.tr/tr/index.php/arsiv/sayi-11-20/sayi-13-sanat-ve-egitim-ekim-2006/133-uygur-turklerinin-inanc-sistemlerinin-resim-sanatlarina-etkileri, Erişim Tarihi, 23.03.2019.
[145] Oktay Aslanapa, "İslâm Minyatür Sanatının Doğmasında ve Gelişmesinde Türklerin Rolü", *Türk Kültürü,* C. II, Sy. 17, s. 31-41, Ankara, 1964, s. 35-36.
[146] Aslanapa, "İslâm Minyatür Sanatının Doğmasında ve Gelişmesinde Türklerin Rolü", s. 35-36.
[147] Ali Nihat Kundak, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki H. 2135 Numaralı Murakka", Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004, s. 15.
[148] M.L. Swietochowski, "Drawıng", *Encyclopaedia Iranica*, VII / 5, s. 537-547, http://www.iranicaonline.org/articles/drawing, Erişim Tarihi 24.07.2019; Kundak, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki H. 2135 Numaralı Murakka", s. 16.

sanatkârlarından Şemseddin'in de, hocası Emir Devletyar'ın çizimleriyle benzer üslûpta bir çalışması Diez albümünde yer almaktadır[149].

a. Mimarî Eserlerde Bulut Motifi

*Sultaniye'deki Daşkesen mabedi*nin, İslâm öncesi döneme ait olduğu ve XIII. yüzyıl sonlarında Argun Han'ın İslâm'ı kabulünden önce yapıldığı düşünülmektedir. Kayaya oyulmuş taş yapının bezemesinde görülen ejderha motifinden dolayı, burası *Ejderha mabedi* olarak da bilinmektedir.[150] Dönemin Budist merkezi Viar'da bulunan bu ejderha kabartması, Çin tarzı ejderhanın İran sanatına uyarlanmış en iyi örneklerden biridir. Ejderhanın başının üstündeki ve arka bacağının yanındaki bulutlar kolaylıkla seçilebilmektedir[151] (Resim 71).

1314 yılında cennetin sekiz kapısından ilhamla sekizgen olarak inşa edildiği düşünülen *Sultaniye kümbedi*[152] *Yùnjian*'ın mimarî tezyînâtta kullanıldığı en eski örneklerden birisidir[153]. Türbehane kümbet ve serdab/cenaze katı olmak üzere üç bölümden oluşan eserin kubbe içi bezemesinde[154] *Yùnjian*'ın kullanıldığını görüyoruz. Muhtemelen çağdaş Orta Asya ipeklerinden ve Moğol kıyafetlerinden ilhamla kullanılan motifin mimârî tezyînâta uyarlanması yenidir. *Yùnjian*'ın kompozisyonu ana hatlarıyla belirtmek için köşelerde düzenlenmiş olması, Uzak Doğu'daki kullanım şekliden farklılık arz etmektedir. Buradaki önemli bir nokta belki de *Yùnjian*'a İlhanlılar tarafından manevî bir anlam yüklenmesi ve cennetin kapısını imleyen tonozların tezyînâtında özellikle kullanılmış olmasıdır[155] (Resim 72, Resim 73).

Elif Kök, *Timurlu Çağı Sanatı ve Osmanlı Mimarisi ile Bir Karşılaştırma Denemesi* adlı yüksek lisans tezinde, Yezd'deki Muzafferî eserlerinden *Emir Şemseddin Muhammed Türbesi* (XIV. yy. ikinci yarı) eyvan tonozunun iç kısmında tezyînî bir

[149] Swietochowski, "Drawıng".
[150] Mahdiyeh Sadeghnezhad, "İran, Zencan/Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi", Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2014, s. 31.
[151] Kadoi, "Cloud Patterns: The Exchange of Ideas between China and Iran under the Mongols", s. 27.
[152] Sadeghnezhad, "İran, Zencan/Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi" s. 49.
[153] Kadoi, "Cloud Patterns: The Exchange of Ideas between China and Iran under the Mongols", s. 34.
[154] Sadeghnezhad, "İran, Zencan/Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi" s. 49.
[155] Kadoi, "Cloud Patterns: The Exchange of Ideas between China and Iran under the Mongols", s. 34.

unsur olarak bulut motifinin kullanıldığı[156] bilgisini vermiş ancak görsel kaynak paylaşmamıştır. Teyide muhtaç bu bilgiyi desteklemek amacıyla yaptığımız görsel kaynak araştırması sonuçsuz kalmış; türbenin yakın çekim eyvan tonozu fotoğrafına ulaşılamamıştır.

b. Yazma Eserlerde Bulut Motifi

Moğollar devrinde Ata Melik Cüveynî (1226-1283) tarafından yazılan *Tarih-i Cihan Güşâ* adlı eserin bir tasvirinde yer alan bulutlar, yüzen kurdeleler şeklinde ve çok renkli olarak resmedilmiştir (1290, Paris Bibl. Nat. Suppl. Pers. 205, vr. 2a). Çin'de bu tarz bulutlara *uğurlu bulutlar* (Yùnqì/Şans bulutu) adı verilmektedir. Burada motif, sert ana hatları, kalın ve uzun kuyruklarıyla tezyînî bir değere sahip olsa da Çin bulut desenlerinin basit bir kopyası olarak kullanılmaya devam etmektedir[157] (Resim 74-Resim 76).

Bu dönemde Gāzân han'ın emriyle farsçaya çevrilen İbn Bahtîşû'nun *Menâfiü'l-Hayevân* adlı eserinin 1298 tarihli nüshası, doksan dört tasvir barındırmaktadır ve çoğu tasvir sonraki devirde yapılmıştır. Eserle çağdaş olan tasvirler ise devrin üslûp ve zevkini yansıtmaktadır. Uzak doğu üslûbu ile Selçuklu resim özelliklerinin kaynaşmadan birlikte kullanıldığı eser, nakkaşların her iki resim geleneğini de iyi bildiklerinin güzel bir örneğidir ve bu bakımdan bir geçiş devri eseridir denilebilir[158]. Merâga'da yazılan eserin tasvirlerinde yer alan bulutlar, Çin ipeklileriyle güçlü bağlantılar sergilemektedir. Ejderle arasındaki ilişkinin değiştiği gözlemlenen bulut motifleri, kendi başlarına, ağaç ve kaya gibi diğer peyzaj öğeleriyle birlikte kullanılmıştır. Bazı örneklerdeki kuşlar ile bulutların oluşturduğu kompozisyonlar dönemin Çin ipeklerinde de kullanılmaktadır[159]. Eserin 71a sayfasında yer alan ejderha ise renkli bulut kanatlarıyla dikkat çekmektedir. Ağzından, burnundan ve vücudundan çıkan buhar veya alevin buluta kaynaklık ettiği bilinen figürün, kanatlarıyla da bulut motifini, tabiri caizse, doğurduğu görülmektedir. Uygur sanatında görmeye alışık

[156] Elif Kök, "Timurlu Çağı Sanatı ve Osmanlı Mimarisi ile Bir Karşılaştırma Denemesi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 36.
[157] Kadoi, "Cloud Patterns: The Exchange Of Ideas Between China And Iran Under The Mongols", s. 30.
[158] İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*, s. 51-53.
[159] Kadoi, "Cloud Patterns: The Exchange of Ideas between China and Iran under the Mongols", s. 30.

olduğumuz kanatlı ejderhanın sonraki dönemlerde sıkça bulut kanatlı olarak resmedilmesi ve zaman içerisinde bu kanatların ejderhadan bağımsız bir şekilde tezyînî amaçla kullanılmaya başlanması, Müslüman sanatkârların bilinçli tercihlerinin bir sonucu gibi görünmektedir (Resim 77-Resim 88).

Boston Güzel Sanatlar Müzesinde yer alan 1300 tarihli başka bir *Menâfiü'l-Hayevân* nüshasının tasvirli bir sayfasında motifin Çin bulutu şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Resim 89).

İlhanlı dönemi tasvirlerinin etkileyici savaş sahnelerinin vazgeçilmez unsurlarından biri buluttur. Bu dönemde Tebriz'de üretildiği düşünülen bir Firdevsî Şahnâmesi'nin tasvirli sayfasında, bir savaş sahnesinin hengâmesini yansıtan yığma ve dolantı bulutlar dikkat çekmektedir. (Resim 90). Yine Tebriz'de üretilen ve yaklaşık 1330-40 aralığına tarihlenen *İskender'in Demir Süvari Savaşları* tasviri de benzer bir savaş sahnesidir. Tasvirde göğün yığma ve dolantı bulutlardan müteşekkil olduğu, demir süvarilerin ve tekerlekli atların ağzından hareketi, öfkeyi ve gücü temsil eden bulut şeklinde ateşlerin çıktığı görülmektedir (Resim 91). İki sahnede de hayalî olarak tasvir alanının dışında da devam eden bulutların bu şekilde resmedilmesi bilinçli bir tasarım kurgusuna işaret ettiği gibi bakan gözlerde süreklilik duygusu yaratmak amacıyla yapılmış olması da muhtemeldir.

Bîrûnî'nin *el-Âsârü'l-Bâkıye* adlı eserinin BNF'de (Arab. 1489) yer alan nüshasındaki bulutlar müstakil olarak hayvan temalarından bağımsız kullanılmıştır. Buradaki bulutların ibtidâî seviyede olduğu görülmektedir (Resim 92, Resim 93).

Gāzân Han ve Olcaytu'nun teşvikiyle Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî'in yazmış olduğu *Câmiʿu't-tevârîḫ* [160] adlı eserin tasvirleri, Uygurlar eliyle Kalem-i Siyâhî üslûbunda yapılmıştır[161]. Burada Çin bulutlarının İran yorumuyla yeni bir aşamaya girdiği görülmektedir[162]. Eserin 1306 ve 1314 tarihli iki nüshası Edinburg ve Londra'da

[160] Jahn, "Doğu İle Batı Arasında Bir Ortaçağ Kültür Merkezi", s.30.
[161] Kundak, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki H. 2135 Numaralı Murakka", s. 15.
[162] Kadoi, "Cloud Patterns: The Exchange Of Ideas Between China And Iran Under The Mongols", s. 32

muhafaza edilmektedir[163]. Çizginin hâkim olduğu tasvirler[164] hususî şekilleri, realist mefhumları ve kendine özgü renkleriyle[165] Bezeklik'teki Uygur fresklerini hatırlatmakta[166] ve bu meyanda Çin ve Doğu Türkistan resminin İran'daki hakikî tecrübesi sayılmaktadır[167] (Resim 94).

14. Yüzyıl başlarına tarihlenen bir İlhanlı dönemi Şahnâme-i Firdevsî yazmasının tasvirli sayfasında, lingzhi mantarı şeklinde resmedilen bulutların doğa unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir. Dönemin tasvir üslûbunu yansıtan bu sayfa FSM'de muhafaza edilmektedir (Resim 95)[168].

c. Seramik Eserlerde Bulut Motifi

Seramik, İlhanlı sanatında Çin etkisi ile yeni bir anlayışla ortaya çıkmıştır[169]. Abaka Han'ın (1265-82) 1270 tarihli yazlık sarayı *Taht-ı Süleyman*'da bulunan bazı sırlı kâşîlerde ejderha, Sîmurg ve bulut motifine rastlanmaktadır. Bu motiflerin İlhanlı sanatındaki Çin tesirli ilk örnekler olduğu söylenebilir. Rúyì şeklindeki bulutlar, motifin olduğu gibi alınıp kullanıldığını göstermektedir. Fakat buradaki bulutların şans veya ölümsüzlük sembolü olarak değil de İlhanlıların kişisel beğenilerini yansıtmak amacıyla ya da hâkimiyet sembolü olarak kullanıldıklarını düşünmek daha yerinde olacaktır[170] (Resim 96-Resim 98).

Netice itibariyle İlhanlı sultanları, Orta Asya ile Uzak Doğu resim geleneklerini Yakındoğu'ya taşımışlar, kütüphane ve saray atölyelerinde Çinli ve Türk sanatçılar başta olmak üzere farklı uyruktaki birçok sanatçıya ortak çalışma imkânı sunmuşlardır[171]. Bu sanatkârlar, Çin'in tezyînât repertuarından seçtikleri motifleri,

[163] Aslanapa, "İslâm Minyatür Sanatının Doğmasında ve Gelişmesinde Türklerin Rolü", s. 35-36.
[164] Kundak, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki H. 2135 Numaralı Murakka", s. 15.
[165] Jahn, "Doğu İle Batı Arasında Bir Ortaçağ Kültür Merkezi", s.33.
[166] Aslanapa, "İslâm Minyatür Sanatının Doğmasında ve Gelişmesinde Türklerin Rolü", s. 35-36.
[167] Jahn, "Doğu İle Batı Arasında Bir Ortaçağ Kültür Merkezi", s.33.
[168] https://www.freersackler.si.edu/object/F1930.13/, Erişim Tarihi 09.08.2019.
[169] Beksaç-Çobanoğlu, "İlhanlılar".
[170] Kadoi, "Cloud Patterns: The Exchange Of Ideas Between China And Iran Under The Mongols", s. 27
[171] Deveci, "Türk ve Çin Resim Sanatının Etkileşimi", s. 1786.

dönemin sanat zevkiyle uyumlu bir biçimde eserlerinde kullanmışlardır[172]. Bulut motifi böylece dönemin tezyînî sanatlarındaki yerini almıştır.

2. Timurlular (1370-1507)

Türk-Moğol unsurları ile yerli İran ve İslâm unsurlarının karışımından oluşan Timurlular[173], Orta Asya ve Doğu İran topraklarıyla bugünkü Afganistan'ı içine alan sahada XIV. yüzyılın sonlarından XVI. yüzyılın başlarına kadar önemli sanat faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir. İran, Orta Asya, Afganistan ve Babürlüler devri Hint İslâm sanatının gelişimine öncülük eden bu dönem için tam bir merkezîlikten söz etmek zor olsa da Timurlu sanatı, yerel farklılıkların bir bütün meydana getirecek biçimde bir araya getirilmeye çalışıldığı önemli bir sentezdir. Farklı tutumların sergilendiği, ayrı ve bağımsız tavırlar gösteren birer sanat merkezi olarak Semerkant, Herat ve bir ölçüde Şiraz dikkati çekmektedir[174]. Orta Asya ve Uzak Doğu sanatının özellikle Herat'ta son inkişafını gerçekleştirdiği söylenebilir[175]. Bu devir, İlhanlılardan sonra, Çin tezyînât repertuarının dönemin sanat zevkiyle harmanlandığı yeni bir aşamaya işaret etmektedir. Zira sanatkârlar motif veya üslûp transferinde hala çok temkinli ve oldukça seçici davranmaya devam etmektedirler[176].

1386 yılından 1468'e kadar Timur sanatının beslendiği ve etkilerini taşıdığı üslûplar, Bağdat ve Tebriz atölyelerinin Celâyirî ve Türkmen üslûbu ile Şiraz atölyelerinin Muzafferî ve Türkmen üslûbudur[177]. Böylece eklektik ve özgün bir yapıya sahip olan Timurlu sanatının, Selçuklu ve İlhanlı hâkimiyetlerini gören Şiraz[178] ve Tebriz[179] mektepleri üzerinden, Anadolu'ya kadar tesir ettiği görülmektedir.

---

[172] Priscilla P. Soucek, "Decoration", *Encyclopaedia Iranica,* VII / 2, s. 159-197, http://www.iranicaonline.org/articles/decoration, Erişim Tarihi 08.07.2019.
[173] İsmail Aka, "Timurlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 41, s. 177-180, İstanbul, 2012, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/timurlular, Erişim Tarihi, 27.04.2019.
[174] Engin Beksaç, "Timurlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C.41, s. 180-184, İstanbul, 2012, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/timurlular, Erişim Tarihi, 27.04.2019.
[175] Zeki Velidi Togan, "Herat", *İslâm Ansiklopedisi,* Milli Eğitim Basımevi, C. 5, s. 429-442, İstanbul, 1964, s. 432.
[176] Soucek, "Decoration".
[177] Özcan, "Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)", s. 368-369.
[178] Osman Gazi Özgüdenli, "Şîraz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 39, s. 182-184, İstanbul, 2010, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/siraz, Erişim Tarihi, 27.04.2019.
[179] Bilgili, "Tebriz".

XIV. yüzyıl sonlarına kadar hep tüccarlar düzeyinde gerçekleşen Timurlu-Çin kültür alışverişi, Timur'la birlikte resmî ziyaretlerle perçinlenmiştir[180] ve Timur Ming Hanedanı'nın başşehri Hanbalık'a sekiz defa elçi göndererek Çin ile diplomatik ve ticarî ilişkileri geliştirmiştir[181]. XV. Yüzyıl başlarından itibaren Çin ile ilişkiler derinleşmiş, sanatsal ürünlerin dolaşımı hızlanmıştır[182]. Orta Asya şahsiyetinin kendini hissettirdiği Timurlu tasvirlerinde, Çin resminin de tesiriyle yeni bir sentez ortaya çıkmıştır[183]. Ming hanedanı döneminde daha az kullanılan bulut motifinin Timurlu sanatında popüler olduğu görülmüştür[184] (Resim 99). Tebriz'e atfedilen ve 1430'lu yıllara tarihlenen tasvirli bir *ipek parçası*nın figür kıyafetlerinde bulut yaka desenleri, ejderha ve bulut motifleri yer almaktadır[185]. Çin kaynaklı bu motiflerin yanısıra arka planın nötrlüğü ve çiçekli kıvrımlı ağaç Çin resminden alınmış ve bu unsurlar Timûrî üslûpla harmanlanmıştır[186] (Bkz. Resim 54).

Timurlu sultanları, kitap hazırlanması, yapı işleri, eşya bezemesi, otağ dikim işleri gibi önemli faaliyetleri yürütmek amacıyla saraylarında kütüphane adını verdikleri sanat akademileri kurmuşlar ve bu kütüphaneleri birer kültür merkezine dönüştürmüşlerdir[187].

Şiraz'da, Timur'un torunlarından sırasıyla İskender Sultan (1384-1415) ve İbrahim Sultan'ın (1394-1435) yönetiminde, serbest ve şahsî anlayışla çalışan bir atölye mevcuttur[188]. XV. yüzyıl boyunca en önemli sanat merkezi olan Herat[189], Uygur ve Çin tesiriyle başlayıp büyük gelişmeler gösteren Orta Asya Türk tasvir sanatının gelişim

[180] Kök, "Timurlu Çağı Sanatı ve Osmanlı Mimarisi ile Bir Karşılaştırma Denemesi", s. 36.
[181] Mehmet Alpargu, "Sefaretnâmelerin Bilgileri Işığında Timurlular Zamanında İpek Yolu", s. 6, https://www.academia.edu/35541293/SEFARETNÂMELERİN_BİLGİLERİ-_IŞIĞINDA_TİMURLULAR_ZAMANINDA_İPEK_YOLU, Erişim Tarihi, 23.04.2019.
[182] Kök, "Timurlu Çağı Sanatı ve Osmanlı Mimarisi ile Bir Karşılaştırma Denemesi", s. 36.
[183] Beksaç, "Timurlular".
[184] Kök, "Timurlu Çağı Sanatı ve Osmanlı Mimarisi ile Bir Karşılaştırma Denemesi", s. 36.
[185] https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451403?&searchField=All&sortBy=Relevance&ft=57.51.24&offset=0&rpp=20&pos=1, Erişim Tarihi 03.08.2019.
[186] Thomas W. Lentz, Glenn D. Lowry, *Timur and The Princely Vision : Persian Art And Culture İn The Fifteenth Century*, Los Angles Country Museum Of Art and the Arthur M. Sackler Gallery, Los Angeles, 1989, s. 346, Kat. No. 84.
[187] Seracettin Şahin, "Türk İslâm Eserleri Müzesi'ndeki Örnekleriyle Tarihsel Süreç İçerisinde Hat Sanatı", *1400. Yılında Kur'an-ı Kerim,* Antik A.Ş. Kültür Yayınları, s. 14-25, İstanbul, 2010, s. 22.
[188] Beksaç, "Timurlular".
[189] Zeren Tanındı, "Kur'an-ı Kerim Nüshalarının Ciltleri ve Tezhipleri", *1400. Yılında Kur'an-ı Kerim,* Antik A.Ş. Kültür Yayınları, s. 90-121, İstanbul, 2010, s. 103.

merkezi olmuştur[190]. 1414-1506 tarihleri arasında Şahruh, Gıyâseddin Baysungur ve Hüseyin Baykara'nın sanat faaliyetlerini sürdürdükleri merkez olan Herat, alanında meşhur sanatkârların toplandığı bir mekteptir. Herat'taki iki atölyenin farklı anlayışlar ortaya koyduğu, resmî ve ciddi bir ifade biçimini kabul eden eserlerden anlaşılmaktadır[191].

Edebiyat ve güzel sanatlara olan ilgisiyle tanınan Gıyâseddin Baysungur (1417-1434), zamanın en önemli sanat merkezlerinden biri haline getirdiği Herat'taki kütüphanesine, 1421'de Tebriz'den Mirza Ca'fer-i Tebrîzî'yi getirmiş ve onu kütüphaneye müdür tayin etmiştir. Aklâm-ı Sitteyi öğrendiği hocası Şemseddin Muhammed bin Hüsam el-Herevî, Mirza Ca'fer ve sanatkârların çoğu, kendisine nisbetle Baysungurî lakabını kullanmışlardır. O tarihlerde Şiraz ve İsfahan sanat merkezlerinden bazı sanatkârların Herat'a gelmesi, buranın önemini bir kat daha arttırmıştır. Devrin en seçkin hattat, nakkaş, müzehhib ve mücellitlerinden oluşan kırk kişilik sanatkâr kadrosu, Herat mektebini kurmuştur. Baysungur Sanat Akademisi olarak da bilinen bu mektepte, çok kıymetli eserler meydana getirilmiştir. Devrin meşhur müzehhip ve nakkaşlarından bazıları şunlardır: Mevlânâ Halil (Emîr Halîl) veya Halîl-i Baysungurî, Gıyâseddin Nakkaş, Tebriz'den gelen Seyyid Ahmed Nakkaş ile Hacı Ali Musavvir, Üstad Veliyüddin, Sîmî-i Nîşâbûrî, Seyfeddin Nakkaş ve Sultan Ali Bâverdî[192].

İstisnâi bir sanatkâr olarak nitelendirilen Mevlânâ Halil ile Gıyâseddin Nakkaş[193] Baysungur'un temsilcisi olarak, Şahruh'un Çin'e gönderdiği sefâret heyetinde yer alıyordu. 1419'da başlayıp 1422'de tamamlanan yolculuğun sefâretnâmesini kaleme almakla görevli Gıyâseddin[194], gördüklerini de resmediyor[195], ruznâme tarzında günlük olarak her şeyi kayıt altına alıyordu. Hanbalık'ta beş ay kalan heyet, Çin hükümdarının yeni sarayında bir ziyafete katılmıştı. Malzeme olarak kesme

[190] Togan, "Herat", s. 362.
[191] Beksaç, "Timurlular".
[192] Ali Alparslan, "Baysungur Gıyaseddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA),* C. 5, s. 276-277, İstanbul, 1992, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/baysungur-giyaseddin, Erişim Tarihi 25.04.2019.
[193] Beksaç, "Timurlular".
[194] Alpargu, "Sefaretnâmelerin Bilgileri Işığında Timurlular Zamanında İpek Yolu", s. 9-14.
[195] Beksaç, "Timurlular".

taş, kâşî ve mermer kullanılan sarayda muhtemelen ejderha, Sîmurg ve Çin motifleri, Gıyâseddin Nakkaş'ın dikkatini çekmişti[196].

İnci Ayan Birol, Baysungur'un, Gıyâseddin Nakkaş'ı, zamanının çok zengin ve ileri teknik bilgisine sahip Çin sanatından yeni motifler getirmesi için vazifeli olarak gönderdiğini ifade etmiş, Çin bulutu, ejder gibi efsanevî motifler getirdiğini belirtmiştir[197]. İlhanlı dönemi Tebriz mektebinde bu motiflerin zaten kullanılmaya başlandığını hatta Uygurlu sanatçılar eliyle motiflerin yorumlandığını bir önceki başlıkta ifade etmiştik. İlhanlılardan sonra Tebriz ve Bağdat'ta hüküm süren Celâyirî sultanlarının İslâm kitap sanatının önde gelen hamileri oldukları ve XIV. yüzyıl sonu XV. yüzyıl başında Celâyirî sanatçıların Timurî dönemi Şiraz, Yezd ve Herat Nakkaşhânelerine yön verdikleri bilinmektedir[198]. Birçok sanatçının Tebriz mektebinden Baysungur Akademisine geldiği göz önünde bulundurulursa, bu sanatçıların motif repertuarlarını buraya taşıdıkları rahatlıkla söylenebilir.

Baysungur'un 1434'te vefatından sonra emrinde çalışan sanatkârlar başta Semerkant olmak üzere farklı merkezlere dağılırken Şahruh'un sanat mektebi en güçlü devrini yaşamaktadır[199]. Bu dönemde Çin ile ilişkilerin arttığı, karşılıklı elçilerin gönderildiği, Çin vazoları, çiçekli ve ipekli kumaşlar, kâğıt paralar, tören kıyafetleri, gümüş, Budist cüppeleri, miğfer, yay, kılıç gibi hediyelerle Çin süsleme ve tasvir sanatının en üst kalite örneklerinin doğrudan Timurlu sarayına girdiği görülmektedir.

Şahruh'un vefatından sonra Hüseyin Baykara (1470-1506), kültür ve sanatın hamiliğini üstlenmiş, Herat onun döneminde kitap sanatlarının zirvesi olmuştur. Bu dönem, Herat mektebinin yüksek kalitede sanat eserleri meydana getirdiği önemli bir dönemdir[200].

[196] Alpargu, "Sefaretnâmelerin Bilgileri Işığında Timurlular Zamanında İpek Yolu", s. 9-11.
[197] Birol, *Klasik Devir Türk Tezyînî Sanatlarında Desen Tasarımı Çizim Tekniği ve Çeşitleri*, s. 39.
[198] Tanındı, "Kur'an-ı Kerim Nüshalarının Ciltleri ve Tezhipleri", s. 100.
[199] Beksaç, "Timurlular".
[200] Özcan, "Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)", s. 367-368.

a. Yazma Eserlerde Bulut Motifi

Resim ve tasvire alâka duyduğu bilinen Timur, XIV. yüzyıl sonunda önemli eserler vücûda getiren Celâyirli mektebi[201] ile Şiraz mektebi sanatkârlarının bir kısmını, Semerkant'a götürmüşse[202] de bu döneme atfedilebilecek resim ve tasvir örneğine rastlamak zordur[203].

Uzak Doğu ve Orta Asya'dan Uygurlar aracılığıyla İran bölgesine gelen *Kalem-i Siyâhî* üslûbunun[204] Timurlu ve Akkoyunlu dönemi yazmalarında da karşımıza çıkması, bu üslûbun uzun süre bölgede sevilerek kullanıldığını ve geliştirildiğini göstermektedir. İlhanlı dönemi sanatkârlarından Ahmed Musa ve Emir Devletyar'ın eserleriyle ön plana çıkan ve gelişen bu üslûbun[205] mahsulü olan eserler (TSMK H. 2153, 2160; Diez Albümleri), üretildikleri bölge ve tarih açısından henüz netlik kazanmamış olsa da genel itibariyle sanat tarihçileri tarafından Orta Asya ile Türkistan bölgesine ve XIV-XV. yüzyıllara tarihlendirilmişlerdir. Timurlu dönemine tarihlendirilen *Kalem-i Siyâhî* üslûbunda yapılmış tasvirlerde bulut motifi sıkça karşımıza çıkmaktadır.

İran bölgesine atfedilen ve 1450-1500 yıllarına tarihlenen bir albüm sayfasında, vücudundan bulutlar saçan bir ejderha tasviri yer almaktadır (TSMK H. 2153, 133a). İnce ve zarif işçiliğiyle dikkat çeken sayfa, belki de ejderhanın vücudundan neş'et eden bulut tasarımlarının en başarılı örneklerinden biridir (Resim 100).

XV. yüzyıl başlarına tarihlenen ve Herat'ta üretilen müstakil bir albümün tek sayfalık çiziminde, kurdele biçimli bulutlara dolanmış *iki aslan tasviri* yer almaktadır (BM 1977,0718,0.1). Kalem-i Siyâhî tarzında yapılmış bu özel çizimin el yazması, cilt,

[201] Aslanapa, "İslâm Minyatür Sanatının Doğmasında ve Gelişmesinde Türklerin Rolü", s. 39.
[202] Mine Esiner Özen, *Tezhip Sanatından Örnekler,* Özen Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 12.
[203] Beksaç, "Timurlular".
[204] Kundak, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki H. 2135 Numaralı Murakka", s. 15.
[205] Swietochowski, "Drawıng"; Kundak, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki H. 2135 Numaralı Murakka", s. 16.

kumaş ve metal eserlere uygulanmak için bir model olarak tasarlandığı düşünülmektedir (Resim 101)[206].

Kalem-i Siyâhî üslûbunda Herat'ta yapılmış bir diğer örnek ise 1400-50 yıllarına arasına tarihlendirilen *İki Demon* temalı bir sayfadır (FS, F1937.25)[207]. Demonlardan birinin elinde tuttuğu Çin mavi beyaz vazonun ejderha ve bulut motifiyle tezyîn edildiği görülmektedir. Ayrıca bu sayfa, motif akışının ticarî kullanım eşyalarıyla Çin'den gelmeye devam ettiğini göstermesi açısından da mühimdir (Resim 102)[208].

Diez albümünde yer alan ve Timurlu dönemine ait olduğu düşünülen tasvirli sayfalardan birinde *Oturan Adam* figürlü tamamlanmamış bir çalışmada, Çin motiflerinden ilhamla oluşturulmuş bir kıyafet tezyînâtı görülmektedir. Göçebe hayatın sembolleriyle oluşturulmuş kıyafet deseninde[209] yığma bulutların yanısıra ön ayaklarından neş'et ederek bütün gövdeyi dolaşan bulut kanatlı ejderhalar yer almaktadır (Resim 103).

Şiraz veya Herat'ta yaklaşık 1400-1450 tarihlerinde üretilen başka bir tasvirli sayfada ise kavga eden iki ördeğin etrafında yığma ve dolantı bulutun tek motif olarak resmedildiği görülmektedir (SPK, Diez Albüm, f. 73, S.43, 6)[210] (Resim 104).

Şiraz atölyesinin İskender Sultan için hazırladığı 1410-11 tarihli bir *Güldeste*'de, günümüze erişmiş bilinen en eski Miraç sahnesi örneği yer almaktadır. Burada Hz. Muhammed, Burak'ın üstünde, bulutlar arasında, Cebrail'e doğru ilerlerken görülür. Serbest dolantı bulutlardan müteşekkil Miraç Sahnesi, Herat'taki sanatçılar için ikonografik açıdan bir model teşkil etmiştir[211] (Resim 105). Bahsi geçen miraç sahnesinin bir benzeri 1461-76 tarihli bir *Hamse-i Nizâmî* nüshasında karşımıza

[206] https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=265504&partId=1&searchText=1977,0718,0.1&page=1, Erişim Tarihi 08.08.2019.
[207] Filiz Çağman, "Glimpses into the Fourteenth -century Turkic World of Central Asia: The Paintings of Muhammad Siyah Qalam", *Turks A Journey of A Thousand Years/600-1600,* s. 146-189, Ed. David J. Roxburgh, Royal Academy of Arts, London, 2005, s. 154.
[208] https://www.freersackler.si.edu/object/F1937.25/, Erişim Tarihi 09.08.2019.
[209] Lentz-Lowry, *Timur and The Princely Vision : Persian Art and Culture in The Fifteenth Century*, s. 344, kat. no. 70.
[210] Lentz-Lowry, *Timur and The Princely Vision : Persian Art and Culture in The Fifteenth Century*, s. 350, kat. no. 107.
[211] Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar: XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*, s. 394.

çıkmaktadır (TSMK H. 761, 4b). Muhtemelen Herat'ta Şahruh sarayında planlanıp yapımına başlanan esere[212], *Akkoyunlular* adlı başlığın *Yazma Eserlerde Bulut Motifi* adlı alt başlığında değinilmiştir.

Bilim ve sanatın hamisi olarak bilinen İskender Sultan için 1411 yılında Şiraz atölyesinin hazırlamış olduğu bir diğer eser, *Kitâb-ı Velâdet-i İskender'*dir. Şiraz atölyesindeki sanatkârların kolektif çalışmalarının muhteşem bir örneği olan eser, Wellcome Institute Library'de muhafaza edilmektedir. Saray astroloğu İmâdüddin Mahmud el-Kaşi tarafından oluşturulan eserin en ilginç sayfası, İskender Sultan'ın horoskopunu içeren tasvirli sayfadır (18b, 19a). Sultan 25 Nisan 1384 yılında dünyaya geldiğinde burçların hangi konumlarda olduğunu gösteren, astronomik görüntüler ve matematiksel hesaplar içeren bu sayfa[213] dönemin tasvirlerinde sıklıkla karşılaşacağımız stilize bulut motifleriyle dikkat çekmektedir (Resim 106). Dönemin sanat zevkiyle harmanlanmış bu bulutların yanısıra eserin 87b sayfasında köşebendli halkârî tezyînâtın ortasındaki oval formda dolantı bulutlarla ahenkli bir sîmurg tasarımı yer almaktadır. 1a sayfasında ise vücudundan bulutlar saçan yılan görünümlü bir ejderha ile oval formun tezyîn edildiği görülmektedir (Resim 107, Resim 108). Bunların yanısıra diğer pek çok sayfasındaki köşebendlerde yer alan bulutlar, İlhanlı dönemi yazma eserlerinde kullanılan bulutların gelişmiş kopyası niteliğindedir (Resim 109, Resim 110). Minyatürlü alanların dışında yazılı sayfaların köşe tezyînâtında bulutların kullanılması o dönem için büyük bir yeniliktir. İskender Sultan liderlik hevesiyle isyan edince Şahruh tarafından öldürülmüş, sultanın kitap sanatçıları ve kitapları Herat'a taşınmıştır.

Şahruh döneminin erken örneklerinden biri olan *Külliyât-ı Tarih* (TSMK B.282) hattat Ahsenallah tarafından 1415-1416 tarihlerinde Herat'ta yazılmıştır. Temellük kitabesinde Şahruh Bahadır Han'a ithaf edildiği kayıtlıdır. Birbirinden farklı sekiz zahriye sayfası ve bir adet serlevhası bulunan yazmanın[214] 566b no'lu unvan

[212] Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar: XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*, s. 394.
[213] Nikolai Serikoff, "The Horoscope of Iskandar Sultan", *Wellcome Library Blog,* 2016, http://blog.wellcomelibrary.org/2016/11/the-horoscope-of-iskandar-sultan/, Erişim Tarihi 07.072019; Lentz-Lowry, *Timur and The Princely Vision : Persian Art and Culture in The Fifteenth Century*, s. 336, kat. no. 36.
[214] Özcan, "Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)", s. 44.

sayfasında hatâyî grubu motiflerin başlangıç noktasında mavi renkli bir tirfil yer alır[215]. Bu tirfilin küçük bir bulutçuk olması kuvvetle muhtemeldir (Resim 111). 653a no'lu zahriye sayfasının ikinci pervazında kitabeli olarak hazırlanan bölüm hatâyî üslûbu motiflerden oluşmuştur ve kaya parçası gibi görünen bir tezyînî unsurdan çıkış alınarak tek dal üzerinde motifler yerleştirilmiştir. Ancak şekil itibariyle bu unsurun küçük bir bulut olduğu görülmektedir (Resim 112, Resim 113).

Temellük kitabesinden Baysungur'a ithaf edildiğini öğrendiğimiz TSMK R.1022'de kayıtlı *Kelile ve Dimne* nüshası, Şemseddin Baysungurî tarafından 1429'da Herat'ta istinsah edilmiştir[216]. Baysungur akademisinin örnek yazmalarından biri olan eserin 2a no'lu tasvirli sayfasında Çin tarzı bulutlar mevcuttur. Motifin burada tabiattaki bulutu tasvir etmek için kullanıldığı açıkça görülmektedir (Resim 114, Resim 115).

Oxford Bodleian Kütüphanesi'nde bulunan ve 1420-1440 yılları arasına tarihlenen *Firdevsî Şahnâmesi* içerdiği bulut motifleriyle dikkat çekmektedir (MS Ouseley Add. 176). Şahruh'un oğlu İbrahim Sultan'a ithaf edilen eser, Şiraz'da Nasr es-Sultanî tarafından tezyîn edilmiştir. Eserin Kalem-i Siyâhî üslûbunda hazırlanmış tasvirlerinde Çin bulutlarının henüz değişime uğramadan kullanıldığı görülmektedir. Bazı sayfalarda sıvama altınla boyanan bulutlar yığma ve dolantı bulut karışımı bir formda resmedilmiştir (Resim 116-Resim 120)[217]. Aynı eserin 68b sayfasında ayakları mavi bulutlu, kanadı beyaz bulutlu bir ejderha yer almaktadır (Resim 121) Orta Asya ejderhalarında örnekleri mevcut olan kanatlı ejderhaların Yakındoğu sanatına İlhanlılarla birlikte *bulut kanatlı* olarak girdiği, eldeki mevcut tezyînî örneklerden anlaşılmaktadır. Timurlu devrinde kanatlı ejderha tasvirlerinin benzer şekilde kullanılmaya devam etmesi, ejderhanın mitolojik anlamlarıyla Yakındoğu sanatındaki yerini koruduğunu göstermektedir. Bu durum bulut motifinin gelişim seyri açısından önemlidir. Zira bu kanatların biçim özelliklerinin bulut motifine kaynaklık ettiği, dönemin ejderha tasvirlerinden anlaşılmaktadır.

[215] Özcan, "Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)", s. 91.
[216] Özcan, "Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)", s. 155.
[217] https://digital.bodleian.ox.aC.uk/inquire/p/bDCba73f-870b-4f40-9c46-bc67dec8d2c8, Erişim Tarihi 09.08.2019.

1436 tarihinde Herat'ta Malik Bahşi tarafından istinsah edildiği bilinen *Miraçnâme*, XV. yüzyıl başlarında Uygur sanatı etkilerinin hala canlılığını koruduğunu göstermesi açısından önemlidir (Bibl. Nat. Suppl. Turc 190, Paris). Uygur alfabesi ile Çağatayca yazılmış eserde, elli sekiz tasvir bulunmakta ve hikâyeci bir üslûpla Miraç menkıbesi resmedilmektedir. Şahruh o devirde Çağatay ve Uygur edebiyatını kalkındırmaya çalışmış ve sanatkârları himaye etmiştir[218]. Muhtemelen Şahruh'un vefatından evvel resimlenen ve dönemin en önemli eseri olma özelliği taşıyan yazma, Miraç'la ilgili en zengin resim serisini ihtiva etmenin yanısıra XV. yüzyıl ortalarına doğru Herat resim ekolünün ulaştığı resim kalitesini de göstermektedir[219]. Eserin tasvirleri, yığma ve serbest dolantı bulut motifleriyle tezyîn edilmiştir (Resim 122-Resim 126). 1411 tarihli Güldeste'nin Miraç sahnesinde resmedilen bulutların *Miraçnâme*'de şekil itibariyle tekâmül ettikleri görülmektedir (Bkz. Resim 105).

Timurlu dönemine ait 1438 tarihli bir Hamse-i Hâcû-yi Kirmânî nüshasının[220] tezyînî iki sayfasında, kurdele biçiminde tasarlanmış bulutlar yer almaktadır (FSM, S1986.34) Şiraz'da üretilen eserde serbest olarak tasarlanmış bu bulutların bazıları melek figürlerinin bellerindeki kuşakların devamı olarak resmedilmiştir (Resim 127). Kurdele balığı (şerit yılan balığı) ile benzerliğinden birinci bölümde bahsettiğimiz motifin, semâvî varlıkların etrafında tasarlanması, kullanım amacının manevî anlamlara işaret ettiğini göstermektedir. Aynı eserin başka bir tasvirli sayfasında ise dizlerinde ve vücudunun farklı yerlerinde küçük yığma bulutlar olan, bulut kanatlı bir ejderha resmi yer almaktadır. Bir kumandan veya askere karşı mücadele eden ejderhanın ağzından alev şeklinde bulut çıkmaktadır. Bu sayfa, bulut kanatlı ejderha tasvirlerinin en güzel örneklerinden biridir (Resim 128).

1440-50 yılları arasına tarihlenen Kelile ve Dimne adlı yazma eserin müstakil bir sayfasında, sahnedeki kemer tezyînâtının başlangıç noktasını küçük bulutlar teşkil etmektedir (Resim 129)[221]. Bu bulutların 1415-16 tarihli Külliyât-ı Tarih'in iki farklı

[218] Aslanapa, *Türk Sanatı, s.* 366.
[219] İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*, s. 100.
[220] https://www.freersackler.si.edu/object/S1986.34/#txtMetaData, Erişim Tarihi 20.09.2019.
[221] https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=265824&partId=1&searchText=1955,0709,0.2&page=1, Erişim Tarihi 08.08.2019.

unvan sayfasındaki küçük bulutlarla aynı fonksiyonu icra ettiği görülmektedir (Bkz. Resim 111-Resim 113)

Şahruh'un oğlu Muhammed Cûki'nin emriyle 1444'te Herat'ta istinsah edilen ve *Muhammed Cûki Şahnâmesi* olarak bilinen eserin 30b no'lu münyatürlü sayfasında, kompozisyonun merkez aksında yer alan fıskiyeli havuzun formu dikkat çekicidir (Resim 130). Zira buradaki form, kanaatimizce Akkoyunlu mimarî ve yazma eserlerinde rastladığımız bulut madalyonların öncüsü mahiyetindedir (Bkz. Resim 173, Resim 187). Aynı eserin 250b sayfasında ise yeşil renkli bulut kanatlarıyla bir ejderha tasviri yer almaktadır. Muhtemelen gök ejderhası olarak resmedilen figürün bulut kanatlarının, sîmurgun kanatlarına benzerliği dikkat çekicidir (Resim 131).

1447'de Şahruh'un vefatından sonra Ebû Said Mirza Han (1451-1469) yönetimi ele geçirmiştir. Ebû Said'in Herat'ta kitap sanatı icra edecek bir atölyeye sahip olmadığı varsayılmış olsa bile David Koleksiyonu'nda muhafaza edilen *Nehcü'l-Ferâdîs* adlı eserin bir nüshasına ait tasvirli sayfalar bu fikri çürütmektedir (no 2012). 1465 civarına tarihlenen ve Uygur alfabesiyle Çağatayca yazılmış olan eser, 1436'de Şahruh için istinsah edilmiş *Miraçnâme* adlı eserin kopyasıdır. Tasvirli dört sayfanın ikisi Ali es-Sultanî imzalıdır. Bu sayfalarda Miraç sahnesi işlenmektedir ve kompozisyonun fonunu serbest dolantı bulutlar oluşturmaktadır (Resim 132-Resim 135).

Herat'ta üretildiği düşünülen ve 1452 yılında Muhammed Bahadır Han'a ithafen istinsah edilen *Kemâl Hocendi Dîvânı*, zahriye tezhibinde yer alan bulutlarla dikkat çekmektedir (TSM EH. 1637, 1b-2a). İç pervaz deseninin ana motifi konumundaki mavi dolantı bulutlar, bu kullanım biçimiyle Karakoyunlu ve Akkoyunlu tezyînâtını da etkilemiş görünmektedir (Resim 136, Resim 137).

En güzel cild örnekleri Baykara'nın yakın dostu, şair ve devlet adamı Ali Şir Nevâî devrinde yapılmış, bu ciltlerde şemselerle köşebentlerin içleri ve aralarında kalan boşluklar hatâyî üslûbu motiflerle süslenmiş, uygun yerlere de hayvan motiflerinin yanı

sıra Çin bulutları yerleştirilmiştir[222]. Halili Koleksiyonu'nda yer alan ve 1480-1500 yıllarına tarihlenen *Kur'an-ı Kerim cildi*, buna en güzel örnektir (Qur. 323). Bulut motifinin, şemse, köşebent ve dış pervaz tezyînâtında simetrili dolantı bulut şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Resim 138). Benzer şekilde The British Library'de yer alan 1490-99 tarihli *Hamse-i Nizâmî cildi*nin dış pervazında da ters simetrili dolantı bulut motifi kullanılmıştır (Resim 139).

Hüseyin Baykara döneminin en önemli ve meşhur sanatkârı Bihzâd'dır. Gelibolulu Mustafa Âlî'nin bildirdiğine göre Tebrizli Pîr Seyyid Ahmed'in öğrencisi olan Bihzâd[223], Safevî dönemi tasvirinde çığır açacak olan realizm akımının öncüsü olmuştur[224]. Bihzâd'a izafe edilen 1485 tarihli *Hüseyin Baykara Dîvânı*, motiflerinin zenginliği ve dönemin sanat zevkini ve seviyesini yansıtması açısından önemlidir.[225]. Dönemin ünlü nes'talik hattatı Sultan Ali el-Meşhedî[226] tarafından istinsah edilen eserin zahriye sayfasındaki köşebentlerde kapalı form olarak ayırma bulut motifinin kullanıldığı görülmektedir (Resim 140). Halkârî tezyînâtlı sahifelerden birinde serbest dolantı bulutların aralarına yerleştirilen sîmurgların kuyruk kıvrımlarının bulut tasarımlarına benzerliği ve kompozisyonla uyumu dikkat çekicidir (Resim 141). Diğer sayfaların halkârî tezyînâtında, tasvirli sahnelerin arka planında ve fasıl başı tezhiplerinde kompozisyonla uyumlu son derece zarif ve başarılı serbest dolantı bulutlar kullanılmıştır (Resim 142-Resim 144*).*

Sultan Hüseyin Baykara için Sultan Ali el-Kâtib tarafından istinsah edilen 1488 tarihli Bostan, Bihzad'a ait dört tasvir içermekle birlikte zahriye sayfasının (3b) geometrik paftalı tezhibinde ördeklerin etrafında sıvama altınla boyanmış zarif serbest dolantı bulutlar yer almaktadır (Resim 145-Resim 147)[227].

---

[222] Özcan, "Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)", s. 41.
[223] Filiz Çağman, "Bihzâd", *TDV İslâm ânsiklopedisi*, C. 6, s. 147-149, İstanbul, 1992, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/bihzad, Erişim Tarihi 26.04.2019.
[224] İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*, s. 124.
[225] İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*, s. 120.
[226] Muhittin Serin, "Ali Meşhedî, Sultan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA),* EK-1. Cild, s. 79, İstanbul, 2016, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/ali-meshedi-sultan, Erişim Tarihi 29.07.2019.
[227] Lentz-Lowry, *Timur and The Princely Vision : Persian Art and Culture in The Fifteenth Century*, s. 359, kat. no. 146.

Bu nadide örnekler, motifin İslâm sanatına mâl olduğunu ve kompozisyonda önemli bir tasarım elemanı olmaya başladığını göstermektedir. Ayrıca motifin Orta Asya ve Uzak doğu sanatlarındaki mitolojik ve felsefî anlamlarından uzaklaştığını İslâm sanatının tezyînî bir unsuru haline geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

b. Seramik Eserlerde Bulut Motifi

1300'lerin başlarından itibaren İslâm dünyasında popüler olmaya başlayan ve Çin mavi beyaz porselenlerinden taklit edilen seramikler[228], kâşî ve sırlı tuğla tekniklerinde ileri düzeyde olan Timurlular[229] döneminde de revaç bulmuş ve taklit edilmiştir[230]. Bu döneme ait seramik üretim merkezleri hakkında yeterli bilgi mevcut olmamakla birlikte Meşhed, Herat, Buhara ve Semerkand gibi şehirlerde kâşînin yanısıra seramiğin de üretildiğini düşünmek yanlış olmayacaktır. XV. yüzyılın başlarından itibaren Çin ile ticarî ilişkilerin gelişmesi neticesinde mavi-beyaz seramikler İran'a gelmeye başlamıştır. Önceleri taklit edilen bu seramikler, zamanla Timurlu sanatkârları tarafından *özgün tema üzerine çeşitlemeler* veya *Timur Stilinde mavi-beyaz seramikler* olarak adlandırılan özgün eserlere dönüştürülmüşlerdir[231]. British Museum'da yer alan ve XV. yüzyıla tarihlenen Çin Yuan tipi seramik sürahi buna güzel bir örnektir (No. 1949,0415,1). Sürahi, vücudundan yükselen alevlerin bulut olarak resmedildiği pullu bir ejderha ile tezyîn edilmiştir (Resim 148, Resim 149) [232].

c. Ahşap Eserlerde Bulut Motifi

Dönemin ahşap oymacılığının muhteşem bir örneği olan ve 1420-1449 yılları arasına tarihlenen sandal ağacından yapılmış ahşap oyma kutu, eşsiz tezyînâtıyla dikkat çekmektedir (TSM H. 2/1846). Kutunun kapak deseninin merkezinde yer alan dendanlı

---

[228] https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?searchText=bihzad&ILINK|34484,|assetId=272969001&objectId=237127&partId=1, Erişim Tarihi 08.08.2019.
[229] Beksaç, "Timurlular".
[230] https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?searchText=bihzad&ILINK|34484,|assetId=272969001&objectId=237127&partId=1, Erişim Tarihi 08.08.2019.
[230] Beksaç, "Timurlular".
[231] Sevcan Ölçer, "15 ve 16. Yüzyıl Mavi-Beyaz Seramikleri: Osmanlı, Safevi ve Çin Hanedanlığı Örneklerinin Üslup Bağlamında Karşılaştırılması", *Sanat Tarihi Dergisi*, XXVII/1, s. 265-301, 2018, s. 269-270.
[232] https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?searchText=bihzad&ILINK|34484,|assetId=272969001&objectId=237127&partId=1, Erişim Tarihi 03,08.2019.

madalyonda, ateş gibi bulutlar saçan kıvrımlı gövdesiyle bir ejderha yer almaktadır. Uluğ Bey adına Semerkantlı usta oymacılar tarafından yapıldığı düşünülen kutunun bulutlu ejderha tezyînâtı, Çin etkisinin apaçık görüldüğü bir örnek olması açısından önemlidir (Resim 150)[233].

Hülâsa, İlhanlılar devrinden itibaren, Celâyirîler ve Muzafferîlerin oluşturduğu sentez, Timurlularda Herat ve Şiraz mekteplerinde yeniden harmanlanmış ve üslûplaşmıştır. Bulut motifi efsanevî hayvanlarla birlikte kullanımının dışında kendi başına kompozisyonun önemli bir elemanı olarak önem kazanmıştır. Herat, Şiraz ve Tebriz mekteplerinde yeniden yorumlanan motifin, yavaş yavaş Tezhip tasarımlarında yer edinmeye başladığı, Uzak Doğu'daki dinî, mitolojik ve felsefî anlamlarından soyutlanarak İslâm sanatkârının zevk-i selimine göre şekillendiği ve çeşitlendiği görülmektedir.

B. ANADOLU'DAKİ ÖRNEKLER

1. Anadolu Selçukluları (1075-1308)

1040 yılında Horasan'da bağımsız bir devlet kuran Selçuklu Türkleri kısa bir zaman sonra İran, Azerbaycan, Mezopotamya, Suriye ve Anadolu'yu ele geçirip büyük bir imparatorluk haline gelmişlerdir. Büyük Selçuklu hükümdarlarından Melik Şah'ın 1092'de vefatından sonra imparatorluk Irak ve Horasan'daki Büyük Selçuklu sultanlarının yanısıra, Kirman Selçukluları, Suriye Selçukluları ve Anadolu Selçukluları olmak üzere dörde bölünmüştür[234]. Bu devletlerin en uzun ömürlüsü Anadolu Selçuklularıdır[235].

[233] Lentz-Lowry, *Timur and The Princely Vision : Persian Art and Culture in The Fifteenth Century*, s. 339.
[234] https://www.kulturportali.gov.tr/portal/buyuk-selcuklu-imparatorlugu-ve-anadolunun-fethi, Erişim Tarihi 09.10.2019.
[235] Filiz Çağman, Zeren Tanındı, *Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri,* Tercüman Sanat ve Kültür yay., İstanbul, 1979, s. 9.

Kösedağ (1243) savaşında Moğollara yenilerek bir süre Moğolların hâkimiyetine giren Anadolu Selçukluları, 1308'de tamamen yıkılıncaya kadar İlhanlılar'ın hâkimiyetinde kalmışlardır[236].

Selçukluların, Malazgirt Zaferi neticesinde Anadolu'yu yurt edinmeleri, Türk ve Dünya tarihi açısından çok önemli bir gelişmedir. Fethedilen bölgelere Saltuklular (1071-1202), Mengücüklüler (XI-XIII. yy.), Danişmendliler (1071-1178), Ahlatşahlar (1100-1208) ve Artuklu (1102-1409) Türk beyliklerinin yerleştirilmesi, bölgenin Türkleşmesi ve aynı zamanda Haçlı seferlerine karşı bölgenin güvenliğinin sağlanması amacını gütmüştür. Ancak, Haçlı seferlerinin devam ettiği bu süreçte, Selçuklularla iktidar yarışına girerek Türklerin Anadolu'ya tamamen hâkim olmasını geciktiren erken dönem Beylikleri, buna mukabil bulundukları bölgenin imar faaliyetlerine iştirak etmişler, Anadolu'nun kültürel zenginliğine katkıda bulunarak Asya Türk sanatının kesintisiz devam etmesini sağlamışlardır. Türklerin bu süreçteki başarı ve yaratıcılıklarının kanıtı ise dönemin mimari eser ve taşınabilir objelerindeki sanatsal özelliklerdir[237].

Orta Asya Türk bezeme sanatının ana karakterini oluşturan Hayvan üslûbu, Türklerin İslâmiyet'e girmesi neticesinde üslûplaştırılmış ve farklı bir hüviyet kazanmıştır[238]. XI-XIII. Yüzyıl Anadolu sanatında yoğun bir şekilde kullanılan hayvan üslûbunun önemli figürlerinden biri de ejderdir[239]. Türklerin Ön Asya'ya ve İran'a gelişinden sonra İslâm sanatında yaygınlaştığı görülen figürün[240] Anadolu'da bulut olarak resmedildiği[241], madenî eserlerin yanı sıra mimarî[242] ve yazma eserlerde de sıkça kullanıldığı görülmektedir.

---

[236] Zeynep Demircan Aksoy, "XIV. Yüzyıl Anadolu *Türk Tezhip Sanatı* Tasarımları", Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2010, s. 13.
[237] Aksoy, "XIV. Yüzyıl Anadolu *Türk Tezhip Sanatı* Tasarımları", s. 12.
[238] Belkıs Doğan, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletlerinde Mimari ve Sanat Üslûbu Üzerine Bir Değerlendirme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 6, Sy. 1, s. 652-682, 2017, s. 664.
[239] Ayrıntılı bilgi için bkz. Sara Kuehn, *The Dragon in Medivial East Christian and İslâmic Art*, Brill, Leiden, Boston, 2011.
[240] İnal, "Susuz Han'daki Ejderli Kabartmanın Asya Kültür Çevresi İçindeki Yeri", s. 157-158.
[241] Can Şahin, "Türk sanatında ve Anadolu Kervansaraylarında Ejder Motifi, Kayseri Sultan Han Örneği", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Sy. 1, s. 211-230, 2013, s. 222.
[242] Erdem Yücel, "Türk ve İslâm Eserleri Müzesinde Ejder Figürlü Bir Kapı Tokmağı", *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü,* Sy. 183, 1978, s. 173; Üçer, s. 77.

Birçok Asya kozmoloji ve mitolojisinde önemli bir yere sahip olan ejderhaya Araplar *Tannin*, Moğollar *Moghür*, İranlılar *Ejdeha* veya *ejderha*, Türkler ise büyük yılan manasında *evren*[243], *büke, luu, nek ve kök-luu* demişlerdir[244]. Buzurg ibn Şahriyar'ın *Hint Mucizeleri* adlı seyahat kitabında *tannin*le ilgili yer alan şu tasvir, mitolojik varlık olarak ejderhanın bulutlarla münasebetini ortaya koyması açısından önemlidir:

"Söylendiğine göre okyanusta Tannin denen canavar yılanlar, dehşete düşürecek yaratıklar vardır. Kışın ortasında bulutlar deniz yüzeyine yaklaştığı zaman bıraktığı suyun sıcaklığını hala vücudunda taşıyan Tannin suyu terk edip bir buluta girer; çünkü bu mevsimde deniz suyu hala sıcaktır. Soğuk onu yakalar ve bulutun içinde mahpus kalır. Ve rüzgarlar deniz suyunun üzerinde estiği zaman bulut Tannin'i yükseltir ve taşır; böylece ufkun bir yanından diğerine seyahat eder. Sonra bulutun buharı dağılır ve rüzgarlar dağıtılarak parça parça uçar, artık desteği kalmayan Tannin yine yere veya suya düşer"[245].

Türk mitolojisinde yer alan *bulut ejderhalar* adlı efsanede ise ejderhaya bulut sıfatı verilmiştir ve ejderha bulutlarla beraber göktedir.

"Gökyüzünde bulutlar arasında barınan bir takım ejderhalar vardır. İnanışa göre ilkbaharda melekler gökteki ejderhalardan birisini, zincire bağlı olarak bulutlardan aşağıya dağlara doğru sarkıtırlar. Zincire bağlı olarak sallanan bu ejderhanın kuyruğu güneye dönerse bolluk, doğuya dönerse dolu düşer, kıtlık olur. Batıda ise, o yıl savaş olur. Bulut ejderhanın kuyruğu kara duman gibi sallanır, gökte melekler zincir ile tutup zapt edemezlerse, yere değen kuyruğu büyük felaketlere sebep olur. Bulut ejderhanın aşağıya sallanan kuyruğu, yerde neye değerse, ona dolanıp göğe çeker"[246].

Halat gibi uzayan gövdelerin düğümler meydana getirerek uzaması, her iki uçta birer başla bitmesi, Selçuk ejder kabartmalarının ortak özelliğidir. Bazı örneklerde iki

[243] İnal, "Susuz Han'daki Ejderli Kabartmanın Asya Kültür Çevresi İçindeki Yeri", s. 154.
[244] İ. Özkeçeci-Ş. B. Özkeçeci, *Türk Sanatında Tezhip*, s. 118-119.
[245] İnal, "Susuz Han'daki Ejderli Kabartmanın Asya Kültür Çevresi İçindeki Yeri", s. 155.
[246] Murat Uraz, *Türk Mitolojisi,* Mitologya yay., İstanbul, 1992, s. 163.

baş yerine karşılıklı iki ejder yer almaktadır. Bu ikili prensibin bütün ejder kabartmalarında hâkim olduğu görülmektedir. Genellikle ikili sistemle resmedilen ejderlerin kartal, boğa ve aslan başta olmak üzere çeşitli hayvanlarla birlikte kullanıldığı pek çok örnek mevcuttur[247].

Evren, su, yağmur, bereket ve kötülüklerle mücadelenin sembolü olan ejder[248], Anadolu Selçuklu Sanatında pek çok sembolik anlamlar taşır. Gök kubbenin idaresinin bir ejder çiftine bağlı olduğu inancı Eski Orta Asya'da yaygındır. Ejder çifti ahengi, birleşmeyi, düzeni, faaliyet ve hâkimiyeti sembolize ettiği gibi ay ve güneş sembolü olarak da kullanılmıştır. Ejder gövdelerindeki düğümler, güneş ve ay tutulmalarında gezegenlerin muayyen durumlarını sembolize eden astronomik işaret olarak kullanılmışlardır[249].

Ejderler darüşşifa, kale ve hanlarda koruyucu, hastalığın girmesini önleyici sembol olarak kullanılmışlardır. Çin'de su ve sıvının kudretini sembolize eden ejder[250]. Doğu Asya'da yaşayan Türk kavimlerinde de su kaynaklarını, yağmur bulutlarını temsil etmektedir [251]. Asya'da ejderin ilkbahar geldiğinde kanatlar, pullar ve boynuzlarla değişimini tamamlayarak yeraltından yeryüzüne çıktığına, oradan da göğe yükselerek bulutlarla uçmaya başladığına inanılmakta; yıldırım ve rüzgâr görevi görerek yağmurun yağmasına sebep olduğu düşünülmektedir[252]. Türk-Çin on iki hayvanlı takvimde ejder, takvim hayvanlarındandır. Yağmurların yağması, bolluk ve bereket, ejder yılının en önemli özelliklerindendir [253].

Anadolu Selçuklu sanatında gökle sıkı bir münasebeti bulunan ve kimi zaman bulutu, kimi zaman yağmuru veya suyu sembolize eden ejder, mitolojik ve kozmolojik anlamlarının paralelinde form olarak da gelişim sergilemektedir.

---

[247] Gönül Öney, *Anadolu Selçuklularında Heykel-Figürlü Kabartma ve XIV:-XV. Asırlarda Devamı,* C. 3, Ankara, 1966, s. 109.
[248] Ülker Erginsoy, *İslâm Maden Sanatının Gelişmesi (Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar),* Kültür Bakanlığı yay., İstanbul, 1978, s. 129-130.
[249] Öney, *Anadolu Selçuklularında Heykel-Figürlü Kabartma ve XIV:-XV. Asırlarda Devamı*, s. 119.
[250] Öney, *Anadolu Selçuklularında Heykel-Figürlü Kabartma ve XIV:-XV. Asırlarda Devamı*, s. 121.
[251] İ. Özkeçeci-Ş. B. Özkeçeci, *Türk Sanatında Tezhip*, s. 119.
[252] Boydak, "Bulut Motifinin Köken İtibariyle Ejderle Bağlantısı Üzerine", s. 284-285.
[253] Öney, *Anadolu Selçuklularında Heykel-Figürlü Kabartma ve XIV:-XV. Asırlarda Devamı*, s. 121.

a. Mimarî Eserlerde Bulut Motifinin Öncüsü Ejder Örnekleri

Fethedilen topraklardaki farklı kültür ve geleneklere sahip milletlerle bütünleşmenin gerçekleştiği bu dönemde Anadolu Selçukluları, Orta Asya ve İran mimari geleneklerini, etkileşim içinde oldukları farklı kültürlerin yerel unsurlarıyla İslâm kültürü temelinde harmanlayarak kendilerine has, yeni ve dinamik bir sanat anlayışı ortaya koymuşlardır. Genellikle taç kapılarda yoğunlaşan tezyînât, taş ve kâşî üzerine işlenmiştir[254].

Anadolu Selçuklu mimari ve kâşî tezyînâtında geometrik ve bitkisel motiflerin yanısıra kozmolojik, mitolojik ve sembolik motifler yaygın olarak kullanılmıştır[255]. Mimaride sıkça karşılaşılan aslan, ejder, hayat ağacı gibi sembolik ve mitolojik figürler, geleneksel miras, farklı toplumlarla birlikte yaşama tecrübesi ve tasavvufi hoşgörü geleneğinin oluşturduğu özgürlükle dini ve sivil mimaride rahatlıkla kullanılmıştır[256]. Özellikle taş tezyînâtında kullanılan ejder figürü, karşılıklı çift ejder şeklinde düzenlenmesi ve eski Türk inancının yer ve gök unsurlarından oluşan dikotomik[257] anlayışını Anadolu'da devam ettirmesi açısından mühimdir[258]. Gerek mimari tezyînâtta gerek el yazması eserlerin tasvirlerinde sıkça karşımıza çıkan ejder motifinin, buluta kaynaklık edecek formlarla Anadolu Selçuklu sanatında gelişmeye başladığını söylemek mümkündür. Pek çok sembolik anlama işaret eden ejderin, yer ve gök unsurlarıyla, yağmur ve suyla irtibatı buluta kaynaklık edişini destekler mahiyettedir.

Ahlat Mezar Taşları, Orhun abidelerinin İslâmiyet'ten sonraki devamı niteliğindedir (XII-XV. yy.). Bu mezar taşları ölçüleri, kitabelerinin muhtevası ve ejder motifli tezyînâtı ile Doğu Türkistan'dan gelen Türk boylarının kendi geleneklerini ve tezyînî motiflerini Anadolu'ya taşıdıklarını göstermektedir. Ahlat mezar taşlarında sıkça karşılaşılan ve yer-gök unsurlarını sembolize ettiği düşünülen tek gövdeli çift başlı ejder

[254] İ. Özkeçeci-Ş. B. Özkeçeci, *Türk Sanatında Tezhip*, s. 40-41.
[255] Nermin Şaman Doğan, "Bezemeye Bakış: Anadolu'da İlhanlı İzleri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* C. 20, Sy. 1, 2003, s. 151; Şule Karacalar, "13. Ve 14. Yüzyıl Anadolu Selçuklu Dönemi Çini Sanatında Görülen İnsan, Hayvan, Bitki Motifleri ve Günümüz Seramik Sanatındaki Yorumu", Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Uşak, 2014, s. 1.
[256] Semra Ögel, "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Taş Süsleme", *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı,* YKY, s. 311-328, İstanbul, 2002, s. 326.
[257] Dikotomik: İkileşik. Bkz. TDK Sözlükleri, http://sozluk.gov.tr/.
[258] Bozcu, "Türk ve İslam Eserleri Müzesi Taş Eserler Koleksiyonu", s. 68.

figürü[259], Göktürkler devrine ait Kültigin anıtı (732) [260] ile Uygurlara ait Karabalasagun yazıtının (826) ejder kabartmalarıyla benzerlik arz etmektedir (Resim 151).

Kubadâbâd Sarayı, Konya Beyşehir gölü kıyısında I. Alâeddin Keykubad'ın emriyle 1226-36 yıllarında inşa edilmiştir ve zengin figürlü kâşîleriyle dikkat çekmektedir[261]. Duvar figürleri büyük ihtimalle nakkaş Muhammed İbn Abdülmü'min tarafından nakşedilmiştir[262]. Türk oturuşu diye bilinen bağdaş kurmuş insan figürlerinin yanısıra çeşitli hayvan figürleri ile sembolik figürler, Anadolu Selçuklu tasvir sanatının gücünü ve canlılığını göstermesi açısından önemlidir[263]. Uygur fresklerinin etkilerini taşıyan Kubadâbâd sarayı duvar kâşîlerinde[264] ejderin de sembolik figür olarak kullanıldığını görmekteyiz (Resim 152).

Kayseri Sultan Hanı, 1233-37 yıllarında I. Alâeddin Keykubad tarafından inşa edilmiştir ve Tuzhisarı Sultan Hanı olarak da bilinmektedir. Avlunun ortasında yer alan dört kemerli köşk mescidin doğu ve güney yönündeki kemerleri üzerinde gövdeleri pullu ve kıvrımlı, çekik gözlü ve sivri dişli iki ejder yer almaktadır[265]. Ejder gövdelerinin simetrik olarak çoğaltılmak sûretiyle kenarsuyu şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Resim 153-Resim 155).

Kayseri'deki Karatay Hanın, 1. Alâeddin Keykubad zamanında giriş bölümü inşa edilmiş, II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1240-41) zamanında da avlu bölümü

[259] Bozcu, "Türk ve İslam Eserleri Müzesi Taş Eserler Koleksiyonu", s. 70.
[260] Beyhan Karamağaralı, "Ahlat Mezar Taşları", *Türkler,* C. 8, s. 208-217, https://www.altayli.net/ahlat-mezar-taslari.html, Erişim Tarihi, 17.05.2019.
[261] Oktay Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi*, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi yayını, Sy. 43, Ankara, 1991, s. 137; *Karacalar, "13. ve 14. Yüzyıl Anadolu Selçuklu Dönemi Çini Sanatında Görülen İnsan, Hayvan, Bitki Motifleri ve Günümüz Seramik Sanatındaki Yorumu", s.* 27.
[262] Beyhan Karamağaralı, Nakış Karamağaralı, "Konya'da Kültür ve Sanat: İslâm Felsefesinin Selçuklu Sanatına Etkisi", *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi,* Konya Özel Sayısı, Sy. 5, Konya, 2008, s. 18.
[263] Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi*, s. 137; *Karacalar, "13. ve 14. Yüzyıl Anadolu Selçuklu Dönemi Çini Sanatında Görülen İnsan, Hayvan, Bitki Motifleri ve Günümüz Seramik Sanatındaki Yorumu", s.* 27.
[264] Yerli, "Uygur Türklerinin İnanç Sistemlerinin Resim Sanatlarına Etkileri".
[265] Ayşe Nalbant, "Sultan Hanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 37, İstanbul, 2009, s. 504-505, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sultan-hani--kayseri, Erişim Tarihi, 17.05.2019.

tamamlanmıştır [266]. Avlu taç kapısının üzerinde ejder gövdelerinin üçlü şerit halinde düğümlü geçme motifi oluşturarak çift ejder şeklinde ortada birleştiği görülmektedir[267] (Resim 156, Resim 157).

Susuz Han (1246 civarı), kareye yakın dikdörtgen planlı kapalı bölümüyle günümüze ulaşmıştır. II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanatının son yıllarında inşa edildiği düşünülmektedir[268]. Figürlü tezyînâtıyla dikkat çeken taç kapının yan nişlerinin sivri kemerleri üzerinde, dalga dalga kıvrımlı gövdeleriyle yılan şeklinde karşılıklı iki ejder yer almaktadır[269]. Bu ejderler Kayseri Sultan hanında yer alan ejderlerle benzerlik arzetmektedir (Resim 158).

Karatay Hanı ve Susuz Han'da iki ejder başının buluştuğu noktada yuvarlak, inci veya top şeklinde bir motif yer almaktadır. Bu motif, Doğu Asya ve Çin sanatında belirli bir sembolik anlama işaret etmektedir. Ejderlerin bulutları, ortalarındaki yuvarlak, top veya inci motifinin de ayı temsil ettiği; aya yaklaşan bulutlar ayı kapladığında veya ejderler inciyi yuttukları zaman bereket getirici yağmurların yeryüzüne yağdığı düşünülmektedir[270].

Bu figürlerin, yapıyı muhafaza etmek, burada yaşayan veya konaklayan insanları kötülüklerden korumak, onların yardımına koşmak ve hastalıklarına şifa olmak amacıyla bir sembol olarak kullanıldığı düşünülmektedir[271]. İslâm Arap Kaynaklarında olumsuz özelliklerle bilinen ejderin Anadolu Selçuklu mimarisinde, Uzak Doğu ve Orta Asya'da olduğu gibi kudretli ve bereket getirici bir karaktere büründüğü görülmektedir[272].

---

[266] Şebnem Eryavuz, "Karatay Hanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 24, s. 474-75, İstanbul, 2001, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/karatay-hani, Erişim Tarihi, 17.05.2019.
[267] İnal, "Susuz Han'daki Ejderli Kabartmanın Asya Kültür Çevresi İçindeki Yeri", s. 163.
[268] Ayşe Nalbant, "Susuz Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 37, s. 576-77, İstanbul, 2009, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/susuz-han, Erişim Tarihi, 17.05.2019.
[269] İnal, "Susuz Han'daki Ejderli Kabartmanın Asya Kültür Çevresi İçindeki Yeri", s. 158.
[270] İnal, "Susuz Han'daki Ejderli Kabartmanın Asya Kültür Çevresi İçindeki Yeri", s. 163-64.
[271] Can Şahin, "Türk Sanatında ve Anadolu Kervansaraylarında Ejder Motifi, Kayseri Sultan Han Örneği", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Sy. 1, s. 211-230, 2013, s. 220.
[272] İnal, "Susuz Han'daki Ejderli Kabartmanın Asya Kültür Çevresi İçindeki Yeri", s. 169.

Ankara Ahi Şerâfettin Camii'nin (Arslanhane Camii), I. İzzeddin Keykavus döneminde (1211-1220) Emir Seyfeddin Çeşnigir tarafından yaptırıldığı kabul edilmektedir[273]. Minber kitabesine göre Mesud bin Keykavus döneminde Hüsameddin ve Hasan adlı iki kardeş tarafından 1289-90 tarihlerinde tamir edilmiştir[274].. Caminin alçı ve çini mozaik kullanımıyla türünde ilk ve tek sayılabilecek mihrabı, Büyük Selçuklu geleneğini devam ettirmektedir[275]. Zira alçı tezyînât, Anadolu'ya Türkler tarafından getirilmiştir[276]. Çinili mihrabın alçı tepelik kompozisyonunda ajur tekniğiyle oyulmuş ejder motifleri yer almaktadır[277]. Anadolu Selçukluları döneminde bulut motifinin belirgin bir şekilde ortaya çıktığı ilk ve tek müstesna örnek, başları olmadan stilize edilerek tasarlanmış bu ejderlerdir. Mimari tezyînâtta benzeri ve devamı olmayan bu *ejderha bulut* tasvirinin kullanım biçimi, dönemin tezyînî hususiyetlerinin ötesindedir (Resim 159, Resim 160).

Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi'nde yer alan ve 13. Yüzyıla tarihlendirilen bir alçı niş parçasında, yılan gibi kıvrılan ve düğümlenen vücutlarıyla yukarı doğru dönmüş kanatlı iki ejder yer almaktadır. Gök ejderi olduğunu düşündüğümüz bu figürlerin kanatları, uçuşan tüylere benzemektedir[278]. Anadolu Selçuklu sanatında genellikle rûmî üslûbu motifleri çağrıştıran ejder kanatlarının bu örnekte bulut motifini çağrıştırdığı görülmektedir (Resim 161).

b. Yazma Eserlerde Bulut Motifinin Öncüsü Ejder Örnekleri

Anadolu Selçuklu ve beylikler döneminden günümüze ulaşan el yazması eserlerin çoğu[279], geçirdiği değişimle beraber esası bozulmadan Anadolu'ya ulaşan, Uygur resim ve tasvir üslûbunun özelliklerini yansıtmaktadır.[280]. Siyasi tarih, dinler

[273] Hakkı Acun, Umut İnci, "Ankara Ahi Şerafettin Zaviyesi", *Vakıflar Dergisi 45- Haziran 2016*, s. 31.
[274] Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi*, s. 65-66.
[275] Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisi Süslemesi ve El Sanatları,* Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1992, s. 84; Şahin Berk, "Ahi Şerafettin (Arslanhane) Külliyesinde Cami, Zaviye ve Türbe'nin İşlevsel ve İçmimarlık Açısından Karşılaştırılmalı Değerlendirilmesi", Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012, s. 193.
[276] Doğanay, "Osmanlı Mimarisinde Tezyînât", s. 423.
[277] Ömür Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları,* TTK yay., VI. Dizi, Sy. 17, Ankara 1976, s. 36/197; Gönül Öney, *Türk Çini Sanatı*, YKY, İstanbul, 1976, s. 33.
[278] http://www.selcuklumirasi.com/historical-items-detail/alci-nis-parcasi-5, Erişim Tarihi 24.09.2019.
[279] Aksoy, "XIV. Yüzyıl Anadolu *Türk Tezhip Sanatı* Tasarımları", s. 23.
[280] Aslanapa, *Türk Sanatı, s.* 364.

tarihi, tasavvuf, astronomi, tıp, matematik, simya ve fizik gibi çeşitli konuları içeren eserler, dinî, edebî ve ilmî konulara ilgi duyan dönemin entelektüel çevrelerinin koruyuculuğu altında üretilmiştir[281]. Bu döneme ait ilk tezhip örneklerine XIII. yüzyıl başlarında Konya'da Selçuklu medreselerinde istinsah edilen eserlerde rastlanır[282]. Fakat bulut motifine kaynaklık eden ejderin, tezhip içerisinde kullanıldığını gösteren bir örneğe henüz rastlanmamıştır. Ejderin daha çok tasvirli sayfalarda kullanıldığı görülmektedir.

Bu döneme ait bilinen en önemli yazma eserlerden birincisi tarihsiz, edebi konulu bir eser olan *Varaḳa ve Gülşâh Mesnevisi,* diğeri ise astrolojik konulu *Nasreddin Sivâsî tezkeresi* olarak bilinen yazmadır[283].

Varaḳa ve Gülşâh Mesnevîsi, yazısı ve tasvirlerinin üslûbu bakımından XIII. yy. Anadolu Selçuklu sanatının en ilgi çekici ve tipik örneğidir. İlk defa Gazneliler devri şairi Ayyûkī tarafından Gazneli Mahmud'a ithafen yazılan eserin yegane nüshası, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (H. 841) muhafaza edilmektedir[284]. Devletin merkezi Konya'da XIII. yüzyıl başlarında hazırlandığı anlaşılan eserin tasvirleri Hoy'lu Abdülmü'min adlı nakkaş tarafından yapılmıştır[285]. Varaka ve Gülşah tasvirleri, Selçukluların saray hayatını, göçebe ve çadır yaşantısını, kılık kıyafetlerini, gelenek göreneklerini ve cenaze merasimlerini resmeden bir vesika niteliğindedir. Türk İslâm tasvir sanatının en iyi örneklerini teşkil eden bu resimler, Türk, Orta Asya, Hint ve Çin etkili unsurların güzel bir sentezidir[286] ve Selçuklu hâkimiyeti altındaki bölgelerin sanat eserleriyle bir üslûp birliği içerisindedir. Uygur resim üslûbunun Anadolu'daki devamı niteliğindeki eserin tasvirli bir sayfasında[287] ejder figürü yer almaktadır. Başka bir tasvirli sayfada ise Kayseri Sultan Han ve Burdur Susuz handaki dalgalı ejder

[281] Aksoy, "XIV. Yüzyıl Anadolu *Türk Tezhip Sanatı* Tasarımları", s. 23.
[282] Özen, *Tezhip Sanatından Örnekler*, 2007, s. 11.
[283] İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*, s. 41.
[284] Yusuf Öz, "Varaka ve Gülşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA),* C. 42, s. 515-516, İstanbul, 2012, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/varaka-ve-gulsah#1, Erişim Tarihi 30.06.2019.
[285] İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*, s. 44; Çağman-Tanındı, *Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri*, s. 11.
[286] Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu Sanatı", https://www.academia.edu/28893943/Anadoluda_Selçuklu_Sanatı_-_GönülOney, Erişim Tarihi, 19.05.2019.
[287] Yerli, "Uygur Türklerinin İnanç Sistemlerinin Resim Sanatlarına Etkileri".

gövdesinin çadır kapısı üzerinde *geçme* şeklinde başsız olarak kullanıldığı görülmektedir (Resim 162, Resim 163).

Nasreddin Sivâsî Tezkeresi (1271-72), astroloji, sihir ve büyü konulu üç bölümden oluşmaktadır ve BNF'de (Pers. 174) muhafaza edilmektedir. Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev'e ithaf edilen yazmanın müellifi ve nakkaşı Nasreddin Sivâsî'dir. Büyü ve astrolojiyle ilgili resimler, işaretler, melek tasvirlerinin yanı sıra ejderle mücadele eden atlı sahnesi[288] ve çift başlı ejderler konumuz itibariyle önemlidir. Resim üslûbu bakımından Uygur resmiyle Budist sanatın ve Göreme'deki Bizans duvar resimlerinin etkilerini taşıdığı düşünülen eserde[289] yer alan bu ejderler kıvrımlı ve düğümlü vücutlarıyla bulut motifini çağrıştırmaktadır (Resim 164, Resim 165).

c. Madenî Eserlerde Bulut Motifinin Öncüsü Ejder Örnekleri

Orta Asya'da başlayıp Doğu Türkistan, Hazar Denizi kıyıları, Kafkasya ve Horasan'da devam eden maden işçiliği[290], Anadolu'da özellikle Güneydoğu Anadolu'da Artuklu bölgesinde ve Konya'da yoğunlaşmıştır[291]. Orta Asya maden işçiliğinde hayali, karakteristik hayvan tasvirlerinin sıklıkla kullanıldığı[292] ve Anadolu maden sanatında da bu geleneğin devam ettiği görülmektedir. XI-XIII. Yüzyıllar arasına tarihlenen Selçuklu maden işçiliğinde, farklı işleme ve süsleme tekniklerinin yanı sıra çelik, tunç, bakır ve pirinç gibi değişik malzemeler kullanılmıştır[293].

Artuklular, Anadolu'da sanatı himaye eden bir beylik olarak öne çıkmışlardır[294]. Bu dönemden günümüze ulaşan *Mardin Cizre Ulucamiinin tunç kapı tokmağı,* aralarında aslan başının yer aldığı kıvrık gövdeli iki ejder motifinden oluşur[295]. Esas temayı oluşturan ejderlerin vücutlarının ortasında birer düğüm yer almaktadır.

---

[288] İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*, s. 44; Aksoy, "XIV. Yüzyıl Anadolu *Türk Tezhip Sanatı* Tasarımları", s. 34.
[289] Aslanapa, *Türk Sanatı, s.* 367.
[290] Yücel, "Türk ve İslâm Eserleri Müzesinde Ejder Figürlü Bir Kapı Tokmağı", s. 168.
[291] Öney, "Anadolu Selçuklu Sanatı".
[292] Yücel, "Türk ve İslâm Eserleri Müzesinde Ejder Figürlü Bir Kapı Tokmağı", s. 168.
[293] Öney, "Anadolu Selçuklu Sanatı".
[294] İ. Özkeçeci-Ş. B. Özkeçeci, *Türk Sanatında Tezhip*, s. 41.
[295] Öney, "Anadolu Selçuklu Sanatı".

Yapıyı her türlü kötülüklerden koruyan bir muhafız olarak düşünülen ejder motifi[296], aynı zamanda Aslan-Ejder karşıtlığı ile ışık-karanlık gibi zıt iki prensibin mücadelesini de ifade etmektedir. Ulucamiye ait kapı tokmağının biri Kopenhag David koleksiyonunda diğeri ise TİEM'de (Env. No. 3749) yer almaktadır[297] (Resim 166).

Anadolu Selçuklu sanatının nadir eserlerinden biri de, XIII. yy. başlarına tarihlenen zengin figürlü *madeni ayna*dır (TSM Env. No 2/1792). Çelik üzeri alçak kabartma ve kakma tekniği uygulanan aynanın pervazında birbirine sarılmış iki ejder yer almaktadır. Ortasında sembolik bir av sahnesinin canlandırıldığı ayna[298], Artuklu bölgesine ait bilinen tek çelik örnektir. Aynadaki av sahnesi, ejderler ve doğaüstü yaratıklar Selçuklu Saray tezyînâtının figür repertuarına paraleldir[299] (Resim 167).

XIII. yüzyılın başlarına tarihlenen ve Güneydoğu Anadolu Artuklu sanat çevresine mal edilen *Tunç mangal,* Kahire Harari koleksiyonunda yer almaktadır. Döküm tekniğiyle yapılan mangal, müşebbek ajur tekniğiyle süslenmiştir[300]. Mangalın yan duvarlarını oluşturan plaklarda güneş-ay sembolüyle ilgili olduğu düşünülen ejder-aslan mücadelesi, plakların üst kenarlarında ise karşılıklı duran ejder figürleri yer almaktadır (Resim 168). Grenoble müzesi ve Baltimore Walters Art Gallery'de ejder aslan mücadelesinin birebir benzeri iki plak daha mevcuttur[301]. Bu plaklardaki ejder figürünün kanaviçesi dolantı bulut motifine kaynaklık edecek mahiyettedir (Resim 169, Resim 170).

Selçuklu sanatının, İslâm'da figür yasağı olduğuna dair inanıştan etkilenmediği görülmektedir. Zira Selçukluların Orta Asya'dan gelen Avrasya hayvan üslûbunu Anadolu'da devam ettirdiği ve bu üslûbu kendi birikimleriyle harmanlayarak kendilerine has bir figür sanatı geliştirdikleri görülmektedir[302]. Karatay ve Susuz Han'daki ejderler bulutları temsil etmektedir. Sultan Han'ı ve Susuz Han'daki çift

[296] Yücel, "Türk ve İslâm Eserleri Müzesinde Ejder Figürlü Bir Kapı Tokmağı", s. 172-73.
[297] Öney, "Anadolu Selçuklu Sanatı".
[298] Aslanapa, *Türk Sanatı, s.* 338-339.
[299] Öney, "Anadolu Selçuklu Sanatı".
[300] Öney, "Anadolu Selçuklu Sanatı"; Erginsoy, *İslâm Maden Sanatının Gelişmesi (Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar)*, s. 332.
[301] Erginsoy, *İslâm Maden Sanatının Gelişmesi (Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar)*, s. 330, 332.
[302] Öney, *Anadolu Selçuklularında Heykel-Figürlü Kabartma ve XIV:-XV. Asırlarda Devamı*, s. 185, 196.

ejderlerin gövdeleri ile Artuklu tunç mangaldaki ejderin gövde kanaviçesi, buluta kaynaklık edecek düzeydedir. Özellikle Ahi Şerâfettin Camii mihrabındaki ejder motifinin buluta kaynaklık etmenin ötesinde bulut olduğu aşikârdır.

Ejder'in çeşitli varyasyonlarını oluşturarak onu değiştiren ve bambaşka bir motif haline getiren Selçuklular, böylece Asya'nın bereket tılsımı olan ejderi kendilerine mal etmişler[303], bulut motifine kaynaklık eden ejder formları geliştirmişlerdir.

2. Akkoyunlular (1340-1514)

Osmanlı devletinin yükselişine tekâbül eden dönemde, Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak'ta hüküm süren Akkoyunluların[304] ilk merkezi Diyarbakır'dır[305]. Sırasıyla Büyük Selçuklu, Suriye ile Anadolu Selçukluları ve Artuklu hâkimiyetlerini gören Diyarbakır, Akkoyunlular tarafından yeniden imar edilmiştir[306].

Devrin kültür ve sanat hamiliğini yapan en önemli hükümdarları, Uzun Hasan (1452-78) ve oğulları Sultan Halil (ö. 1478) ile Sultan Yakub'dur (ö. 1490). Uzun Hasan ve Sultan Yakub Tebriz'de, Sultan Halil ise Şiraz'da kültür ve sanatı himâye etmişlerdir[307]. Dolayısıyla devletin en önemli kültür ve sanat merkezleri Tebriz ve Şiraz'dır.

1469 yılından itibaren Akkoyunlu hâkimiyetine giren ve Uzun Hasan tarafından başkent yapılan Tebriz[308], İlhanlı, Muzafferî, Celâyirli, Timurlu ve Karakoyunlu devletlerinin sanat tecrübelerini ve pratiklerini Akkoyunlu sanatına taşımış önemli bir şehirdir.

---

[303] İnal, "Susuz Han'daki Ejderli Kabartmanın Asya Kültür Çevresi İçindeki Yeri", s. 169.
[304] Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 2, s. 270-74, İstanbul, 1989, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/akkoyunlular, Erişim Tarihi 09.06.2019.
[305] Doğan, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletlerinde Mimari ve Sanat Üslûbu Üzerine Bir Değerlendirme", s. 655.
[306] Doğan, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletlerinde Mimari ve Sanat Üslûbu Üzerine Bir Değerlendirme", s. 656.
[307] Tanındı, "Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı", s. 259.
[308] Bilgili, "Tebriz".

Sırasıyla Selçuklu, İlhanlı, İnculu, Muzafferî, Timurlu ve Karakoyunlu devletlerinin yönettiği Şiraz, Karakoyunlu Pir Budak hamiliğinde oluşturulan sanat mektebi[309], sanatkârları ve Türkmen üslûbuyla[310] Akkoyunlu hâkimiyetine geçmiştir[311]. Karakoyunluların önemli sanatkârlarından olan Muhammed el-Bakkal ve Şeyh Mahmud, Akkoyunlulara geçen sanatkârlardandır[312].

Bu iki merkez dışında, İlhanlı, Celâyirli, Timurlu ve Karakoyunlu devletlerinin sırayla hüküm sürdüğü Bağdat ise, 1470'den itibaren Akkoyunlular tarafından yönetilmiştir[313]. Ancak şehrin, Türkmen hânedanları döneminde, halkın terk etmesine sebep olacak kadar kötü yönetilmesi[314], Bağdat sanat mektebinin işleyişini olumsuz etkilemiş olsa gerektir. Zira bu dönemden günümüze ulaşan herhangi bir Akkoyunlu eserine rastlanmamıştır.

1500'de taht mücadeleleri sebebiyle ikiye ayrılan devlet, 1501'de Şah İsmâil'in Tebriz'i ele geçirmesiyle yıkılış sürecine girmiş, 1514'te tamamen yıkılmıştır. Şiraz ve Tebriz sanat mekteplerindeki Türkmen üslûbunun gelişimine ön ayak olan ve bölgenin sanat hâmiliğini yapan Akkoyunluların özgün sanat bakiyesi, Safevî devletinin kültür ve sanatına sağlam bir zemin teşkil etmiş, ayrıca Osmanlı tezyînî sanatlarını derinden etkilemiştir.

a. Mimari Eserlerde Bulut Motifi

Akkoyunlulara ait önemli mimari eserlerin Diyarbakır ve Mardin'de inşa edildiği görülmektedir[315].

Bulut motifine rastlayabildiğimiz mimarî eserlerden birincisi, *Diyarbakır Şeyh Safâ Camii*'dir. İnşa tarihi belli olmayan caminin Akkoyunlu Uzun Hasan tarafından XV. yüzyıl ortalarında yaptırıldığı düşünülmektedir. Cami 1531-32 yıllarında esaslı bir

[309] Alkan, "Tezhip Sanatında Türkmen Dönemi", s. 13-14.
[310] Özcan, "Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)", s. 366-367.
[311] Özgüdenli, "Şîraz".
[312] Alkan, "Tezhip Sanatında Türkmen Dönemi", s. 13-15.
[313] Sümer, "Akkoyunlular".
[314] Ed-Dûrî, "Bağdat / Genel Bakış".
[315] Doğan, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletlerinde Mimari ve Sanat Üslûbu Üzerine Bir Değerlendirme", s. 655.

onarım geçirmiştir. Bazı araştırmacılara göre 1476 yılında inşa edilen caminin bahsi geçen tarihteki onarımı, ana kapı ve revaklarla sınırlıdır. Cami, mimari öneminin yanısıra iç mekan duvarlarını dolaşan ve 1.20 m yüksekliğe kadar çıkan kâşîleriyle de ayrı bir öneme sahiptir. Yerli bir atölyenin ürünü olduğu düşünülen bu kâşîler Osmanlı kâşîlerinden teknik olarak farklılık arzetmektedir[316]. İç içe geçmiş onikigenlerden oluşan kâşî kompozisyonun üst kısmında, genel kompozisyondan farklı olarak, hatâyî üslûbu çiçeklerle bulut motifinin oluşturduğu ½ ters simetrili bir pervaz deseni yer almaktadır. Dönemin yazma eserlerindeki desen ve motiflerle benzerlik arz eden bulut motifli kâşî karolar, iç mekan duvarının başka bir yerinde düzensiz bir şekilde yerleştirilmiştir (Resim 171-Resim 172). Çini karo, kompozisyon kurgusu ve motifleriyle 1451 tarihli Bursa II. Murad Türbesi saçak sakfında yer alan pervaz deseniyle neredeyse birebir örtüşmektedir (Bkz. Resim 208, Resim 209).

Bu döneme ait bulut motifine rastlanılan ikinci önemli eser İsfahan Cuma Camii'dir. XI. Yüzyılın sonlarında Selçuklu devrinde inşa edilen Camii, XII. yüzyıldan itibaren İlhanlı, Muzafferî, Timurlu, Akkoyunlu ve Safevî devirlerinde çeşitli ilavelerle genişlemiştir[317]. 1469-1505 yılları arasında İsfahan'da hüküm süren Akkoyunlular[318], caminin iç tezyînâtında çeşitli ekleme ve düzenlemeler yapmışlar[319], caminin güney eyvanını yeniden inşa ederek eyvanın iç ve dış yüzeyini kâşî mozaikle tezyîn etmişlerdir[320]. Buradaki tezyînâtın merkez aksında yer alan madalyon, bulut motifiyle tasarlanmıştır. Akkoyunlu döneminin tezyînî hususiyetlerini taşıyan hatâyî üslûbu motiflerin bulut motifiyle ustaca terkîb edildiği görülmektedir (Resim 173). Akkoyunlu dönemine ait TİEM 1978 no'lu Şahname-i Firdevsî'nin zahriye sayfasında yer alan dairevî bulut tasarımı bu örnekle büyük benzerlik arzetmektedir (Bkz. Resim 187). 1444 tarihli Muhammed Cûki Şahnâmesinin tasvirli bir sayfasında yer alan ve muhtemelen bulut dendanlarıyla oluşturulmuş fıskiyeli havuz, madalyon şeklindeki bu buluta

[316] Şevket Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi (Akkoyunlular'dan Cumhuriyete Kadar)*, C. 2, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat yay., 2003, s. 467-471.
[317] Yaşar Çoruhlu, "İsfahan Cuma Camii", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 22, s. 504-506, İstanbul, 2000, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/isfahan-cuma-camii, Erişim Tarihi 02.09.2019.
[318] Özgüdenli, "İsfahan".
[319] Çoruhlu, "İsfahan Cuma Camii".
[320] Lisa Golombek, Donald Wilber, *The Timurid Architecture Of Iran And Turan*, Volume I, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1988, s. 379.

kaynaklık etmiş olabilir (Bkz. Resim 130). Ayrıca Çinili Köşk'ün (1472) duvarlarındaki kâşîlerin kitabeli pervaz deseninde yer alan dairevî formlu bulut motifi, İsfahan Cuma Camii bulut örneğinin Osmanlı sanatına aynı tarihlerde ulaştığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir (Bkz. Resim 212).

b. Yazma Eserlerde Bulut Motifi

Bu döneme ait bulabildiğimiz en erken bulut motifi örneği, Harvard Art Museum'da muhafaza edilen Firdevsî Şahnamesi'ne ait tasvirli bir sayfadır (No. 1,936,29). Hattatı, nakkaşı ve yapıldığı şehir hakkında bilgi bulunmayan bu sayfa, yaklaşık olarak 1440 yılına tarihlendirilmektedir. Acılı bir sahnenin arka fonunda ve tepedeki kubbenin bezemesinde tezyînî bir unsur olarak kullanılan motifin serbest bulut şeklinde tasarlandığı görülmektedir (Resim 174).

Tebriz'i başkent yaptıktan sonra burada muhteşem bir kütüphane kuran Uzun Hasan, dönemin ilim adamlarını, şairlerini ve sanatkârlarını etrafında toplayarak ilim ve sanata hâmilik yapmıştır. Kütüphanesinde elli sekiz sanatkâr olduğu bilinen Uzun Hasan devrinde[321] dönemin sanat zevkini yansıtan tasvirler yapılmıştır. Bu tasvirlerin en eskisinin 1468 tarihli bir *Güldeste* olduğu [322] bilgisine rağmen araştırmalarımız neticesinde böyle bir Güldeste'ye rastlayamadık.

Karakoyunlular döneminde Şiraz ve Bağdat'ta oluşmaya başlayan Türkmen üslûbu, Sultan Halil'in (ö. 1478) valilik yaptığı dönemde, Şiraz'da basit ve seri üretime dayalı eserlerde devam etmiştir[323].

Şiraz atölyesinin İskender Sultan için hazırladığı 1410-11 tarihli bir Güldeste'de bilinen en eski Miraç sahnesi örneği yer alır. Bu miraç sahnesinin bir benzeri 1461-76 tarihli bir *Hamse-i Nizâmî* nüshasında görülür (TSMK H. 761, 4b). Muhtemelen Herat'ta Şahruh sarayında planlanıp yapımına başlanan eser, Herat'ın 1458'de işgaliyle Karakoyunlu şehzadesi Pir Budak'ın eline geçmiş, Karakoyunlu topraklarının Akkoyunlu Türkmenlerin eline geçmesiyle de, Şiraz valisi Halil Sultan'ın

[321] Alkan, "Tezhip Sanatında Türkmen Dönemi", s. 15-16.
[322] Aslanapa, "İslâm Minyatür Sanatının Doğmasında ve Gelişmesinde Türklerin Rolü", s. 39.
[323] Alkan, "Tezhip Sanatında Türkmen Dönemi", s. 24-25.

kitabhanesine girmiş ve 1476'da Şiraz'da tamamlanmıştır[324]. Karakoyunlu devri hattatlarından Şeyh Mahmud Pir Budakî'nin istinsah ettiği eserin[325] 4b sayfasında yığma ve dolantı bulutların kullanıldığı görülmektedir (Resim 175).

1471'de Şiraz'da hazırlanan benzersiz el yazmalarından biri de *Ali Şir Nevâi Dîvânı*'dır. Dönemin ünlü hattatı Abdürrahim Hârizmî tarafından istinsah edilen eserin nakkaşı Derviş Muhammed'dir. Dîvân'ın Akkoyunlu Türkmen üslûbunu yansıtan tasvirli bir sayfasında[326] yerdeki halı üzerinde hatâyî üslûbu motiflerle dikkat çekici bir kompozisyon oluşturan simetrik dolantı bulut motifleri yer almaktadır. Siyah renge boyanmış bulutların burada tezyînî unsur olarak kullanıldığı görülmektedir (Resim 176).

İbn-i Hisam-i Yusefî'nin *Haverân Nâme*'sinin 1476-77 tarihli Şiraz nüshası, bu dönemin tezyînî özelliklerini yansıtan eserlerden biridir. Bu nüshanın çeşitli sayfaları yurtdışındaki farklı koleksiyonlara dağılmış durumdadır[327]. Chester Beatty Library'deki müstakil sayfanın, Türkmen dönemi ticarî üslûbun etkisinde olan Nakkaş Ferhad'a ait olduğu belirtilirken[328], diğer sayfanın müze kayıt bilgilerinde nakkaştan söz edilmez. Fakat sayfaların mizanpajının, üretildiği yer ve tarihlerinin benzerliği dikkate alındığında Harvard Art Museum sayfasının nakkaşının da aynı sanatkâr olması muhtemeldir. Chester Beatty Library'de (No 293,6) ve Harvard Art Museum'da muhafaza edilen iki sayfada da stilize bulut motifinin, tezyînî unsur olarak kullanıldığı görülmektedir (Resim 177, Resim 178).

Sultan Halil, yönetimi devralıp Tebriz'e geldiğinde (1478), Şiraz'daki usta sanatkârları da buraya getirtmiştir. Bu sanatkârlar eliyle Tebriz'de devam eden Türkmen üslûbu, Sultan Halil'in öldürülmesinden sonra da yeni üretilen eserlerle gelişmeye

[324] Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar: XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*, s. 394.
[325] Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar: XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*, s. 396.
[326] Aftandil Erkinov, "From Herat to Shiraz: the Unique Manuscript (876/1471) of 'Alī Shīr Nawā'ī's Poetry from Aq Qoyunlu Circle", Çev. Scott Bean, https://journals.openedition.org/asiecentrale/2791?lang=en#tocto1n4, Erişim Tarihi 17.07.2019.
[327] Abdurrahman Deveci, "Akkoyunlu Türkmen Döneminin Minyatür Çalışmaları", *Türk Yurdu,* Yıl 103, Sy. 324, 2014, s. 5, .Doğan, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmen Devletlerinde Mimarî ve Sanat Üslûbu", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017, s. 28.
[328] Deveci, "Akkoyunlu Türkmen Döneminin Minyatür Çalışmaları", s. 5.

devam etmiştir. Şeyhî ve Derviş Muhammed gibi sanatkârlarla en parlak devrini yaşayan bu üslûp, XVI. yüzyıl ortalarına kadar etkilerini sürdürmüştür[329].

Dönemin önemli şairlerinden Emir Hidâyet'in Sultan Halil'e ithaf ettiği 1478 tarihli Dîvan (Chester Beatty Library, T: 401)[330] dışında aynı yıla ve aynı şehre (Tebriz) atfedilen diğer bir eser Dîvan-ı Şâh-ı Esrar Kâsım-ı Envâr'dır. Bulut motifinin ana motif olarak kullanıldığı zahriye sayfasıyla dikkat çeken Dîvân, Halili Koleksiyonu MSS 1040'da kayıtlı olup aynı sayfada eserin Sultan Halil'e ithaf edildiği görülmektedir. Timurlu dönemi üslûbuyla Türkmen üslûbunun ustalıkla harmanlandığı zahriye sayfasında bulut motifi, iç pervazda hatâyî üslûbu motiflerle birlikte simetrili serbest bulut şeklinde tasarlanmış ve altın zemin üzerinde açık mavi renkle boyanmıştır (Resim 179). Kompozisyonun ana motifi olan rûmîlerden daha iri hatlara sahip olan bulutlar, Herat'ta üretildiği düşünülen Timurlu yazması Kemâl Hocendî Dîvânı ile Şiraz'da üretilen Karakoyunlu yazması Dîvân-ı Kâsım'ın zahriye tezhibinde yer alan bulutların konum ve biçim itibariyle Dîvan-ı Şâh-ı Esrar Kâsım-ı Envâr'a kaynaklık ettiği açıkça görülmektedir (Bkz. Resim 137, Resim 203). Bu örnekler, motifin Herat üzerinden Şiraz'a, oradan da Tebriz'e geçtiğini açıkça ortaya koymaktadır. Üstelik motif biçiminin ve kullanıldığı tezyînî alanın dahi aynı olması, bölgede üretilen yazmaların atölyeler tarafından sıkı takip edildiğini ve atölyeler arası sanatkâr alışverişinin fazla olduğunu göstermektedir.

1478 yılında Sultan Yakup kardeşi Sultan Halil'i öldürmüş ve devletin başına geçmiştir. Sanat hamisi olan Sultan Yakub döneminde ve sonrasında devletin önemli iki merkezi olan Şiraz ve Tebriz'de sanat faaliyetlerinin aynı hızla devam ettiği, bu dönemde hazırlanan kaliteli, özgün yazma eserlerden anlaşılmaktadır.

[329] Alkan, "Tezhip Sanatında Türkmen Dönemi", s. 24-25.

[330] İbrahim Sona, "Hidâyet Çelebi Dîvânı", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006; 13. no'lu dipnot, s. 7. Bahsi geçen *Dîvân'la ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.*; Zeynep Korkmaz, "XV. Yüzyıl Azerî Türkçesinin Değerli Bir Temsilcisi Emîr Hidâyetullah ve Dîvânı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, s. 113-124, Ankara, 1982 / 1983; Ahmet Büyükakkaş, "XVI. Yüzyıla Kadar Azerbaycan Edebiyatı Emîr Hidâyetullah ve Dîvânı", *Türk Dünyası Araştırmaları,* 182. sayı, s. 205-217, İstanbul, 2009; Celalettin Karadaş, "İslâm El Yazmalarıyla Ünlü Chester Beatty Kütüphânesi", https://ismek.ist/blog/icerik.aspx?p=521, Erişim Tarihi 15.07.2019.

TSMK H. 2153 ve 2160 no'lu albümler, Sultan Yakub dönemine ait pek çok çalışma barındırdığı için Türkmen resimlerinin hazinesi gibidir. Bu murakkalarda Şeyhî ve Derviş Muhammed'e atfedilen pek çok çalışma yer almaktadır. TSMK H. 2160 no'lu murakkadaki 34a, 75a ve 78a sayfalarının üslûp açısından Sultan Yakub dönemini yansıttığı düşünülmektedir[331]. Araştırmacılar tarafından İlhanlı, Timurlu ve Akkoyunlu Türkmen dönemine ve Türkistan bölgesine atfedilen bu albümlere ait olduğu veya aynı sınıfta olduğu düşünülen pek çok sayfa dünyadaki farklı müzelere dağılmış durumdadır. Genellikle Kalem-i Siyâhî üslûbunda icra edilen bu müstakil sayfalar, ustalıkla tasarlanıp tezyîn edilmiş ejderha, sîmurg ve bulut motifi örnekleriyle doludur.

Akkoyunlu dönemine ait olduğu düşünülen ve 1420-50 yılları arasına tarihlendirilen müstakil bir Kalem-i Siyâhî sayfasında, bulut kanatlı bir ejderha resmedilmiştir (Museum of Fine Arts Boston, 14,585) (Resim 180). Bu kanatların benzer örneklerine Kalem-i Siyâhî çalışmalarda çokça rastlanmaktadır (Resim 181).

Yine XV. yüzyıla tarihlenen bir Hamse-i Nizâmî nüshasının müstakil sayfalarından birinde *Derviş* imzalı, Kalem-i Siyâhî üslûbunda tezyîn edilmiş bulut kanatlı bir ejderha yer almaktadır (Harvard Art Museum, 1985.263). Tebriz'e atfedilen bu sayfanın, dönemin önemli nakkaşlarından Derviş Muhammed'e ait olması muhtemeldir (Resim 182). Ejderhaya semâvî bir kutsallık atfeden ve manevî anlamlar yükleyen bu kanatlar, daha pek çok mitolojik hayvan tasvirinde kullanılmıştır. Kimi örneklerde rûmî formunda tasarlanan bu kanatların ejderha üzerinde çoğunlukla bulut şeklinde resmedildiği görülmektedir.

1476 yılında Sultan Halil'in valiliği döneminde Şiraz'da üretilmeye başlanan bir Hamse-i Nizâmî, onun Tebriz'de hükümdar olmasıyla buraya taşınmış ve Sultan'ın 1478'deki ölümü dolayısıyla kardeşi Sultan Yakup döneminde tamamlanmıştır (TSMK H. 762). *Sultan Yakup Bey Nizâmî'si* olarak ünlenen eserin tasvirleri Şeyhî ve Derviş Muhammed adlı saray nakkaşları tarafından yapılmıştır[332]. 1481'de hattı tamamlanan eserin bezeme ve tasvirlerinin bir kısmı Sultan Yakub'un vefatıyla yarım kalmış, eser

[331] Swietochowski, "Drawıng".
[332] Alkan, "Tezhip Sanatında Türkmen Dönemi", s. 16.

Safevî devrinde tamamlanmaya çalışılmıştır. *Sultan Yakup Bey Nizâmî'si*nin, 1514 Tebriz Seferi'nde Yavuz Sultan Selim'in aldığı ganimetlerle Topkapı Sarayına intikal ettiği düşünülmektedir[333]. Dönemin üstün nitelikli ve zarif eserlerinden biri olan *Hamse-i Nizâmî*[334]'nin serlevhasında yer alan simetrik bulutlar, kompozisyonun ana motifini oluşturmaktadır. İri hatları biraz daha incelmiş olan bulutların, hatâyî üslûbu çiçeklerle dengeli bir kompozisyon oluşturduğu ve altın zemin üzerinde açık mavi renge boyandığı görülmektedir (Resim 183).

Sultan Yakub döneminde Şiraz'da üretilmiş eserlerden biri Mürşid ed-Din Muhammed el-Kâtib tarafından 1483'de istinsah edilen *Hamse-i Nizâmî*'dir (Resim 184)[335]. TSMK H. 754'de kayıtlı eserin Mecnun'u Kâbe'de gösteren tasvirli sayfasında meleklerle bulutlar resmedilmiştir (126a). Motifin serbest dolantı bulut şeklinde kullanıldığı sayfa, Sultan Halil döneminde 1476'da Şiraz'da tamamlanan Hamse-i Nizâmî'deki (TSMK H. 761, 4b) yığma bulutların gelişmiş devamı niteliğindedir (Bkz. Resim 175).

Şiraz'da saray için hazırlanan özel yazma eserlerin yanısıra özel atölyelerin ticarî amaçla hazırladığı eserler de yoğunluktadır. Ticarî amaçla hazırlanmış eserlere güzel bir örnek Timurlu Sultan Ali Mirza'ya ithafen iki cilt halinde hazırlanan Şahname-i Firdevsî'dir. Birinci cildi TİEM'de (1978), ikinci cildi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (F. 1406) muhafaza edilen eser, 1475-1500 yılları arasında Şiraz'da Türkmen üslûbunda hazırlanmıştır[336]. TİEM'deki yazmanın cildi, tasvirleri ve tezhibi, Safevî dönemi yazmalarının öncüsü özellikler sergilemektedir. Eser cildinin dış yüzü gömme salbekli şemse ve köşebentlerden oluşmaktadır. Cildin iç yüzüne katı' tekniğiyle hatâyî üslûbu motiflerin yanısıra hayvan figürleri işlenmiştir[337]. Cildin dış yüzünde yer alan şemsede, bir ağacın dalları arasına yerleştirilmiş çok zarif bir dolantı bulut yer almaktadır. İç cildin şemse tezyînâtında serbest dolantı bulut motifinin sîmurg ve diğer kuşlarla terkîbi hayranlık uyandıracak derecede ustalıkla kullanılmıştır. Daire

[333] Alkan, "Tezhip Sanatında Türkmen Dönemi", s. 74.
[334] Alkan, "Tezhip Sanatında Türkmen Dönemi", s. 15-16.
[335] Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar: XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*, s. 398-99.
[336] Seracettin Şahin, *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi/ Emevîlerden Osmanlılara 13 Asırlık İhtişam,* Kaynak yay., İstanbul, 2009, s. 209.
[337] Şahin, *Türk ve İslam Eserleri Müzesi/ Emevîlerden Osmanlılara 13 Asırlık İhtişam*, s. 209.

formunda tasarlanan zahriye tezhibinde ise ana motif olarak bulut kullanılmıştır. Motifin kesintisiz bir şekilde dairenin içini dolaştığı ve ayırma bulut olarak kullanıldığı görülmektedir. Koyu mavi renge boyanmış ve açık mavi ile tahrirlenmiş bulutlar, tezyînî detayları ve formuyla bu dönemin karakteristik bulut motifinin ötesindedir (Resim 185-Resim 187).

Sultan Yakub'un vefatından sonra Şiraz'da istinsah edilen iki farklı Mihr ü Müşterî nüshasında bulut motifi yer almaktadır. Değişik müzelere dağılmış pek çok nüshası bulunan *Mihr ü Müşterî* mesnevisinin[338] bahsedeceğimiz ilk nüshası, 1490 tarihlidir. Şiraz'da veya İsfahan'da Mun'ımuddin b. İbrahim el-Evhadi tarafından istinsah edilen eserin, lüks bir el yazması olduğu görülmektedir[339]. BNF Suppl. Persan 766'da kayıtlı eserin müzehhep serlevhasında bulut motifine rastlanmazken, 107a sayfasında mavi-beyaz porselen vazoların üzerinde tezyînî unsur olarak bulut motifi yer almaktadır. Nakkaşı bilinmeyen eserin 108b sayfasında ise motifin gökyüzünde serbest dolantı bulut şeklinde tasarlandığı görülmektedir (Resim 188, Resim 189).

İkinci nüsha ise 1499-1500 yıllarında tamamlanan TSMK H. 831 no'lu Mihr ü Müşterî'dir. Şiraz'da üretilen bu nüsha, hattat Şeyh Muhammed b. Fahreddin Ahmed el-Ensarî tarafından istinsah edilmiştir[340]. Müzehhep serlevhanın (1b), desen kurgusu, renk uyumu ve motif repertuarı açısından dönemin bütün özelliklerini sergileyen üstün nitelikli ve zarif bir tasarıma sahip olduğu görülmektedir. Serlevhanın koltuk, köşebend, başlık ve dış pervaz tezhibinde ustalıkla kullanılan bulut motifinin, lacivert zemin üzerinde sıvama altın, altın zemin üzerinde ise lacivertle gölgelendirilmiş mavi renge boyandığı görülmektedir. İç pervazda ise altınla boyanmış dört köşeli bir bulutçuk kitabeleri birleştirmektedir. Kompozisyondaki altın bulutlar siyah renkle tahrirlenirken, mavi bulutlar altınla çift tahrir yapılmıştır. Koltuk, başlık tezhibi ve üçgen köşebendlerde ayırma bulut şeklinde kullanılan motifin, dış pervaz tezhibinde simetrik serbest dolantı bulut şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Resim 190-Resim 192).

[338] A. Azmi Bilgin, "Mihr ü Müşterî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 30, s. 28-29, İstanbul, 2005, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/mihr-u-musteri, Erişim Tarihi 17.07.2019.
[339] Bülent Yılmaz, "Assâr-ı Tebrîzî ve Mihr u Müşterî Mesnevisi", Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1996, s. 31-32.
[340] Yılmaz, "Assâr-ı Tebrîzî ve Mihr u Müşterî Mesnevisi", s. 27; Tanındı, "Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı", s. 260.

Dönemin Şiraz'lı hattatı Mun'ımuddin b. İbrahim el-Evhadi tarafından 1497'de Şiraz'da istinsah edilen *Külliyât-ı Dehlevî* adlı eser, serlevha tezhibiyle dönemin en kreatif sanatkâr grubunun müzehhipler olduğunu ortaya koymaktadır (TİEM 1980, 1b-2a) [341]. Metin alanının dikey bir pafta içine yerleştirilmesi ve sayfanın bütününe sıvama altın bulutların hâkim olması, eserin serlevhasının yeni ve en önemli iki özelliğidir. Bu özelliklerin Şiraz'da 1520'li yıllarda yaygınlık kazandığı görülmektedir[342]. Serlevhanın koltuk ve başlık tezhibinde serbest dolantı bulut şeklinde hatâyî üslûbu motiflerle tasarlanan motif, sıvama altın üzeri çift tahrir tekniğiyle tezyîn edilmiştir (Resim 193).

c. Seramik Eserlerde Bulut Motifi

Araştırmalarımız neticesinde bulabildiğimiz yegâne örnek, bu dönemde yapıldığı tahmin edilen şeffaf sırlı seramik bir tabaktır. XV. yüzyıl sonuna tarihlenen ve Tebriz'de yapıldığı düşünülen bu tabak, merkezde Sîmurg kuşu olmak üzere, etrafında dokuz güvercin ile altı ördek ve serbest dolantı bulutlarla tezyîn edilmiştir[343]. Buradaki bulutların, Diyarbakır Şeyh Safâ Camii iç mekan kâşî pervazda yer alan bulutlarla benzerlik arz ettiği görülmektedir (Resim 194).

Akkoyunlu devrinde özellikle tasvir sanatında farklı üslûp ve eserlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Dönemin sanat merkezlerinin başında gelen Tebriz'de son derece zengin, renkli ve dekoratif bir saray üslûbu gelişirken Şiraz'da ise sade ve tekrarcı bir üslûp gelişmiştir[344]. Türkmen üslûbu, çok fazla etkisi altında kaldığı Timûrî üslûbun devamı niteliğindedir[345]. Ancak Türkmen üslûbunun ayırt edici nitelikleri olarak orantılı vücutlar, küçük bedenler ve üzerindeki büyük kafalar, bulut motifi ve ateş çiçekleri dönemin eserlerinde ön plana çıkmaktadır[346].

[341] Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar: XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*, s. 89.
[342] Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar: XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*, s. 95.
[343] https://www.davidmus.dk/en/collections/İslâmic/dynasties/timurids-and-turkmen/art/214-2006, Erişim tarihi 18.04.2019.
[344] Deveci, "Akkoyunlu Türkmen Döneminin Minyatür Çalışmaları", s. 5.
[345] Doğan, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmen Devletlerinde Mimarî ve Sanat Üslûbu", s. 40.
[346] Doğan, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmen Devletlerinde Mimarî ve Sanat Üslûbu", s. 36.

3. Karakoyunlular (1351-1469)

XIV. yüzyılın ikinci yarısında Van-Erciş bölgesi merkez olmak üzere Erzurum'dan Musul'a kadar uzanan Doğu Anadolu bölgesinde kurulan ve Osmanlı'nın çağdaşı olan Türkmen beyliği, zaman içerisinde topraklarını genişletmiş ve Azerbaycan, İran ve Irak'ı da içine alan bölgeye hâkim olmuştur. Dönemin en önemli hükümdarları Kara Yusuf (1388-1420), İskender (1420-1438), Cihan Şah (1438-1467) ve Cihan Şah'ın oğlu Pir Budak'tır (ö. 1466). Dönemin en önemli kültür ve sanat merkezleri, Tebriz, Bağdat ve Şiraz'dır[347].

İlhanlı, Muzafferî, Celâyirli ve Timurlu hâkimiyetlerini gören Tebriz, 1410-1420 yılları ile 1436-1469 yılları arasında Karakoyunlu hâkimiyetinde kalmıştır[348]. Celâyirli hükümdarı Ahmed Celâyir'in kurmuş olduğu Tebriz sanat atölyesi, 1410 yılında hala çalışmaya devam etmektedir[349]. Ancak Kara Yusuf'a ithaf edilmiş ve bu döneme ait bir el yazması esere rastlanmamıştır[350]. 1436'den itibaren Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah'ın yönettiği Tebriz[351], şair, edip ve kâtiplerin himaye gördüğü, kültür ve sanatın desteklendiği bir şehir olmaya devam etmiştir[352]. Hakîkî mahlasıyla Türkçe ve Farsça şiirler yazan sanat hamisi sultan Cihan Şah'ın[353] Dîvân'ı dışında herhangi bir yazma eseri günümüze intikal etmemiştir[354].

İlhanlı, Celâyirli ve Timurlu devletlerinin sırayla hüküm sürdüğü Bağdat, 1410-1467 yılları arasında Karakoyunlu hâkimiyetinde kalmıştır[355]. Özellikle

---

[347] Faruk Sümer, "Karakoyunlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 24, s. 434-438, İstanbul, 2001, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/karakoyunlular, Erişim Tarihi 09.06.2019; Özen, *Tezhip Sanatından Örnekler*, 2007, s. 9.

[348] Bilgili, "Tebriz".

[349] Esra Alkan, "Tezhip Sanatında Türkmen Dönemi", Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014, s. 12.

[350] Alkan, "Tezhip Sanatında Türkmen Dönemi", s. 12.

[351] Bilgili, "Tebriz".

[352] Alkan, "Tezhip Sanatında Türkmen Dönemi", s. 10-12.

[353] Enver Konukçu, "Cihan Şah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 7, s. 536, İstanbul, 1993, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/cihan-sah, Erişim Tarihi 09.06.2019.

[354] Aslanapa, "İslâm Minyatür Sanatının Doğmasında ve Gelişmesinde Türklerin Rolü", s. 39; Özcan, "Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)", s. 366-367; Alkan, "Tezhip Sanatında Türkmen Dönemi", s. 10.

[355] Abdülazîz Ed-Dûrî, "Bağdat / Genel Bakış", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 4, s. 425-433, İstanbul, 1991, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/bagdat#1-genel-bakis, Erişim Tarihi 09.07. 2019.

Celâyirliler'in İlhanlılar'dan sonra Bağdat'ta oluşturdukları sanat bakiyesi dikkate değerdir. Celâyirliler döneminde Bağdat'ta üretilen 1392 tarihli bir Kelile ve Dimne nüshasının tasvirli sayfalarında gökyüzünde bulutlar yer almaktadır (BNF Suppl. Pers. 913). Bu doğa unsurlarının yığma buluttan dolantı buluta çalan şekillerinin, Karakoyunlu ve Akkoyunlu tasvirlerinde yer alan doğa unsuru bulutlara öncülük ettiğini söylemek yerinde olacaktır (Resim 195-Resim 197). Ayrıca Celâyirlilerin önemli hükümdarlarından olan Sultan Ahmed Celâyir, hem sanatkâr kişiliğiyle tanınmakta hem de sanatı himaye etmektedir. Sultan'ın şahsına ait bir Dîvân'ı bulunmakta[356] ve bu Dîvân'a ait tasvirli bir sayfa FSM'de muhafaza edilmektedir (No. F1932,33). Yaklaşık 1400 yılına tarihlenen sayfa, Celâyirli Bağdat üslûbunu yansıtmaktadır. Metnin kenar kısmında altın bulutlar arasında melekler resmedilmiştir. Beyitlerle doğrudan ilgili olmasa bile sultanın şiirinin manevî iklimini yansıtması açısından altın bulutlar arasında meleklerin resmedilişi dikkat çekicidir. Burada anlatılmak istenen alemin, metafizik alem olduğu göz önüne alındığında bulutların da metafizik alemin sembolik bulutları olduğunu düşünmek yerinde olacaktır (Resim 198)[357]. Bu sayfadaki tezyînât, Karakoyunluların devraldığı sanat bakiyesinin hangi seviyede olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ancak kaynaklarda Karakoyunluların şehri, halkın terk etmesine sebep olacak kadar kötü yönettiği ifade edilmektedir[358].

Büyük Selçuklu, İlhanlı, İncûlu, Muzafferî ve Timurlu hâkimiyetlerini gören Şiraz[359], 1452-1469 yılları arasında Karakoyunlu hâkimiyetinde kalan dönemin önemli kültür ve sanat merkezlerinden bir diğeridir. Buranın ele geçirilmesiyle birlikte devlet en geniş sınırlara ulaşmış ve bunun neticesinde Karakoyunluların kültürel etkisi artmaya başlamıştır[360].

[356] Muhsin Macit, "Karakoyunlular Döneminde Sanat Hayatı", *Bilig*, Sy. 20, s. 57-72, 2002, s. 59.
[357] http://collections.si.edu/search/detail/edanmdm:fsg_F1932.33, Erişim Tarihi 13.09.2019.
[358] Ed-Dûrî, "Bağdat / Genel Bakış".
[359] Osman Gazi Özgüdenli, "Şîraz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA),* C. 39, s. 182-184, İstanbul, 2010, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/siraz, Erişim tarihi, 27.04.2019.
[360] Alkan, "Tezhip Sanatında Türkmen Dönemi", s. 10-12.

1458'de Herat'ı ele geçiren Karakoyunlular, kısa süreliğine de olsa buranın kültür ortamının zarar görmesine ve sanat mekteplerinde üslûp değişikliğine sebep olmuşlardır[361].

1469 yılında Akkoyunlular tarafından yıkılan Karakoyunlu devleti, siyasî karmaşanın eksik olmadığı bu bölgede 118 yıl hüküm sürmüştür. Dönemin kültür ve sanat bakiyesi, Akkoyunlu'ya ve sonrasında Safevî devletine miras kalmıştır.

a. Mimari Eserlerde Bulut Motifi

Karakoyunlu devri mimarî eserlerinde rastlayabildiğimiz yegâne bulut motifi örneği, *Tebriz Gökmescid'*dedir. Dönemin dinî mimarî alanında en önemli eseri olan cami, Cihan Şah zamanında inşa edilmiştir (1465-66). Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın 1467'de Cihan Şah'ı öldürmesiyle caminin yarım kaldığı ve Akkoyunlu Yakup Bahadır Han tarafından tamamlandığı rivayet edilmektedir. Cihan Şah Mescidi veya Muzafferiye isimleriyle de tanınan caminin mimarı Muhammed el-Bevvâb'dır. Büyük Selçuklu mimarisi ile Anadolu Türk mimarisi arasındaki bağlantıyı sağlayan cami, zengin kâşî bezemeleriyle dikkat çekmektedir.

Büyük kısmı dökülen kâşî bezemelerin çok azı aslına uygun biçimde onarılmasına rağmen mevcut bezemeler, dönemin tezyînî ihtişamını anlatmaya kafidir. Geometrik ve nebâtî desenlerin yoğunluklu olarak kullanıldığı kâşî bezemelerde[362] bulut motifinin kullanıldığı görülmektedir. Desende yardımcı motif olarak kullanılan bezek, serbest dolantı bulut şeklinde kompozisyondaki yerini almıştır (Resim 199-Resim 201).

b. Yazma Eserlerde Bulut Motifi

Bu dönemde üretilen el yazması eserlerin çoğu Cihan Şah'ın oğlu Pir Budak Bahadır Han'ın Şiraz (1453-58) ve Bağdat (1460-66) valiliği dönemlerinde üretilmiştir[363]. Şiraz ve Bağdat'ta hazırlanıp şahsına ithaf edilen tezhipli, tasvirli ve deri

[361] Özcan, "Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)", s. 366-367.
[362] Ara Altun, "Gökmescid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 14, s. 142-143, İstanbul, 1996, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/gokmescid, Erişim Tarihi 10.06.2019; Bilgili, "Tebriz".
[363] Özcan, "Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)", s. 366-367.

ciltli yazma eserlerden anlaşıldığına göre Pir Budak Sanat hamisi bir sultandır[364]. Babası Cihan Şah'a isyan edince Bağdat'a sürgün edilen Pir Budak, 1466'da burada öldürülmüştür.

Pir Budak, Şiraz ve Bağdat valilikleri döneminde büyük bir sanat atölyesi kurarak ünlü sanatkârları bir araya toplamıştır[365]. Bu dönemde Şiraz ve Bağdat atölyelerinin *Türkmen üslûbu* denilen farklı bir üslûp oluşturdukları görülmektedir[366]. Şiraz'da 1453'ten sonra el yazması eserlerde görülmeye başlayan bu üslûp 1460'tan sonra yaygınlık kazanmıştır. Türkmen üslûbunun bir diğer merkezi olan Bağdat'ta aynı zamanda klasik dönem Timurlu Herat üslûbunu yansıtan eserlerin hazırlandığı görülmektedir. Bu üslûbu bölgeye, Herat seferi (1458) dönüşünde Cihan Şah ve oğulları Yusuf ve Pir Budak'ın beraberlerinde getirdikleri Heratlı sanatkârların taşıdığı düşünülmektedir[367].

Bu dönemin en önemli sanatkârları şunlardır: Timurlular'a çalışmış olan Abdurrahmân-ı Hârizmî ve oğulları Abdürrahîm ve Abdülkerîm Hârizmî. Sonrasında Akkoyunlular'a çalışacak olan Muhammed el-Bakkal ve Şeyh Mahmud.

Abdurrahmân-ı Hârizmî ve Şeyh Mahmud, Herat Baysungur akademisinin müdürü Tebrizli Ca'fer'in atölyesinde eğitim görmüşler ve hayatlarının büyük bir kısmını Pir Budak himayesinde devam ettirmişlerdir.

Hamse-i Nizâmî, Şâhnâme-i Firdevsî, Hamse-i Emir Hüsrev Dehlevi, Mihr-u Müşteri, Hamse-i Hacı Kirmânî, Hamse-i Cemalî, Mantıku't-Tayr ve Mesâlik ve'l-

---

[364] Zeren Tanındı, "Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı", *Hat ve Tezhip Sanatı,* ed. Ali Rıza Özcan, s. 243-281, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara, 2009, s. 259.
[365] Alkan, "Tezhip Sanatında Türkmen Dönemi", s. 13-14.
[366] Özcan, "Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)", s. 366-367; ayrıntılı bilgi için bkz. Doğan, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletlerinde Mimari ve Sanat Üslûbu Üzerine Bir Değerlendirme", s. 671. (Doğan, adı geçen makalede Akkoyunlu sanatını da kapsayan bu kavramın isabetli olmadığını ifade etmiştir. Gerekçe olarak **Türkmen üslûbu** kavramının tarihsel süreçte üslupların şehre nisbetle isimlendirilmesi yöntemine uymadığı, bahsi geçen iki devletin sanat üsluplarının birebir örtüşmemesi nedeniyle bu kavramın sanat tarihi açısından karşılığının olmadığını belirtmiştir. ***Devlet-atölye*** şeklindeki yaygın ve isabetli kullanımın tercih edilmesi gerektiğini vurgulamıştır).
[367] Macit, "Karakoyunlular Döneminde Sanat Hayatı", s. 61; Alkan, "Tezhip Sanatında Türkmen Dönemi", s. 23-24.

Memâlik gibi eserlerin hazırlandığı bu dönemde pek çok tasvirsiz eserin Pir Budak'a ithafen hazırlandığı görülmektedir[368].

Şiraz valiliği yaptığı dönemde Pir Budak'ın hazinesi için hazırlanan iki el yazması eser günümüze ulaşmıştır. Bunlardan biri Abdurrahmân-ı Hârizmî'nin yazdığı 1456 tarihli Dîvân-ı Kâtibî'dir (TİEM 1987). İkincisi ise 1458-59 tarihli Dîvân-ı Kâsım'dır (TİEM 1986). Minyatürsüz olarak tasarlanan bu eserlerden[369] birincisinde bulut motifine rastlanmazken, ikinci eserin zahriye tezhibinin (2a) iç pervazında ters simetrili dolantı bulutlar kullanılmıştır. Bedahşî laciverdî rengin ana zemin rengi olarak kullanılması, bu dönem eserlerinin en önemli özelliklerindendir[370]. Kompozisyonun bütününde rûmî ve hatâyî grubu motiflerle bulut motifinin dengeli ve ahenkli kullanımı dikkat çekmektedir. İç pervazda ise bulut motifinin hatâyî grubu motiflerle tasarlandığı görülmektedir. Altın kenarlı çift tahrirle çizilen bulutlar mavi renge boyanmıştır (Resim 202, Resim 203). Herat'ta üretildiği düşünülen Timurlu yazması Kemâl Hocendî Dîvânı'nın zahriye sayfasında yer alan bulutların, biçim ve kullanım alanı itibariyle Dîvân-ı Kâsım'ın zahriye sayfasındaki bulutlara kaynaklık ettiği görülmektedir (Bkz. Resim 137).

Tezhiplerinin güzelliği, yazısının zarifliğiyle Karakoyunlu sanatının en nadide örneklerinden biri olan Dîvân-ı Kâsım'ın[371] cild ve miklebinde, hatâyî üslûbu motiflerle oluşturulan bulutlu kompozisyon, döneminin tezyînî hususiyetlerini aşmış vaziyettedir. Desende ana motif olarak kullanıldığı açıkça görülen bulutların bilinçli bir kurguyla tasarlandığı aşikârdır (Resim 204, Resim 205).

Karakoyunlular döneminde doğrudan saraya bağlı merkezî bir nakışhâne olmamasına rağmen, dönemin mimârî tezyînâtı ile kitap sanatlarının etkileşim içinde olduğu görülmektedir. Zira Tebriz, Şiraz ve Bağdat gibi merkezlerde özgün eserler üreten atölyelerin varlığı, motif ve desen tasarımlarının aynı paralelde gelişmesine

[368] Alkan, "Tezhip Sanatında Türkmen Dönemi", s. 13-15.
[369] Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar: XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*, s. 64-65.
[370] Tanındı, "Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı", s. 259.
[371] Alkan, "Tezhip Sanatında Türkmen Dönemi", s. 36-38.

sebep olmuştur[372]. Şiraz'da hazırlanan Dîvân-ı Kâsım'ın (1458-1459) zahriye sayfasındaki bulutların benzerinin, sonraki yıllarda Tebriz Gökmescid (1465-66) kâşîlerinde de yer alması bu duruma çok güzel bir örnektir.

XV. yüzyılın yarısına kadar yazma eserlerin tasvirli sayfalarında sıkça karşılaştığımız bulut motifi, tezhip sanatında kısmen daha geç görünmeye başlamıştır. Dîvân-ı Kâsım'ın zahriye tezhibinde yer alan bulutlar, yazma eserlerde karşılaştığımız en erken örneklerden biridir. Şiraz'ı, 1485 tarihli Hüseyin Baykara Dîvânı ile Herat yazmaları takip eder ve burada yer alan bulutlar, estetik açıdan daha ileri düzeye erişmişlerdir.

[372] Doğan, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletlerinde Mimari ve Sanat Üslûbu Üzerine Bir Değerlendirme", s. 660-661.

IV. BULUT MOTİFİNİN OSMANLI'DA İLK ÖRNEKLERİ

Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminin devamı niteliğindeki Osmanlı devleti (1300-1922), 1302'de bir Bizans ordusunu yendikten sonra uç bölgesindeki yerel Tekfurlara karşı başlattığı mücadele neticesinde müstakil bey olan Osman Bey tarafından kurulmuştur. Batı Anadolu'nun kuzeyinde bir Türkmen beyliği olarak ortaya çıkan Osmanlı, I. Murad ve özellikle Yıldırım Bayezid devrinde, aşiret yapılanması, örfî idare geleneği ve Selçuklu Devlet teşkilâtı senteziyle beylik sürecini kısa zamanda tamamlayıp devlet konumuna yükselmiştir. Askerî ve idarî yapılanma neticesinde yerleşik devlet düzeni sağlanmış, fetihlerin hız kazanmasıyla birlikte özellikle Fâtih Sultan Mehmed devrinde devlet imparatorluk sürecine girmiş ve Türk-İslâm devlet modeli ortaya çıkmıştır. Sultan II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman devirlerinde imparatorluk gelişmiş, padişahlar hem örfî hem şer'î açıdan mutlak idareciler olmuşlardır[373]. Çağdaş devletlerin sultanları gibi iktidarları boyunca hem sanatın hem sanatkârın hâmisi olan Osmanlı Sultanları, saray nakışhanesinin zaman içerisinde kurumsallaşmasını sağlamışlar ve böylece Osmanlı'da Ehl-i Hiref teşkilâtı ortaya çıkmıştır.

Ehl-i Hiref teşkilâtının, XVI. yüzyıl başında, Sultan II. Bayezid döneminde oluşmaya başladığı bilinmektedir[374]. Kanûnî Sultan Süleyman zamanında gelişimini tamamlayan ve kurumsal bir kimlik kazanan teşkilât, hiyerarşik bir düzende eğitim ve üretim faaliyetleri yürütülmektedir. Fatih Sultan Mehmed zamanında bazı bölüklerden müteşekkil bir kurumun varlığı bilinmekle birlikte[375], bu dönemde Edirne Sarayı'nda, Amasya ve Bursa'da da sanat atölyelerinin varlığı kuvvetle muhtemeldir. Latifî, Tezkire'sinde, II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed için eserler üretmiş olan Bursalı Hüsamzade Sun'ullah adlı bir sanatkârdan bahsetmekte ve onun resimdeki ustalığını övmektedir. Bu sanatkârın II. Murad'ın Edirne Sarayı'nda çalıştığı bilinmektedir. Yine

[373] Feridun Emecen, "Osmanlılar/ Klasik Dönem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA),* C. 33, s. 487-496, İstanbul, 2007, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/osmanlilar#1-klasik-donem, Erişim Tarihi 23.07.2019.

[374] Gülnihal Küpeli, "Saray Nakkaşhânesi ve XV. Yüzyılda Osmanlı Tezhip Sanatını Şekillendiren Üslûplar", *Elmi Mecmuası*, Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, s. 474-494, 2009, s. 476; Pelin Filiz Bozcu, "Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilatı", Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, İstanbul, 2010, s. 139.

[375] P. F. Bozcu, "Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilatı", s. 8.

XV. yüzyıla ait Ehl-i Hiref maaş defterlerinden anlaşıldığına göre, cemaat-i nakkâşâna kayıtlı kimi sanatkârlar 1520'den itibaren farklı tarihlerde Edirne'ye gönderilmiştir. Dolayısıyla bu bilgiler Edirne'de faal sanat atölyelerinin varlığına işaret etmekte, XVI. yüzyıldan önce bu atölyelerin var olabileceğini düşündürmektedir[376].

Çağdaş devletlerdeki siyasî çalkantılar, devletlerarası savaşlar, sanat hamiliğiyle ün yapmış sultanlar, dönemin sanatkârlarını farklı ülkelere göç etmeye sürüklemiş, bunun neticesinde sanat üslûpları atölyeden atölyeye intikal etmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in sanata merakı, Doğulu ve Batılı sanatkârlar için İstanbul'u cazibe merkezi haline getirdiği[377] gibi Akkoyunlu devletiyle yaşanan Tercan muharebesi neticesinde Uzun Hasan'ın kütüphanesinde yer alan yüzlerce el yazması eser ele geçirilmiş; Otlukbeli Savaşı'ndan (1473) sonra ise İran ve Azerbaycan'dan birçok ilim ve sanat erbabı İstanbul'a getirilmiş ve burada görevlendirilmiştir[378].

Ehl-i Hiref maaş defterlerindeki notlardan anlaşıldığına göre Sultan II. Bayezid devrinde de pek çok sanatkâr Saray Nakkaşhânesi'nde görevlendirilmiştir. Aynı şekilde Safevîlerle yapılan Çaldıran Savaşı neticesinde Yavuz Sultan Selim Tebriz'den pek çok sanatkârı İstanbul'a getirmiş ve Ehl-i Hiref teşkilâtının ilgili bölüğünde bu sanatkârları görevlendirmiştir. Tebriz ve civarından getirilen bu sanatkârlar bölük-i acemân adıyla ihdas edilen yeni kadroda görevlendirilmişler ve bölük-i rûmîyân'dan daha fazla maaş almışlardır [379]. Yavuz Sultan Selim Külliyesi'nde yer alan hatâyî üslûbu motiflerle terkîb oluşturan bulut motifli pervaz kâşîleri, Tebrizli Habib ustanın eseridir. Dolayısıyla Karakoyunlu ve Akkoyunlu dönemlerinde kültür ve sanatın merkezi olan Tebriz üzerinden motifin Osmanlı sanatına geçtiği görülmektedir[380].

Çağdaş devletlerden gelen sanat üslûplarıyla birlikte desen tasarımı ve üslûp bütünlüğünün sağlanması ile tezyînî üretimin bir merkezden yönlendirilmesi amacını

[376] Serpil Bağcı, "Minyatürlü Ahmedî İskendernâmeleri: İkonografik Bir Deneme", Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1989, s. 32.
[377] Belkıs Doğan, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletlerinde Mimarî ve Sanat Üslûbu", s. 23-24.
[378] Küpeli, "Saray Nakkaşhânesi ve XV. Yüzyılda Osmanlı Tezhip Sanatını Şekillendiren Üslûplar", s. 480.
[379] P. F. Bozcu, "Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilatı", s. 8.19-20.
[380] Doğanay, *Osmanlı Tezyînâtı Klasik Devir Hanedan Türbeleri 1522-1604,* s. 89.

güden[381] Ehl-i Hiref teşkîlâtının üstlendiği vazifeyi tam manasıyla yerine getirdiğini, dönemin yazma eserleriyle mimarî, seramik ve madenî eserlerdeki ortak tezyînî prensipli desenler ve motiflerden anlamak mümkündür.

Timûrî ve Türkmen üslûbunun tezyînî unsurlarından beslendiği bilinen Osmanlı sanatkârlarının değişime ve yeniliğe açık oldukları, sanatlarına transfer ettikleri motiflerin menşe'inden anlaşılmaktadır[382]. Kendi kültür süzgeçlerinden geçirerek özümsedikleri ve nev-i şahsına münhasır bir nakış haline getirdikleri motiflerden birisi hiç şüphesiz bulut motifidir.

Osmanlı döneminde bulut motifine rastladığımız en erken tarihli yazma eser, Sultan Çelebi Mehmed döneminin meşhur divan şairi Ahmedî'nin İskendernâmesi'dir. İlk olarak 1405 'te Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman'a ithafen yazılmış olan eserin[383] 1416 yılında, Amasya'da Muhammed b. Mevlânâ Pir Hüseyin el-Hacı Baba el-Sivasî eliyle istinsah edilen nüshası (BNF Turc 309), günümüze ulaşan en erken tarihli İskendernâme olmasının yanısıra[384] bulut motifinin yer aldığı en erken tarihli yazma özelliğini de taşımaktadır. Yazmadaki tasvirlerin büyük bölümünün XIV. yüzyıla ait Selçuklu ve İlhanlı resim geleneğini yansıtan yazmalardan kesilip yapıştırıldığı düşünülmektedir[385]. Eserin İlhanlı resim geleneğini yansıttığı düşünülen tasvirli sayfalarından ikisinde[386] yer alan figürlerin elbiseleri üzerinde tezyînî unsur olarak *Lingzhi Mantarı* şeklinde bulut motifi kullanıldığı görülmektedir (75a, 333a). Ahmedî İskendernâmesi, Osmanlı sanatında bulut motifinin XV. yüzyıl başlarında tezyînî bir unsur olarak yer almaya başladığını gösteren ilk yazma eser olması bakımından mühimdir (Resim 206, Resim 207).

[381] Doğanay, *Osmanlı Tezyînâtı Klasik Devir Hanedan Türbeleri 1522-1604,* s. 76.
[382] Küpeli, "Saray Nakkaşhânesi ve XV. Yüzyılda Osmanlı Tezhip Sanatını Şekillendiren Üslûplar", s 483.
[383] Günay Kut, "Ahmedî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA),* C. 2, s. 165-67, İstanbul, 1989, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/ahmedi, Erişim Tarihi 23.07.2019.
[384] Bağcı, "Minyatürlü Ahmedî İskendernâmeleri: İkonografik Bir Deneme", s. 30.
[385] Bağcı, "Minyatürlü Ahmedî İskendernâmeleri: İkonografik Bir Deneme", s. 42.
[386] Bağcı, "Minyatürlü Ahmedî İskendernâmeleri: İkonografik Bir Deneme", s. 44.

A. FATİH DÖNEMİ (1444-46, 1451-81)

Bulut motifi, İlhanlı geleneğini devam ettirdiği düşünülen 1416 tarihli Ahmedî İskendernâmesi'nden (BNF Turc 309) tam otuz beş yıl sonra Fatih Sultan Mehmed Han devri tezyînâtında karşımıza çıkmaktadır.

Fatih Sultan Mehmed Han devri eserlerinin, genel itibariyle Naif üslûp, Timûrî Herat üslûbu ve Baba Nakkaş üslûbu olmak üzere üç ayrı üslûbun özelliklerini yansıttığı düşünülmektedir[387]. Sürekli gelişim ve değişim içerisinde olan motifler dönemin örnekleri üzerinden sınıflandırıldığında bulut motifinin müstakil olarak değerlendirilmesi gerekmektedir[388]. Özellikle sade ve küçük yaprakların yanısıra iri ve detaylı hatâyîlerin yoğun kullanıldığı Baba Nakkaş üslûbunda küçük bulutların varlığı dikkat çekmektedir[389]. Motif, bu döneme ait yazma eserlerin cilt tezyînâtı[390] ile sayfaların metin arası tezyînâtında, hatâyî üslûbu motiflerle tasarlanmış serbest kompozisyonların dal çıkışlarında, tığlarda ve helezonların üzerinde bulut veya bulutçuk olarak sıkça karşımıza çıkmaktadır[391]. Sultan II. Bayezid döneminde sarayda açılan ilk mücellithanenin[392] ürettiği ciltlerden evvel, cilt sanatındaki ilk bulut örneklerine Fatih Sultan Mehmed Han dönemi eserlerinde rastlanmaktadır[393].

Bu döneme ait eserlerin bir kısmında gelişmiş dolantı bulut formunda kullanılan motifin, çoğu el yazması eserde tamamlayıcı unsur olarak irili ufaklı bulutçuklar şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Fatih Sultan Mehmed Han dönemine ait bulut motifli örnek eserler *mimarî, yazma* ve *madenî eserlerde bulut motifi* olmak üzere üç başlık altında toplanmış ve sırasıyla bu başlıklar altında değerlendirmeye tâbî tutulmuştur.

---

[387] Aşıcı, "Fatih Devri Tezhip Üslûbu", s. 210.
[388] Aşıcı, "Fatih Devri Tezhip Üslûbu", s. 233.
[389] Fatma Çiçek Derman, "Tezhip", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA),* C. 41, s. 65-68, İstanbul, 2012, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/tezhip#3, Erişim Tarihi 01.09.2019.
[390] Ahmet Saim Arıtan, *Karamanoğulları Cilt Sanatı,* Konya, 2008, s. 46.
[391] Aşıcı, "Fatih Devri Tezhip Üslûbu", s. 237.
[392] Arıtan, *Karamanoğulları Cilt Sanatı*, s. 51.
[393] Fatma Şeyma Boydak, "Fatih Sultan Mehmed Han Devri Cild Sanatı", *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-III,* İstanbul, 2016, 235.

a. Mimari Eserlerde Bulut Motifi

Fatih Sultan Mehmed Han devrinde bulut motifine rastlanılan en erken tarihli mimarî eser, 1451'de Bursa Muradiye'de inşa edilen Sultan II. Murad Türbesi'dir. Türbenin saçağındaki pervaz deseninde hatâyî üslûbu motiflerle terkîb oluşturan serbest dolantı bulutlar yer almaktadır[394]. Ahşap üzerine kalemkârî tekniğiyle uygulanan desenin aslını muhafaza ettiği düşünülmektedir[395]. Anadolu Selçukluları döneminde bulut motifinin belirgin bir şekilde ortaya çıktığı ilk ve tek müstesna örnek Ahi Şerâfettin Camii Mihrab tezyînâtıdır. Emsalsiz olan bu ejderha bulut tasarımının bölge mimarîsinde tekâmül etmiş biçiminin ortaya çıktığı ikinci eser, II. Murad Türbesi'dir (Resim 208, Resim 209). hatâyî üslûbu motiflerle tasarlanan dolantı bulutun Akkoyunlu devri mimarisinde yer alan bulutlarla benzerliği dikkat çekicidir (Bkz. **Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**, Resim 172). Desen tasarımlarının dönemin merkezî atölyelerinden çıktığı ve el yazması eserlerden mimarîye bütün alanlarda kullanıldığı göz önüne alındığında 1451 tarihli bu bulut örneğinin bir benzerine 1460'lı yıllara kadar mimarîde rastlanmaması ilginçtir.

Mimârî hususiyetleri bakımından Orta Asya Türk mimârî geleneğinin İstanbul'daki yegâne temsilcisi olan ve günümüzde müze olarak kullanılan Çinili Köşk, 1472 yılında Fatih Sultan Mehmed tarafından Saray-ı Cedîd yapılar topluluğunun bir parçası olarak inşa edilmiştir. Selçuklu ve erken Osmanlı sanat zevkinin harmanlandığı kâşîleriyle[396] meşhur olan köşkün duvarlarında bulut motifinin tezyînî bir unsur olarak kullanıldığı görülmektedir. Altıgen ve üçgen karolardan müteşekkil duvar kâşîlerinin üçgen karolarında, iki iplik rûmîden oluşan dış pervaz deseninin ortasında üç adet serbest dolantı bulut motifi yer almaktadır. Kitabeli pervaz deseninin tam ortasındaki bulut motifi dairevî formda tasarlanmış, aynı bölümün üçgen boşluklarına da simetrik dolantı bulut motifleri yerleştirilmiştir. Çini üzerine altınla işlenen desenlerdeki bulut

[394] Doğanay, "Erken Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyînât", s. 59.
[395] Doğanay, "Bulut Motifi", s. 470.
[396] Semavi Eyice, "Çinili Köşk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 8, s. 337-341, İstanbul, 1993, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/cinili-kosk, Erişim Tarihi 24.07.2019.

motiflerinin tasarım ve terkip biçimi, devrinin sanat seviyesini aşmış durumdadır[397] *(*Resim 210-Resim 214*).*

1479 yılında Bursa Muradiye Camii Haziresinde inşa edilen *Şehzade Sultan Mustafa Türbesi*, 1499'da buraya defnedilen Cem Sultan'dan dolayı Cem Sultan Türbesi diye de bilinmektedir. Muradiye türbeleri içinde en zengin bezemeye sahip türbenin malakârî tekniğiyle işlenmiş[398] kalemkârî duvar bezemeleri, servi formunda tezyîn edilmiş vazolardan oluşmaktadır. Bu vazolardan birinde, hatâyî üslûbu motiflere sarılmış serbest dolantı bulut motifi yer almaktadır[399] (Resim 215).

b. Yazma Eserlerde Bulut Motifi

Fatih Sultan Mehmed Han dönemine ait bulut motifinin yer aldığı en erken tarihli yazma eser, 1460-70 yıllarına tarihlenen ve Edirne'de istinsah edildiği düşünülen *Ahmedî İskendernâmesi*'dir (Biblioteca Nazionale Marciana, Cod. Or. 57) [400]. Sayfalarının farklı şekillerde düzenlenmesi, birçok sayfanın resimlendirilmesi, farklı gelenekleri yansıtan ustaların birlikte çalışması, altın ve renk çeşidinin zenginliği gibi özellikler bu eserin büyük ve düzenli bir atölyede üretildiğine işaret etmektedir[401]. Erken Osmanlı nüshalarından olan, zahriyesi ve ketebe kaydı bulunmayan yazmanın tasvirlerini dört usta sanatkâr birlikte hazırlamıştır[402]. Türkmen ve Timurlu sanatının izlerini taşıyan eserin[403] erken Osmanlı Edirne üslûbundaki tasvirli sayfalarından[404] birinde (192a) sıvama altın bulutların yoğunlukta olduğu bir Miraç sahnesi resmedilmiştir[405]. Erken devir tasvirlerinde serbest dolantı bulutların bu kadar güzel resmedilmesi, dönemin motif dağarcığını göstermesi açısından mühimdir. Bu sayfanın dışında *Yılanlı Dağ* temalı bir tasvirde, gök ejderhası gibi dağlardan göğe kıvrılarak

[397] Doğanay, "Bulut Motifi", s. 471.
[398] İbrahim Yılmaz, "Muradiye Hanedan Türbelerinin Mimari Özellikleri", 2007, http://bursadazamandergisi.com/yazarlar/muradiye-hanedan-turbelerinin-mimari-ozellikleri-4601.html, Erişim Tarihi 24.07.2019.
[399] Doğanay, "Bulut Motifi", s. 473.
[400] Bağcı, "Minyatürlü Ahmedî İskendernâmeleri: İkonografik Bir Deneme", s. 51.
[401] Bağcı, "Minyatürlü Ahmedî İskendernâmeleri: İkonografik Bir Deneme", s. 59.
[402] Bağcı, "Minyatürlü Ahmedî İskendernâmeleri: İkonografik Bir Deneme", s. 51.
[403] Bağcı, "Minyatürlü Ahmedî İskendernâmeleri: İkonografik Bir Deneme", s. 60.
[404] Bağcı, "Minyatürlü Ahmedî İskendernâmeleri: İkonografik Bir Deneme", s. 31.
[405] Serpil Bağcı, "Kitap Resimciliğinin Kaynakları: Dolaşan İmgeler", *Celal Esat Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri*, Tebliğ, Mimar Sinan Üniversitesi, 7-10 Mart 1994, s. 36.

yükselen yılanlar ve gökte serbest dolantı bulutlar resmedilmiştir (95b) (Resim 216, Resim 217).

Fatih Sultan Mehmed Han Sultan Mehmet için hazırlanan 1464 tarihli *Şerh-i Dîvân el-Hamâse*[406] (TSMK R. 706) adlı eserin deri cildinin dış kapağında ve mıklebinde, şemse tasarımlarında irili ufaklı bulutçukların kullanıldığı görülmektedir. Köşebend deseninde de yer alan motif, şemse tasarımında boşlukta tek başına kullanımının yanısıra genellikle sap çıkmalarının üzerine yerleştirilmiştir. Ayrıca dalların başlangıç noktasını şimşek şeklinde bir bulut teşkil etmektedir[407] (Resim 218, Resim 219)

Ebû Said es-Sayrâfî tarafından te'lif edilen *Şerhu Kitâb-ı Sîbeveyh* adlı eserin[408] hattat Amr b. Osman b. Ömer eliyle istinsah edilmiş 1466 tarihli nüshası[409], içerdiği serbest bulutlarla dikkat çekmektedir (Millet Ktp. Feyzullah Efendi 1983). Bu eserle benzer şekilde tezyîn edilmiş fakat istinsah tarihi belli olmayan diğer bir eser, hattat Ebu Abdullah eliyle istinsah edilen *et-Tezkire bi Ahvâli'l-Mevti ve Ahira'*dır (SK Fatih 2571). Temellük kitabesine göre Fatih Sultan Mehmed'in mütalaası için hazırlanan eserin[410], mizanpaj ve tezyînî özellikler açısından *Şerhu Kitâb-ı Sîbeveyhi* ile benzerliği, iki eserin aynı tarihlerde yapıldığını düşündürmektedir. Bu eserlerde yer alan iri hatlı kıvrımlı bulutlar, kısa zaman sonra mimarîde, Çinili Köşk'ün duvar kâşîlerinde ortaya çıkacaktır (Resim 220-Resim 229).

Tûsî'ye nisbet edilen, ketebe ve zehebe kaydı bulunmayan *Tahrîrü'l-Mecistî*[411] adlı eserin Millet Kütüphanesi'nde yer alan 1466 tarihli nüshasının [412] zahriye

[406] Eserin deri cildinin sertâbında kitabın isminin "Şerhü'l-Hamâse" olduğu yazılıdır.
[407] Kemal Çığ, *Türk Kitap Kapları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitüsü yay., Sy. 4, Ankara, 1953, Resim 1'in açıklaması.
[408] Mehmet Reşit Özbalıkçı, "Sîbeveyhi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 37, s. 130-134, İstanbul, 2009, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sibeveyhi, Erişim Tarihi 03.08.2019.
[409] Banu Yanık, "Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Bölümünde Bulunan Fatih Sultan Mehmed'e İthaflı Üç Yazma Eserin Bezeme Analizi", Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s. 49.
[410] Aşıcı, "Fatih Devri Tezhip Üslûbu", s. 151.
[411] Agil Şirinov, "Tûsî, Nasîrüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 41, bölüm 1, s. 437-442, İstanbul, 2012, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/tusi-nasiruddin, Erişim Tarihi 03.08.2019.
[412] Yanık, "Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Bölümünde Bulunan Fatih Sultan Mehmed'e İthaflı Üç Yazma Eserin Bezeme Analizi", s. 130.

tezhibinde tamamlayıcı unsur olarak bulut kullanıldığı görülmektedir (Feyzullah Efendi 1360, 2a)[413] (Resim 230).

1466-67 tarihlerinde hattat Mahmud b. Ahmed eliyle istinsah edilen *el-Meşâriu ve'l-Mutârahât* adlı eserin deri cildinin kapak şemselerinin tezyînâtında ve mikleb tasarımında bulut motiflerinin kullanıldığı görülmektedir[414] (SK Damad İbrahim Paşa 826) (Resim 231, Resim 232).

Süleymaniye Kütüphanesinde yer alan, ilk ikisi 1468 yılına tarihlenen, diğeri tarihsiz olan Şerh-i Miftâhü'l-Gayb (Ayasofya 1930, 1b, 2a), Tasrîfü'l-İzzî (Şehzade Mehmed 101, 27a) ve Takvîmü'l-Ebdân (Fazıl Ahmed Paşa 960, 1a) adlı eserlerin zahriye sayfalarının tığ deseninde birbirine benzer şekilde laciverd bulut motifleri kullanılmıştır. Sadece köşelerde yer alan motifin bu şekilde kullanımı dönemin belirgin tezyînî özelliklerindendir (Resim 233-Resim 235).

Osmanlı'da bilinen en erken tarihli lâke cild, 1468'de hattat Ahmed b. Ali el-Merâgî tarafından Fatih Sultan Mehmed için istinsah edilen *el-Fevâ'idü'l-Ġıyâsiyye* adlı yazmadır (TSMK A. 1672)[415]. Eserin orijinal lâke cildinin kapağındaki halkârî tezyînâtta hatâyî üslûbu motiflerin dalları üzerinde bulutçuklar yer almaktadır (Resim 236).

TİEM 448'de kayıtlı, yaklaşık 1470 yılında istinsah edilen bir *Kur'an-ı Kerim*'in Serlevha tezhibinin tığ deseninin köşesinde küçük bulut motifleri mevcuttur (1b-2a) (Resim 237).

[413] Yanık, "Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Bölümünde Bulunan Fatih Sultan Mehmed'e İthaflı Üç Yazma Eserin Bezeme Analizi", s. 106.
[414] Ahmet Taylan Uran, "Fatih Sultan Mehmed'e İthaflı Beş Yazma Eserin Bezeme Analizi", Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015, s. 24-25.
[415] Uran, "Fatih Sultan Mehmed'e İthaflı Beş Yazma Eserin Bezeme Analizi", s. 18.

1475 tarihli *Suzanî Dîvânı*'nın deri cildinin dış kapağındaki şemse ve köşebendlerde bulut motifi yer almaktadır (SK Fatih 3831) [416]. Şemse'deki serbest kompozisyonun helezonları üzerinde farklı şekillerde yer alan bulutlardan biri, dallara çıkış sağlamaktadır (Resim 238).

Bulut motifinin cild tezyînâtında ana unsur olarak yer aldığı en erken tarihli örnek Topkapı Sarayı'nda yer alan bir yazma eserin (*Şerhu't-Tezkire fi'l-Beyyine*) deri cildidir (TSMK A. 3314). 1475 yılında üretildiği düşünülen eserin cild kapağı ve mikleb tezyînâtının köşebendlerinde, serbest bulut; Mikleb şemsesinde ise simetrik dolantı bulut kullanılmıştır (Resim 239)[417].

Fatih Sultan Mehmed'in mütalaası için Ebu Ali hattıyla istinsah edilen İbn Sînâ'nın ünlü eseri *el-Kânun fi't-Tıbb*'ın[418] zahriye tezhibinde (1a) Baba Nakkaş üslûbunun temsilcisi sayılan motiflerle tasarlanmış[419] halkârî tezyînâtta, tamamlayıcı unsur olarak bulut motifleri yer almaktadır (NK 3571) (Resim 240).

İstinsah tarihi bilinmeyen *Tabsıratü'l-Mübtedi ve Tezkiretü'l-Müntehi* adlı eserin[420] çift sayfa zahriye tezhibinin (1b, 2a) ara tezyînâtında helezon üzerinde küçük bir bulut motifine rastlanmaktadır (SK Ayasofya 1692) (Resim 241).

Fatih Sultan Mehmed Han devrinin en güzel eserlerinden biri olan[421] ve Saray Nakkaşhânesi tarafından tezyîn edilen[422] *en-Nihâye fî Garâibi'l-Hadis* adlı eserin zahriye tezhibi köşebendlerinde hatâyî üslûbu motiflerin helezonları üzerinde bulut motiflerine rastlanmaktadır (SK Süleymaniye 1025, 1b) (Resim 242).

---

[416] Fatma Zehra Oral, "Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Yazmaları'ndaki Bazı Kat'lı Cildler", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008, s. 45. (Cildde yer alan şemsenin merkezindeki motifin "nar" olduğu, helezonların "nar"dan çıktığı açıklamaları isabetsizdir. Dikkatli incelendiğinde dalların başlangıç noktasını bir bulutun teşkil ettiği, merkezdeki motifin ise hatâyî üslûbu bir motif olduğu açıkça görülecektir).
[417] Boydak, "Fatih Devri Cild Sanatı", s. 235.
[418] Aşıcı, "Fatih Devri Tezhip Üslûbu", s. 84; Özen, *Türk Tezhip Sanatı*, s. 83.
[419] Birol, *Klasik Devir Türk Tezyînî Sanatlarında Desen Tasarımı Çizim Tekniği ve Çeşitleri*, s. 43.
[420] Aşıcı, "Fatih Devri Tezhip Üslûbu", s. 177.
[421] Mustafa Nasuhi Çelebi, "İstanbul Süleymaniye Kütüphanesinde Bulunan Fatih Sultan Mehmed İçin Hazırlanmış Kitapların Tezhip Sanatı Açısından Değerlendirilmesi ve Diğer Özellikleri", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, Erzurum, 2003, s. 98.
[422] Özen, *Türk Tezhip Sanatı*, s. 55.

c. Madenî Eserlerde Bulut Motifi

1450-60 yılları arasına tarihlendirilen *gümüş kandil*, bu başlık altında verebileceğimiz en erken tarihli tek örnektir (TİEM 167). Yukarıya doğru daralan altıgen gövdeye sahip kandilin gövde kısımlarında salbekli şemseler yer almaktadır. şemsenin etrafındaki Baba Nakkaş üslûbunda tasarlanmış zemin deseninde ise hatâyî motifleriyle terkîb oluşturan nev-i şahsına münhasır bir bulut motifi yer almaktadır. Uçları kıvrılan yapraklarla nihayetlenen motif, nebâtî hususiyet arz eden nadir örneklerdendir (Resim 243)[423].

B. II. BAYEZİD DÖNEMİ (1481-1512)

Bulut motifinin Sultan II. Bayezid dönemi tezyînâtında yaygın ve tekâmül etmiş bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Fatih Sultan Mehmed Han dönemi eserlerinde, bir kısım örnek hariçte tutulursa, çoğunlukla bulutçuk şeklinde tamamlayıcı unsur olarak kullanılması ve fakat Sultan II. Bayezid döneminde desen kurgusuna yön veren ana motif seviyesine ulaşması, motifin çevre kültürlerin sanatlarından hazır olarak alındığı şeklindeki görüşü güçlendirmektedir[424]. Zira Fatih Sultan Mehmed Han devrinden itibaren Şiraz ve Herat gibi sanat merkezlerden Bursa ve Edirne'ye müzehhiplerin geldiği ve bu sanatkârların Osmanlı tezyînâtını etkilediği, bu döneme ait eserlerin üslûplarından anlaşılmaktadır[425].

Dönemin meşhur müzehhibleri Fazlullah b. el-Arab, Hasan b. Abdullah[426] ve Derviş Mahmud b. Abdullah'tır. Bu sanatkârlardan Fazlullah b. el-Arab'ın eserlerinde, Fatih Sultan Mehmed Han devri Baba Nakkaş üslûbunun tesirleri görülmektedir[427]. İran bölgesinden gelen[428] Hasan b. Abdullah'ın Hüseyin Baykara devri Herat, Akkoyunlu Şiraz ve Tebriz üslûplarına hâkim olduğu[429]; Derviş Mahmud b. Abdullah'ın ise

[423] Doğanay, "Bulut Motifi" s. 472.
[424] Doğanay, "Bulut Motifi ve Osmanlı Sanatındaki İlk Örnekleri", s. 233.
[425] Gülnihal Küpeli, "Tezhip Sanatında Yenilik Arayışları. II. Bâyezid Dönemi", *Hat ve Tezhip Sanatı*, s. 321-341, ed. Ali Rıza Özcan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara, 2009, s. 329.
[426] Tanındı, "Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı", s. 264.
[427] Küpeli, "Tezhip Sanatında Yenilik Arayışları. II. Bâyezid Dönemi", s. 333.
[428] Küpeli, "Tezhip Sanatında Yenilik Arayışları. II. Bâyezid Dönemi", s. 338.
[429] Tanındı, "Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı", s. 264.

Türkmen üslûbunun etkisinde eserler verdiği bilinmektedir[430]. Bu dönem eserlerinin genel itibariyle Naif üslûp, Timûrî Herat üslûbu, Türkmen üslûbu ve Baba Nakkaş üslûbu olmak üzere dört ayrı üslûbun özelliklerini yansıttığı düşünülmektedir[431].

Sultan II. Bayezid dönemine ait bulut motifli örnek eserler *mimarî, yazma,* ve *seramik eserlerde bulut motifi* olmak üzere üç başlık altında toplanmış ve sırasıyla bu başlıklar altında değerlendirmeye tâbî tutulmuştur.

a. Mimari Eserlerde Bulut Motifi

1486 yılında Amasya'da inşa edilen Bayezid camiinin cümle kapısı kitabesinin sağ duvar kısmında, mermer üzeri kabartma tekniğiyle nakşedilmiş serbest dolantı bulut motifi yer almaktadır. Yazıların satır aralarında ve boşluklarda genellikle rûmî veya hatâyî üslûbu motifler kullanılırken, bulut motifinin burada benzerine az rastlanır şekilde kullanıldığı görülmektedir[432] (Resim 244). Ayrıca caminin kündekârî kapısına, ahşap üzeri kabartma tekniğiyle, bu dönemin motif hususiyetlerini taşıyan ve hatâyî üslûbu motiflerle terkîb oluşturan dolantı bulutlar nakşedilmiştir[433] (Resim 245).

XV. yüzyıl sonunda Bursa Muradiye Külliyesi haziresinde Sultan II. Bayezid'in zevcesi, Şehzade Abdullah'ın validesi Şirin Hatun adına inşa edilen türbenin[434] kubbe desen tasarımında serbest dolantı bulutlar yer almaktadır. Kalemkârî tekniğiyle kubbeye nakşedilmiş olan 1/6 sürgit simetri esasına dayalı desen, rûmî ve hatâyî üslûbu motiflerle bulut motifinin terkîbinden müteşekkildir. 2012-2015 yılları arasında yapılan restorasyon neticesinde ortaya çıkarılan bu tasarımlar, renk seçimi, kompozisyon kurgusu ve motiflerin biçim özellikleri açısından erken devir Bursa ve Edirne mimarînde görülen kalemkârî desen üslûbunu yansıtmaktadır (Resim 246).

---

[430] Küpeli, "Tezhip Sanatında Yenilik Arayışları. II. Bâyezid Dönemi", s. 335.
[431] Küpeli, "Tezhip Sanatında Yenilik Arayışları. II. Bâyezid Dönemi", s. 329-331.
[432] Doğanay, "Bulut Motifi ve Osmanlı Sanatındaki İlk Örnekleri", s. 232.
[433] Doğanay, "Bulut Motifi", s. 471; Muzaffer Doğanbaş, *Amasya ve II. Bâyezid Külliyesi,* T.C. Amasya Valiliği, Amasya, s. 53.
[434] https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/sirin-hatun-turbesi, Erişim Tarihi 24.07.2019.

1506 yılında Bursa Muradiye'de Sultan II. Bayezid'ın eşi Bülbül Hatun tarafından oğulları Şehzade Mahmut için Mimar Yakub'a yaptırılan türbenin[435] kubbe kasnağında, Kalemkârî tekniğiyle nakşedilmiş Ayetü'l-Kürsî yazılı pervaz deseni yer almaktadır[436]. Kitabeli paftalara ayrılmış alanın boşlukları, lacivert zemin üzerine beyaz renkle boyanmış dolantı bulut motifleriyle tezyîn edilmiştir (Resim 247).

b. Yazma Eserlerde Bulut Motifi

Sultan II. Bayezid'in şehzadeliği döneminde Amasya'da hazırlanan eserler, motiflerinin farklılığı ve altın kullanımının yoğunluğuyla İstanbul Sarayı'nda hazırlanan eserlerden ayrılmaktadır[437]. Bu dönemde Amasya Sarayı'nda Sultan II. Bayezid'in şahsına ithafen istinsah edilip tezyîn edilmiş *Şerhü'l-Kâfiye* (SK Damad İbrahim Paşa 1066/1) adlı eser[438], Mevlana Radıyuddin el-Esterâbâdî tarafından te'lif edilmiştir ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde eserin farklı nüshaları bulunmaktadır[439]. Hattatı tespit edilemeyen eser, motiflerinin farklılığı ve altın kullanımının yoğunluğuyla İstanbul Sarayı'nda hazırlanan eserlerden ayrılmaktadır[440]. Mekik formunda hazırlanan zahriye sayfasında (1a), dallar üzerinde sülyen (mercan) ile kat kat boyama tekniğiyle renklendirilmiş bulutçuklar yer almakta ve bunlar desende sadece ufak bir ayrıntı olarak durmaktadır (Resim 248). Eserin *Şerhü'ş-Şâfiye* bölümünün zahriye sayfası (269a) tezyînâtının tığ kısmında ise dört adet bulut motifi yer almaktadır[441] (Resim 249).

Fatih Sultan Mehmed Han devrinin çok renkli Baba Nakkaş üslûbunun devamı niteliğindeki eserlerden biri olan 1494 tarihli *Şeyh Hamdullah Mushafi* (TİEM 402), içerdiği bulutlar sebebiyle dikkate şayandır. Müzehhibi belli olmayan eserin[442] bulut motifli tasarımlar açısından bir hazine niteliğinde olduğu, özellikle Sûre başı tezyînâtından anlaşılmaktadır. Mushaf, dönemin kayıtlarda adı geçen hattat ve

[435] https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/sahzade-mahmut-turbesi, Erişim Tarihi 24.07.2019.
[436] Yılmaz, "Muradiye Hanedan Türbelerinin Mimari Özellikleri".
[437] Seher Aşıcı, "Kitap Dostu Bir Sultan: Fatih", *Hat ve Tezhip Sanatı,* s. 301-319, ed. Ali Rıza Özcan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara, 2009, s. 312.
[438] Özen, *Türk Tezhip Sanatı*, s. 88.
[439] Amanmırat Yazgulıyev, "Esterâbâdî Ve Şerhu'l-Kâfiyesi Işığında Nahiv İlmindeki Yeri", Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa, 2005, s. 21.
[440] Aşıcı, "Kitap Dostu Bir Sultan: Fatih", s. 312.
[441] Aşıcı, "Fatih Devri Tezhip Üslûbu", s. 203.
[442] Küpeli, "Tezhip Sanatında Yenilik Arayışları. II. Bâyezid Dönemi", s. 325-326, 331.

müzehhibi Fazlullah Nakkaş'ın, hattı ve bezemesi kendisine ait olan 1493 tarihli Halili koleksiyonundaki mushafıyla bezeme yönünden benzeşmektedir. Dolayısıyla Şeyh Hamdullah mushafının da Fazlullah Nakkaş tarafından tezyîn edildiği düşünülmektedir[443]. Eserin sûre başlarındaki desenlerde kullanılan motifler yazıya nispetle daha iridir[444]. Bu eserde bulut motifinin kompozisyona hâkim olduğu ve tasarıma yön verdiği görülmektedir[445]. Zahriye sayfası tezhibinde tığ şeklinde sadece köşelerde yer alan bulut motifi, sûre başı tezhiplerinde ve hizb güllerinde serbest bulut, ayırma bulut, tepelik, ortabağ ve hurde bulut şeklinde kullanılmış ve altın, siyah, sülyen (mercan), açık mavi gibi farklı renklerle boyanmıştır (Resim 250-Resim 265).

Şeyh Hamdullah hattıyla hazırlanmış bir diğer eser, Fatih Sultan Mehmed Han dönemi Baba Nakkaş üslûbu etkisinde hazırlandığı düşünülen 1495 tarihli Mushaf-ı Şerif'tir (TSMK EH. 72)[446]. Mushaf'ın zahriye sayfasının (2a) iç pervazı zer-ender-zer tekniğiyle boyanmış ve serbest dolantı bulutlarla tezyîn edilmiştir[447]. Eserin Serlevha'sının (2b-3a) baş ve ayak kısmında yer alan kitabeli bölümlerde is mürekkebiyle tahrirlenmiş, zer-ender-zer tekniğiyle boyanmış serbest dolantı bulutlar yer almaktadır[448]. Bir sûre başı tezhibinde ise yazı aralarına yerleştirilen serbest bulutların yanısıra kitâbe açmak için de bulut motifinin kullanıldığı görülmektedir (332b)[449]. İlk örneklerine Fatih Sultan Mehmed Han dönemi yazma eserlerinde rastladığımız tığ şeklindeki bulutların, eserin zahriye ve serlevhasının tığ deseninde de aynı şekilde kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca bulut motifinin zahriye sayfası iç pervazında kullanılması, Karakoyunlu ve Akkoyunlu dönemi zahriye sayfalarının bâriz özelliklerinden olması hasebiyle bu eser Türkmen üslûbu izlerini de taşımaktadır (Resim 266-Resim 268).

[443] Küpeli, "Tezhip Sanatında Yenilik Arayışları. II. Bâyezid Dönemi", s. 333.
[444] Küpeli, "Tezhip Sanatında Yenilik Arayışları. II. Bâyezid Dönemi", s. 331.
[445] Doğanay, "Bulut Motifi ve Osmanlı Sanatındaki İlk Örnekleri", s. 231; Küpeli, "Saray Nakkaşhanesi ve XV. Yüzyılda Osmanlı Tezhip Sanatını Şekillendiren Üslûplar", s. 336.
[446] Küpeli, "Tezhip Sanatında Yenilik Arayışları. II. Bâyezid Dönemi", s. 326.
[447] Küpeli, "II. Bâyezid Dönemi Tezhip Sanatı", s. 161.
[448] Küpeli, "II. Bâyezid Dönemi Tezhip Sanatı", s. 170.
[449] Küpeli, "II. Bâyezid Dönemi Tezhip Sanatı", s. 182.

Şeyh Hamdullah tarafından nesih hatla yazılan 1499 tarihli Mushaf-ı Şerif[450], Sultan II. Bayezid döneminin Türkmen üslûbunda hazırlanmış eserlerindendir (TSMK EH. 71). Zehebe kaydı bulunmayan eserin[451] zahriye sayfasında açık maviye boyanıp koyu maviyle gölgelendirilmiş ve süslemeleri altınla yapılmış serbest dolantı bulutlar yer almaktadır (2a). Hatâyî üslûbu motiflerle terkîb edilen bulutlar, kompozisyondaki ana motiflerdendir (Resim 269).

TİEM'de yer alan bir Memlük dönemi Mushaf-ı Şerif'inin deri cildinin Sultan II. Bayezid döneminde yapıldığı düşünülmektedir (TİEM 450). XV. yüzyıl sonlarında yapılan cildin[452] ortasında rûmî ve hatâyî üslûbu motiflerle tezyîn edilmiş salbekli şemse, köşebendlerde ise hatâyî üslûbu motiflerle terkîb edilmiş tepelikli dolantı bulut yer almaktadır. Köşebendin dendanlarının arkasından geçen bulutun bu kısımdan itibaren köşebend dendanlarıyla ayrı bir serbest bulut algısı oluşturması dikkat çekicidir (Resim 270).

Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan Nizâmî-i Gencevî'nin *Mahzenü'l-Esrâr* adlı mesnevîsinin deri cildinin kapak ve mikleb kısmında devrin zevkini yansıtan zarif dolantı bulutlar yer almaktadır (Ayasofya 3860). Her iki kısımda da şemse ve köşebend desenlerinin hatâyî üslûbu motiflerle bulutlardan müteşekkil olduğu görülmektedir. ¼ simetrili şemsede tepelikli ayırma bulut ve serbest bulut, köşebendlerde ise serbest bulut kullanılmıştır. Ketebe kaydı bulunmayan eserin cildi, bulut motifinin kullanımı, şemse ve köşebend özellikleri dikkate alınarak XV. yüzyıl sonuna tarihlendirilmiştir (Resim 271-Resim 273)[453].

Fırça hâkimiyeti, tasarım zenginliği ve renk tercihiyle klasik üslûbun habercisi olan dönem eserlerinden biri, 16. yüzyıl başına tarihlendirilen *Mushaf-ı Şerif*'tir (TSMK III. Ahmed 5)[454]. Şeyh Hamdullah tarafından Sultan Sultan II. Bayezid için hazırlanan

[450] *Anadolu Medeniyetleri III Selçuklu Osmanlı, Avrupa Konseyi 18. Avrupa Sanat Sergisi,* Topkapı Sarayı Müzesi, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul, 22 Mayıs-30 Ekim 1983, E. 14 no'lu resim açıklaması.
[451] Küpeli, "Tezhip Sanatında Yenilik Arayışları. II. Bâyezid Dönemi", s. 331.
[452] *1400. Yılında Kur'an-ı Kerim,* Antik A.Ş. Kültür yay., 2010, s. 256.
[453] Fazilet Dülger, "Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Yazmaları Cild Örnekleri", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008, s. 73-74.
[454] Küpeli, "Tezhip Sanatında Yenilik Arayışları. II. Bâyezid Dönemi", s. 339.

Mushaf, 1503-1504 tarihinde Nakkaş Hasan b. Abdullah tarafından tezyîn edilmiştir. Bulut motifini desende paftalama unsuru veya dolantı bulut olarak kullanan nakkaşın bulut tasarımlarında yeniliğe açık olduğu ve fakat denemeden öteye geçemediği düşünülmektedir[455]. Eserin Necm sûresi sûre başı tezhip deseninde hatâyî üslûbu motiflerle birlikte serbest dolantı bulutlar kullanılmıştır (314a). Ebad olarak yazıyla uyumu yakalayan ve tasarıma yön veren bulutlar[456], açık mavi renge boyanıp koyu maviyle gölgelendirilmiştir. Aynı sayfanın solundaki hizb gülünün ise altınla boyanmış bulut motifiyle dendanlandığı görülmektedir (Resim 274, Resim 275).

c. Seramik Eserlerde Bulut Motifi

Mavi-beyaz grubu olarak bilinen, İznik ve Kütahya'da XIV. yüzyıl sonlarından XVI. yüzyıl ortalarına kadar üretimi devam eden kâşî ve seramikler, ustalıkla nakşedilen desenleriyle dönemin en nadide eserlerini teşkil etmektedir[457]. Çin etkili bu seramikler, özellikle İstanbul'un fethinden sonra seçkin zümreler için üretilmiştir. Zaman içerisinde savaş ganimeti veya diplomatik hediye yoluyla gelen Çin seramiklerinin sayısı artmış, Yuan ve Ming seramiklerinden etkilenen Osmanlı ustaları için bu eserler birer ilham kaynağı olmuştur[458] (Resim 276). XV. yüzyıldan XVI. Yüzyıl sonlarına kadar farklı üslûplardan etkilenen mavi-beyaz seramiklerde, Fatih Sultan Mehmed'in kütüphanesinde görevli sanatkâr Baba Nakkaş tarafından geliştirilen ve onun ismiyle müsemmâ olan üslûbun hâkim olduğu görülmektedir. Kıvrık yaprakların, hatâyî ve rûmî üslûbu motiflerin, yazının ve bilhassa Çin bulutlarının yoğun olarak kullanıldığı bu üslûp 1520'li yıllara kadar mavi-beyaz seramiklerde kullanılmıştır. XV. yüzyıl Timurlu seramiklerinin etkilerini de bünyesinde barındıran Baba Nakkaş üslûbu,

[455] Küpeli, "Tezhip Sanatında Yenilik Arayışları. II. Bâyezid Dönemi", s. 333-334.
[456] Küpeli, "Tezhip Sanatında Yenilik Arayışları. II. Bâyezid Dönemi", s. 336.
[457] Gönül Öney, "Çini ve Seramik", *Osmanlı Uygarlığı*, C. 2, s. 699-735, ed. Halil İnalcık-Günseli Renda, T.C. Kültür Bakanlığı, 3. Baskı, Ankara, 2009, s. 708.
[458] S. Ölçer, "15 ve 16. Yüzyıl Mavi-Beyaz Seramikleri: Osmanlı, Safevî ve Çin Hanedanlığı Örneklerinin Üslup Bağlamında Karşılaştırılması", s. 276-277.

nebâtî bezemelerin arasında ya da üzerinde kullanılan yazılarla Selçuklu'nun kûfî ve nesih yazı geleneğini devam ettirmiştir[459].

Bu döneme ait eserlerin hemen tamamı İznik atölyesinin ürettiği mavi beyaz seramiklerden oluşmaktadır. Genellikle XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen ve Baba Nakkaş üslûbunda tasarlanmış olan bu seramik eserlerde, Çin menşe'li fakat artık Osmanlı sanatına mal olmuş özgün bulut motifleri yer almaktadır.

XV. yüzyıl sonu XVI. yüzyıl başına tarihlenen ve Gülbenkyan koleksiyonunda yer alan *mavi-beyaz İznik tabağı*, yarı stilize çiçeklerle tezyîn edilmiştir. Çiçeklere çıkış sağlayan motif, zarif bir dolantı buluttur (Resim 277)[460].

1490-1500'lü yıllar arasında İznik'te üretilen *mavi-beyaz tabak,* Çinili Köşk'te muhafaza edilmektedir (41/9). Zeminde kobalt mavinin kullanıldığı tasarımın ortasındaki dairede çok ince ve temiz bir işçilikle nakşedilmiş tepelik ve dolantı bulut motifi yer almaktadır. Rumî ve hatâyî üslûbu motiflerle terkîb oluşturan bulutlar desende ana motif olarak kullanılmıştır[461]. Kenar pervazında ise dolantı bulutun sürgit tarzında dairenin çevresini dolaştığı görülmektedir (Resim 278).

Freer and Sackler Müzesi'nde yer alan *mavi-beyaz tabak* (F1954,3), dönemin el yazmalarındaki Tezhip tasarımlarından esinlenen deseniyle 1500'lerde İznik'te üretilmiştir[462]. Tabağın ortasındaki daire alan, hatâyî üslûbu motifler ve bulut motifi ile tezyîn edilmiştir. Ana motif olarak kullanılan bulut, iki farklı form oluşturacak şekilde kurgulanmıştır. Büyük bulut, bir düğümle kırılmış, uç kısımları rûmî tepelik şeklinde tamamlanmıştır. Küçük ebattaki bulut ise yine bir düğümle kırılarak dörtlü kapalı bir

[459] S. Ölçer, "15 ve 16. Yüzyıl Mavi-Beyaz Seramikleri: Osmanlı, Safevî ve Çin Hanedanlığı Örneklerinin Üslup Bağlamında Karşılaştırılması", s. 279-280; Gönül Öney, "İslâm Süsleme Ve El Sanatlarına Türklerin Katkısı", *İslâm Sanatında Türkler,* Yapı ve Kredi Bankası, İstanbul, 1982, s. 124. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Erdoğdu, "Topkapı Sarayı Müzesi Çin Porselenleri Koleksiyonu", *Seramiklerin Kavşak Noktası, Crossroads of Ceramics-Turkey, Where the East and the West Meet,* Chinese and Japanese Export Ceramic, s. 38-49, Joseon Royal Kiln Museum, 2007.

[460] Gönül Öney, *Türk Çini Sanatı,* Yapı ve Kredi Bankası yay., İstanbul, 1976, s. 99.

[461] *Anadolu Medeniyetleri III Selçuklu Osmanlı, Avrupa Konseyi 18. Avrupa Sanat Sergisi,* Topkapı Sarayı Müzesi, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul, 22 Mayıs-30 Ekim 1983, E. 32 no'lu resim açıklaması.

[462] https://www.freersackler.si.edu/object/F1954.3/#txtMetaData, Erişim Tarihi 27.07.2019.

form oluşturulmuştur. Yazma eserlerdeki bulutlara nazaran daha detaylı ve tepe kısımları daha iri kullanılan bulutun uçla arasında kalan kısım ise hatâyî üslûbu çiçeklerin dalları gibi ince çizilmiştir. Motifin tepe kısmının iri kütlesini ince dallarla kompozisyona uyarlama ve kütle etkisini dengeleme gayreti, sanatkârın tasarım kabiliyetini göstermesi açısından mühimdir (Resim 279).

Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilen ve XV. yüzyıla tarihlenen *mavi-beyaz kandil*[463] ile yaklaşık 1510 yılına tarihlenen Çinili Köşk'teki diğer bir kandil, Baba Nakkaş üslûbu dolantı bulutlarla tezyîn edilmiştir. Gövdelerinin biçimi, yazı ile desen kurguları ve benzer renkleri hâvî olmaları sebebiyle aynı atölyesinin ürünü oldukları aşikâr olan bu kandiller, İznik'te üretilmişlerdir (Resim 280, Resim 281).

The British Museum'da sergilenen ve 1510 yılı civarında İznik'te üretilen diğer bir kandil[464] de serbest dolantı bulutlarla tezyîn edilmiştir (G.5). Bu *mavi-beyaz kandil*, bulut saplarının biraz daha etli olması dışında, gövdesinin biçimi, yazı ile desen kurgusu ve rengi dolayısıyla diğer iki kandile benzemektedir (Resim 282)

Son olarak 1510 yılı civarına tarihlenen, alt tarafı dolantı bulut ve hatâyî üslûbu motiflerle tezyîn edilmiş mavi-beyaz kalemlikle ilgili şunları söyleyebiliriz. The British Museum'da yer alan eser, İznik atölyelerinin Baba Nakkaş üslûbunda tasarladığı bir üründür (G.7). Diğer kısımlarında bulut motifi yer almayan kalemliğin alt kısım deseni, ½ ters simetri ile tasarlanmış ve beyaz zemin üzerine mavi ile çalışılmıştır (Resim 283).

Bu tezyînî örnekler, bulut motifinin Osmanlı sanatında Fatih Sultan Mehmed Han döneminden itibaren kullanılageldiğini ve Sultan II. Bayezid devri sanatkârlarının yorumuyla çeşitlenip zenginleştiğini göstermektedir. Ahmedî İskendernâmesi'nde (BNF Turc 309) en ibtidâî şekliyle yer alan motif, Şeyh Hamdullah Mushaf-ı Şerif'inde (TİEM 402) ise ustaca tasarlanmış zarif kompozisyonlarla karşımıza çıkmaktadır.

[463] Tahsin Öz, *Turkish Ceramics*, The Turkish Press, Broadcasting and Tourist Department, Ankara, s. 120.

[464] https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?searchText=ottoman%20&sortBy=imageName&ILINK|34484,|assetId=6780001&objectId=236614&partId=1, Erişim Tarihi 27.07.2019.

Zamanla Osmanlı tezyînâtının ana motiflerinden biri olan bulut, sonraki dönemlerde ustalıkla kullanılmaya devam etmiştir.

V. DEĞERLENDİRME

Bulut motifinin sanatımızdaki tarihî gelişim sürecinin VIII. yüzyıldan itibaren başladığını ve XVI. yüzyıla gelindiğinde motifin her açıdan tekâmül ettiğini mevcut tezyînî örneklerden yola çıkarak rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu bölümde öncelikle motifin Orta Asya'dan Anadolu'ya intikal sürecini değerlendirip devamında motifin tipolojisini ele alacağız.

Orta Asya'da şekillenmeye başlayan Avrasya Hayvan üslûbunda önemli bir figür olan ejderhanın, özellikle Uygur sanatında bulut motifiyle beraber farklı şekillerde mevcut olduğu görülmektedir. Göktürk devrine ait bir eyer kaşı, bulut motifine rastladığımız en erken örnektir (Bkz. Resim 59). Motifin Orta Asya sanatında yeni filizlenmeye başladığını gösteren bu örneğin gelişmiş devamı Uygurlarda karşımıza çıkmaktadır. Bulut motifinin tezyînî bir unsur olarak kullanıldığı Bezeklik mabedlerinin duvar resimlerinde Yùnjian ve Lingzhi mantarı bulut çeşitleri yer almaktadır ve bu örnekler Çin ile Orta Asya Türklerinin kültürel ve sanatsal alışverişinin yansımalarıdır. Özellikle Resim 61, Resim 62 ve Resim 63 no'lu resimlerde figürlerin saçlarında tezyînî amaçla kullanılan bulut tokaların motifin en popüler kullanım şekli olduğu görülmektedir.

Orta Asya ve Uzak Doğu resim geleneklerini Yakındoğu'ya taşıyan İlhanlılar, kurdukları kütüphane ve saray atölyelerinde, özellikle Çin ve Türk uyruklu sanatkârlar eliyle Çin'in tezyînât repertuarını kendi sanatlarına taşımışlardır. Taşıdıkları motiflerden biri de bulut motifidir. İlhanlı eserlerindeki bulut tasvirleri, motifin Çin'den alındığı gibi kullanıldığını göstermektedir. Özellikle Resim 86 no'lu resimde yer alan ejderhanın vücudundan çıkan bulut kanatlar, sonraki dönemlerde de sık sık karşımıza çıkacak ve motifin gelişim seyrini değiştirecektir.

Bulut motifinin Memlük sanatına yansımasına ve Mushaf tezyînâtına girmesine vesile olan İlhanlı'lardır. Resim 66 no'lu resimdeki Memlük ipeğinde yer alan bulutlar, Resim 50 no'lu resimdeki Çin ipeği tezyînâtıyla üslûp açısından büyük oranda benzeşmektedir. Aynı şekilde Resim 67, Resim 68 ve Resim 69 no'lu resimlerdeki

Memlük Mushafı tezyînâtında motifin henüz Çin bulutu vasıflarını koruduğu formundan anlaşılmaktadır.

İlhanlılar döneminde Uygur Türklerinin resim sanatındaki etkin rollerinin devam ettiği, Tebriz mektebinin kurulmasına yardım ettikleri ve Kalem-i Siyâhî üslûbunu bu bölgeye taşıdıkları bilinmektedir. Çizgi esasına dayanan bu üslûpta yapılmış ve İlhanlı döneminden Akkoyunlu dönemine kadar uzun bir zaman aralığına tarihlendirilen pek çok sayfada, serbest bulutların yanısıra bulut kanatlı ejderhaların da sıkça resmedildiği görülmektedir. Özellikle TSMK H. 2153, 2160 ve Diez Albümleri, barındırdıkları Kalem-i Siyâhî üslûbundaki tasvirlerle Orta Asya ve Yakın Doğu sanatına ışık tutmaktadır.

İlhanlı sanatında Çin bulutu vasıflarıyla ön plana çıkan motifin XIV. yüzyılın sonlarına doğru Celâyirli Bağdat mektebi sanatkârları tarafından yorumlandığı göze çarpmaktadır. Resim 195-Resim 198 no'lu resimler, Celâyirli sanatkârların motif üzerindeki yorumlarını yansıtmaktadır. Gökyüzünde resmedilen bulutların, form itibariyle yığma buluttan ziyade dolantı buluta dönüştüğü, İlhanlı tasvirlerinde yer alan Çin bulutu vasıflarından kısmen uzaklaştığı görülmektedir. Celâyirli sanat bakiyesini devralan Timurlular, İlhanlılardan sonra Çin'le geliştirilen kültürel ve ticari alışverişler neticesinde Çin bulutunu tekrar sanatlarına transfer etmişler fakat İlhanlılardan farklı olarak motifi kendi yorumlarıyla şekillendirmişlerdir. Dönemin mimarî eserlerinde bulut motifli herhangi bir örneğe rastlanmazken yazma eserlerde ejderhayla birlikte veya müstakil olarak bulut motifinin sıkça kullanıldığı görülmektedir. Resim 100, Resim 103, Resim 128 ve Resim 131 no'lu resimlerde yer alan ejderhaların bulut kanatları, İlhanlı devrine ait ejderha kanatlarının gelişmiş örnekleridir. Bariz bir şekilde bulut olduğu görülen bu kanatların ejderhanın vücudunu sardığı ve uçlara doğru inceldiği görülmektedir. Ejderha ile resmedildiğinde ikinci planda kalan bulut kanatların, yazma eser tezyînâtında müstakil olarak kullanılmaya başlanması, motifin başlı başına bir üslûp oluşturacak derecede gelişmesine sebep olmuştur.

Anadolu Selçukluları döneminde Orta Asya'dan tevarüs eden Avrasya hayvan üslûbu neticesinde özellikle mimaride mitolojik hayvanların çokça kullanıldığı görülmektedir. Bu mitolojik hayvanlardan biri de ejderdir. Genellikle çift ejder olarak

resmedilen figürün mimarî ve yazma eserlerde kıvrımlı formuyla bulut motifini çağrıştırdığı hatta Karatay ve Susuz Han'daki formuyla bulutları temsil ettiği görülmektedir (Bkz. Resim 156-Resim 158). Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi'nde yer alan çift ejderler bulutu çağrıştıran kanatlarıyla dönemin diğer kanatlı ejderlerinden ayrılmaktadır (Bkz. Resim 161). Mitolojik efsanelerde bulutla ilişkilendirilen ve çok erken bir tarihte Ahi Şerâfettin Camii (1290) mihrabında ejderha bulut şeklinde tasarlanan ejder, dönemin en can alıcı örneklerinden biridir (Bkz. Resim 160). Anadolu Selçuklularının ejderha bulut fikri, Çin bulutu vasıfları taşımayan özgün ve eşsiz bir denemedir. Bu motifin sadece mezkur mihrapta görülmesi ve sonrasında başka bir örneğine rastlanmayışı ise dönemin siyasî karmaşasıyla ilişkilendirilebilir.

Tasvirlerde genellikle kompozisyonun doğal bir unsuru olarak kullanılan bulut motifinin tezhipli alanlarda tezyînî maksatla kullanılması XV. yüzyılın ortalarına tekabül etmektedir. 1452 yılında muhtemelen Herat'ta üretilmiş olan Kemâl Hocendî Dîvânı'nın zahriye tezhibi pervaz deseninde bu maksatla kullanılan ve tezyînâtta başlı başına bir tasarım elemanı olan motif, diğer örneklerden ayrılmaktadır (TSM EH. 1637, 1b-2a). Bulut motifinin XV. yüzyıl Timurlu Herat Mektebinde sıkça kullanıldığına dair kaynak belirtilmeden verilen ve sonraki araştırmalarda da iktibas edilen bilginin şu şekilde ifade edilmesi yerinde olacaktır: XV. yüzyıl Timurlu Herat ve Şiraz mekteplerinin tasvir tasarımlarında genellikle doğa unsuru olarak kullandığı bulut motifinin XV. yüzyılın ortalarından itibaren tezhipli alanlarda tezyînî unsur olarak kullanılmaya başlandığı görülmüştür. Esasen bulut motifinin Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Osmanlı sanatında tezyînî unsur olarak kullanılmaya başlandığı dönem de bu yıllara tekâbül etmektedir. Hatta II. Murad Türbesi saçağında tezyînî maksatla kullanılan bulut motifi (1451), Kemâl Hocendî Dîvânı'ndan bir yıl öncesine tarihlendirilmektedir. Dolayısıyla bulut motifinin Herat ve Şiraz mektepleri tarafından XV. yüzyılın ilk yarısına kadar tasvir sanatında sıkça kullanıldığı, XV. yüzyılın ortalarından itibaren tezhip tasarımlarında görülmeye başladığı; Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Osmanlı tezyînâtına da aynı dönemlerde girdiği ifade edilmelidir. Timurlu sanatında XV. yüzyılın sonlarına doğru esas formunu bulmaya başlayan ve Tezhipli alanlarda ana motif olarak kullanılan bulutun artık ejderhadan bağımsız bir gelişim izlediği açıkça görülmektedir.

Bulut motifinin mimari ve yazma eserlerdeki gelişimini rahatlıkla izleyebildiğimiz örneklere sahip iki devlet, Karakoyunlular ve Akkoyunlulardır. Karakoyunlu Şiraz üslûbunu yansıtan Dîvân-ı Kâsım adlı eserin zahriye tezhibinde yer alan bulutlar, Kemâl Hocendî Dîvânı'ndan sonra tezyînî maksatla bulut motifinin kullanıldığı erken tarihli yazmalardan ikincisidir (1459). İki eserin zahriye sayfasının iç pervaz deseninde kullanılan bulutlar pek çok açıdan birbirine benzemektedir. Bu durum, Karakoyunlu Şiraz mektebinin Timurlu Herat mektebini takip ettiğini göstermektedir. Aynı durum Akkoyunlu Tebriz mektebinin ürettiği Dîvan-ı Şâh-ı Esrar Kâsım-ı Envâr adlı eserin zahriye sayfası iç pervaz deseni için de söz konusudur (1478). Burada da motifin, mezkur zahriye sayfalarının iç pervaz desenindeki bulutlara benzer şekilde kullanıldığı ve fakat form itibariyle ufak değişiklikler arz ettiği görülmektedir. Dolayısıyla Akkoyunlu Tebriz mektebinin de Timurlu Herat mektebini takip ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

İlhanlı geleneğini devam ettirdiği düşünülen 1416 tarihli Ahmedî İskendernâmesi, Osmanlı sanatında bulut motifine rastlanılan ilk yazma eserdir (BNF Turc 309). Minyatürlü iki sayfada yer alan figürlerin elbise tezyînâtında ulama desen olarak karşımıza çıkan motifin ibtidâî bir formda kullanıldığı görülmektedir. Bu örnekten yaklaşık otuz beş yıl sonra Fatih Sultan Mehmed Han devri tezyînâtında karşımıza çıkan bulut motifi, bu döneme ait yazma eserlerin cilt tezyînâtı ile sayfaların metin arası tezyînâtında, hatâyî üslûbu motiflerle tasarlanmış serbest kompozisyonların dal çıkışlarında, tığlarda ve helezonların üzerinde bulut veya bulutçuk olarak sıkça karşımıza çıkmaktadır. Özellikle sade ve küçük yaprakların yanısıra iri ve detaylı hatâyîlerin yoğun kullanıldığı Baba Nakkaş üslûbunda küçük bulutların varlığı dikkat çekmektedir. II. Murad Türbesi saçağında, Çinili Köşk duvar kâşîlerinde ve Şehzade Cem Türbesi kalemkârî duvar bezemelerinde tezyînî maksatla kullanılan bulut motifleri, dönemin tezyînî hususiyetlerinin ötesindedir. Ahmedî İskendernâmesi'nin miraç sahnesi (BNM Cod. Or. 57, 193a), Şerhu Kitâb-ı Sibeveyh ve et-Tezkire bi Ahvali'l-Mevti ve Âhira adlı yazma eserlerin sayfa içi tezyînâtında sıvama altınla tezyîn edilmiş bulutlar, Fatih Sultan Mehmed Han devri yazma eser tezyînâtında motifin önemli bir yer edinmeye başladığını göstermektedir. Bu dönemde tezhipli alanlarda ve tığlarda küçük bulutçuklar olarak yer alan bulut motifinin Sultan II. Bayezid devrinde yaygın ve

tekâmül etmiş bir biçimde kullanılması ve desen kurgusuna yön verir hale gelmesi, motifin çevre kültürlerin sanatlarından hazır olarak alındığı şeklindeki görüşü güçlendirmektedir. Zira Fatih Sultan Mehmed Han devrinden itibaren Şiraz ve Herat gibi sanat merkezlerden Bursa ve Edirne'ye müzehhiplerin geldiği ve bu sanatkârların Osmanlı tezyînâtını etkilediği, bu döneme ait eserlerin üslûplarından anlaşılmaktadır. Ahmedî İskendernâmesi'nde (BNF Turc 309) en ibtidâî şekliyle yer alan motif, Şeyh Hamdullah Mushaf-ı Şerif'inde (TİEM 402) ustaca tasarlanmış zarif kompozisyonlarla karşımıza çıkmaktadır. Sultan II. Bayezid devrinden itibaren Osmanlı tezyînâtının ana motiflerinden biri olan bulut motifinin çeşitlendiği ve estetik açıdan geliştiği dönem XVI. yüzyıldır.

A. TİPOLOJİ

Konu başlıklarımız dâhilinde ele aldığımız örnekler motifin zaman içerisinde tipolojik olarak çeşitlendiğini göstermektedir. Bu çeşitlilik, bölgedeki sanat üslûplarının çeşitliliğiyle doğru orantılıdır. İslâm sanatının tezyînî prensipleri doğrultusunda tekâmül eden motifin çeşitlerine, zaman içerisinde ihtiyaca binaen farklı isimler verilmiştir. Bu isimlendirmelerin rûmî üslûbu motiflerin isimlendirmeleriyle benzerliğini, bu motiflerin desen kurgu mantığının benzerliğiyle ilişkilendirilebileceğimiz gibi bulut motifinin mitolojik hayvan kaynaklı oluşuyla da irtibatlandırabiliriz.

1. Bulut Kanatlı Ejderha

Bulut motifi Çin sanatında tabiat, inanç, kozmoloji ve mitolojiden beslenerek çeşitlenmiş ve çevre kültürlere geçmiştir. Çin'de bulut motifinin ejderhadan stilize edilerek geliştiği ve Yùnlóng ismini aldığı bilinmekle birlikte, Yùnqì, Lingzhi Mantarı, Rúyì ve Yùnjian gibi bulut kalıplarının varlığı sanat eserlerinde müşahede edilmektedir. *Çin Sanatında Bulut* adlı başlık altında incelediğimiz eserler, bulut motifinin Çin sanatında ejderha ile sıkı münasebeti olduğunu göstermektedir. Çin, Orta Asya ve İran milletlerinin ticarî ve kültürel etkileşimleri neticesinde Anadolu'ya intikal eden bulut motifine gökteki bulutun yanısıra ejderha ve sîmurgun mücadelesi sırasında ağızlarından/burunlarından çıkan buhar ve kıvılcımların kaynaklık ettiği görülmüştür. (Bkz. Resim 4-Resim 6) Ulaştığımız pek çok tezyînî örnekte, sîmurg kuyruklarının

bulutu çağrıştırması ve ejderhaların ekseriya bulut kanatlı olarak resmedilmesi, bulut motifinin neşet ettiği kaynakları işaret etmesi açısından önemlidir (Bkz. Resim 5, Resim 6, Resim 180-Resim 182, Tablo 1). Bulabildiğimiz en erken bulut kanatlı ejderha örnekleri, İlhanlılar dönemine aittir. Mimarîdeki örnek, XIII. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen Daşkesen/Ejderha mabedindeki taş oyma, yazma eserlerde ise 1298 tarihli Menâfiü'l-Hayevân adlı eserin 71a sayfasındaki tasvirdir (Bkz. Resim 71, Resim 86). Yakın Doğu ve Anadolu sanatında karşılaştığımız bulut kanatların XVI. yüzyılda dahi kullanılmaya devam ettiği ve gök ejderhasının uçmasını sağlayan bu kanatların tıpatıp bulut formlu olduğu açıkça görülmektedir. Bulut kanatlı ejderhalar, bulut motifine kaynaklık etmenin yanısıra Osmanlı sanatında kullanılmaya devam etmiş ve form itibariyle tekâmül etmiştir (Bkz. Resim 7, Resim 8).

2. Ejderha Bulut

Yakın Doğu sanatında *İslîmî-i Mârî* olarak isimlendirilen motifin mâr/yılan olarak tavsif edilmesi motifin menşeine dair önemli bir ipucudur. Zira ejderhanın büyük bir yılan olduğunu, figürün tipolojisinden anlamak mümkündür. Sırt ve karın bölgesi farklı hususiyetler taşıyan yılanın, ejderha tasvirlerinde de çoğunlukla aynı şekilde resmedildiği görülmektedir. Bulut motifinin iç bünyesinin, yılan/ejderhanın sırt ve karın bölgesinin tasvir biçimini yansıttığını gösteren örneklerin kurdele balığı (şerit yılan balığı) ile benzerliği göz önüne alındığında motifin genel form itibariyle ejderhadan neşet ettiği aşikârdır. XVI. Yüzyıla ait bir *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât* nüshasında yer alan bulut kanatlı bir ejderhanın *bulut* olarak isimlendirildiği görülmektedir (Bkz. Resim 9) Çin sanatında yer alan Yùnlóng (bulut ejderha), Yakın Doğu ve Anadolu sanatında *ejderha bulut* olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Anadolu Selçuklu mimarisinde taç kapı kemerlerinin tezyînâtında iki ve üç iplikli kıvrımlı şeritler halinde resmedilen ejderhalar ve Ahi Şerâfettin Camii mihrab tezyînâtındaki ejderha bulut, ejderhanın kıvrımlı vücuduyla bulut motifine kaynaklık ettiğini gösteren en erken örneklerdir (Bkz. Resim 160, Tablo 2).

3. Tezyînî (İşlemeli) Bulut

Araştırmalarımız neticesinde Osmanlı dönemine ait bir el yazması Kur'an-ı Kerim sayfasının başlık tezhibinde karşılaştığımız tezyînî bulut örneği, rûmî üslûbu

motiflerle son derece uyumlu ve ustaca terkîb edilmiştir. Motifin kompozisyondaki dengeli ve zarif kullanımı, bu örneğin bir denemeden öte bilinçli ve tecrübeye dayalı bir kullanım olduğu açıkça görülmektedir. İç bünyesi hatâyî üslûbu motiflerle tezyîn edilen motifin, şimdilik türünde tek örnek olduğunu belirtmeliyiz (Bkz. Resim 13, Tablo 3).

4. Yaprak Bulut

XVI. yüzyılda görülmeye başlayan yaprak bulut motifi, Kara Memi'nin hayal gücünün bir yansımasıdır. Kıvrımları nebâtî bir motif olan yaprakla tasarlanan motif, halkârî tezyînatta hatâyî üslûbu motiflerle ahenkli bir terkîb oluşturmaktadır (Bkz. Resim 14, Tablo 3).

5. Bulut Yaprak

Desende hatâyî üslûbu motiflerin yapraklarının yığma bulut, sîmurg kuyruğu ve ejderha kanadı şeklinde resmedildiği tezyînî örnekler ayrı bir grup oluşturmaktadır. Mitolojik hayvan kaynaklı *bulut kanatların* ve *kuyrukların,* dalların ucunda uzun ve kıvrımlı yapraklar olarak kullanıldığı görülmektedir. Bulabildiğimiz en erken örnek, Sultan II. Bayezid devrine ait Şeyh Hamdullah Mushaf-ı Şerif'inin sûre başı tezyînâtında yer almaktadır (Bkz. Resim 15-Resim 17).

Yığma bulutla oluşturulan *bulut yaprak*ların ise kıvrımsız, iri ve sade yaprak şeklinde tasarlandığı görülmektedir. Bu çeşidin bulabildiğimiz en erken örneği, 1555-60 yıllarına tarihlenen bir Kanûnî Sultan Süleyman tuğrasında yer almaktadır (Bkz. Resim 18). Bulut yaprak örnekleri, Celal Esad Arseven tarafından *muhayyel ve gayr-ı hakîkî nebâtât* olarak nitelendirilen motifin aynı zamanda nebâtî motife dönüşme potansiyelini göstermesi açısından önemlidir (Bkz. Tablo 4).

6. Hurde Bulut

İri hatâyî ve rûmî üslûbu motiflerin iç tezyînâtında kullanılan küçük bulutlara hurde bulut denmektedir. Özellikle kâşî panolarda karşımıza çıkan motifin genellikle serbest dolantı bulut olarak tasarlandığı görülmektedir (Bkz. Resim 19-Resim 21). Sokullu Mehmed Paşa Camii kâşî tezyînâtında yer alan bulutlar, yakın doğu sanatında örneğine rastlayamadığımız hurde bulutun Osmanlı sanatında XVI. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başladığını göstermektedir (Bkz. Tablo 5).

7. Münhanîli (Kıvırcık) Bulut

XV. Yüzyıl sonlarından itibaren tezyînâtımızda görülmeye başlayan bir diğer grubu, kıvrımları birbirine paralel eğrilerle detaylandırılmış bulut motifleri oluşturmaktadır. Hem bu detayların biçiminden hem de rûmî üslûbu motif çeşitlerinden ilhamla münhanîli veya kıvırcık bulut diyebileceğimiz motifin özellikle kalemkârî ve kâşî tezyînâtta karşımıza çıktığı görülmektedir. En erken örneğine XV. yüzyıl sonunda inşa edilen Şirin Hatun Türbesi'nde rastladığımız motifin, münhanîli rûmî motifiyle birlikte kullanıldığı, Baba Nakkaş üslûbu desen tasarımlarında ise iri ve detaylı bir tasarıma sahip olduğu görülmektedir. Şirin Hatun Türbesi' örneği, bulut ve rûmî üslûbu motiflerin terkîbinde öncelikle motiflerin biçimsel uyumunun dikkate alındığı göstermektedir (Bkz. Resim 246, Resim 278, Resim 281, Tablo 6).

8. Dendanlı Bulut

Akkoyunlu ve Osmanlı sanatında örneklerine rastladığımız, kıvrımları dendanlarla tasarlanan bu bulut çeşidi, sadeliği ve zarifliğiyle dikkat çekmektedir. Ulaşabildiğimiz en erken dendanlı bulut örneği, Akkoyunlu Şiraz üslûbunda hazırlanmış Ali Şir Nevâî Dîvânı'nın tasvirli bir sayfasında yer almaktadır (Bkz. Resim 176). Genellikle hatâyî üslûbu motiflerle terkîb oluşturan dendanlı bulutun desende ½ simetrili kullanıldığı görülmektedir. Sünnet odasındaki iç mekan pencere alınlığında, dendanlı rûmî ve dendanlı bulut kullanılması, bulut ve rûmî üslûbu motiflerin terkîbinde motiflerin benzer çeşitlerinin kullanımına özel gayret edildiğini göstermektedir (Bkz. Resim 22, Resim 23, Tablo 7).

9. Kurdele (Kıvrım) Bulut

İncelediğimiz tezyînî örnekler içerisindeki bir grubu, kurdele şeklinde resmedilmiş bulutlar teşkil etmektedir. Yoğun kıvrımlarıyla kurdele balığına benzeyen bu serbest dolantı bulut çeşidi, daha çok Timurlu dönemi eserlerinde karşımıza çıkmaktadır. Genellikle melek tasvirlerinde tamamlayıcı unsur olarak kullanılan motifin manevî bir sahnede yer alması, sembolik anlamlar taşıdığına işaret etmektedir (Bkz. Resim 25, Resim 27, Resim 28, Resim 106, Resim 127, Tablo 8).

10. Bulut Madalyon

Bulut motifiyle oluşturulmuş formlardan biri bulut madalyondur. Bulut dendanları ve kıvrımlarının kesintisiz bir şekilde dairevî olarak tasarlandığı bu form, Timurlu, Akkoyunlu ve Osmanlı sanatında karşımıza çıkmaktadır. Birbirinin benzeri ve devamı gibi duran bu örneklerde desenin ana çatısını teşkil eden kapalı bir form oluşturması, bulut motifinin her türlü tasarıma elverişli olduğunu göstermesi açısından önemlidir (Bkz. Resim 130, Resim 187, Resim 212, Tablo 9).

B. KOMPOZİSYONDAKİ YERİ VE VAZİFESİNE GÖRE BULUT

Fatih Sultan Mehmed Han devrinden itibaren tasarımda ana motif olmaya başlayan bulut, kompozisyondaki vazifesine göre ihtiyaca binaen serbest bulut, ayırma bulut, ortabağ ve tepelik gibi isimler almıştır.

Kompozisyona belirli aralıklarla dağınık bir şekilde yerleştirilen serbest bulut, XV. yüzyılın ortalarına kadar tasvirlerde genellikle ejderha kanatları veya gökyüzündeki bulutlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yakın doğudaki en erken örnekler, İlhanlılar dönemine aittir. İlhanlılar aracılığıyla Memlük sanatına giren Çin bulutları, ilk defa bu dönem mushaf tezyînâtında serbest bulut olarak karşımıza çıkmaktadır. XV. yüzyılın ortalarından itibaren halkârî tezyînâtta ve tezhipli alanlarda sıkça kullanılan serbest bulut, tek başına kompozisyon oluşturabildiği gibi rûmî ve hatâyî üslûbu motiflerlerle de terkip oluşturmuştur. Serbest bulutun Anadolu'daki en erken örneği, 1290 tarihli Ahi Şerafettin camii mihrabındaki simetrik ejderha bulut motifidir. Bu nadide örneği, 1451 tarihli II. Murad Türbesi saçağındaki serbest bulutlar takip etmektedir. Yakın doğu ve Anadolu sanatında karşılaşılan ilk bulut örneklerinin simetrik serbest bulut formunda olduğu, zaman içerisinde motifin desende yeni vazifeler alarak şekillendiği görülmektedir.

Kompozisyondaki geniş alanları ölçülü paftalara bölme vazifesi gören ayırma bulut, XV. yüzyılın ortalarından itibaren halkârî tezyînâtta ve tezhipli alanlarda kullanılmaya başlanmıştır. Bulabildiğimiz en erken ayırma bulut örneği, Karakoyunlu Şiraz üslûbunun nadide bir yazması olan 1459 tarihli Dîvân-ı Kâsım'ın deri cildinde yer

almaktadır. Müteakiben Timurlu Herat mektebi ile Akkoyunlu Tebriz mektebi eserlerinde de ayırma bulutun kullanıldığı görülmektedir. Motifin bağlantı noktalarını teşkil eden ortabağ ile bitiş noktalarını teşkil eden tepelik, desende ayırma bulutun tamamlayıcı unsuru olarak kullanılmaktadır. Bulabildiğimiz en erken ortabağ ve tepelik örneği, yine mezkur eserin deri cildinde yer almaktadır.

Araştırmalarımız neticesinde tasnif etmeye çalıştığımız bulut tipolojileri motifin tasarım yelpazesini ortaya koymaktadır. Başlı başına bir motif üslûbunu teşkil kabiliyetini haiz motifin rûmî üslûbu motiflerin çeşitlerinden ve tezyînâttaki tasarım prensiplerinden bağımsız olmadığı ve bu prensipler çerçevesinde şekillendiği görülmektedir.

VI. SONUÇ

"Bulut motifinin menşei nedir? Osmanlı sanatına nasıl intikâl etmiştir?" soruları tez çalışmamızda cevabını aradığımız iki önemli sorudur. Bu sorular çerçevesinde yaptığımız araştırmalar göstermiştir ki; Çin ve Orta Asya sanat çevrelerinin etkileşimi neticesinde İlhanlılar döneminde Uygurlu sanatkârlar eliyle yakın doğuya, oradan da Anadolu'ya ulaşan bulut motifi, gökteki bulut, ejderha ve sîmurg etrafında şekillenmiş, zaman içerisinde İslâm sanatının tezyînî prensipleriyle çeşitlenmiştir.

Bulut motifinin Orta Asya'daki ulaşabildiğimiz en erken örneği, VIII-IX. yüzyıllara tarihlenen Göktürklere ait bir eyer kaşında yer alır (Bkz. Resim 59). Mimârî eserlerde ise ulaşabildiğimiz en erken bulut motifi örneği, IX. yüzyıla tarihlenen Uygurlara ait Bezeklik Mabedi'nin duvarlarındaki tasvirlerde yer almaktadır (Bkz. Resim 62, Resim 63).

Yakındoğu mimarisinde ulaşabildiğimiz en erken *bulut kanatlı ejderha* örneği, XIII. yüzyıl sonlarına tarihlendirilen Daşkesen/Ejderha mabedinde yer almaktadır (Bkz. Resim 71). Yazma eserlerdeki en erken *bulut kanatlı ejderha* örneği ise 1298 tarihli Menâfiü'l-Hayevân adlı eserin 71a sayfasındaki tasvirdir (Bkz. Resim 86). İki eser de İlhanlılar dönemine aittir.

Yakındoğu yazma eser *tasvir*lerinde ulaşabildiğimiz en erken tarihli *bulut* örneği, İlhanlılar dönemine ait 1290 tarihli Tarih-i Cihan Güşâ adlı eserde yer almaktadır (Bkz. Resim 74). Bulut motifinin yazma eser tezhibinde kullanıldığı en erken örnek, Memlüklere ait 1372 tarihli Mushaf-ı Şerif'tir (Bkz. Resim 67). Bulut motifinin zahriye sayfasında ana motif olarak kullanıldığı ilk örnek ise, Timurlular devrine ait olduğu düşünülen ve Herat'a atfedilen 1452 tarihli Kemâl Hocendî Dîvânı'dır (Bkz. Resim 137).

Anadolu'da en erken *ejderha bulut* örneği, 1290 tarihli Ahi Şerafettin camii mihrabında yer alır (Bkz. Resim 160). Osmanlı dönemi yazma eserlerinde ulaşabildiğimiz en erken bulut motifi örneği, İlhanlı geleneğini devam ettirdiği düşünülen 1416 tarihli Ahmedî İskendernâmesi'nde yer almaktadır. Dönemin

mimarisinde ulaşılan en erken bulut motifi örneği ise II. Murad Türbesi saçağında karşımıza çıkmaktadır (Bkz. Resim 208, Resim 209).

Bulut isminden dolayı motifin bütün çeşitlerinin gökteki buluttan stilize edildiğine dair görüş sanat çevrelerince revaç bulmuştur. Ancak gökteki buluttan stilize edilen yığma bulutun, mevcut tezyînî örneklerin çoğunda dolantı buluta dönüştüğü ve genellikle dolantı bulutun tezyîn edilmesinde kullanıldığı dikkate alındığında, bu görüşün isabetsiz olduğu anlaşılmaktadır. Zira yığma bulut dışındaki bulut çeşitlerinin neredeyse tamamının ejderhadan neşet ettiği, araştırmalarımız neticesinde açıkça ortaya çıkmıştır.

XV. Yüzyıl Timurlu Herat ve Şiraz mekteplerinin tasvir tasarımlarında genellikle doğa unsuru olarak kullandığı bulut motifinin XV. yüzyılın ortalarından itibaren tezhipli alanlarda tezyînî unsur olarak kullanılmaya başlandığı, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Osmanlı tezyînâtına da aynı dönemlerde girdiği görülmektedir. Her ne kadar Osmanlı sanatının bu motifi çevre sanatlardan hazır olarak aldığı mevcut örneklerden müşahede edilse bile Sultan Çelebi Mehmed döneminden itibaren Osmanlı sanatında görülmeye başlayan motifin Fatih Sultan Mehmed Han döneminde, birkaç örnek istisna edilirse, yavaş yavaş geliştiği görülmektedir. Bu dönemde ibtidâi sayılabilecek bulut motifi örnekleri yer aldığı gibi gelişmiş örneklere de rastlanmaktadır (Bkz. Resim 208, Resim 210).

Tezyînî sanatlarda rûmî üslûbu motiflerin tasarım prensipleri çerçevesinde çeşitlenen motifin kendi başına bir motif üslûbunu teşkil edecek hususiyetleri haiz olduğu görülmüştür. Zira mevcut tezyînî örnekler, bulut motifinin tipolojisini oluşturmak için önemli verilerdir. Rûmî üslûbu motiflerin paralelinde geliştiği görülen bulut motifi çeşitlerine, ihtiyaca binaen verilen isimler bir yana, bu çeşitler motifin tasarım yelpazesini ortaya koyması açısından çok önemlidir.

Günümüzde uşak halılarının ayırt edici vasfı olarak bilinen bulut motifinin[465], "*16.-17. Yüzyıllarda çokça kullanıldığı ve bu zamandan sonra tezyînâtımızdan*

[465] Doğanay, *Osmanlı Tezyînâtı Klasik Devir Hanedan Türbeleri 1522-1604*, s. 87.

kaybolduğu"[466], ancak günümüzde kâşî, tezhip, tasvir ve dokumacılık başta olmak üzere pek çok alanda tezyînî bir unsur olarak kullanılmaya devam ettiği görülmektedir[467].

[466] Akar-Keskiner, *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif*, s. 20; Keskiner, *Türk Motifleri-Turkish Motifs*, s. 112.
[467] Doğanay, "Bulut Motifi ve Osmanlı Sanatındaki İlk Örnekleri", s. 234.

KAYNAKÇA

ACUN, Hakkı; **İNCİ,** Umut, "Ankara Ahi Şerafettin Zaviyesi", *Vakıflar Dergisi* 45- Haziran 2016.

AKA, İsmail, "Timurlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.41, s. 177-180, İstanbul, 2012, https://islamansiklopedisi.org.tr/timurlular, Erişim Tarihi, 27.04.2019.

AKAR, Azade; **KESKİNER,** Cahide, *Türk Süsleme Sanatlarında Desen Ve Motif,* Tercüman Gazetesi, İstanbul, 1978.

AKSOY, Zeynep Demircan, "XIV. Yüzyıl Anadolu Türk Tezhip Sanatı Tasarımları", Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

AKSOY, Zeynep Demircan, "İlhanlı Memlûk Etkileşiminde XIV. Yüzyıl Anadolu Türk Tezhip Sanatı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, Sy. 29, s. 265- 280, 2014.

ALKAN, Esra, "Tezhip Sanatında Türkmen Dönemi", Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul 2014.

ALPARGU, Mehmet, "Sefaretnâmelerin Bilgileri Işığında Timurlular Zamanında İpek Yolu", https://www.academia.edu/35541293/SEFARETNÂMELERİN_BİLGİLERİ-_IŞIĞINDA_TİMURLULAR_ZAMANINDA_İPEK_YOLU, Erişim Tarihi, 23.04.2019.

ALPARSLAN, Ali, "Baysungur Gıyaseddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.5, s. 276-277, İstanbul, 1992, https://islamansiklopedisi.org.tr/baysungur-giyaseddin, Erişim Tarihi 25.04.2019.

ALPARSLAN, Ebru, "Geleneksel Süsleme Motiflerinden Bulut Motifi ve El Yazması Eser Ciltlerinde Bulunan Bulut Şemseler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* C.8, sayı 41, s. 665-674, 2015.

ALTUN, Ara, "Gökmescid", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.14, s. 142-143, İstanbul, 1996, https://islamansiklopedisi.org.tr/gokmescid, Erişim Tarihi 10.06.2019.

ALYAP, Levent "Köl Tigin Anıtının Batı Yüzü Üzerine Görsel Bir Tasarım Denemesi", *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi,* sayı 3/1, s. 1-21, 2014.

ARIK, Rüçhan, *Kubad Abad Selçuklu Saray Ve Çinileri*, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2000.

ARITAN, Ahmet Saim, Karamanoğulları Cilt Sanatı, Konya, 2008.

ARSEVEN, Celal Esad, "Türk Sanatında Tezyînât", *Hayat Mecmuası,* Sy. 20, C.1, s. 9-14, Ankara, 1927.

ARSEVEN, Celal Esad, "Çin Sanatı", *Sanat Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, s. 399-410, İstanbul, 1950.

ARSEVEN, Celal Esad, "Çiğ", *Sanat Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, s. 397, İstanbul, 1950.

ARSEVEN, Celal Esad, "Bulut", *Sanat Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, s. 300, İstanbul, 1950.

ARSEVEN, Celal Esad, "Bezeme", *Sanat Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, s. 218-241, İstanbul, 1950.

ARSEVEN, Celal Esad, "Ejder Veya Evren", *Sanat Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, s. 513-514, İstanbul, 1950.

ASLANAPA, Oktay, "İslam Minyatür Sanatının Doğmasında Ve Gelişmesinde Türklerin Rolü", *Türk Kültürü,* C.II., Sy. 17, s. 31-41, Ankara, 1964.

ASLANAPA, Oktay, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi,* Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sy. 43, Ankara, 1991.

ASLANAPA, Oktay, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997.

AŞICI, Seher, "Fatih Devri Tezhip Üslûbu", Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul, 2007.

AŞICI, Seher, "Kitap Dostu Bir Sultan: Fatih", *Hat Ve Tezhip Sanatı,* s. 301-319, ed. Ali Rıza Özcan, T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

ATASOY, Nurhan, *Muhibbi Divanı Kara Memi*, Masa Yayınları, İstanbul, 2016.

ATIL, Esin, *Renaissance Of İslam Art Of The Mamluks,* Smithsonian Institution Press, Washington, D.C., 1981.

BAĞCI, Serpil, "Minyatürlü Ahmedî İskendernâmeleri: İkonografik Bir Deneme", Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1989.

BAĞCI, Serpil, "Kitap Resimciliğinin Kaynakları: Dolaşan İmgeler", *Celal Esat Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri*, Tebliğ, Mimar Sinan Üniversitesi, 7-10 Mart 1994.

BAKIRER, Ömür, *Onüç Ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları*, TTK yay., VI. Dizi, Sy. 17, Ankara 1976, s. 36/197.

BEKSAÇ, Engin; **ÇOBANOĞLU,** Ahmet Vefa, "İlhanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.22, s. 105-108, 2000, https://islamansiklopedisi.org.tr/ilhanlilar#2-sanat, Erişim Tarihi, 24.04.2019.

BEKSAÇ, Engin, "Timurlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA),* c.41, s. 180-184, İstanbul, 2012, https://islamansiklopedisi.org.tr/timurlular, Erişim Tarihi, 27.04.2019.

BERK, Şahin, "Ahi Şerafettin (Arslanhane) Külliyesinde Cami, Zaviye Ve Türbe'nin İşlevsel Ve İçmimarlık Açısından Karşılaştırılmalı Değerlendirilmesi", Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

BEYSANOĞLU, Şevket, *Anıtları Ve Kitabeleri İle Diyarbakır Tarihi (Akkoyunlular'dan Cumhuriyete Kadar),* C.2, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür Ve Sanat Yayınları, 2003.

BİLGİLİ, Ali Sinan, "Tebriz", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.40, s. 219-222, İstanbul, 2011, https://islamansiklopedisi.org.tr/tebriz, Erişim Tarihi, 27.04.2019.

BİLGİN, A. Azmi, "Mihr ü Müşterî", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.30, s. 28-29, İstanbul, 2005, https://islamansiklopedisi.org.tr/mihr-u-musteri, Erişim Tarihi 17.07.2019.

BİROL, İnci Ayan*, Klasik Devir Türk Tezyînî Sanatlarında Desen Tasarımı Çizim Tekniği Ve Çeşitleri,* Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2008.

BİROL, İnci Ayan, "Tezhip", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.41, s. 61-62, İstanbul, 2012.

BİROL, İnci Ayan; **DERMAN**, Çiçek, *Türk Tezyînî San'atlarında Motifler*, Kubbealtı Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2011.

BOYDAK, Fatma Şeyma, "Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde Bulunan Bulut Tasarımlı Cildler", Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2014.

BOYDAK, Fatma Şeyma, "Fatih Devri Cild Sanatı", *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-III*, İstanbul, 2016.

BOYDAK, Fatma Şeyma, "Osmanlı Kitap Kabı Şemselerindeki Serbest Dolantı Bulut Motifi Örnekleri", *İstem*, yıl 15, sayı 29, s. 125-142, 2017.

BOYDAK, Fatma Şeyma, "Bulut Motifinin Köken İtibariyle Ejderle Bağlantısı Üzerine", *VIII. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi Bildiri Kitabı,* Konya, 2017.

BOZCU, Mustafa Murat, "Bezeklik Mağara Tapınaklarındaki Duvar Resimleri", Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Dersi Seminer Çalışması, İstanbul, 2009.

BOZCU, Mustafa Murat, Türk Ve İslam Eserleri Müzesi Taş Eserler Koleksiyonu, C.1, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2017.

BOZCU, Pelin Filiz, "Osmanlı Sarayında Sanatçı Ve Zanaatçı Teşkilatı", Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, İstanbul, 2010.

BOZKURT, Nebi, "İpekyolu", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.22, s. 369-373, İstanbul, 2000, https://islamansiklopedisi.org.tr/ipek-yolu, Erişim Tarihi, 21.04.2019.

BÜYÜKAKKAŞ, Ahmet, "XVI. Yüzyıla Kadar Azerbaycan Edebiyatı Emîr Hidâyetu'llah Ve Dîvânı", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 182. Sy., s. 205-217, İstanbul, 2009.

ÇAĞMAN, Filiz; **TANINDI**, Zeren, *Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri*, Tercüman Sanat Ve Kültür Yayınları, İstanbul, 1979.

ÇAĞMAN, Filiz, "Glimpses İnto The Fourteenth -Century Turkic World Of Central Asia: The Paintings Of Muhammad Siyah Qalam", *Turks A Journey Of A Thousand Years/600-1600*, s. 146-189, ed. David J. Roxburgh, Royal Academy Of Arts, London, 2005.

ÇAĞMAN, Filiz, "Bihzâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.6, s. 147-149, İstanbul, 1992, https://islamansiklopedisi.org.tr/bihzad, Erişim Tarihi 26.04.2019.

ÇANDARLIOĞLU, Gülçin, "Uygurlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.42, s. 242-244, İstanbul, 2012, https://islamansiklopedisi.org.tr/uygurlar, Erişim Tarihi, 15 .04.2019.

ÇELEBİ, Mustafa Nasuhi, "İstanbul Süleymaniye Kütüphanesinde Bulunan Fatih Sultan Mehmet İçin Hazırlanmış Kitapların Tezhip Sanatı Açısından Değerlendirilmesi Ve Diğer Özellikleri", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 2003.

ÇIĞ, Kemal, *Türk Kitap Kapları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları, Sy. 4, Ankara, 1953.

ÇORUHLU, Yaşar, "İsfahan Cuma Camii", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.22, s. 504-506, İstanbul, 2000, https://islamansiklopedisi.org.tr/isfahan-cuma-camii, Erişim Tarihi 02.09.2019.

ÇORUHLU, Yaşar, "Göktürk Sanatı", https://www.turkcenindirilisi.com/turk-tarihi/gokturk-sanati-doc-dr-yasar-coruhlu-h74882.html, Erişim Tarihi, 15.04.2019.

DEMİREL, Mete, *Sır Altında Kalan Sırlar*, http://www.iznikciniveseramikleri.com/tr/bolum1-baba-nakkas-donemi-ve-etkileri-1480-1535/, Erişim Tarihi 17.04.2019.

DERMAN, Fatma Çiçek, "Tezhip", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA),* C.41, s. 65-68, İstanbul, 2012, https://islamansiklopedisi.org.tr/tezhip#3, Erişim Tarihi 01.09.2019.

DEVECİ, Abdurrahman, "Türk Ve Çin Resim Sanatının Etkileşimi", *Turkish Studies İnternational Periodical For The Languages,* Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 8/8 Summer, s. 1779-1791, Ankara, 2013.

DEVECİ, Abdurrahman, "Akkoyunlu Türkmen Döneminin Minyatür Çalışmaları", *Türk Yurdu*, Yıl 103, Sy. 324, 2014.

DEVELLİOĞLU, Ferit, "Ebr", *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* Aydın Kitabevi, Ankara, 2003.

DİYARBEKİRLİ, Nejat; **ÖNDER**, Mehmet, *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, Türkiye İş Bankası, Ankara, 1993.

DOĞAN, Belkıs, "Akkoyunlu Ve Karakoyunlu Türkmen Devletlerinde Mimarî Ve Sanat Üslûbu", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.

DOĞAN, Belkıs, "Akkoyunlu Ve Karakoyunlu Devletlerinde Mimari Ve Sanat Üslubu Üzerine Bir Değerlendirme", *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C.6, Sy. 1, s. 652-682, 2017.

DOĞAN, Nermin Şaman, "Bezemeye Bakış: Anadolu'da İlhanlı İzleri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.20, Sy. 1, 2003.

DOĞANAY, Aziz, "Erken Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyînât", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1994.

DOĞANAY, Aziz, "Bulut Motifi Ve Osmanlı Sanatındaki İlk Örnekleri", *Divan İlmî Araştırmalar*, 1, s. 225-234, İstanbul, 1999/1.

DOĞANAY, Aziz, *Osmanlı Tezyînâtı Klasik Devir Hanedan Türbeleri 1522-1604,* Klasik Yayınları, İstanbul, 2009.

DOĞANAY, Aziz, "Bulut Motifi", *Hat Ve Tezhip Sanatı*, s. 467-477, ed. Ali Rıza Özcan, T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

DOĞANAY, Aziz, "Osmanlı Mimarisinde Tezyinat", *Anadolu'da İslam Kültür Ve Medeniyeti*, DİB yay., s. 412-428, Ankara, 2011.

DOĞANAY, Aziz, "Tezyînât", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.41, s. 79-83, İstanbul, 2012, https://islamansiklopedisi.org.tr/tezyinat, Erişim Tarihi 31.08.2019.

DOĞANBAŞ, Muzaffer, *Amasya Ve II. Bâyezid Külliyesi*, T.C. Amasya Valiliği, Amasya, (t.y.).

DOĞRU, Orhan, "Varka İle Gülşah Münyatürlerinde Figür Yorumları", Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015

DÜLGER, Fazilet, "Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Yazmaları Cild Örnekleri", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008.

ED-DÛRÎ, Abdülazîz, "Bağdat/ Genel Bakış", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.4, s. 425-433, İstanbul, 1991, https://islamansiklopedisi.org.tr/bagdat#1-genel-bakis, Erişim Tarihi 09.07.2019.

EMECEN, Feridun, "Osmanlılar/ Klasik Dönem",*Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.33, s. 487-496, İstanbul, 2007, https://islamansiklopedisi.org.tr/osmanlilar#1-klasik-donem, Erişim Tarihi 23.07.2019,

ERDOĞDU, Ayşe, "Topkapı Sarayı Müzesi Çin Porselenleri Koleksiyonu", *Seramiklerin Kavşak Noktası, Crossroads Of Ceramics-Turkey, Where The East And The West Meet,* Chinese And Japanese Export Ceramic, s. 38-49, Joseon Royal Kiln Museum, 2007.

ERGİNSOY, Ülker, *İslâm Maden Sanatının Gelişmesi (Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar),* Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1978.

ERKİNOV, Aftandil, "From Herat To Shiraz: The Unique Manuscript (876/1471) Of 'Alī Shīr Nawā'ī's Poetry From Aq Qoyunlu Circle", Translated By Scott Bean, https://journals.openedition.org/asiecentrale/2791?lang=en#tocto1n4, Erişim Tarihi 17.07.2019.

ERYAVUZ, Şebnem, "Karatay Hanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA),* C.24, s. 474-75, İstanbul, 2001, https://islamansiklopedisi.org.tr/karatay-hani, Erişim Tarihi, 17.05.2019.

ESİN, Emel, "Uygur Sanatı", *Türk Ansiklopedisi*, C. 33, Fasikül: 265, s. 131-141, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1983.

EYİCE, Semavi, "Çinili Köşk", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA),* C.8, s. 337-341, İstanbul, 1993, https://islamansiklopedisi.org.tr/cinili-kosk, Erişim Tarihi 24.07.2019.

GOLOMBEK, Lisa; **WİLBER**, Donald, *The Timurid Architecture Of Iran And Turan,* Volume 1-II, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1988.

IŞIK, Zeynep "Süleymaniye Kütüphanesi XVI. Yüzyıl Mushaflarında Bulut Motifi", Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

IŞIN, Ekrem, "Şölen Ve Büyü/Muhammed Siyahkalem'in Gizemli Dünyası", *Ben Mehmed Siyah Kalem İnsanlar Ve Cinlerin Ustası*, s. 7-12, YKY, 2004.

İNAL, Güner, "Susuz Han'daki Ejderli Kabartmanın Asya Kültür Çevresi İçindeki Yeri*", İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı,* IV, s. 153-181, Sanat Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1970-71.

İNAL, Güner, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1976.

JAHN, Karl, "Doğu İle Batı Arasında Bir Ortaçağ Kültür Merkezi", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi,* ed. Tayyib Gökbilgin, C. IV, Cüz 3-4, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay., İstanbul, 1971.

KADOİ, Yuka, "Cloud Patterns: The Exchange Of Ideas Between China And Iran Under The Mongols", *Oriental Art Magazine,* Vol XLVIII, No 2, s. 25-36, United Kingdom, 2002.

KARACALAR, Şule, "13. Ve 14. Yüzyıl Anadolu Selçuklu Dönemi Çini Sanatında Görülen İnsan, Hayvan, Bitki Motifleri Ve Günümüz Seramik Sanatındaki Yorumu", Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Uşak, 2014.

KARADAŞ, Celalettin, "İslâm El Yazmalarıyla Ünlü Chester Beatty Kütüphânesi", https://ismek.ist/blog/icerik.aspx?p=521, Erişim Tarihi 15.07.2019.

KARAMAĞARALI, Beyhan, "Ahlat Mezar Taşları", *Türkler*, C.8, s. 208-217, https://www.altayli.net/ahlat-mezar-taslari.html, Erişim Tarihi, 17.05.2019.

KARAMAĞARALI, Beyhan; **KARAMAĞARALI**, Nakış, "Konya'da Kültür Ve Sanat: İslam Felsefesinin Selçuklu Sanatına Etkisi", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi,* Konya Özel Sayısı, Sy. 5, Konya, 2008.

KESKİNER, Cahide, Türk Motifleri-Turkish Motifs, Türkiye Turing Ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1989.

KESKİNER, Cahide, *Turkish Motifs,* Türkiye Turing Ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 2007.

KONUKÇU, Enver, "Cihan Şah", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.7, s. 536, İstanbul, 1993, https://islamansiklopedisi.org.tr/cihan-sah, Erişim Tarihi 09.06.2019.

KORKMAZ, Zeynep, "XV. Yüzyıl Azerî Türkçesinin Değerli Bir Temsilcisi Emîr Hidâyetullah Ve Dîvânı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten,* s. 113-124, Ankara, 1982 / 1983.

KÖK, Elif, "Timurlu Çağı Sanatı Ve Osmanlı Mimarisi İle Bir Karşılaştırma Denemesi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

KUEHN, Sara, *The Dragon İn Medivial East Christian And İslamic Art,* Brill, Leiden, Boston, 2011.

KUNDAK, Ali Nihat, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki H. 2135 Numaralı Murakka", Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004.

KUT, Günay, "Ahmedî", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.2, s. 165-67, İstanbul, 1989, https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmedi, Erişim Tarihi 23.07.2019.

KÜPELİ, Gülnihal, "II. Bâyezid Dönemi Tezhip Sanatı", Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul, 2007.

KÜPELİ, Gülnihal, "Saray Nakkaşhanesi Ve XV. Yüzyılda Osmanlı Tezhip Sanatını Şekillendiren Üslûplar", *Elmi Mecmuası*, Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, s. 474-494, 2009.

KÜPELİ, Gülnihal, "Tezhip Sanatında Yenilik Arayışları. II. Bâyezid Dönemi", *Hat Ve Tezhip Sanatı*, s. 321-341, ed. Ali Rıza Özcan, T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

LEİ, Chuanyi, "Akkoyunlu Türkmen Yakub Bey Albümlerindeki Kalem-İ Siyahî Resimlerinde Çin Etkisi", Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

LENTZ, Thomas; **LOWRY,** W. Glenn D., *Timur And The Princely Vision : Persian Art And Culture İn The Fifteenth Century,* Los Angles Country Museum Of Art And The Arthur M. Sackler Gallery, Los Angeles, 1989.

MACİT, Muhsin, "Karakoyunlular Döneminde Sanat Hayatı", *Bilig*, Sy. 20, s. 57-72, 2002.

MÂÇİYÂNÎ, Hüseyin Ali, *Âmûzeş-i Tarh Ve Tezhîb,* İntişârât-ı Yassavoli, Tehran, 2011.

MESARA, Gülbün, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Sernakkaşı Karamemi", *Hat Ve Tezhip Sanatı,* s. 361-377, ed. Ali Rıza Özcan, T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

NALBANT, Ayşe, "Sultan Hanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.37, s. 504-505, İstanbul, 2009, https://islamansiklopedisi.org.tr/sultan hani--kayseri, Erişim Tarihi, 17.05.2019.

NALBANT, Ayşe, "Susuz Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.37, s. 576-77, İstanbul, 2009, https://islamansiklopedisi.org.tr/susuz-han, Erişim Tarihi, 17.05.2019.

O'KANE, Bernard ,*The Treasures Of Islamic Art İn The Museums Of Cairo*, The American University İn Cairo Press, Cairo, New York, 2006.

ORAL, Fatma Zehra, "Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Yazmaları'ndaki Bazı Kat'lı Cildler", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008.

ÖGEL, Semra, "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Taş Süsleme", *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, s. 311-328, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

ÖLÇER, Nazan, "Osmanlı Dönemi Türk Halı Sanatı", *Osmanlı Uygarlığı*, ed. Halil İnalcık, Günseli Renda, Kültür Bakanlığı yay., C.2, s. 789-823, Ankara, 2009.

ÖLÇER, Sevcan, "15 Ve 16. Yüzyıl Mavi-Beyaz Seramikleri: Osmanlı, Safevî Ve Çin Hanedanlığı Örneklerinin Üslup Bağlamında Karşılaştırılması", *Sanat Tarihi Dergisi*, s. 265-301, XXVII/1, 2018.

ÖNEY, Gönül, *Anadolu Selçuklularında Heykel-Figürlü Kabartma Ve XIV:-XV. Asırlarda Devamı*, C.3, Ankara, 1966.

ÖNEY, Gönül, "İslâm Süsleme Ve El Sanatlarına Türklerin Katkısı", *İslam Sanatında Türkler,* Yapı Ve Kredi Bankası, İstanbul, 1982.

ÖNEY, Gönül, *Anadolu Selçuklu Mimarisi Süslemesi ve El Sanatları,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992.

ÖNEY, Gönül, "Çini Ve Seramik", *Osmanlı Uygarlığı*, , ed. Halil İnanlcık, Günseli Renda, Kültür Bakanlığı, 3. Baskı, C.2, s. 699-735, Ankara, 2009.

ÖNEY, Gönül, "Anadolu Selçuklu Sanatı", https://www.academia.edu/28893943/anadoluda_selçuklu_sanatı_-_gönüloney, Erişim Tarihi, 19.05.2019.

ÖNEY, Gönül, *Türk Çini Sanatı*, Yapı Ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1976.

ÖZ, Tahsin, *Turkish Ceramics,* The Turkish Press, Broadcasting And Tourist Department, Ankara, (t.y.).

ÖZ, Yusuf, "Varaka Ve Gülşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.42, s. 515-516, İstanbul, 2012, https://islamansiklopedisi.org.tr/varaka-ve-gulsah#1, Erişim Tarihi 30.06.2019.

ÖZBALIKÇI, Mehmet Reşit, "Sîbeveyhi", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.37, s. 130-134, İstanbul, 2009, https://islamansiklopedisi.org.tr/sibeveyhi, Erişim Tarihi 03.08.2019.

ÖZCAN, Şehnaz Biçer, "Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)", Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul, 2007.

ÖZEN, Mine Esiner, *Türk Tezhip Sanatı*, Gözen Yayınevi, İstanbul, 2003.

ÖZEN, Mine Esiner, *Tezhip Sanatından Örnekler*, Özen Kitabevi, İstanbul, 2007.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, "İsfahan", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.22, s. 497-502, İstanbul, 2000, https://islamansiklopedisi.org.tr/isfahan, Erişim Tarihi 02.09.2019.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, "Şîraz", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.39, s. 182-184, İstanbul, 2010, https://islamansiklopedisi.org.tr/siraz, Erişim Tarihi, 27.04.2019.

ÖZKEÇECİ, İlhan, *Türk Sanatında Kompozisyon,* İlhan Özkeçeci Yayınları, İstanbul, 2008.

ÖZKEÇECİ, İlhan; **ÖZKEÇECİ,** Şule Bilgiç, *Türk Sanatında Tezhip*, Yazıgen Yayınları, İstanbul, 2014.

SADEGHNEZHAD, Mahdiyeh, "İran, Zencan/Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi", Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2014.

SERİKOFF, Nikolai, "The Horoscope Of Iskandar Sultan", *Wellcome Library Blog*, 2016, http://blog.wellcomelibrary.org/2016/11/the-horoscope-of-iskandar-sultan/, Erişim Tarihi 07 Temmuz 2019.

SERİN, Muhittin, "Ali Meşhedî, Sultan", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA),* C.Ek-1., s. 79, İstanbul, 2016, https://islamansiklopedisi.org.tr/ali-meshedi-sultan, Erişim Tarihi 29.07.2019.

SİMS, Eleanor "Clothıng İx. In The Mongol And Timurid Periods", *Encyclopædia Iranica,* V/7, s. 778-784, V/8, http://www.iranicaonline.org/articles/clothing-ix, 8 temmuz 2019, Erişim Tarihi 08.07.2019.

SONA, İbrahim, "Hidâyet Çelebi Divanı", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

SOUCEK, Priscilla P., "Decoration", *Encyclopaedia Iranica,* VII / 2, s. 159-197, http://www.iranicaonline.org/articles/decoration, Erişim Tarihi 08.07. 2019.

SÜMER, Faruk, "Karakoyunlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.24, s. 434-438, İstanbul, 2001, https://islamansiklopedisi.org.tr/karakoyunlular, Erişim Tarihi 09.06.2019.

SÜMER, Faruk, "Akkoyunlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.2, s. 270-74, İstanbul, 1989, https://islamansiklopedisi.org.tr/akkoyunlular, Erişim Tarihi 09.06.2019.

SWİETOCHOWSKİ, M.L, "Drawıng", *Encyclopaedia Iranica,* VII / 5, s. 537-547, http://www.iranicaonline.org/articles/drawing, Erişim Tarihi 24.07.2019.

***ŞAHİN**, Can, "Türk Sanatında Ve Anadolu Kervansaraylarında Ejder Motifi, Kayseri Sultan Han Örneği", Akra Kültür Sanat Ve Edebiyat Dergisi, Sy. 1, s. 211-230, 2013.*

ŞAHİN, Seracettin, *Türk ve İslam Eserleri Müzesi/ Emevîlerden Osmanlılara 13 Asırlık İhtişam*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009.

ŞAHİN, Seracettin, "Türk İslâm Eserleri Müzesi'ndeki Örnekleriyle Tarihsel Süreç İçerisinde Hat Sanatı*", 1400. Yılında Kur'an-ı Kerim,* Antik A.Ş. Kültür Yayınları, s, 14-25, İstanbul, 2010.

ŞİRİNOV, Agil, "Tûsî, Nasîrüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.41, Bölüm 1, s. 437-442, İstanbul, 2012, https://islamansiklopedisi.org.tr/tusi-nasiruddin, Erişim Tarihi 03.08.2019.

TÂKESTÂNÎ, Ardashir Mojarrad, *The Art Of Illumination*, Soroush Press, Tehran, 2010.

TANINDI, Zeren, "Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı", *Hat Ve Tezhip Sanatı*, ed. Ali Rıza Özcan, s. 243-281, T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

TANINDI, Zeren, "Kur'an-ı Kerim Nüshalarının Ciltleri Ve Tezhipleri", *1400. Yılında Kur'an-ı Kerim,* Antik A.Ş. Kültür Yayınları, s. 90-121, İstanbul, 2010.

TAŞAĞIL, Ahmet, "Turfan", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA)*, C.41, s. 414-416, İstanbul, 2012, https://islamansiklopedisi.org.tr/turfan, Erişim Tarihi, 15 Nisan 2019.

TOGAN, Zeki Velidi, "Herat", *İslâm Ansiklopedisi*, s. 429-442, Milli Eğitim Basımevi, C.5, İstanbul, 1964.

ULUÇ, Lale, *Türkmen Valiler Şürazlı Ustalar Osmanlı Okurlar: XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

URAN, Ahmet Taylan, "Fatih Sultan Mehmed'e İthaflı Beş Yazma Eserin Bezeme Analizi", Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.

URAZ, Murat, *Türk Mitolojisi*, Mitologya Yayınları, İstanbul, 1992.

ÜÇER, Münevver; **ÜÇER**, Kaya, *İstanbul'un 100 Motifi*, İstanbul'un Yüzleri Serisi 86, İbb Kültür Aş. Yayınları, İstanbul, 2018.

ÜNVER, Niyazi; **KAYA,** Dursun "Süsleme Sanatı". *Yazma Kitaplar*, http://www.yazmalar.gov.tr/sayfa/yazma-kitaplar/9, Erişim Tarihi 13.04.2019.

YALMAN, Suzan "İlhanlı Dönemi Sanatı", Heilbrunn Sanat Tarihinin Zaman Çizelgesi, http://www.metmuseum.org/toah/hd/ilkh/hd_ilkh.htm, Erişim Tarihi, 25.04.2019.

YANIK, Banu, "Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Bölümünde Bulunan Fatih Sultan Mehmed'e İthaflı Üç Yazma Eserin Bezeme Analizi", Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016.

YAZGULIYEV, Amanmırat, "Esterâbâdî Ve Şerhu'l-Kâfiyesi Işığında Nahiv İlmindeki Yeri", Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa, 2005.

YERLİ, Metin, "Uygur Türklerinin İnanç Sistemlerinin Resim Sanatlarına Etkileri", *Eğitişim Dergisi*, Sy. 13, 2006, http://www.egitisim.gen.tr/tr/index.php/arsiv/sayi-11-20/sayi-13-sanat-ve-egitim-ekim-2006/133-uygur-turklerinin-inanc-sistemlerinin-resim-sanatlarina-etkileri, Erişim Tarihi, 23.03.2019.

YILMAZ, Bülent, "Assâr-ı Tebrîzî Ve Mihr U Müşterî Mesnevisi", Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1996.

YILMAZ, İbrahim, "Muradiye Hanedan Türbelerinin Mimari Özellikleri", 2007, http://bursadazamandergisi.com/yazarlar/muradiye-hanedan-turbelerinin-mimari-ozellikleri-4601.html, Erişim Tarihi 24.07.2019.

YUVALI, Abdulkadir, "İlhanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İ slam Ansiklopedisi (DİA),* C.22, s. 102-105, https://islamansiklopedisi.org.tr/ilhanlilar, Erişim Tarihi 24.04.2019.

YÜCEL, Erdem, "Türk Ve İslâm Eserleri Müzesinde Ejder Figürlü Bir Kapı Tokmağı", *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü,* Sy. 183, 1978.

Anadolu Medeniyetleri III Selçuklu Osmanlı, Avrupa Konseyi 18. Avrupa Sanat Sergisi, Topkapı Sarayı Müzesi, TC. Kültür Ve Turizm Bakanlığı, İstanbul, 22 Mayıs-30 Ekim 1983.

"Bursa'nın Uzak Tarihine Yakın Plan", http://www.dergibursa.com.tr/bursanin-uzak-tarihine-yakin-plan-2/, Erişim Tarihi 03.09.2019.

Fatih Ve Dönemi, ed. Necat Birincil, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayını, İstanbul, 2004.

"Evren doğum", *Güncel Türkçe Sözlük,* TDK, http://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi 24.08.2019.

Gökbilim Terimleri Sözlüğü, "Çiğ", TDK, 1969, http://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi 12.06.2019.

güncel türkçe sözlük, tdk, http://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi 24.08.2019.

https://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc339802, Erişim Tarihi 09.09.2019.

https://awanderer.smugmug.com/category/mawangdui-changsha-china/, Erişim Tarihi 18.04.2019.

https://www.davidmus.dk/en/collections/islamic/dynasties/timurids-and-turkmen/art/214-2006, Erişim Tarihi 18.04.2019.

https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/ii-murad-turbesi, Erişim Tarihi 24.07.2019.

https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/sirin-hatun-turbesi, Erişim Tarihi 24.07.2019.

https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/sahzade-mahmut-turbesi, Erişim Tarihi 24.07.2019.

https://www.freersackler.si.edu/object/f1954.3/#txtmetadata, Erişim Tarihi 27.07.2019.

https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?searchtext=ottoman%20&sortby=imagename&ılınk|34484,|assetıd=6780001&objectıd=236614&partıd=1, Erişim Tarihi 27.07.2019.

https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectıd=265504&partıd=1&searchtext=1977,0718,0.1&page=1, Erişim Tarihi 08.08.2019.

https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?searchText=bihzad&ILINK|34484,|assetId=272969001&objectId=237127&partId=1, Erişim Tarihi 03,08.2019.

https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectıd=265824&partıd=1&searchtext=1955,0709,0.2&page=1, Erişim Tarihi 08.08.2019.

https://www.freersackler.si.edu/object/f1930.13/, Erişim Tarihi 09.08.2019.

https://www.freersackler.si.edu/object/f1937.25/, Erişim Tarihi 09.08.2019.

https://www.freersackler.si.edu/object/S1986.34/#txtMetaData, Erişim Tarihi 20.09.2019.

https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/p/bdcba73f-870b-4f40-9c46-bc67dec8d2c8, Erişim Tarihi 09.08.2019.

http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/susuz-han, Erişim Tarihi, 07.09.2019.

http://www.akmb.gov.tr/, Erişim Tarihi 13.09.2019.

http://www.turkishculture.org/dia/index.php, Erişim Tarihi 08.09.2019.

https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451403?&searchField=All&sortBy=Relevance&ft=57.51.24&offset=0&rpp=20&pos=1, Erişim Tarihi 03.08.2019.

http://collections.si.edu/search/detail/edanmdm:fsg_F1932.33, Erişim Tarihi 13.09.2019.

https://www.kulturportali.gov.tr/portal/buyuk-selcuklu-imparatorlugu-ve-anadolunun-fethi, Erişim Tarihi 09.10.2019.

DİZİN

Âhi Şerafettin Camii 29
Akkoyunlu 26, 31, 32, 40, 47, 64, 69, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 92, 94, 95, 100, 103, 108, 111
Ayırma Bulut 41
Baba Nakkaş.. 102, 107, 108, 110, 111, 113, 114, 115, 337
Bezeklik 50, 51, 59
Bulut Tasviri 35, 46, 48
Bulut Yaka 46, 61
Bulut Yaprak..... 39
Bulut-Ejderha 38, 44, 45
Çiğ 28, 34
Çin26, 27, 28, 31, 32, 34, 37, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 67, 70, 71, 72, 75, 78, 80, 113, 114, 120
Çîn Bulut 34
Çin Bulutu 26, 34, 63
Çinili Köşk..... 39, 40, 86, 103, 105, 114, 115, 332, 335
Çizgi Bulut 37
Dağınık Bulut..... 41
Dendanlı Kapalı Form..... 47
Dolantı Bulut ...I, 27, 29, 32, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 67, 68, 70, 82, 87, 90, 91, 92, 95, 102, 103, 104, 107, 109, 110, 112, 113, 114, 115
Ebr..... 34
Ejderha...26, 29, 32, 35, 37, 43, 44, 45, 48, 49, 53, 56, 59, 61, 63, 64, 65, 66, 71, 72, 74, 89, 103
Fazlullah Nakkaş..... 111
Gerdanlık..... 41
Göktürk 27, 31
Hatâyî Üslûbu.. 33, 42, 69, 85, 90, 100, 102, 103, 107, 109, 112, 114, 115
Hurde Bulut.....32, 39, 111
İpek Yolu 50
İslîmî-İ Mârî 34, 38, 40
İslîmî-İ Mârî-İ Ebrî..... 34, 38
Kalem-İ Siyâhî.....46, 55, 58, 64, 67
Kaya Motifi..... 37
Lingzhi Mantarı 45, 46, 51, 52
Memlük.....53, 54, 112
Ming Hanedanı..... 44, 61
Moğol Düğümü 34
Muhayyel ve Gayrı Hakîkî Nebâtât..... 36
Münhanili Rûmî..... 54
Nokta Bulut 37
Orta Asya ..I, 26, 27, 31, 34, 43, 46, 48, 49, 50, 53, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 64, 71, 73, 75, 76, 78, 80, 81, 82, 103, 120
Ortabağ 33, 38, 41, 111
Rúyì 46, 49, 52, 59, 120
Selçuklu ..26, 53, 57, 60, 72, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 94, 95, 99, 101, 103, 113
Sembolik Motifler 36, 76
Sîmurg.....37, 43, 66, 89, 90
Şans Bulutu 45
Tchi Bulutu 44
Tepelik 33, 38, 41, 79, 111, 114
Tezyînî Âsâ 46
Uğurlu Bulutlar..... 57
Uzak Doğu....26, 31, 34, 43, 54, 55, 56, 59, 60, 64, 72, 78
Yaprak Bulut..... 33, 38
Yığma Bulut..... 42
Yún 45
Yùnjian 46, 47, 51, 56, 120
Yùnlóng 43, 45, 120
Yùnqì 45, 120
Zer-Ender-Zer..... 111

RESİMLER

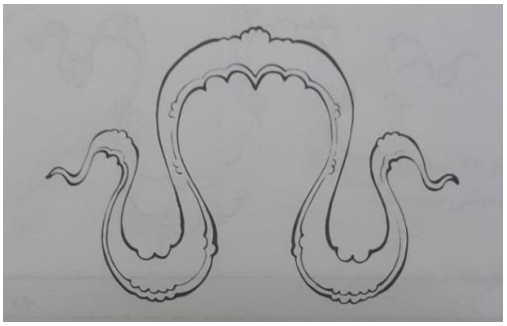

Resim 1. İslîmî-i Mârî[468].

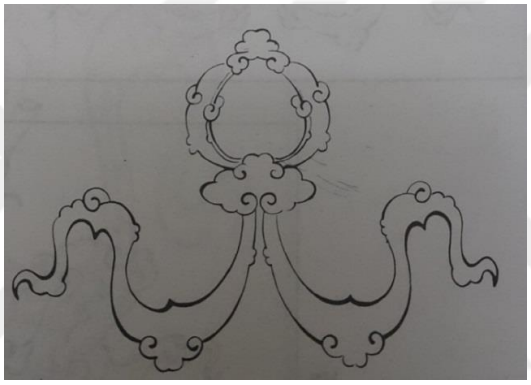

Resim 2. İslîmî-i Mârî-i Ebrî[469].

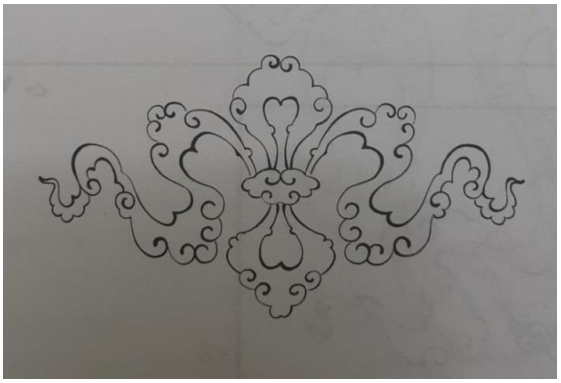

Resim 3. İslîmî-i Mârî-i Ebrî [470].

[468] Takestani, s. 55.
[469] Takestani, s. 55.
[470] Takestani, s. 55.

Resim 4. SPK, Diez Albümü, f. 73, S. 54, 2.

Resim 5. SPK, Diez Albümü, f. 73, S. 44, 4.

Resim 6. SPK, Diez Albümü, f. 73, S. 68, 2.

Resim 7. Kanûnî Sultan Süleyman Devri, Mir Seyyid Muhammed Nakkaş, 1520-50, HAM, 1999.288.

Resim 8. Kanûnî Sultan Süleyman Devri, Nakkaş Şahkulu, 1540-50, MMA.

Resim 9. Bulut Tasviri, Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâibü'l-Mevcûdât, XVI. Yüzyıl, BNF Suppl. Pers. 332, 39a.

Resim 10. Yığma Bulut, Acâibü'l-Mahlûkât, TSMK A. 3632, 26b.

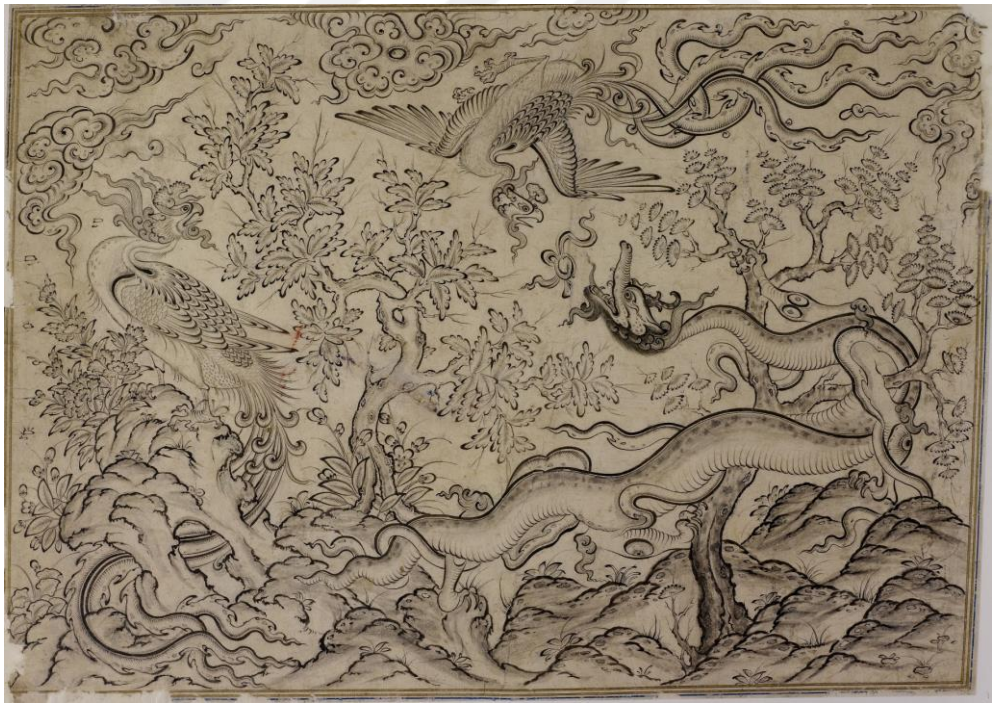

Resim 11. SPK, Diez Albümü, f. 73, S. 58, 2.

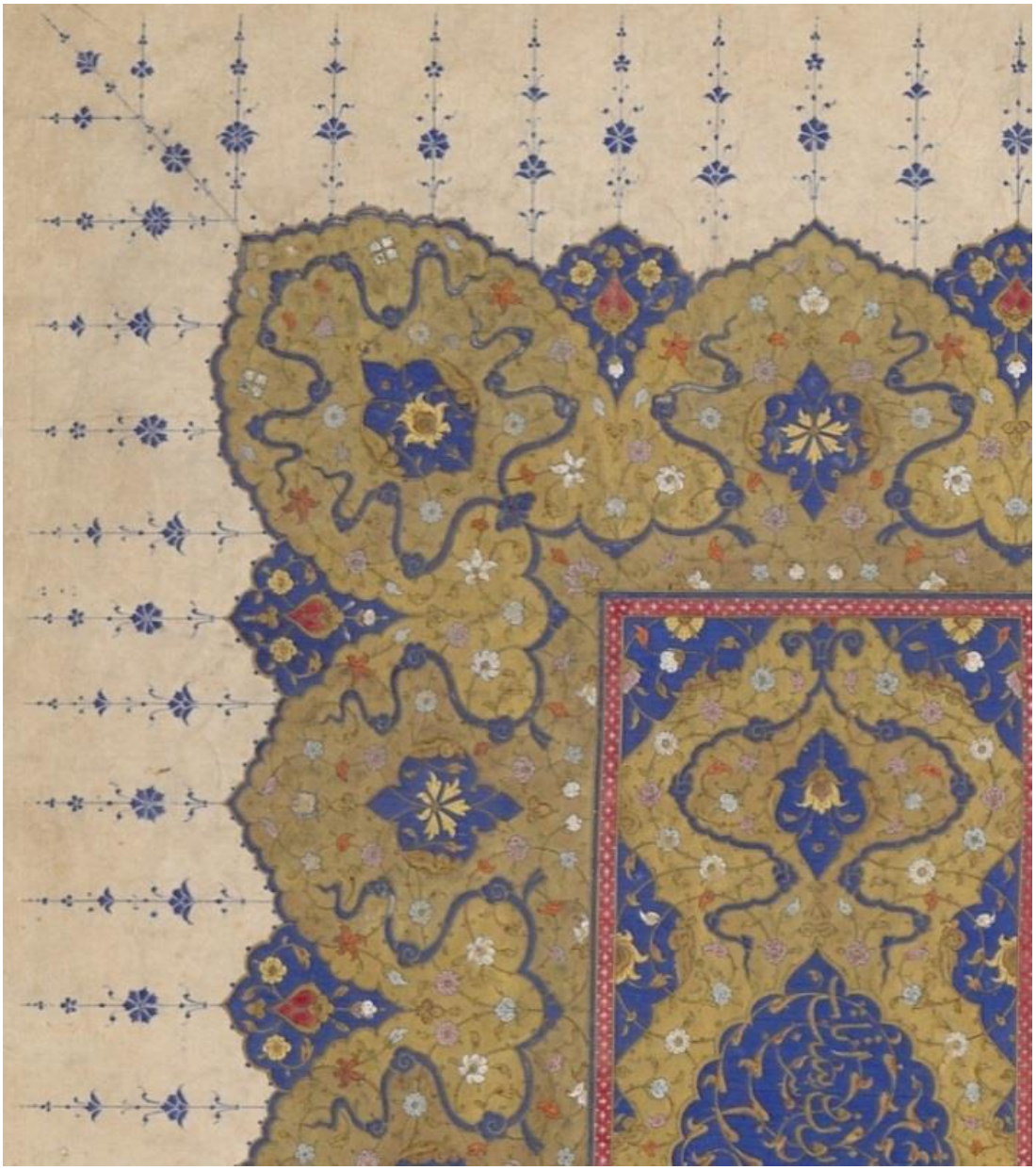

Resim 12. Dolantı Bulut, Serlevha, Mushaf-ı Şerif, Osmanlı Dönemi, 1619-1620, TİEM 21.

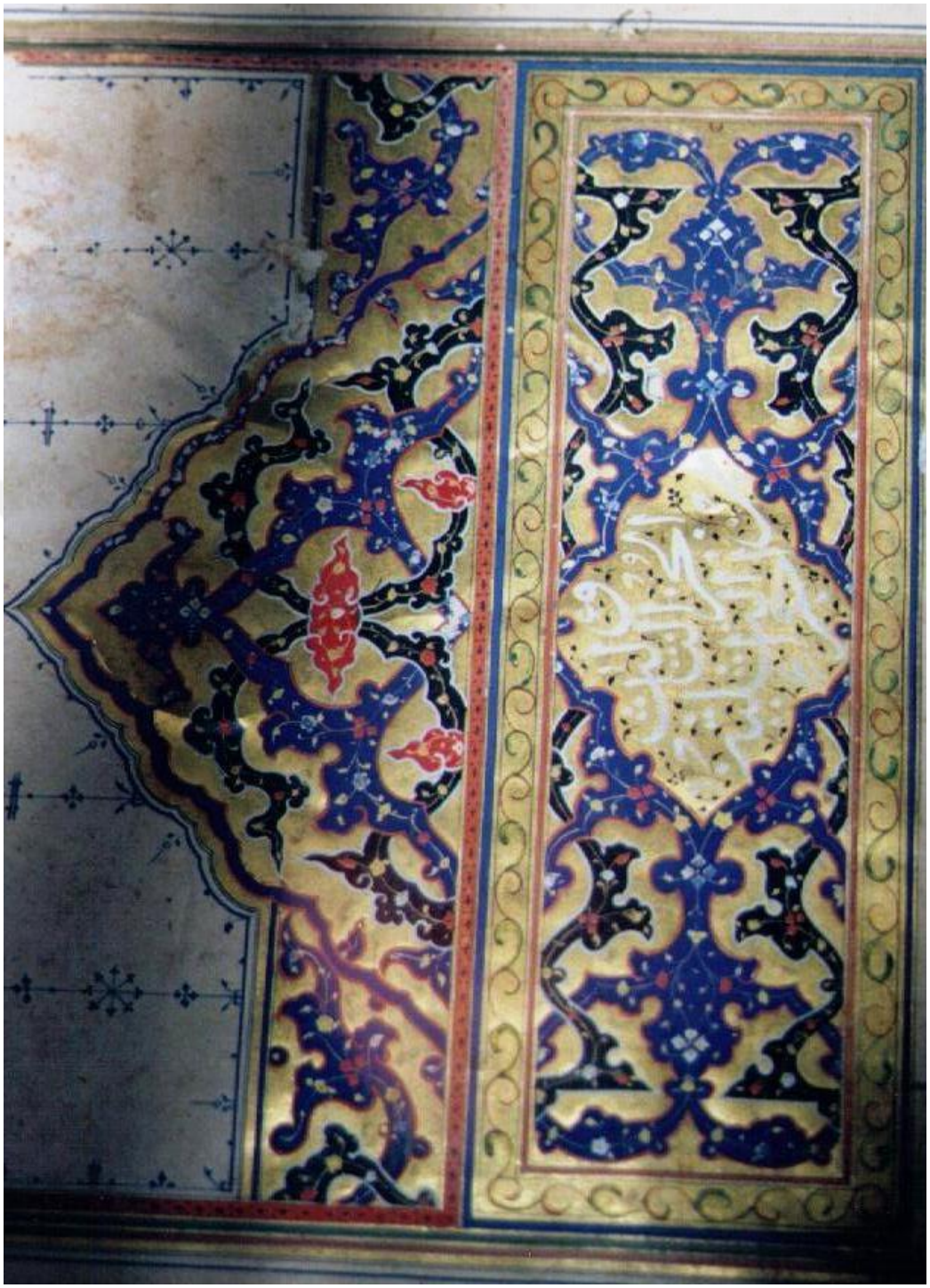

Resim 13. Tezyînî Bulut, Başlık Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Osmanlı Dönemi, XVI. Yüzyıl, Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi, Emel Türkmen Fotoğraf Arşivi.

Resim 14. Yaprak Bulut, Muhibbî Dîvânı, İÜNEK, 5467, 267b[471].

[471] Atasoy, s. 199.

Resim 15. Bulut Yaprak, Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402.

Resim 16. Bulut Yaprak, Mermer Çeşme, Topkapı Sarayı Arz Odası Girişi Sağ Cephe, Kanûnî Sultan Süleyman Devri, Emel Türkmen Fotoğraf Arşivi.

Resim 17. Bulut Yaprak ve Buluttan Müteşekkil Bitki, Çini Pano, Topkapı Sarayı, Bağdat Köşkü, 1638, Emel Türkmen Fotoğraf Arşivi.

Resim 18. Kanûnî Sultan Süleyman Tuğrası, 1555-60, MMA.

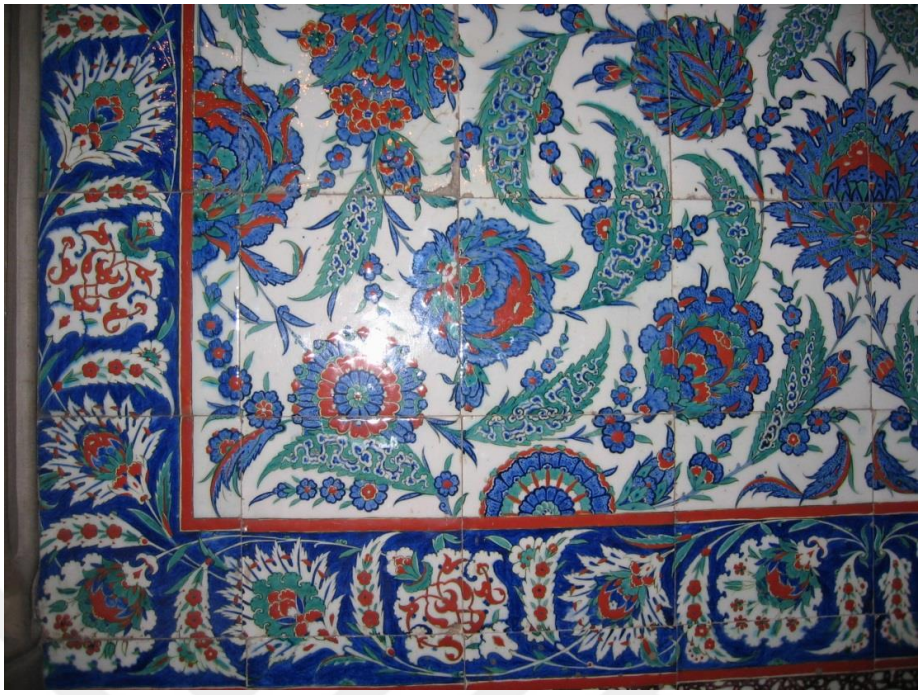

Resim 19. Hurde Bulut, Sokullu Mehmed Paşa Camii Çini Duvar Panosu, XVI. yy., Emel Türkmen Fotoğraf Arşivi.

Resim 20. Hurde Bulut, Sokullu Mehmed Paşa Camii Çini Duvar Panosu, XVI. yy., Emel Türkmen Fotoğraf Arşivi.

Resim 21. Hurde Bulut, Sünnet Odası İç Mekan Ulama Çini Pano, Topkapı Sarayı, Emel Türkmen Fotoğraf Arşivi.

Resim 22. Dendanlı Bulut, Çini Levha Pervazı, Yavuz Sultan Selim Türbesi Revakı[472].

[472] Doğanay, "Bulut Motifi", s. 471.

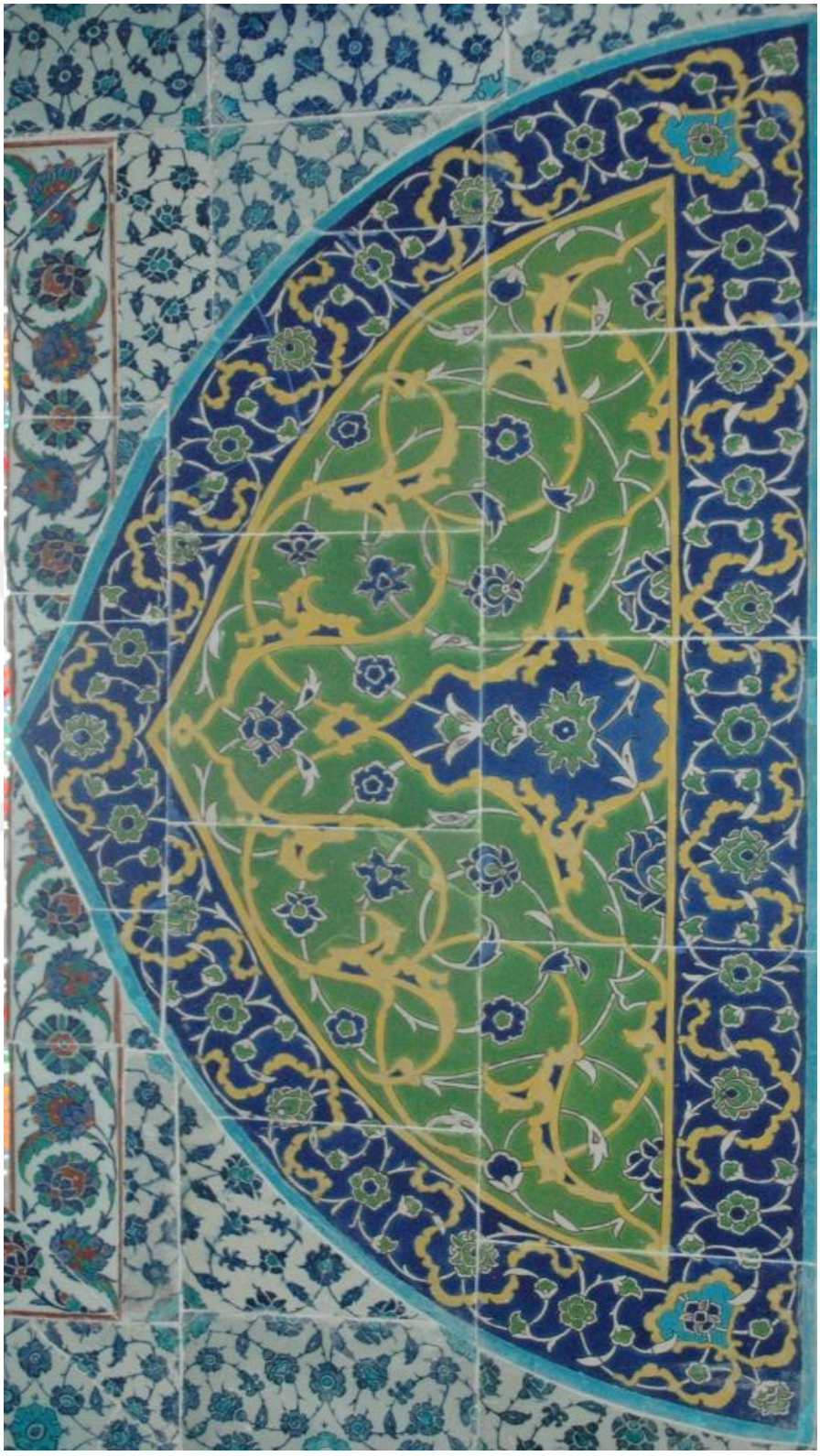

Resim 23. Dendanlı Bulut, Sünnet Odası İç Mekan Pencere Alınlığı, Topkapı Sarayı, Emel Türkmen Fotoğraf Arşivi.

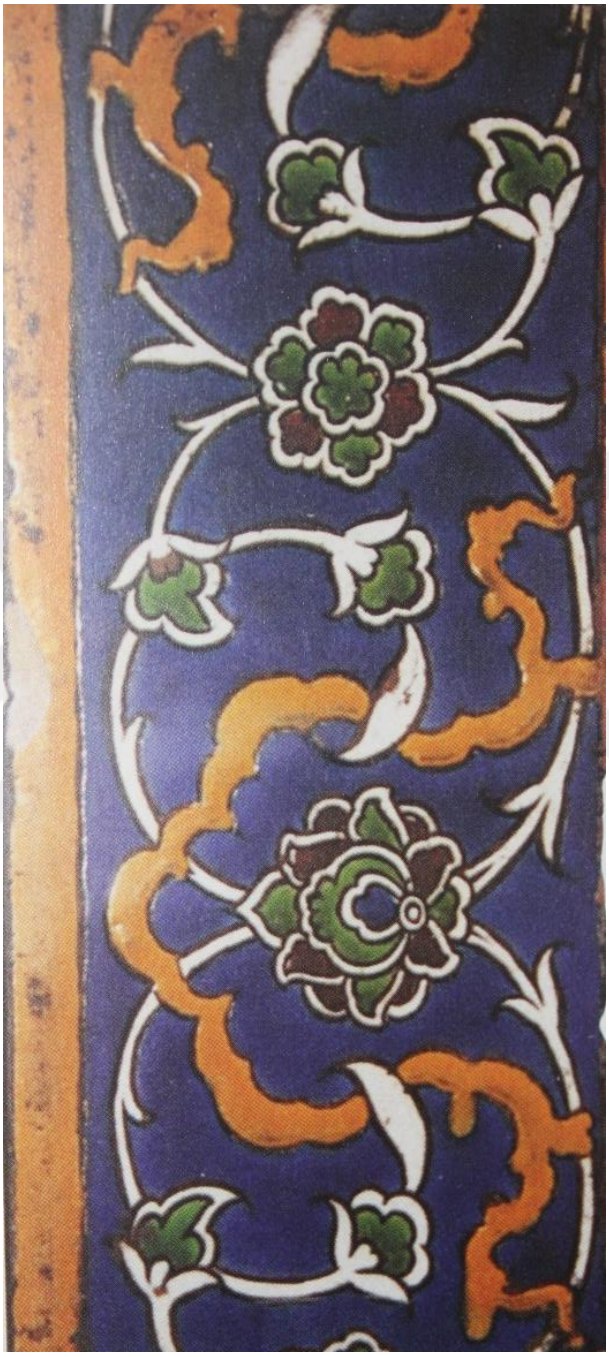

Resim 24. Dendanlı Bulut, Duvar Çinisi, Çinili Köşk, 41/472[473].

[473] Doğanay, "Bulut Motifi", s. 470.

Resim 25. Timurlu Devri, XV. Yüzyılın İlk Yarısı, MFA, 06,2404.

Resim 26. Kurdele Balığı (Şeritli Yılan Balığı).

Resim 27. SPK, Diez Albümü, f. 73, S. 40, 1.

Resim 28. SPK, Diez Albümü, f. 73, S. 68, 3.

Resim 29. Serbest Bulut, Sultan III. Murad Tuğrası, Detay, TSM GY 1392[474].

[474] Gülbün Mesara, "Kanûnî Sultan Süleyman'ın Sernakkaşı Karamemi", *Hat ve Tezhip Sanatı*, s. 361-377, ed. Ali Rıza Özcan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara, 2009, s. 374.

Resim 30. Fatih Sultan Mehmed Tuğrası[475].

[475] *Fatih ve Dönemi,* ed. Necat Birincil, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayını, İstanbul, 2004, s. 1.

Resim 31. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah,

Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402.

Resim 32. Kanûnî Sultan Süleyman Tuğrası, 1555-60, MMA.

Resim 33. Kanûnî Sultan Süleyman Tuğrası, 1555-60, MMA.

Resim 34. Ayırma Bulut, Kalemkârî, Rüstem Paşa Camii, Emel Türkmen Fotoğraf Arşivi.

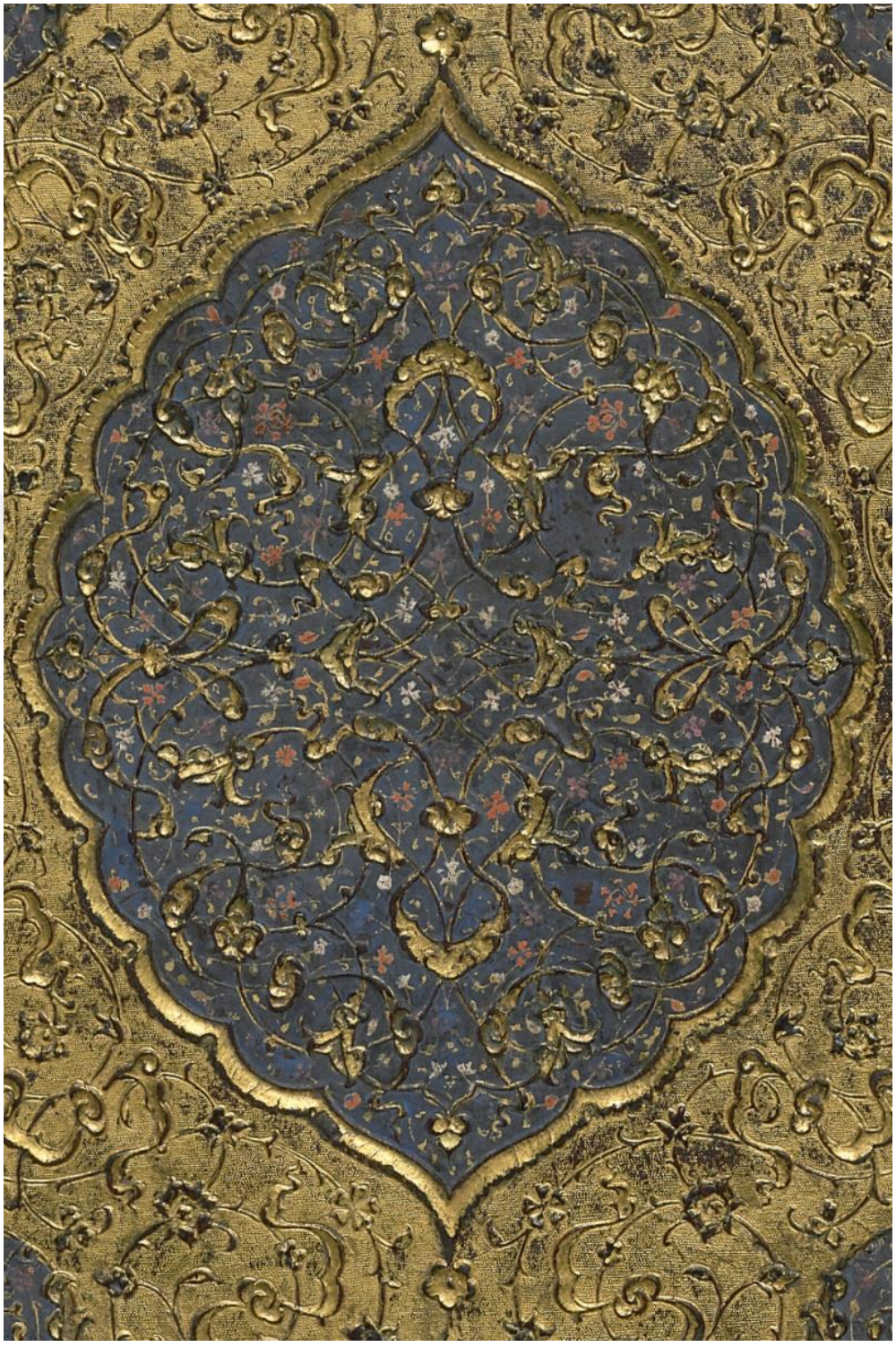

Resim 35. Ortabağ ve Tepelik, Kur’an-ı Kerim Cildi, Safevî - Tebriz Üslûbu, 1516, TİEM 232.

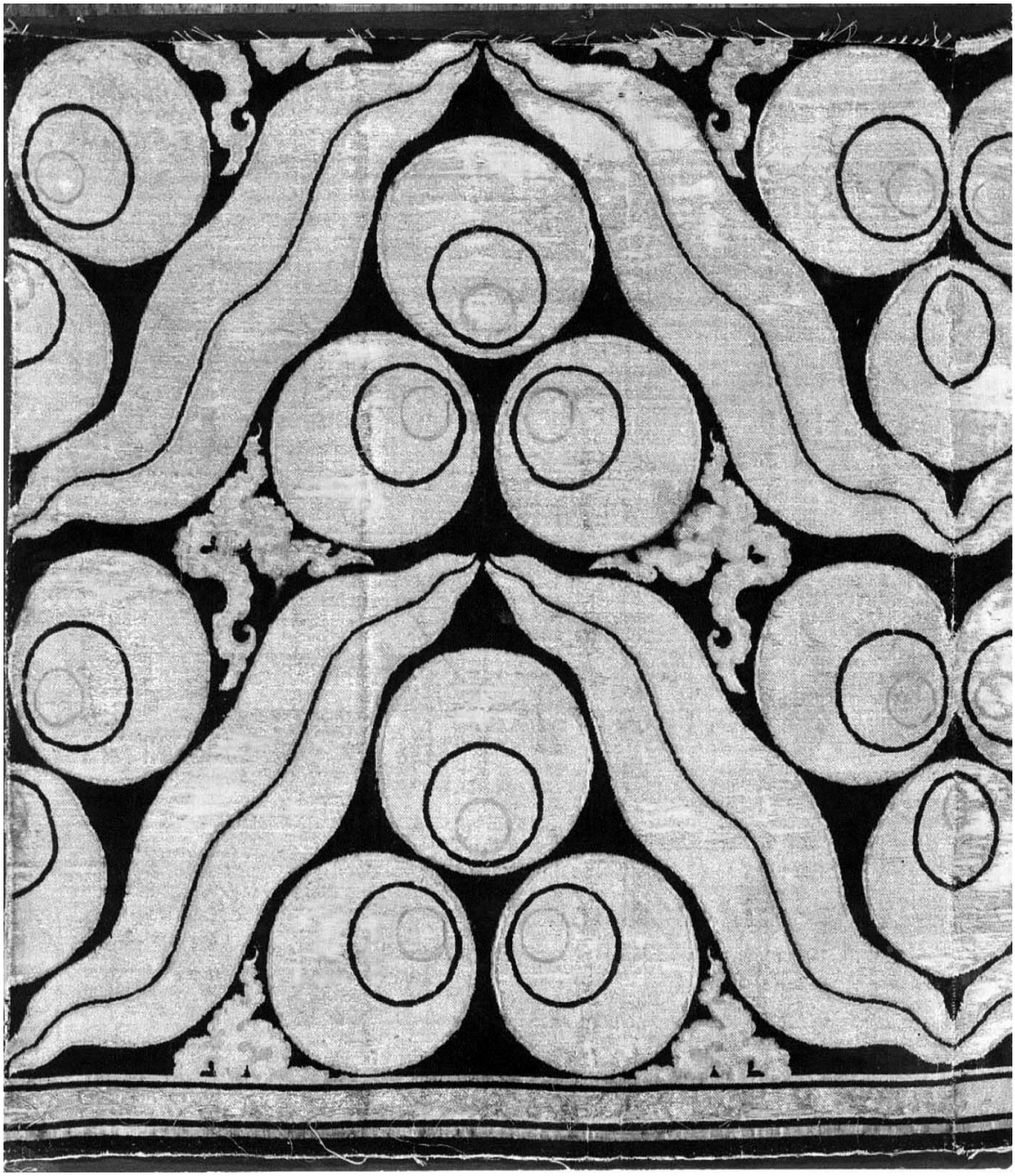

Resim 36. Dokuma Kumaş Parçası, Osmanlı Dönemi, XVI. Yüzyıl, MFA, 98.980a.

Resim 37. MÖ. 99 – MS. 99, Han Hanedanı, Çin, AIC, 1972,1263.

Resim 38. İpek ve Altın İplik İşlemeli Goblen, Orta Çin, XIII. Yüzyıl, CMA, 1988.33.

Resim 39. Ejderha ve Bulutlar, Mavi Beyaz Tabak, Ming Hanedanı[476].

Resim 40. İpek ve Altın İplik İşlemeli Kumaş, Yuan Hanedanı, Çin, 1279-1368, CMA, 1995.73.

[476] Demirel, *Sır Altında Kalan Sırlar.*

Resim 41. İpek Brokar, Yuan Hanedanı, Çin, 1279-1368, HAM, 11.2005.

Resim 42. Ejderha Kolye, Yeşim Taşı, Doğu Zhou Hanedanı, Çin,Yaklaşık MÖ. IV- III. Yüzyıllar arası, AIC, 1950.641.

Resim 43. Yùnlóng / Bulut Ejderha, Bronz Şişe, MÖ. 771-9, NMC.

Resim 44. Yùnqì / Şans Bulutu, Leydi Dai Sandukası, Mawangdui Han Türbesi, MÖ. 3-22, Batı Han Hanedanı, Hunan Bölge müzesi, Changsha, Çin.

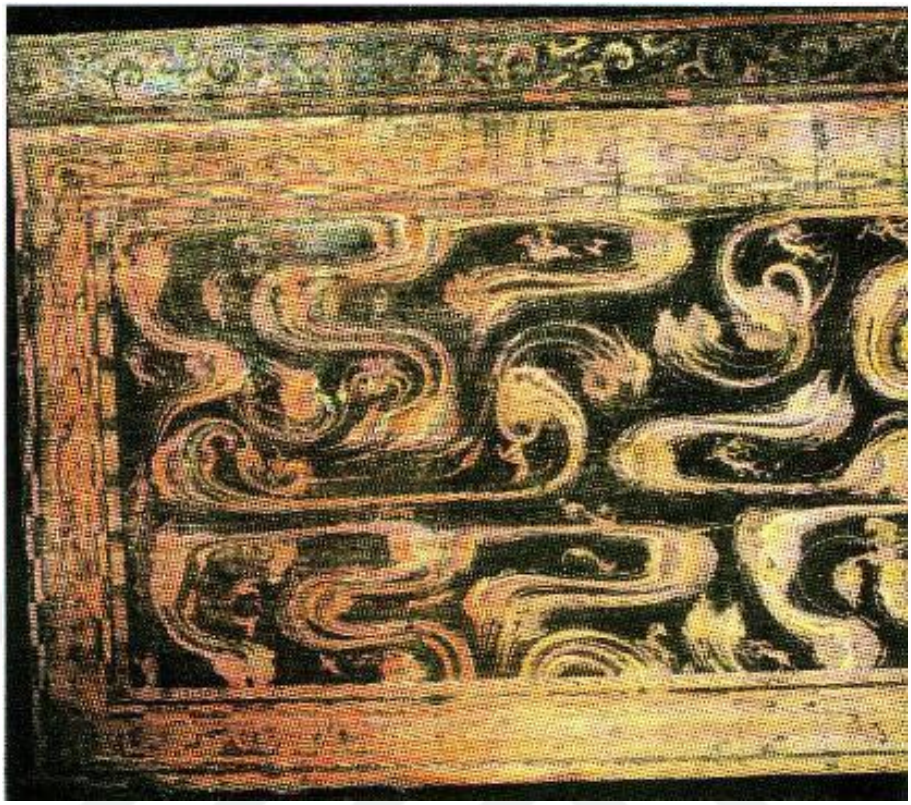

Resim 45. Yùnqì / Şans Bulutu, Leydi Dai Sandukası, Mawangdui Han Türbesi, MÖ. 3-22, Batı Han Hanedanı, Hunan Bölge Müzesi, Changsha, Çin.

Resim 46. Lingzhi Mantarı.

Resim 47. Dış Pervazda Lingzhi Mantarı, Yuan Hanedanı, 1250-1299, Çin, AIC, Lucy Maud Buckingham Koleksiyonu, 1924.352.

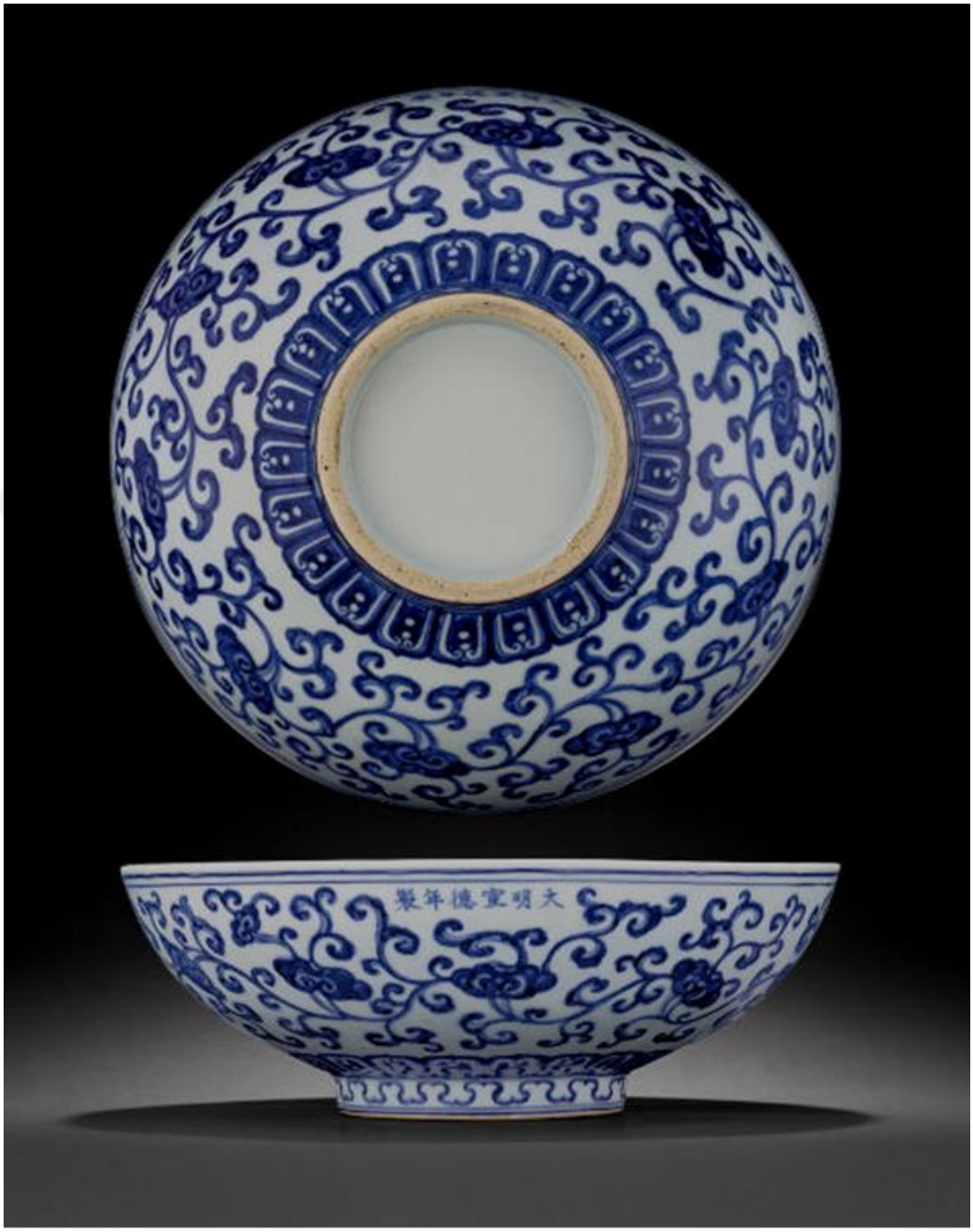

Resim 48. Dalların Üzerinde Lingzhi Mantarı, Yuan Hanedanı, 1279-1368, Çin[477].

[477] Demirel, *Sır Altında Kalan Sırlar.*

Resim 49. Lingzhi Mantarı ve Kayan Saplar, Bronz Ayna, Tang Hanedanı, Çin, VIII. yy., HAM 1943.52.160.

Resim 50. Kayan Saplı Lingzhi Mantarı, İpek Kumaş Parçası, XIII. yy. Sonu XIV. yy. Başı, Çin, HM 449.

Resim 51. Linzghi Mantarı Şeklinde Bulutlar, SPK, Diez Albümü, f. 73, S. 56, 3.

Resim 52. Rúyì[478].

[478] Lei, s. 111, Foto. 5.

Resim 53. Yùnjian / Bulut Yaka, Sıraltı Mavi Renkli Porselen, Yuan Hanedanı, XIV. Yüzyıl, Çin, VAM, C.47-1935.

Resim 54. Figürlerin Kıyafetlerinde Yùnjian / Bulut Yaka, Minyatürlü Albüm Yaprağı, Timurlu Dönemi, Muhtemelen Tebriz, Yaklaşık 1430, MMA, 57.51.24[479].

[479] Thomas W. Lentz, Glenn D. Lowry, *Timur and The Princely Vision : Persian Art and Culture in The Fifteenth Century*, Los Angeles : Los Angles Country Museum Of Art and the Arthur M. Sackler Gallery, 1989, s. 216, kat. no 116.

Resim 55. Yùnjian/ Bulut Yaka, İşlemeli İpek, Türkistan Bölgesi, 1400-50, Courtesy Treasury, State Kremlin, Moscow, TK-3117.

Resim 56. Yùnjian / Bulut Yaka, Muhammed Siyahkalem İmzalı, yaklaşık 1470-1490, Muhtemelen Tebriz, TSMK H. 2153, 77a[480].

[480] David J. Roxburgh, "The Timurid and Turkmen Dynasties of İran, Afghanistan and Central Asia C. 1370-1506", *Turks A Journey of A Thousand Years/600-1600*, s. 192-257, Editör David J. Roxburgh, Royal Academy of Arts, London, 2005,s.214-215, resim 163.

Resim 57. Porselen Tabak, 1300'lü Yıllar, Zhejiang Eyaleti, Longquan Bölgesi, Yuan Hanedanı, Çin, CMA, John L. Severance Fund, 1961.92.

Resim 58. Tabak, Zhejiang Eyaleti, Yuan Hanedanı, 1300'ler, Çin, CMA, 1989.282.

Resim 59. Av Sahnesinde Bulut, Eyer Kaşı, Göktürk Devri, VIII-IX. Yüzyıl, Hakas, Kopeni Bölgesi, Moskova Tarih Müzesi[481].

Resim 60. Gölde Ejder, Bezeklik, 19. Mabed, IX. yüzyıl, Doğu Türkistan, SPK.

[481] Diyarbekirli-Önder, *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, s.* 63, resim 76.

Resim 61. Altın Bulut Motifli Toka, Sunu Yapan Kadınlar, Bezeklik, 9. Mabed[482].

Resim 62. Bulut Motifli Tokalar, Sunu Yapan Kadınlar, Bezeklik, 17. Mabed[483].

[482] Bozcu, "Bezeklik Mağara Tapınaklarındaki Duvar Resimleri", s. 58.
[483] Bozcu, "Bezeklik Mağara Tapınaklarındaki Duvar Resimleri", s. 92, levha 44a, 44b.

Resim 63. Bulut Motifli Toka, Bir Hanım, Bezeklik, 38. Mabed[484].

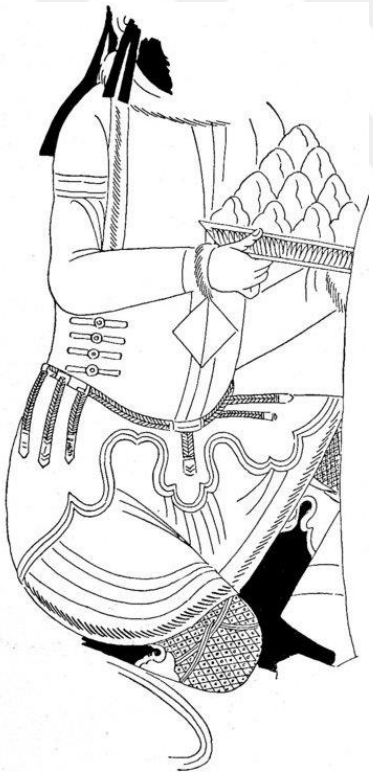

Resim 64. Yùnjian, Bir Pranidhi Sahnesinden Detay, Bezeklik, 20. Mabed[485].

[484] Bozcu, "Bezeklik Mağara Tapınaklarındaki Duvar Resimleri", s. 42, çizim 20b.
[485] Bozcu, "Bezeklik Mağara Tapınaklarındaki Duvar Resimleri", s. 36, çizim 14a.

Resim 65. Lingzhi Mantarı, Mimari Bezeme, Bezeklik, 21. Mabed[486].

Resim 66. Kayan Saplı Lingzhi Mantarı, İpek, Memlük Dönemi, Kahire İslâm Sanatı Müzesi, MIA, 2225[487].

[486] Bozcu, "Bezeklik Mağara Tapınaklarındaki Duvar Resimleri", s. 37, çizim 15.
[487] O'Kane, s. 105.

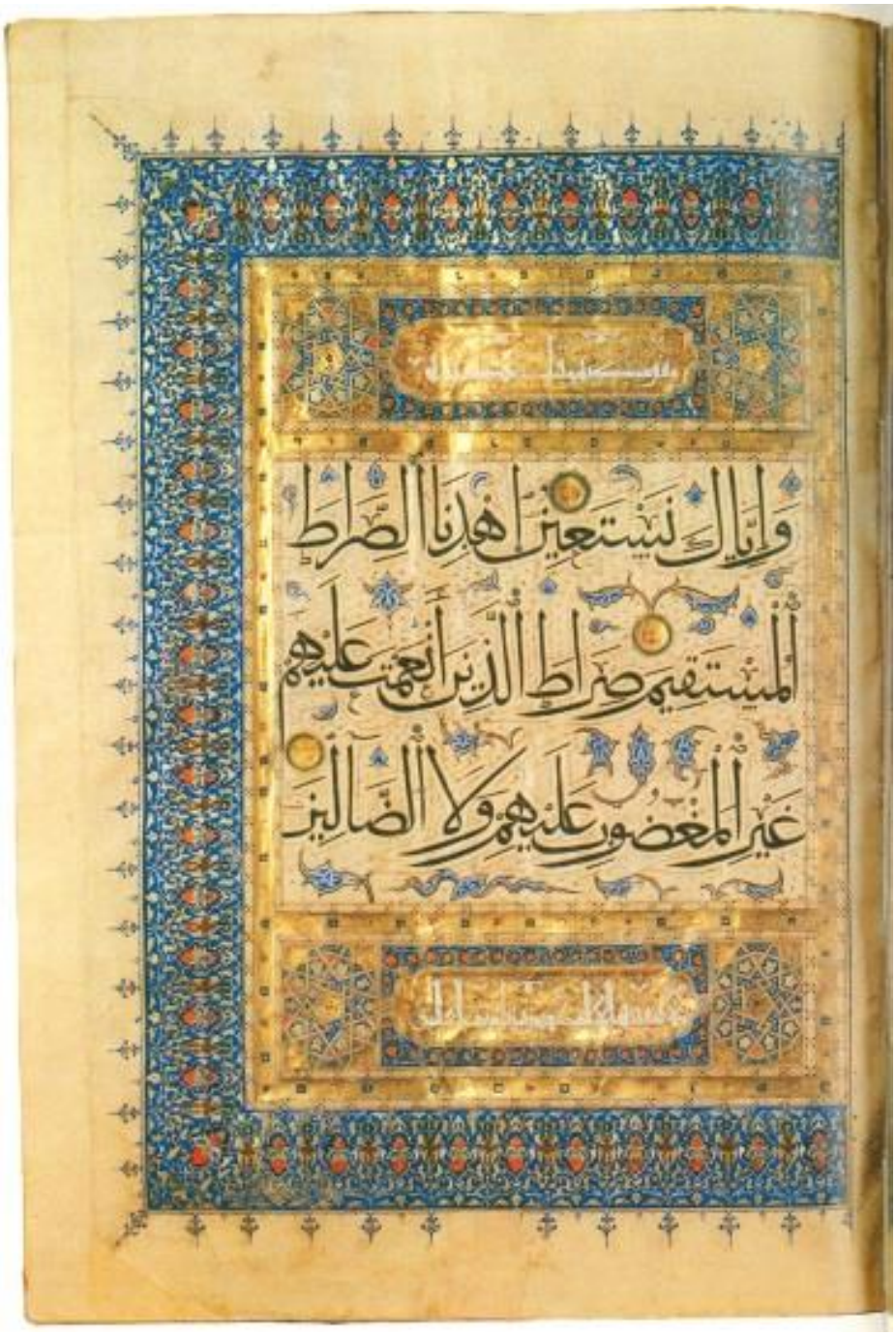

Resim 67. Çin Bulutu, Serlevha, Mushaf-ı Şerif, Müzehhib İbrahim el-Amidi, 1372, Memlük Devri, Kahire, Mısır Milli Kütüphanesi, 10, 3a[488].

[488] Esin Atıl*, Renaissance of İslâm art of the Mamluks,* Smithsonian Institution Press, Washington, D.C., 1981, s. 40-41, no 6.

Resim 68. Çin Bulutu, Serlevha, Mushaf-ı Şerif, Memlük Devri, CBL, 1628[489].

[489] Martin Lings, *The Quranic Art of Calligraphy and Illumination*, World of Islam Festival Trust, 1976, resim 61.

Resim 69. Çin Bulutu, Serlevha, Mushaf-ı Şerif, Memlük Devri, CBL, 1628[490].

[490] Lings, resim 61.

Resim 70. Kayan Saplı Lingzhi Mantarı Şeklinde Bulutlar, Dövüşe Hazırlanan İki Horoz, Kalem-i Siyâhî Üslûbu, Nakkaş Emir Devletyar, 1350-1400, İlhanlı Dönemi, TSMK H. 2153, 104a[491].

Resim 71. Ejderha ve Bulutlar, Taş Oyma, Daşkesen-Ejderha Mabedi, XIII. yy. Sonu, İlhanlı Devri, Sultaniye.

[491] Filiz Çağman, "Glimpses into the Fourteenth -century Turkic World of Central Asia: The Paintings of Muhammad Siyah Qalam", *Turks A Journey of A Thousand Years/600-1600*, s. 146-189, Editör David J. Roxburgh, Royal Academy of Arts, London, 2005, s. 150, resim 35.

Resim 72. Yùnjian Bulut Yaka, Sultaniye Kümbedi Tonoz Bezemesi, İlhanlı Devri, 1314[492].

Resim 73. Yùnjian Bulut Yaka Detay, Sultaniye Kümbedi Tonoz Bezemesi, İlhanlı Devri, 1314[493].

[492] http://www.cevatzade.com/turkce/displayimage.php?album=208&pos=-1440#top_display_media, Erişim Tarihi 04.09.2019.
[493] Sadeghnezhad, "İran, Zencan/Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi" s. 49.

Resim 74. Yùnqì / Uğurlu Bulutlar, Tarih-i Cihan Güşâ, Ata Melik Cüveynî, 1290, İlhanlı Devri, BNF Suppl. Pers. 205, 2a.

Resim 75. Yùnqì / Uğurlu Bulutlar, Detay, Tarih-i Cihan Güşâ, Ata Melik Cüveynî, 1290, İlhanlı Devri, BNF Suppl. Pers. 205, 2a.

Resim 76. Yùnqì / Uğurlu Bulutlar, Detay, Tarih-i Cihan Güşâ, Ata Melik Cüveynî, 1290, İlhanlı Devri, BNF Suppl. Pers. 205, 2a.

Resim 77. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, m500, 6b.

Resim 78. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, m500, 23b.

Resim 79. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, m500, 31a.

Resim 80. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, m500, 37a.

Resim 81. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, m500, 42a.

Resim 82. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, m500, 47a.

Resim 83. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, m500, 58b.

Resim 84. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, m500, 62a.

Resim 85. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, m500, 68b.

Resim 86. Bulut Kanatlı Ejderha, Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, m500, 71a.

Resim 87. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, m500, 72b.

Resim 88. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, 1298, Tebriz, İlhanlı Devri, ML, m500, 84a.

Resim 89. Menâfiü'l-Hayevân, İbn Bahtîşû, Yaklaşık 1300, İlhanlı Devri,

MFA, 23,233.

Resim 90. Şahnâme-i Firdevsî, Muhtemelen Tebriz, 1330'lar, Musee du Louvre, Paris, 7095[494].

[494] Robert Hillenbrand, "The Arts of the Book in Ilkhanid İran", *The Legacy of Genghis Khan Courtly Art and Culture in Western Asia/1256-1353*, Edited by Linda Komaroff and Stefano Carboni, The Metropolitan Museum Art, Yale University Press, New Haven and London, 2002, s. 166, resim 194.

Resim 91. İskender'in Demir Süvari Savaşları, İlhanlı Dönemi, Tebriz,

Yaklaşık 1330-40, HAM, 1955.167.

Resim 92. el-Âsârü'l-Bâkıye, Bîrûnî, İlhanlı Devri, BNF Arab 1489.

Resim 93. el-Âsârü'l-Bâkıye, Bîrûnî, İlhanlı Devri, BNF Arab 1489.

Resim 94. Câmi'u't-Tevârîh, Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî, 1314, Tebriz, İlhanlı Devri, EUL, MS. 20, 19a.

Resim 95. Şahnâme-i Firdevsî, İlhanlı Devri, FSM, F1930,13.

Resim 96. Ejderha ve Bulutlar, Taht-ı Süleyman Sarayı Çinisi, 1270 Civarı, İlhanlı Devri, VAM, 541-1900.

Resim 97. Bulut Motifi, Taht-ı Süleyman Sarayı Çinisi, 1270'li Yıllar, İlhanlı Devri, HAM, 1.958,47.

Resim 98. Sîmurg ve Bulut Motifi, Taht-ı Süleyman Sarayı Çinisi, 1270'ler, İlhanlı Devri, SPK, 1988.10[495].

Resim 99. Lake Kutu, Ming Hanedanı, 1403-24, Çin, MMA[496].

[495] Nancy Demerdash, "The Court of Gayumars", https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/west-and-central-asia/a/the-court-of-gayumars, Erişim Tarihi 05.09.2019.
[496] Golombek, Wilber, resim 13.

Resim 100. 1450-1500, İran Bölgesi, TSMK H. 2153, 133a[497].

Resim 101. İki Aslan Tasviri, Müstakil Sayfa, XV. yy. Başı, Muhtemelen Timurlu Devri, Herat, BM 1977,0718,0.1.

[497] Roxburgh, s. 231, resim 183.

Resim 102. İki Demon, Kalem-i Siyâhî Üslûbu Müstakil Sayfa, 1400-50, Muhtemelen Timurlu Devri, Herat, FSM, F1937.25.

Resim 103. Oturan Adam, Muhtemelen Timurlu Devri, İran veya Orta Asya, 1425-50, SPK, Diez Albüm, f. 73, S.9, 1.

Resim 104. Kavga Eden İki Ördek, Timurlu Devri, Muhtemelen Şiraz veya Herat, 1400-50, SPK, Diez Albüm, f. 73, S.43, 6.

Resim 105. Güldeste, İskender Sultan Devri, Şiraz, 1410-11, BL Add.27261, 6a[498].

[498] Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar: XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*, s. 396, resim 299.

Resim 106. İskender Sultan'ın Horoskopu, Kitab-ı Velâdet-i İskender, Şiraz, 1411, Timurlu Devri, WIL, MS. Persian 474, 19a.

Resim 107. Kitab-ı Velâdet-i İskender, Şiraz, 1411, Timurlu Devri, WIL, MS. Persian 474, 87b.

Resim 108. Kitab-ı Velâdet-i İskender, Şiraz, 1411, Timurlu Devri, WIL, MS. Persian 474, 1a.

Resim 109. Kitab-ı Velâdet-i İskender, Şiraz, 1411, Timurlu Devri, WIL, MS. Persian 474.

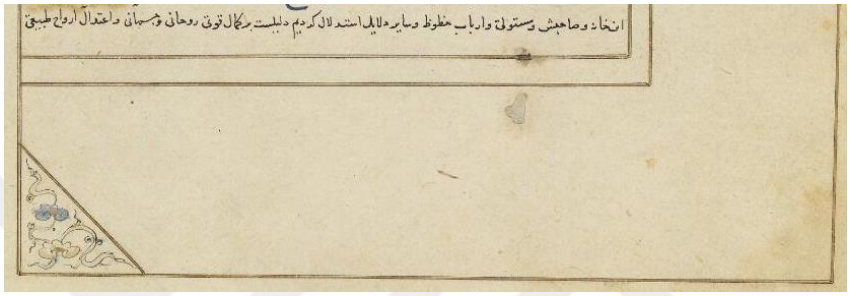

Resim 110. Kitab-ı Velâdet-i İskender, Şiraz, 1411, Timurlu Devri, WIL, MS. Persian 474.

Resim 111. Unvan sayfası, Külliyât-ı Tarih, Şahruh Bahadır Han Devri, Timurlu Herat Üslûbu, 1415-16, TSMK B. 282, 566b[499].

[499] Özcan, "Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)", s. 91, resim 49.

Resim 112. Unvan sayfası, Külliyât-ı Tarih, Şahruh Bahadır Han Devri, Timurlu Herat Üslûbu, 1415-16, TSMK B. 282, 653a[500].

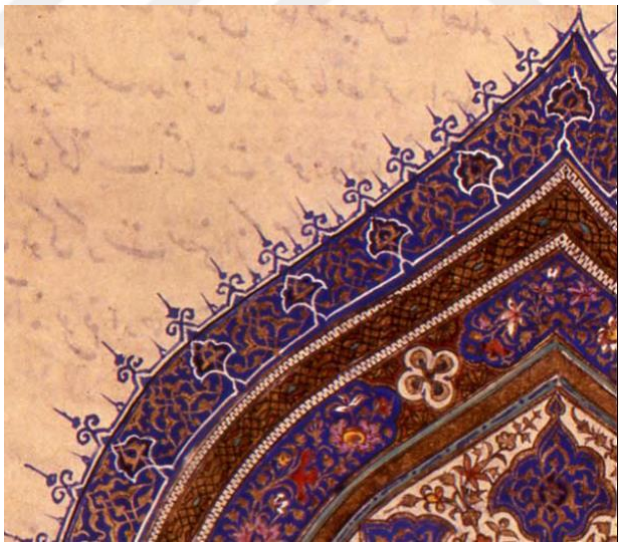

Resim 113. Unvan sayfası, Külliyât-ı Tarih, Şahruh Bahadır Han Devri, Timurlu Herat Üslûbu, 1415-16, TSMK B. 282, 653a[501].

[500] Özcan, "Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)", s. 117, resim 76.
[501] Özcan, "Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)", s. 118, resim 77.

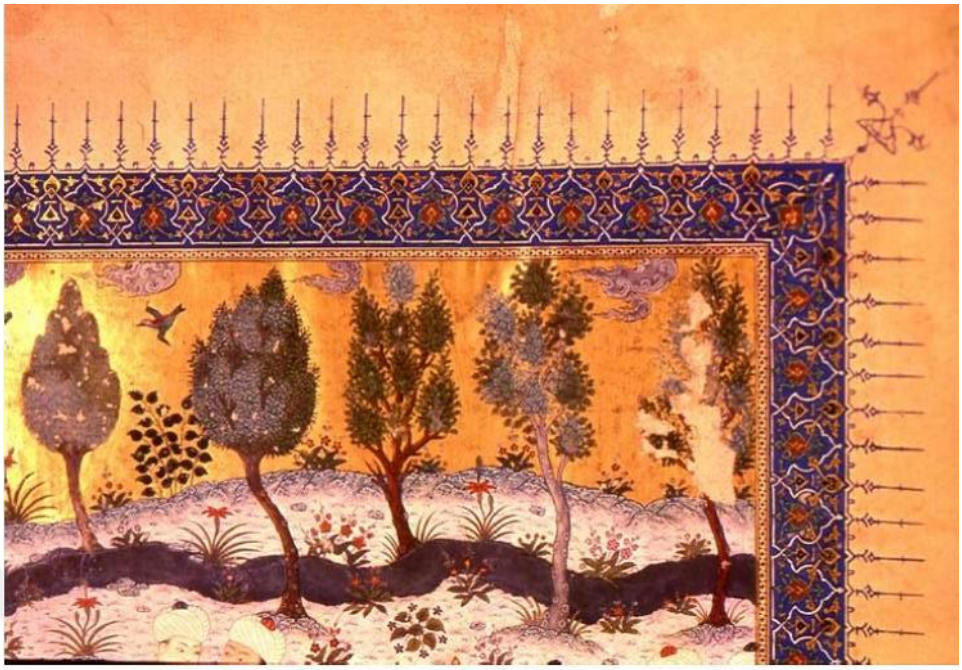

Resim 114. Kelile ve Dimne, Baysungur Devri, Herat, 1429, TSMK R. 1022, 2a[502].

Resim 115. Kelile ve Dimne, Baysungur Devri, Herat, 1429, TSMK R. 1022, 2a[503].

[502] Özcan, "Timur Devri Herat Tezhip Ekolü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)", s. 155, resim 116.
[503] Özcan, s. 155, resim 117.

Resim 116. Kalem-i Siyâhî, Şahnâme-i Firdevsî, İbrahim Sultan Devri, Şiraz, 1420-40, Bodleian Library, MS Ouseley Add. 176,3a.

Resim 117. Kalem-i Siyâhî, Şahnâme-i Firdevsî, İbrahim Sultan Devri, Şiraz, 1420-40, Bodleian Library, MS Ouseley Add. 176,4b.

Resim 118. Kalem-i Siyâhî, Şahnâme-i Firdevsî, İbrahim Sultan Devri, Şiraz, 1420-40, Bodleian Library, MS Ouseley Add. 176,6b.

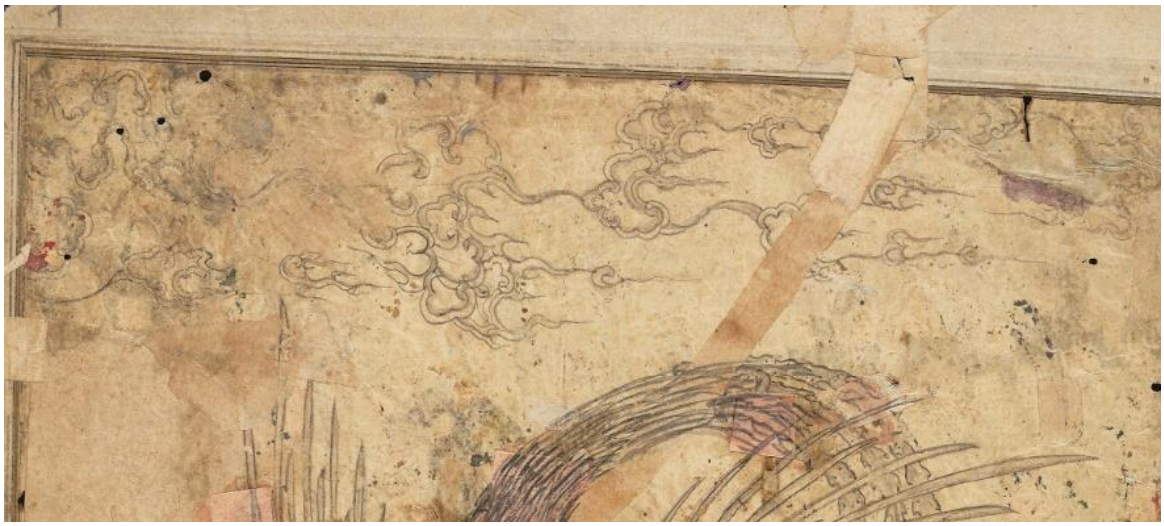

Resim 119. Kalem-i Siyâhî, Şahnâme-i Firdevsî, İbrahim Sultan Devri, Şiraz, 1420-40, Bodleian Library, MS Ouseley Add. 176,7a.

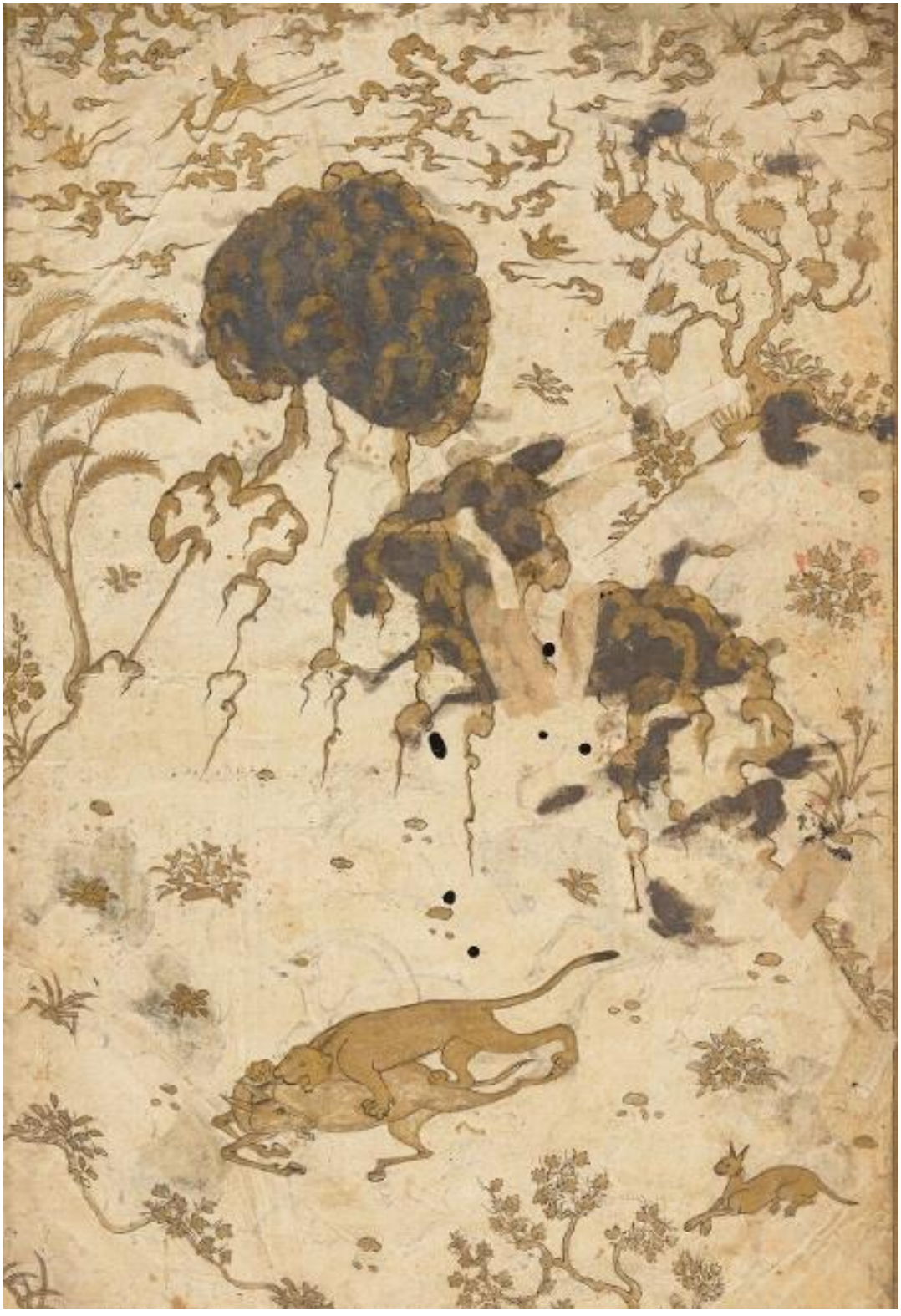

Resim 120. Kalem-i Siyâhî, Şahnâme-i Firdevsî, İbrahim Sultan Devri, Şiraz, 1420-40, Bodleian Library, MS Ouseley Add. 176,2b.

Resim 121. Kalem-i Siyâhî, Şahnâme-i Firdevsî, İbrahim Sultan Devri, Şiraz, 1420-40, Bodleian Library, MS Ouseley Add. 176, 68b.

Resim 122. Miraçnâme, 1436, Timurlu Herat Üslûbu, BNF Suppl. Turc 190, Paris.

Resim 123. Miraçnâme, 1436, Timurlu Herat Üslûbu, BNF Suppl. Turc 190, Paris.

Resim 124. Miraçnâme, 1436, Timurlu Herat Üslûbu, BNF Suppl. Turc 190, Paris.

Resim 125. Miraçnâme, 1436, Timurlu Herat Üslûbu, BNF Suppl. Turc 190, Paris.

Resim 126. Miraçnâme, 1436, Timurlu Herat Üslûbu, BNF Suppl. Turc 190, Paris.

.

Resim 127. Hamse-i Hâcû-yi Kirmânî, Timurlu Şiraz Üslûbu, 1438, FSM, S1986.34.

Resim 128. Hamse-i Hâcû-yi Kirmânî, Timurlu Şiraz Üslûbu, 1438, FSM, S1986.34.

Resim 129. Kelile ve Dimne'den Müstakil Bir Sayfa, Şiraz, 1440-50, BM 1955,0709,0.2.

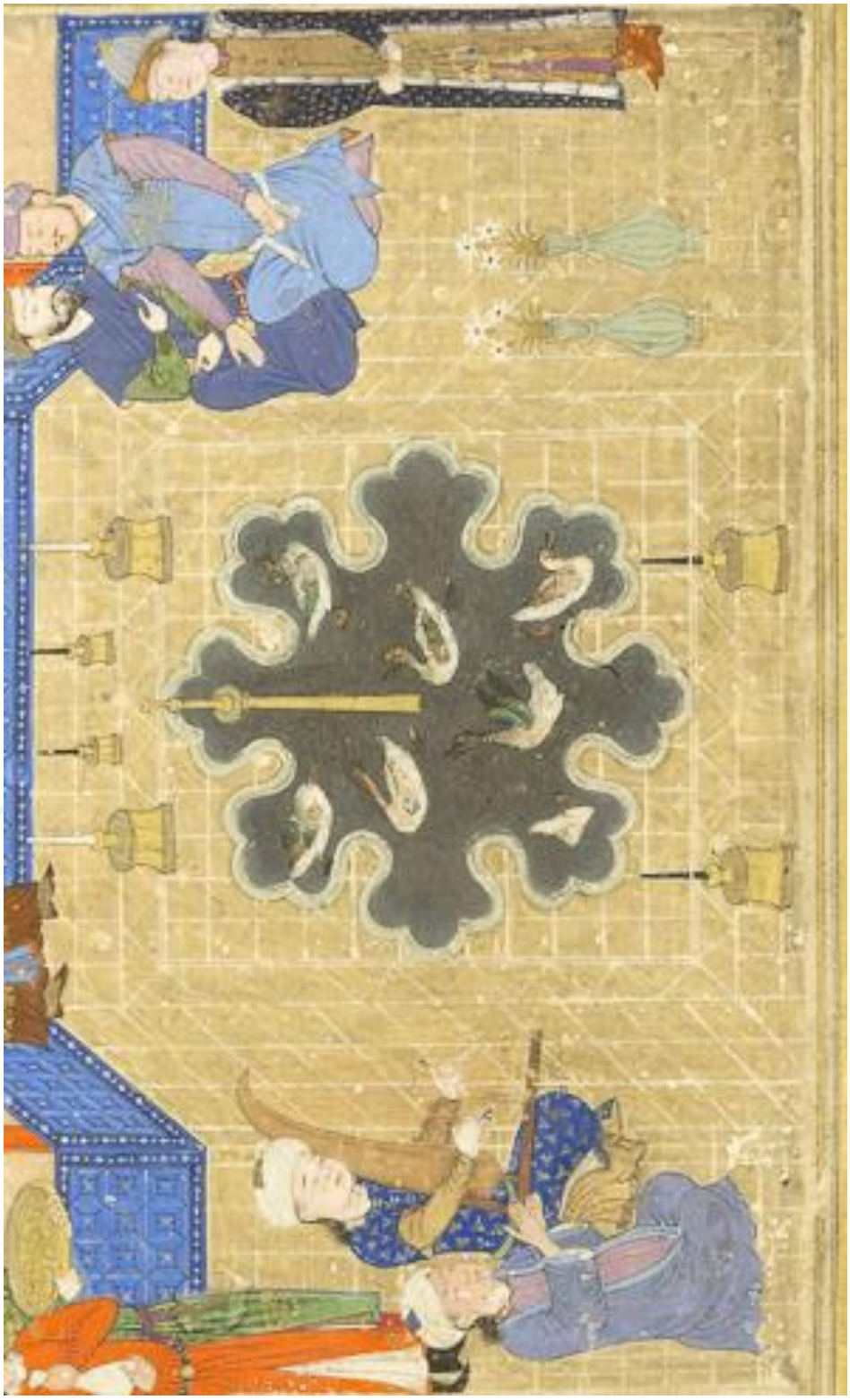

Resim 130. Muhammed Cûki Şahnâmesi, Timurlu, Herat, 1444, RAS, Pers MS 239, 30b.

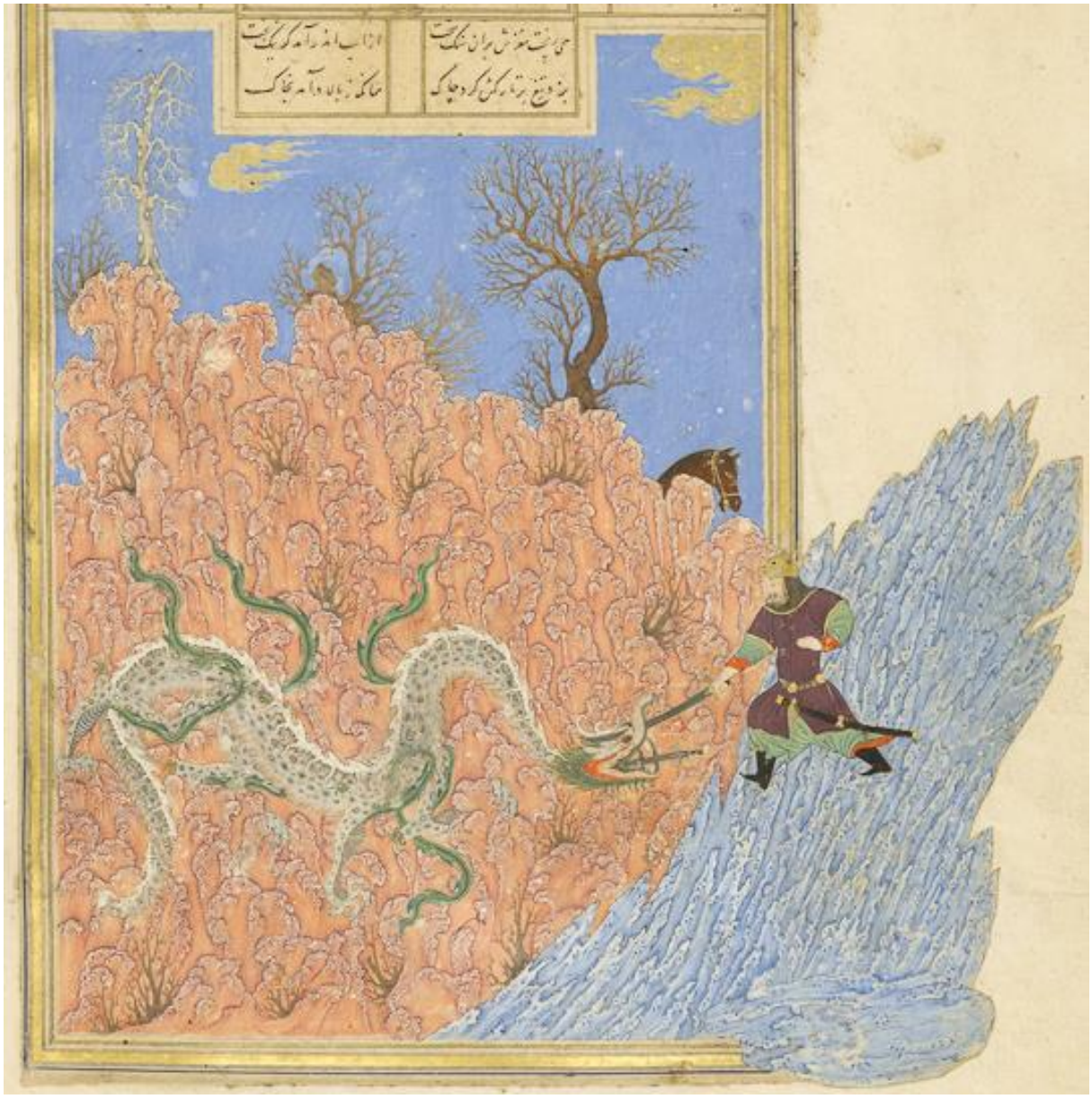

Resim 131. Muhammed Cûki Şahnamesi, Timurlu, Herat, 1444, RAS, Pers MS 239, 250b.

Resim 132. Nehcü'l-Ferâdis, Ebu Said Mirza Han Devri, 1465 Civarı, Timurlu Herat Üslûbu, DC, no 2012.

Resim 133. Nehcü'l-Ferâdis, Ebu Said Mirza Han Devri, 1465 Civarı, Timurlu Herat Üslûbu, DC, no 2012.

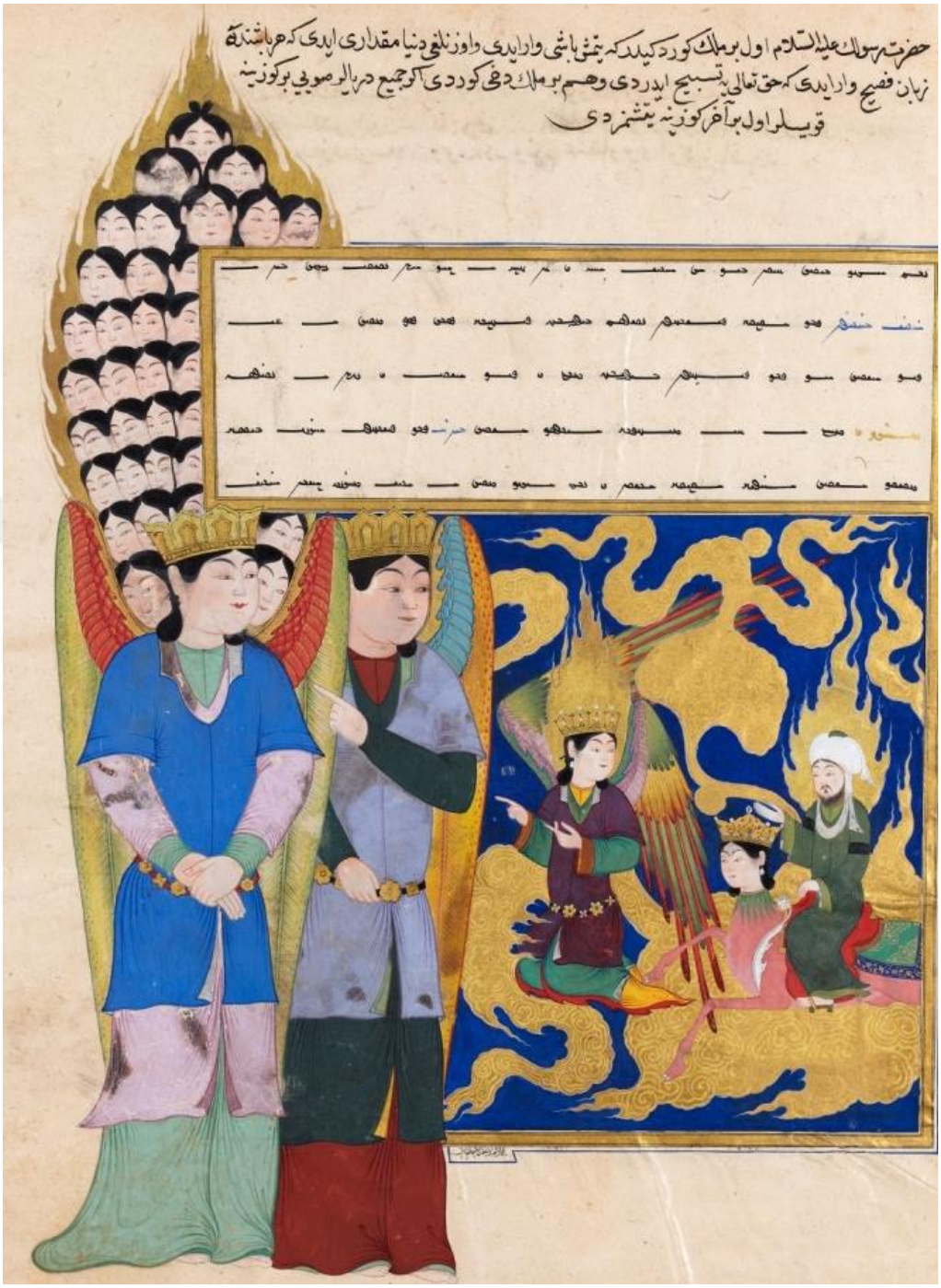

Resim 134. Nehcü'l-Ferâdis, Ebu Said Mirza Han Devri, 1465 Civarı, Timurlu Herat Üslûbu, DC, no 2012

Resim 135. Nehcü'l-Ferâdis, Ebu Said Mirza Han Devri, 1465 Civarı, Timurlu Herat Üslûbu, DC, no 2012

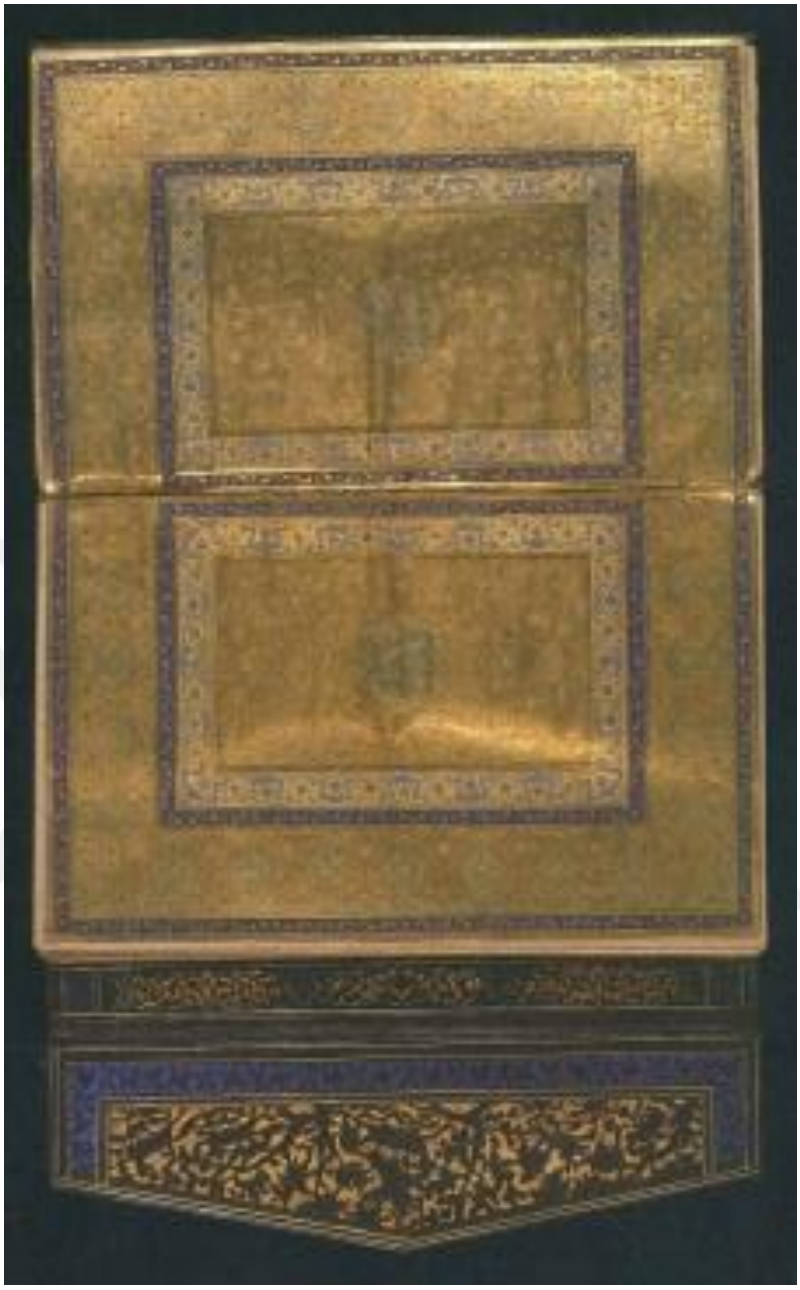

Resim 136. Zahriye Sayfası Pervaz Deseni, Kemâl Hocendî Dîvânı, Muhammed Bahadır Han Dönemi, 1452, Muhtemelen Herat, Timurlu, TSM EH. 1637, 1b-2a[504].

[504] Roxburgh, s.229, resim 180.

Resim 137. Zahriye Sayfası Pervaz Deseni, Kemâl Hocendî Dîvânı, Muhammed Bahadır Han Dönemi, 1452, Muhtemelen Herat, Timurlu Devri, TSM EH. 1637, 1b-2a[505].

[505] Roxburgh, s.229, resim 180.

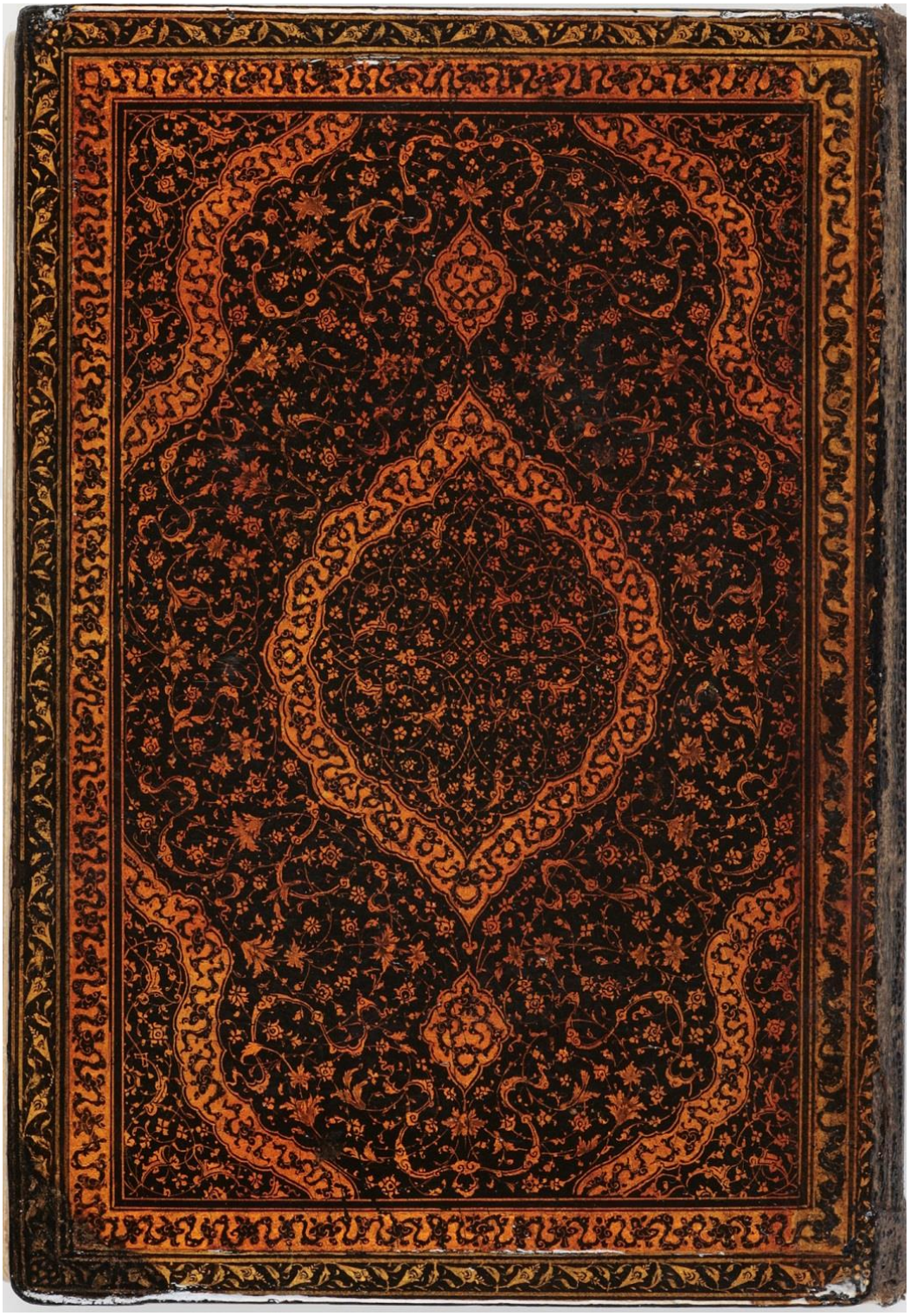

Resim 138. Kur’an-ı Kerim Cild Kapağı, Herat, 1480-1500, KC, Qur. 323.

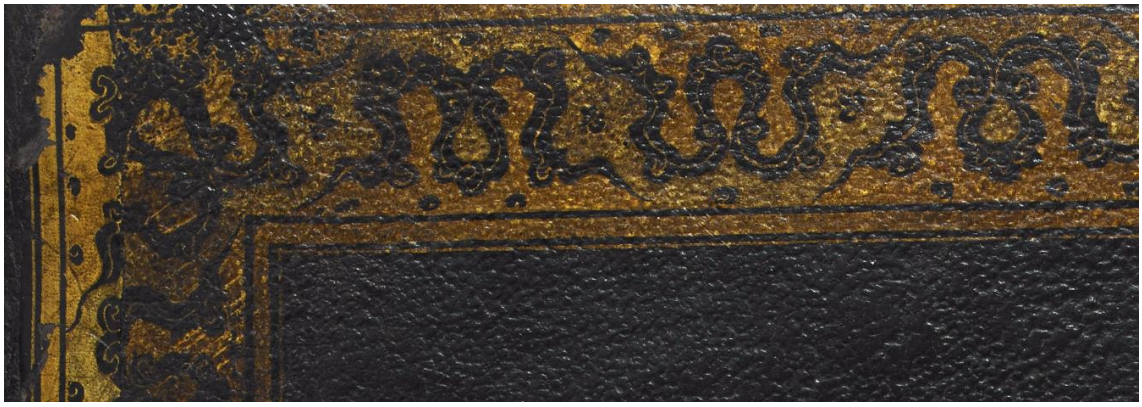

Resim 139. Hamse-i Nizâmî Cildi, Timurlu Herat Üslûbu, 1490-99, BL, Oriental 6810.

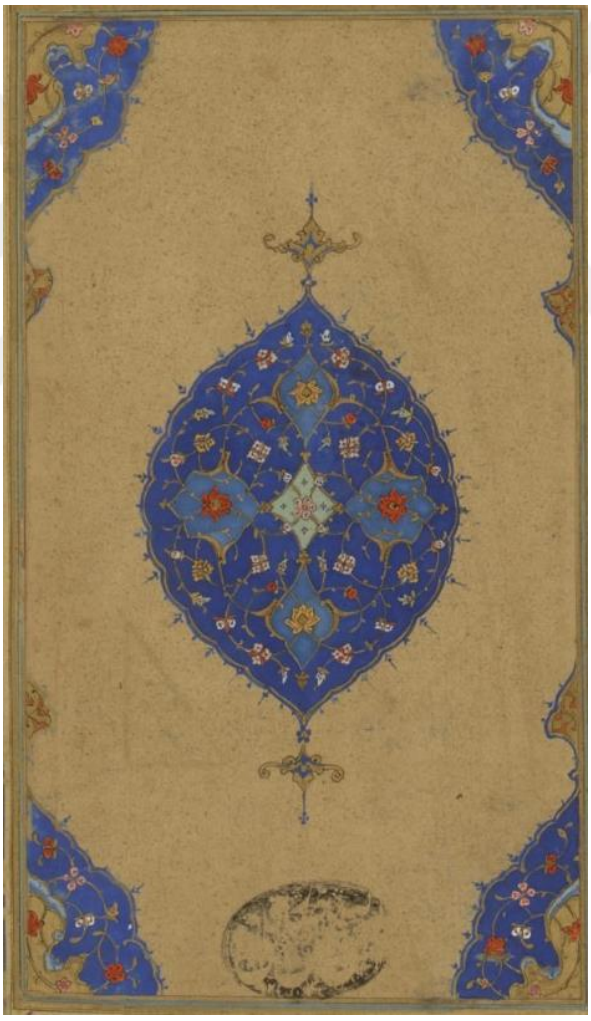

Resim 140. Zahriye Sayfası, Hüseyin Baykara Dîvânı, Timurlu Herat Üslûbu, 1485, BNF Suppl. Turc 993.

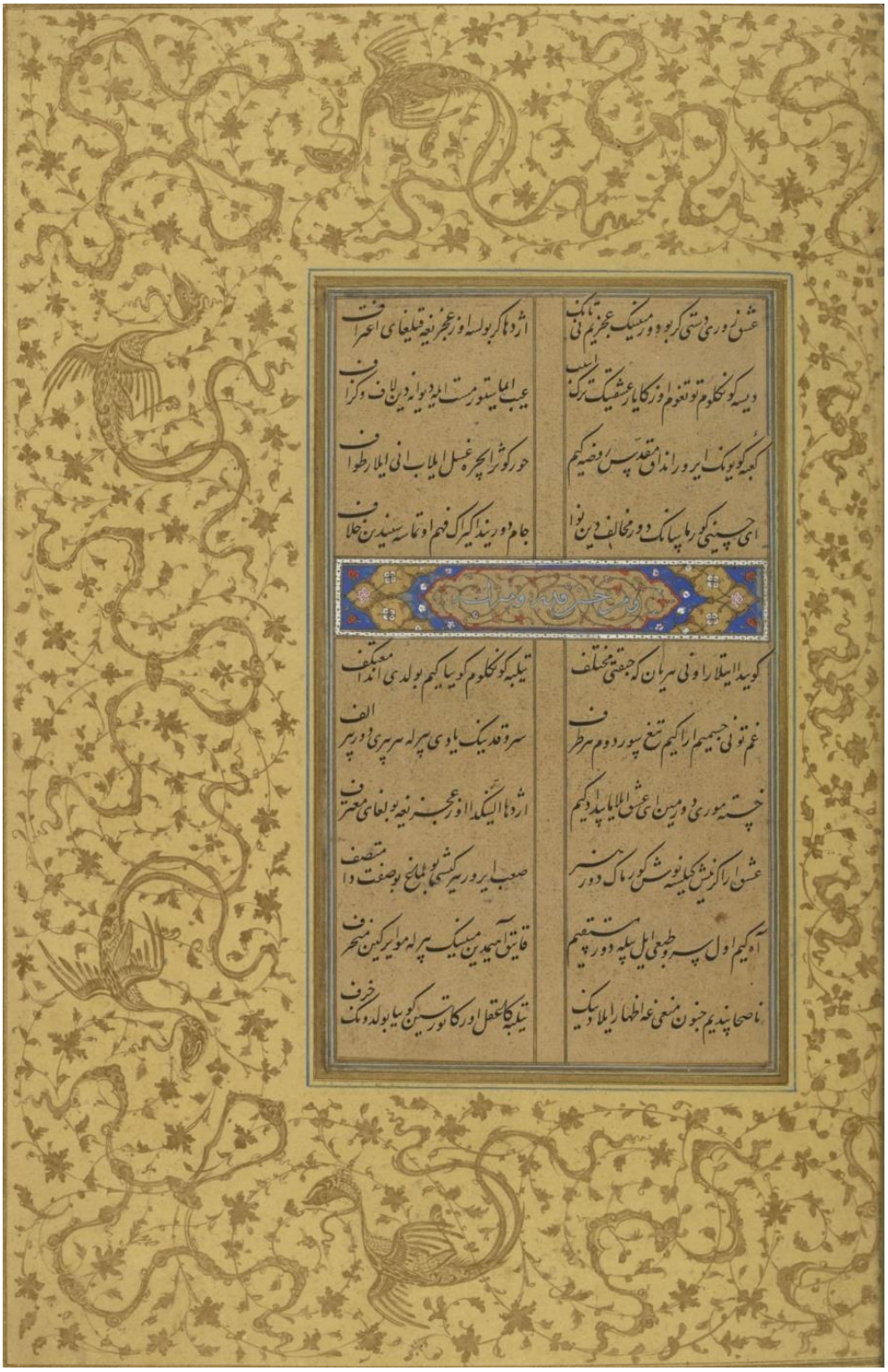

Resim 141. Halkârî Tezyînât, Hüseyin Baykara Dîvânı, Timurlu Herat Üslûbu, 1485, BNF Suppl. Turc 993.

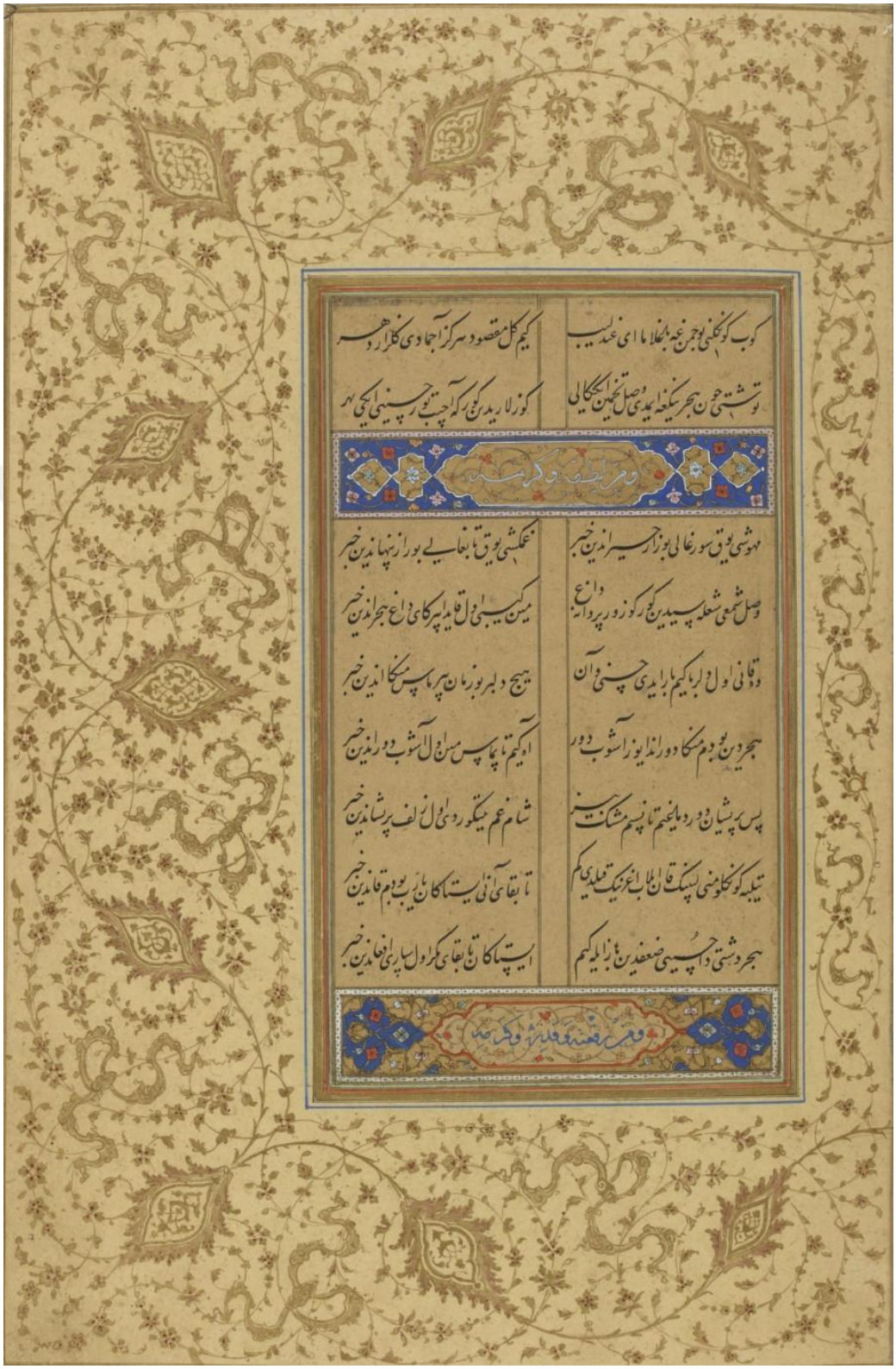

Resim 142. Halkârî Tezyînât, Hüseyin Baykara Dîvânı, Timurlu Herat Üslûbu, 1485, BNF. Suppl. Turc 993.

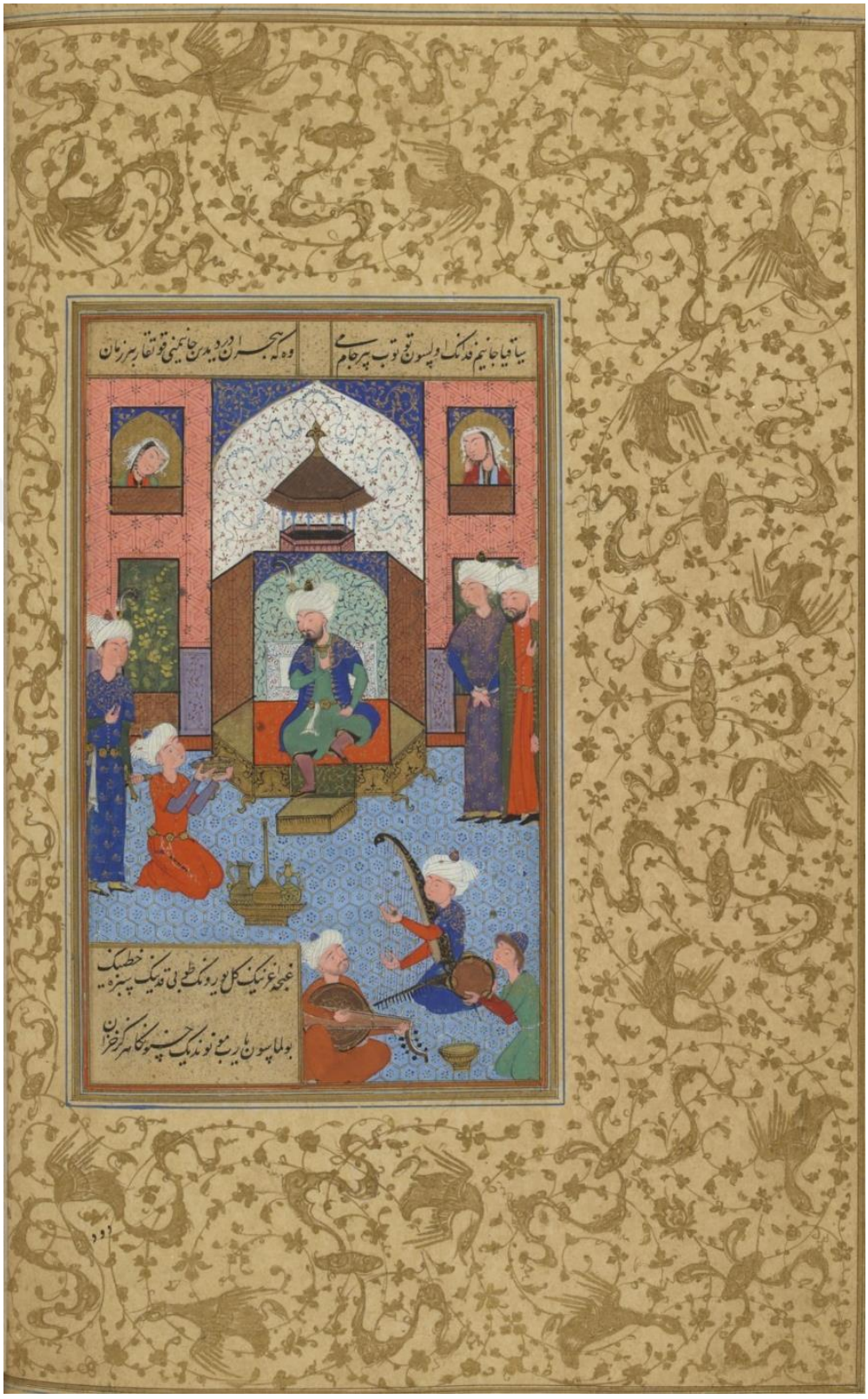

Resim 143. Halkârî Tezyînât, Hüseyin Baykara Dîvânı, Timurlu Herat Üslûbu, 1485, BNF. Suppl. Turc 993.

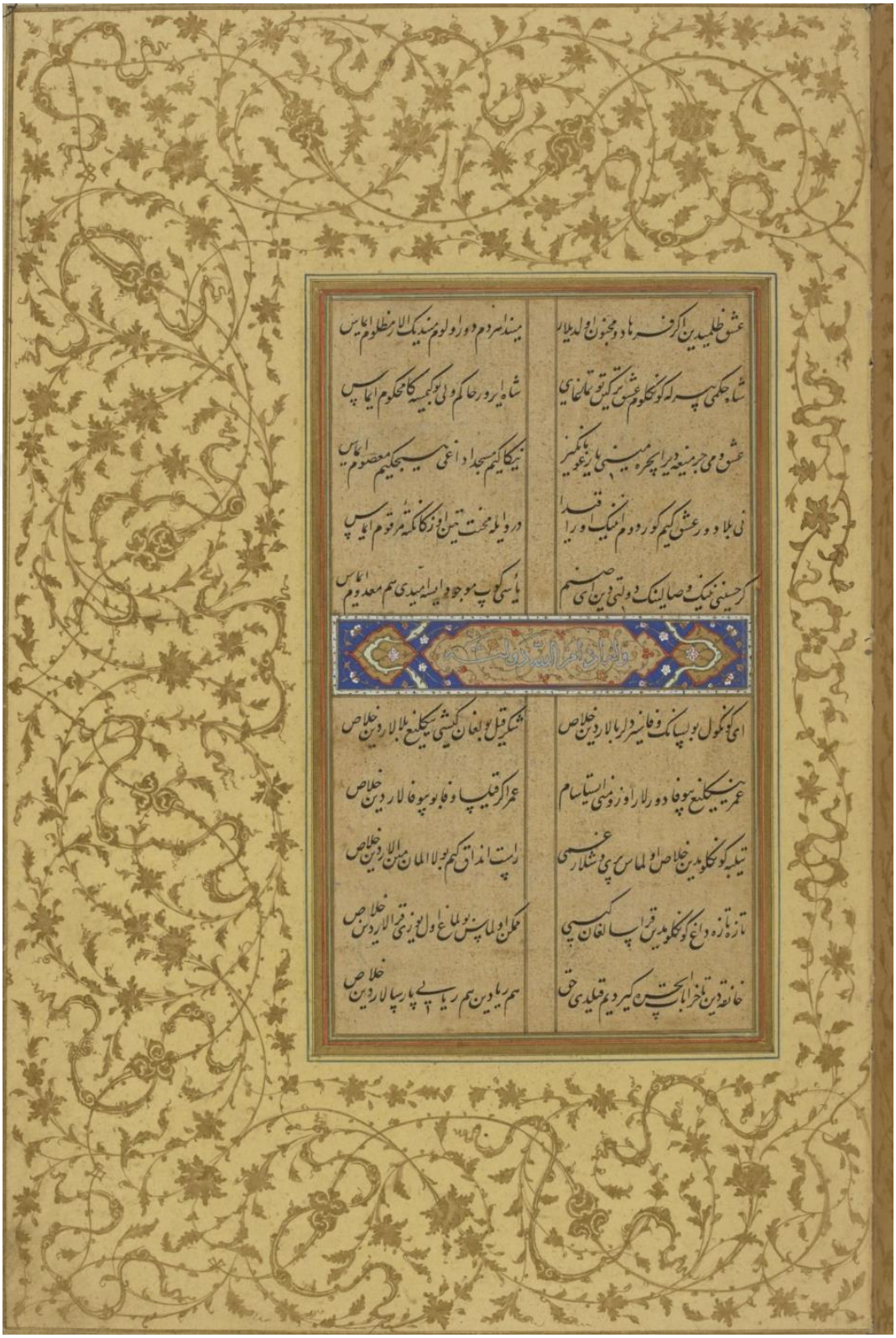

Resim 144. Halkârî Tezyînât, Hüseyin Baykara Dîvânı, Timurlu Herat Üslûbu, 1485, BNF. Suppl. Turc 993.

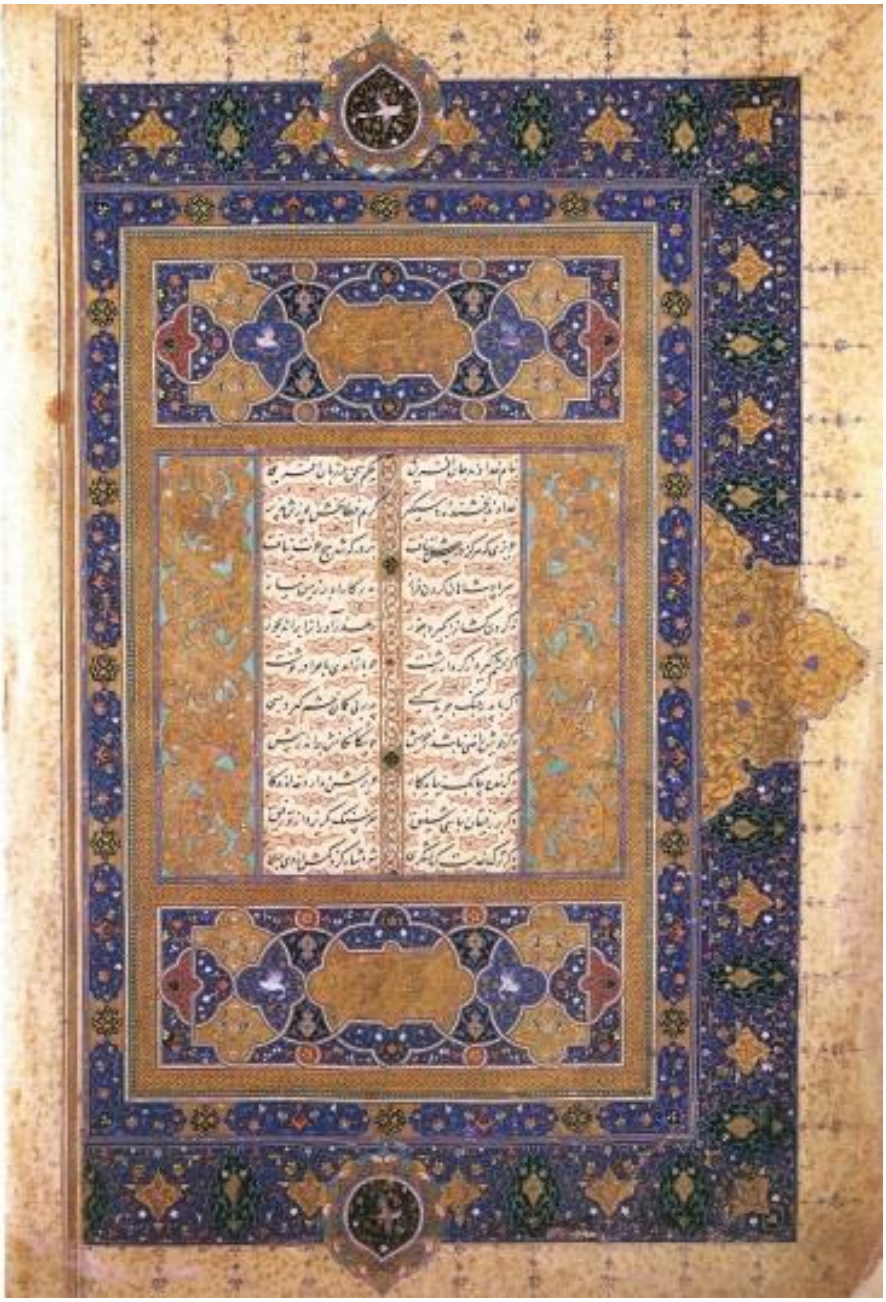

Resim 145. Bostan-ı Sâdî, Sultan Hüseyin Mirza Devri, 1488, Timurlu Herat Üslûbu, General Egyptian Book Organization, Kahire, Adab Farsi, 908[506].

[506] Lentz-Lowry, *Timur and The Princely Vision : Persian Art and Culture in The Fifteenth Century*, s. 359, kat. no 146.

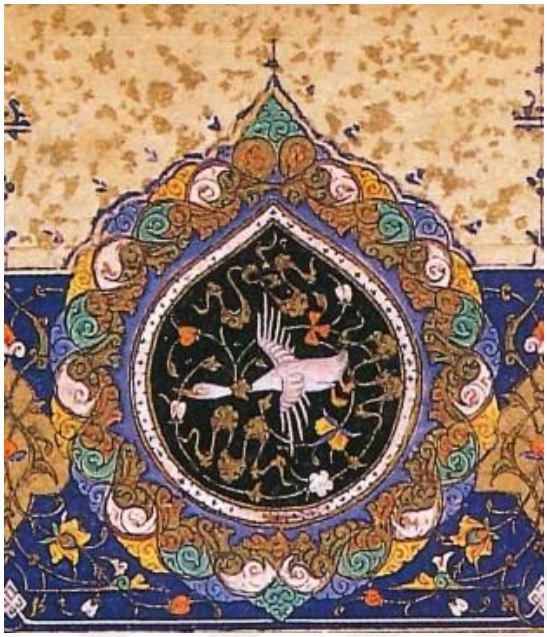

Resim 146. Bostan-ı Sâdî, Sultan Hüseyin Mirza Devri, 1488, Timurlu Herat Üslûbu, General Egyptian Book Organization, Kahire, Adab Farsi, 908[507].

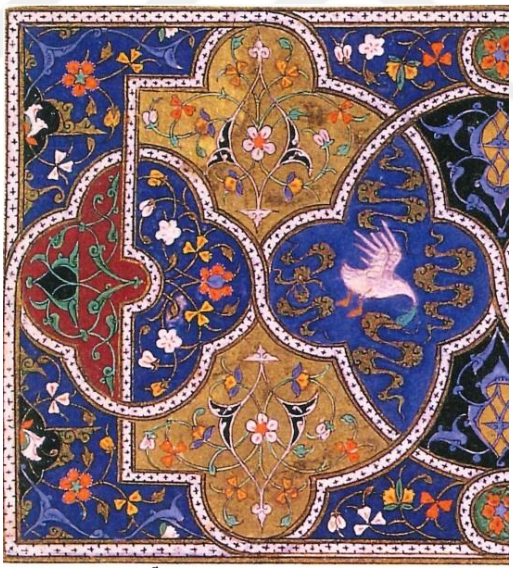

Resim 147. Bostan-ı Sâdî, Sultan Hüseyin Mirza Devri, 1488, Timurlu Herat Üslûbu, General Egyptian Book Organization, Kahire, Adab Farsi, 908[508].

[507] Lentz-Lowry, *Timur and The Princely Vision : Persian Art and Culture in The Fifteenth Century*, s. 359, kat. no 146.
[508] Lentz-Lowry, *Timur and The Princely Vision : Persian Art and Culture in The Fifteenth Century*, s. 190, kat. no 146.

Resim 148. Çin Yuan Tipi Seramik Sürahi, Timurlu Dönemi, XV. Yy, BM, 1949,0415,1.

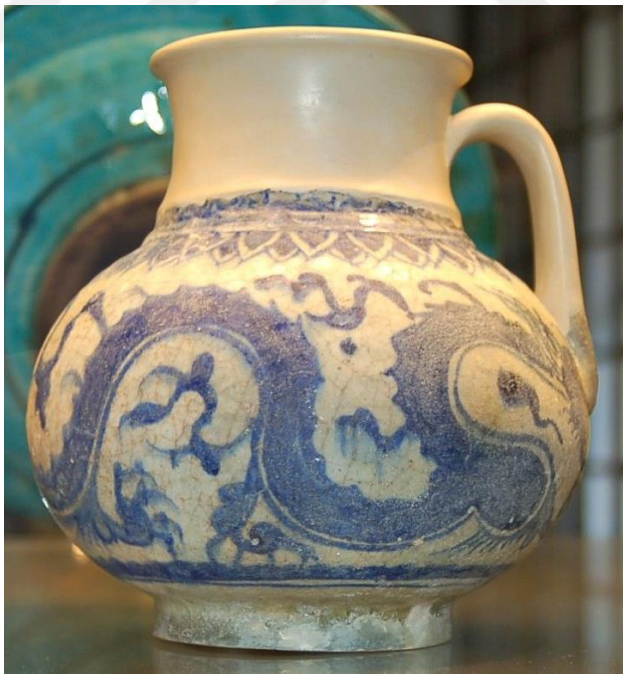

Resim 149. Çin Yuan Tipi Seramik Sürahi, Timurlu Dönemi, XV. yy. BM, 1949,0415,1.

Resim 150. Uluğ Bey İçin Yapılmış Ahşap Oyma Kutu, Timurlu Devri, 1420-49, Semerkand, TSM H. 2-1846[509].

Resim 151. Çift Ejder, Ahlat Mezar Taşı, XII-XV. yy.

[509] Lentz-Lowry, *Timur and The Princely Vision : Persian Art and Culture in The Fifteenth Century*, s.207, kat. no 49.

Resim 152. Duvar Çinisi, Kubadabad, Büyük Saray, Karatay, 1226-36[510].

Resim 153. Çift Ejder, Sultan Han, 1233-37, Kayseri.

[510] Rüçhan Arık, *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri,* Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2000.

Resim 154. Çift Ejder, Sultan Han, 1233-37, Kayseri.

Resim 155. Çift Ejder, Sultan Han, 1233-37, Kayseri.

Resim 156. Çift Ejder, Karatay Han, 1240-41, Kayseri.

Resim 157. Çift Ejder, Karatay Han, 1240-41, Kayseri.

Resim 158. Çift Ejder, Susuz Han, 1246 civarı[511].

[511] http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/susuz-han, Erişim Tarihi, 07.09.2019.

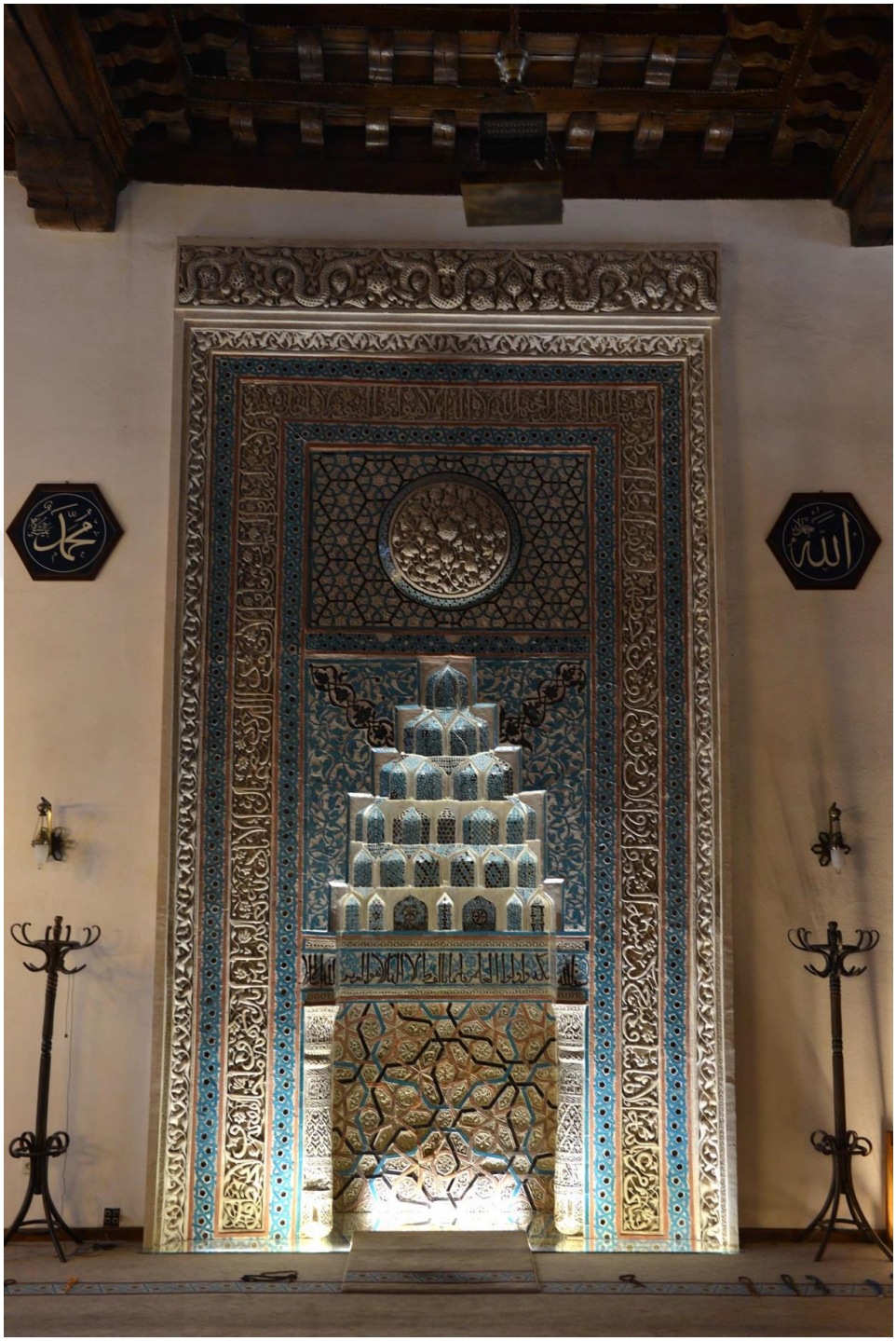

Resim 159. Ejderha Bulut, Ahi Şerâfettin Camii Mihrabı, 1290, Ankara[512].

[512] http://www.akmb.gov.tr

Resim 160. Ejderha Bulutlar, Ahi Şerâfettin Camii Mihrabı, 1290, Ankara[513].

[513] http://www.akmb.gov.tr

Resim 161. Alçı Niş Parçası, XIII. Yüzyıl, Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi.

Resim 162. Ejder, Varaka ve Gülşah Mesnevisi, Anadolu Selçuklu Üslûbu, Konya, XIII. yy. Başları, TSMK H. 841[514].

Resim 163. Varaka ve Gülşah Mesnevisi, Anadolu Selçuklu Üslûbu, Konya, XIII. yy. Başları, TSMK H. 841[515].

[514] Orhan Doğru, Varka ile Gülşah Minyatürlerinde Figür Yorumları, Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015, s. 35.
[515] Doğru, s. 51.

Resim 164. Ejder, Nasreddin Sivâsî Tezkeresi, Anadolu Selçuklu Üslûbu, 1271-72, BNF Pers. 174, 83a.

Resim 165. Çift Başlı Ejder Ejder, Nasreddin Sivâsî Tezkeresi, Anadolu Selçuklu Üslûbu, 1271-72, BNF. Pers. 174, 11b.

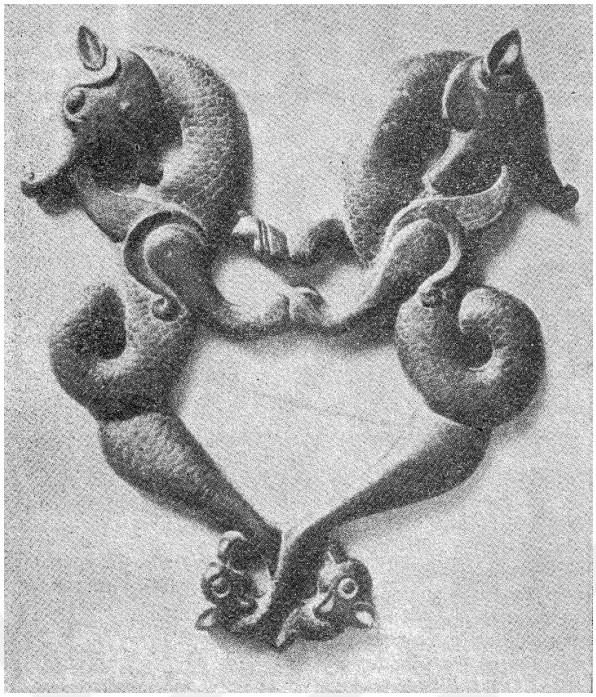

Resim 166. Çift Ejder, Cizre Ulucamii Kapı Tokmağı, Artuklular, TİEM 3749.

Resim 167. Çift Ejder, Madeni Ayna, XIII. Yüzyıl Başları, TSM 2/1792[516].

[516] Aslanapa, Türk Sanatı, 338.

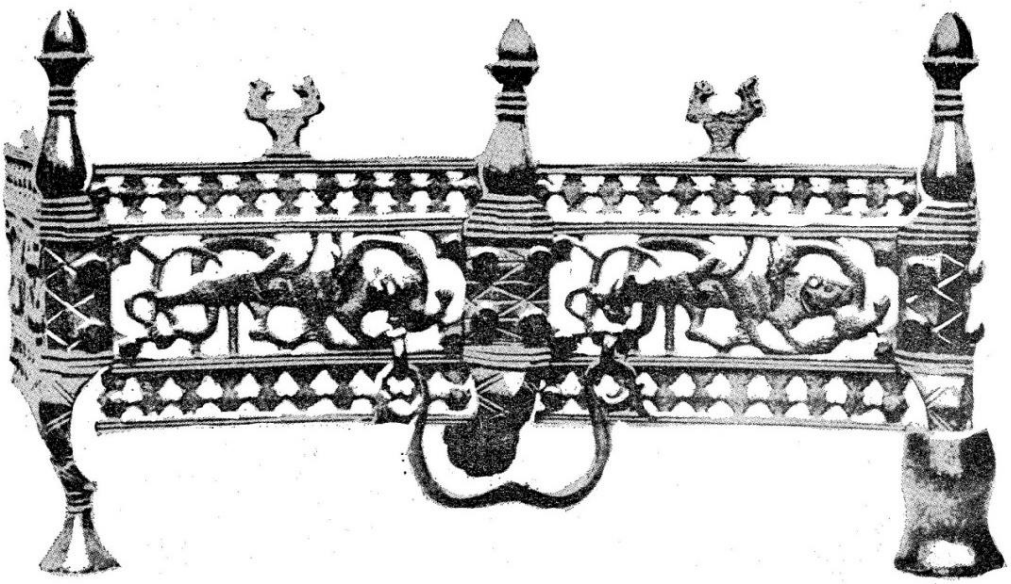

Resim 168. Ejder, Tunç Mangal, XIII. Yüzyıl Başları, Artuklular, Harari Koleksiyonu, Kahire[517].

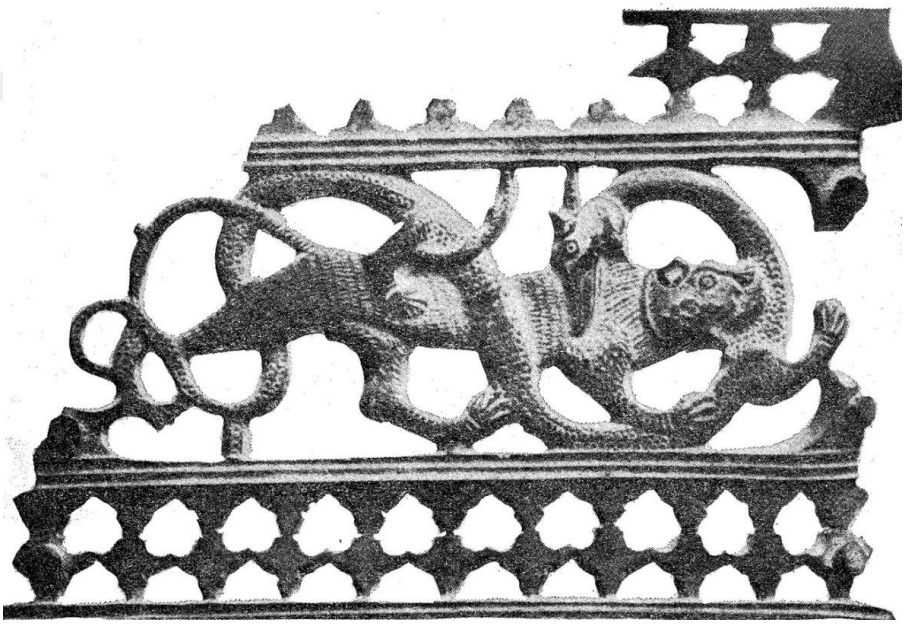

Resim 169. Ejder, Tunç Mangal, Baltimore Walters Art Gallert[518].

[517] Erginsoy, *İslâm Maden Sanatının Gelişmesi (Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar)*, s. 331.
[518] Erginsoy, *İslâm Maden Sanatının Gelişmesi (Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar)*, s. 332.

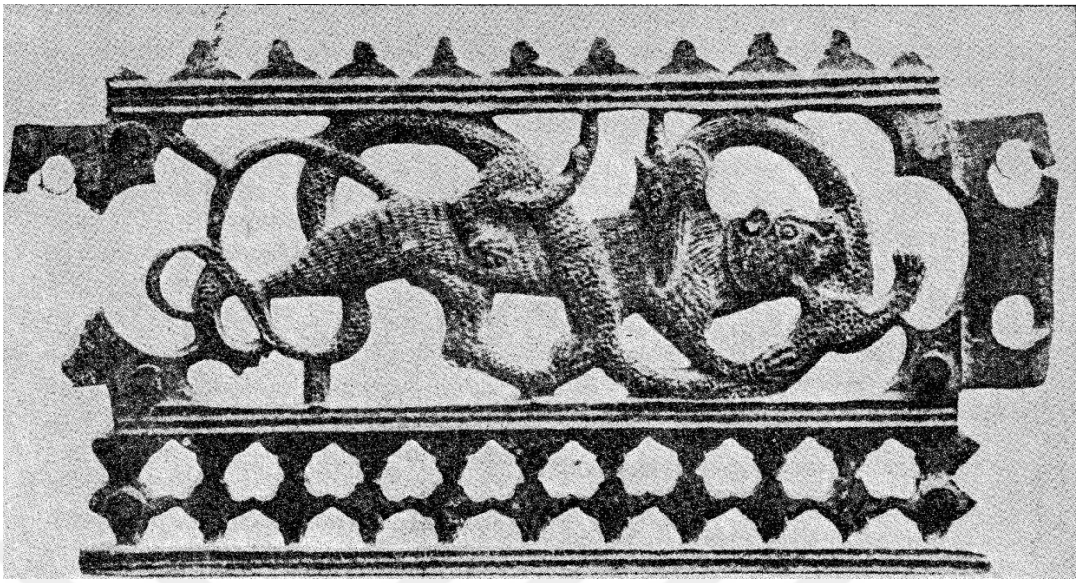

Resim 170. Ejder, Tunç Mangal, Grenoble Müzesi[519].

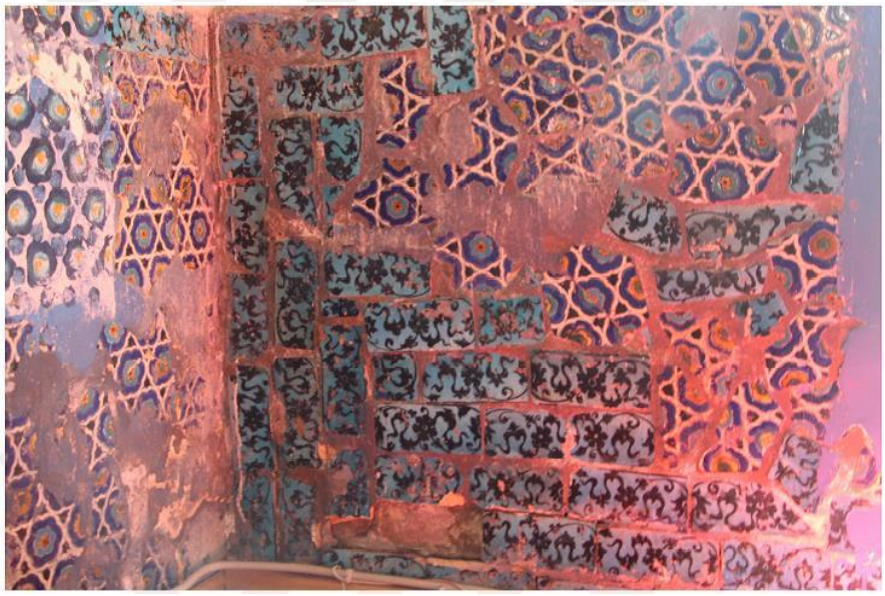

Resim 171. Mihrap Duvar Çinileri, Şeyh Safâ Camii, Akkoyunlu Devri, 1454-78, Diyarbakır[520].

[519] Erginsoy, *İslâm Maden Sanatının Gelişmesi (Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar)*, s.331.
[520] Doğan, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmen Devletlerinde Mimarî ve Sanat Üslûbu", s. 160, fot. 39.

Resim 172. Mihrap Duvar Çinileri, Şeyh Safâ Camii, Akkoyunlu Devri, 1454-78, Diyarbakır[521].

[521] Doğan, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmen Devletlerinde Mimarî ve Sanat Üslûbu", s. 161, fot. 41.

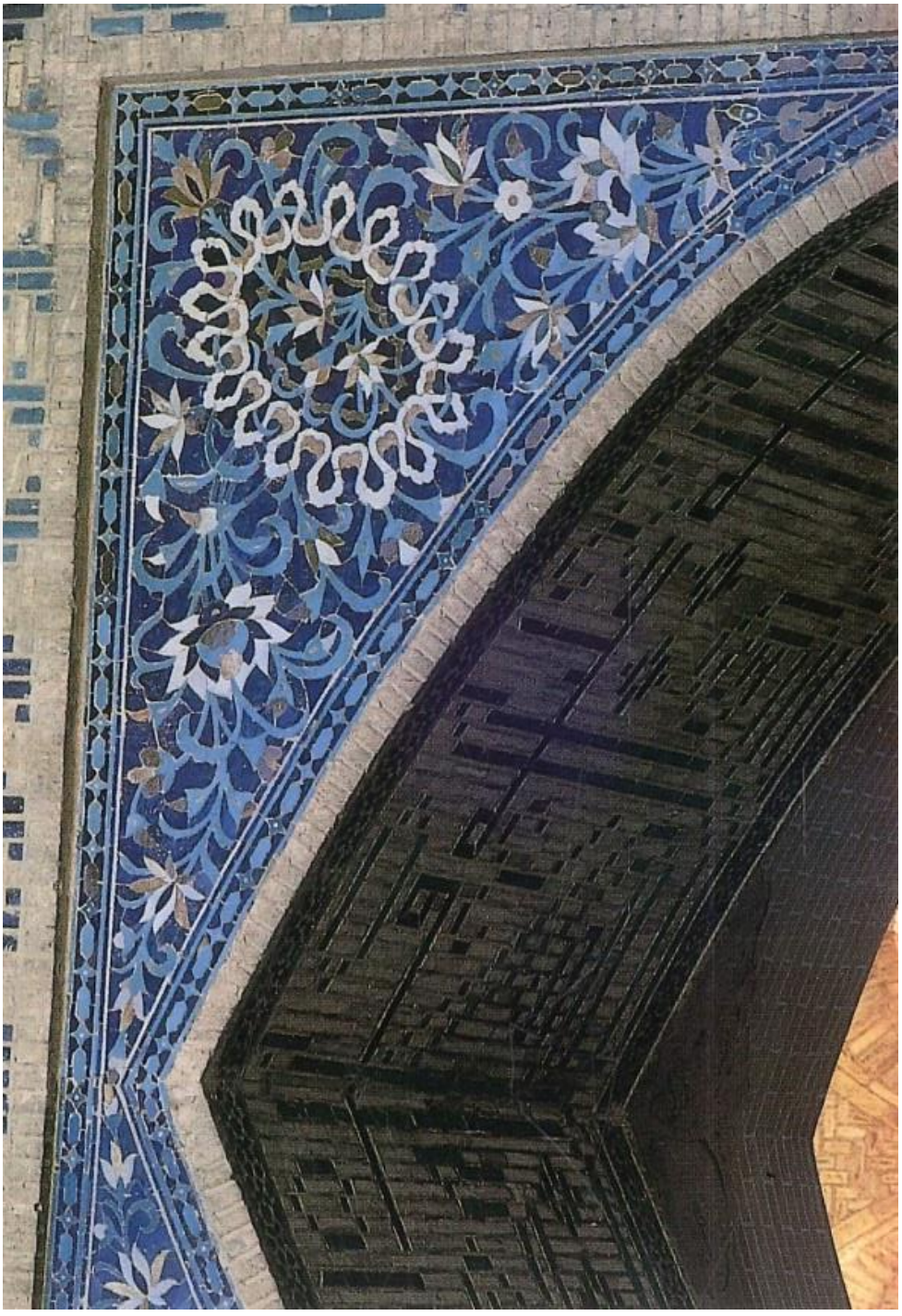

Resim 173. Madalyon Bulut, İsfahan Cuma Camii, Güney Eyvan Dış Cephe, Akkoyunlu Devri[522].

[522] Golombek, Wilber, XIII. resim, kat. no 166C.

Resim 174. Şahnâme-i Firdevsî, Akkoyunlu Devri, 1440, HAM, 1.936,29.

Resim 175. Hamse-i Nizâmî, Akkoyunlu Devri, Şiraz, 1476, TSMK 761, 4b[523].

[523] Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar: XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*, s. 397, resim 300.

Resim 176. Ali Şir Nevâî Dîvânı, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, 1471[524].

Resim 177. Haverân Nâme, Müstakil Sayfa, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, 1476-77, CBL, 293.6.

[524] Erkinov, "From Herat To Shiraz: The Unique Manuscript (876/1471) Of 'Alī Shīr Nawā'ī's Poetry From Aq Qoyunlu Circle".

Resim 178. Haverân Nâme, Müstakil Sayfa, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, Yaklaşık 1477, HAM, 1.956,23.

Resim 179. Zahriye Sayfası İç Pervaz Deseni, Dîvân-ı Şâh-ı Esrar Kâsım-ı Envâr, Akkoyunlu Tebriz Üslûbu, 1478, KC, MSS 1040.

Resim 180. Kalem-i Siyâhî, Akkoyunlu Türkmen Dönemi, İran veya Orta Asya, 1420-50, MFA 14,585.

Resim 181. SPK, Diez Albümü, f. 73, S. 56, 2.

Resim 182. Kalem-i Siyâhî, Hamse-i Nizâmî, Tebriz, XV. Yüzyıl, HAM, 1985.263.

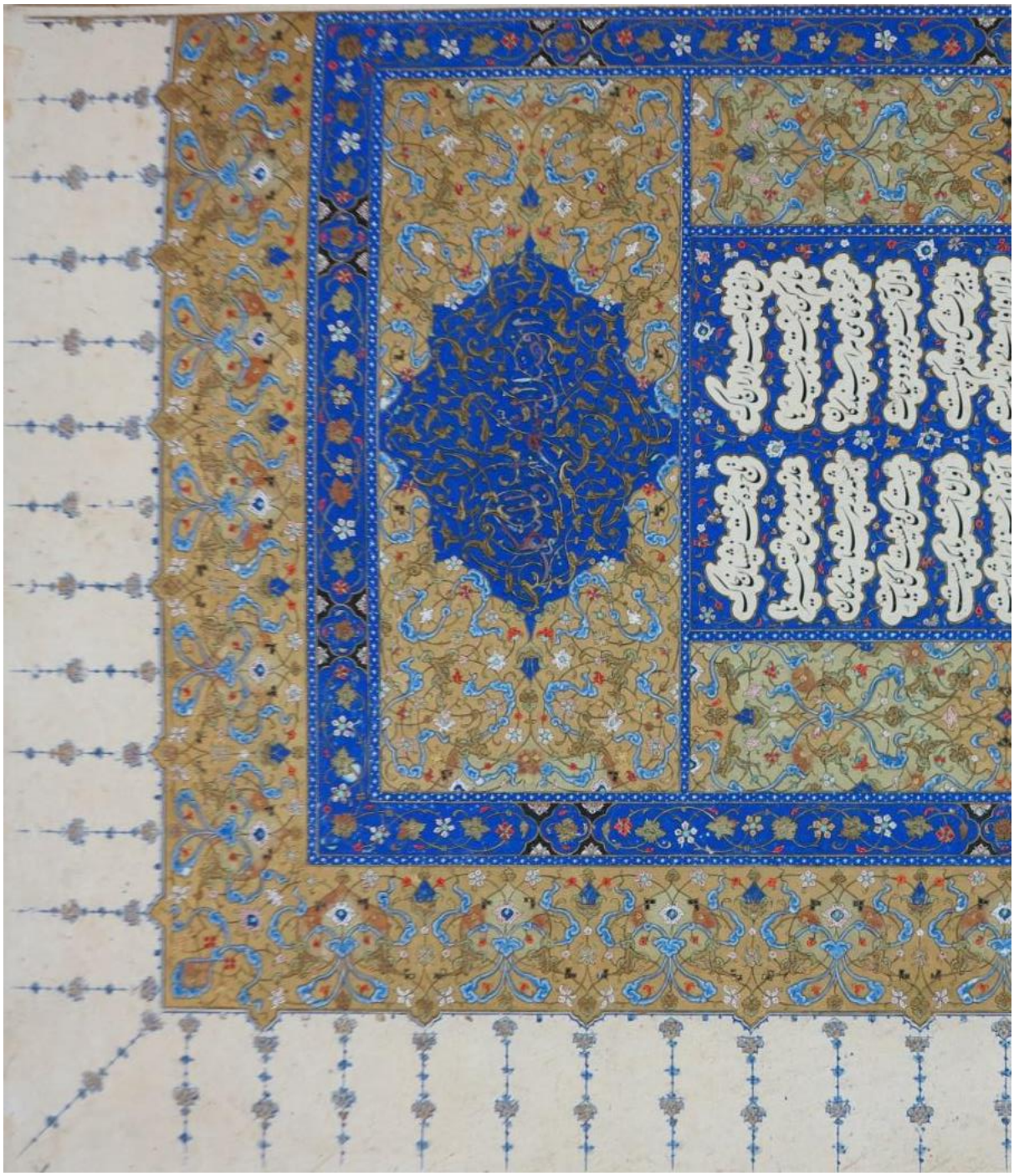

Resim 183. Serlevha Tezhibi, Hamse-i Nizâmî, Sultan Yakup Bey Nizâmîsi, Akkoyunlu Tebriz Üslûbu, 1476-81, TSMK H. 762, 2a[525].

[525] Alkan, "Tezhip Sanatında Türkmen Dönemi", s. 165, resim 108.

Resim 184. Hamse-i Nizâmî, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, 1483, TSMK H. 754, 126a[526].

[526] Uluç, *Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar: XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*, s. 398, resim 301.

Resim 185. Cild, Şahnâme-i Firdevsî, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, 1475-1500, TİEM 1978.

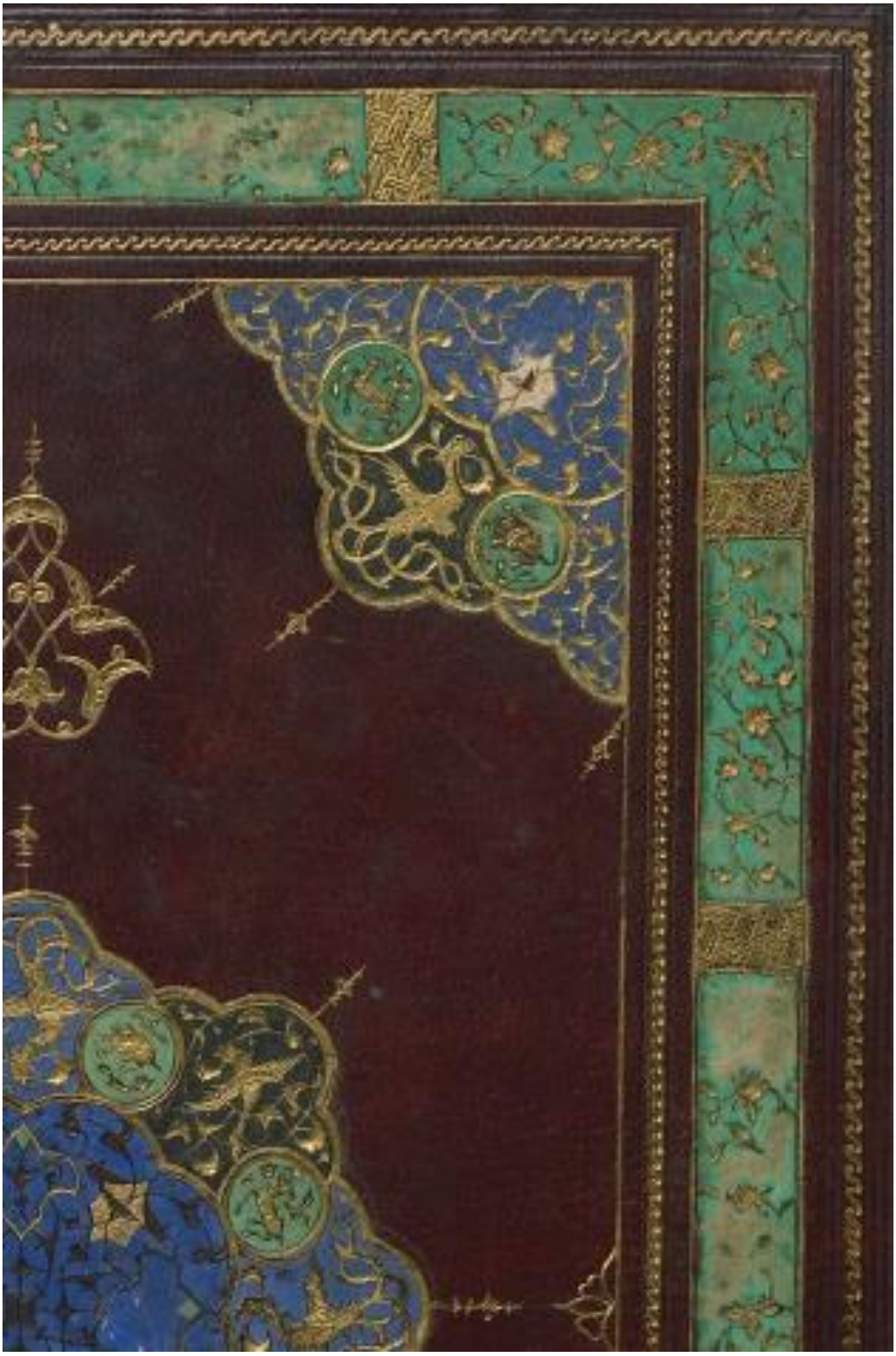

Resim 186. İç Cild, Şahnâme-i Firdevsî, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, 1475-1500, TİEM 1978.

Resim 187. Zahriye Tezhibi, Şahnâme-i Firdevsî, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, 1475-1500, TİEM 1978.

Resim 188. Mavi Beyaz Vazolarda Bulut Motifi, Mihr ü Müşterî, Akkoyunlu devri, Şiraz veya İsfahan, 1490, BNF Suppl. Pers. 766, 107a.

Resim 189. Mihr ü Müşterî, Akkoyunlu devri, Şiraz veya İsfahan, 1490, BNF Suppl. Pers. 766, 108b.

Resim 190. Müzehheb Serlevha, Mihr ü Müşterî, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, 1499-1500, TSMK H. 831, 1b[527].

[527] Alkan, "Tezhip Sanatında Türkmen Dönemi", s. 116, resim 64.

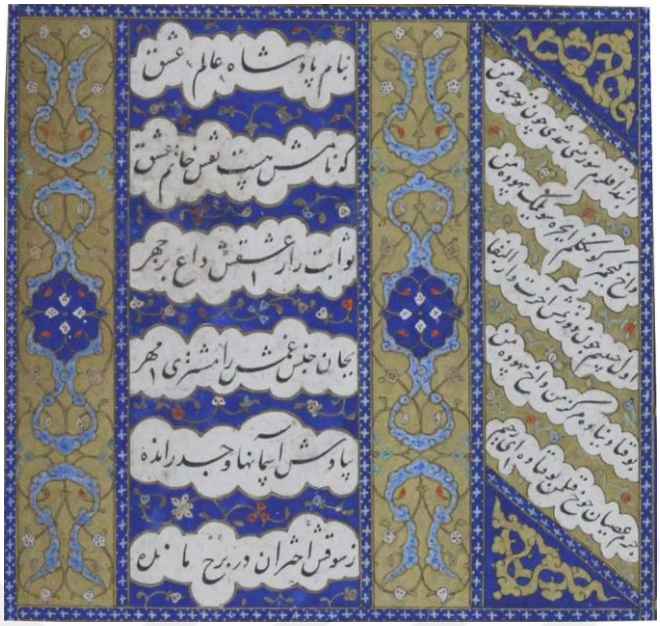

Resim 191. Müzehheb Serlevha, Mihr ü Müşterî, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, 1499-1500, TSMK H. 831, 1b[528].

Resim 192. Müzehheb Serlevha, Mihr ü Müşterî, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, 1499-1500, TSMK H. 831, 1b[529].

[528] Alkan, "Tezhip Sanatında Türkmen Dönemi", s. 117, resim 65
[529] Alkan, "Tezhip Sanatında Türkmen Dönemi", s. 122, resim 69.

Resim 193. Serlevha Tezhibi, Külliyât-ı Dehlevî, Akkoyunlu Şiraz Üslûbu, 1497, TİEM 1980, 1b-2a.

Resim 194. Muhtemelen Tebriz, XV. yüzyıl Sonu, DC, 214-2006.

Resim 195. Bulut, Kelile ve Dimne, Celâyirli Bağdat Üslûbu, 1392, BNF Suppl. Pers. 913, 92a.

Resim 196. Bulut, Kelile ve Dimne, Celâyirli Bağdat Üslûbu, 1392, BNF Suppl. Pers. 913, 141b.

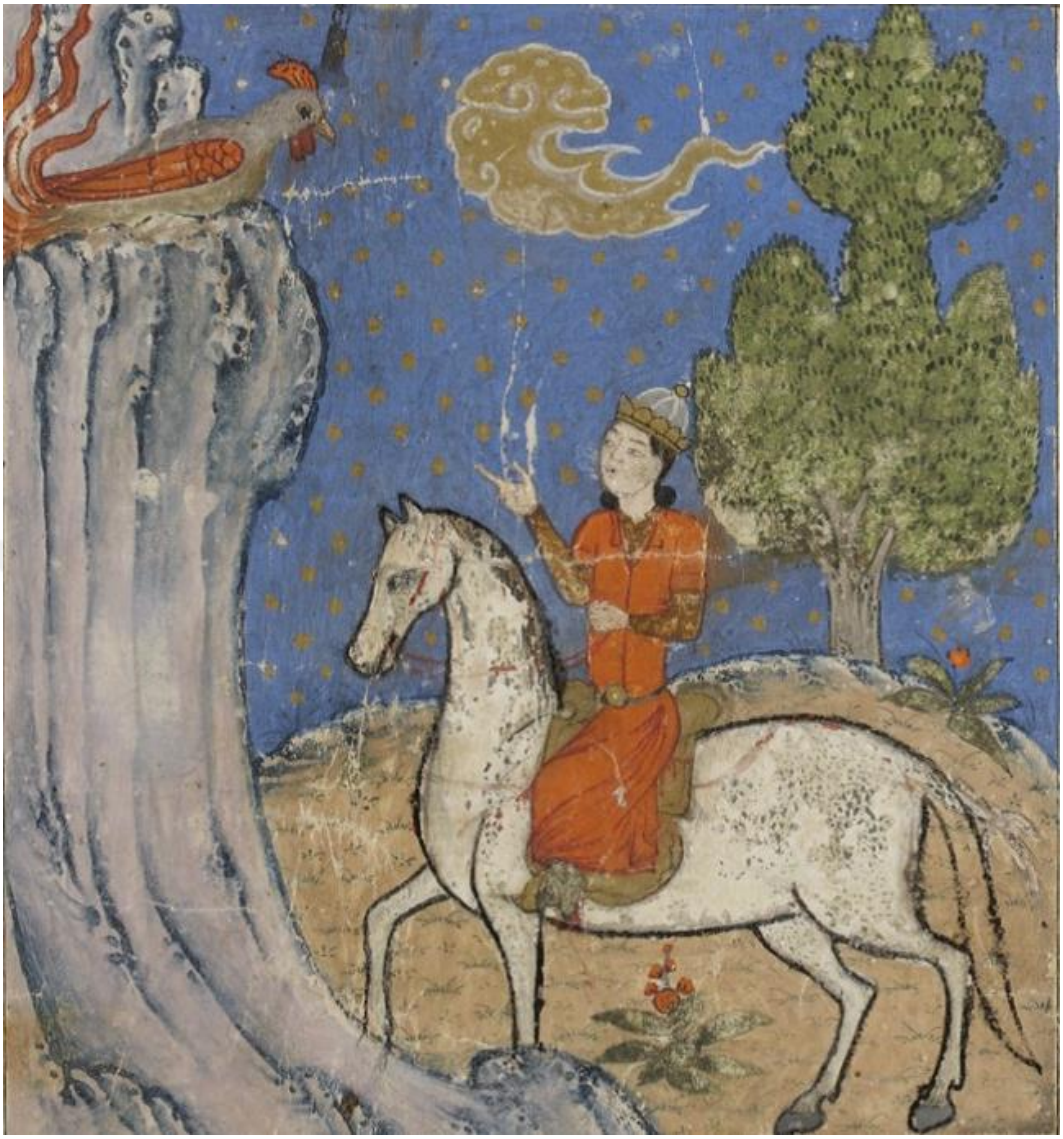

Resim 197. Bulut, Kelile ve Dimne, Celâyirli Bağdat Üslûbu, 1392, BNF Suppl. Pers. 913, 158b.

Resim 198. Altın Bulutlar, Sultan Ahmed Celâyir Dîvânı'ndan Bir Sayfa, Celâyirli Bağdat Üslûbu, Yaklaşık 1400, FSM, 1932.33, 21b.

Resim 199. Serbest Dolantı Bulut, Tebriz Gökmescit, 1465-66, Karakoyunlu Devri[530].

Resim 200. Serbest Dolantı Bulut, Tebriz Gökmescit, 1465-66, Karakoyunlu Devri[531].

[530] Doğan, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmen Devletlerinde Mimarî ve Sanat Üslûbu", s. 225, fot. 138.
[531] Doğan, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmen Devletlerinde Mimarî ve Sanat Üslûbu", s. 225, fot. 138.

Resim 201. Serbest Dolantı Bulut Detay, Tebriz Gökmescit, 1465-66, Karakoyunlu Devri[532].

[532] Doğan, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmen Devletlerinde Mimarî ve Sanat Üslûbu", s. 225, fot. 138.

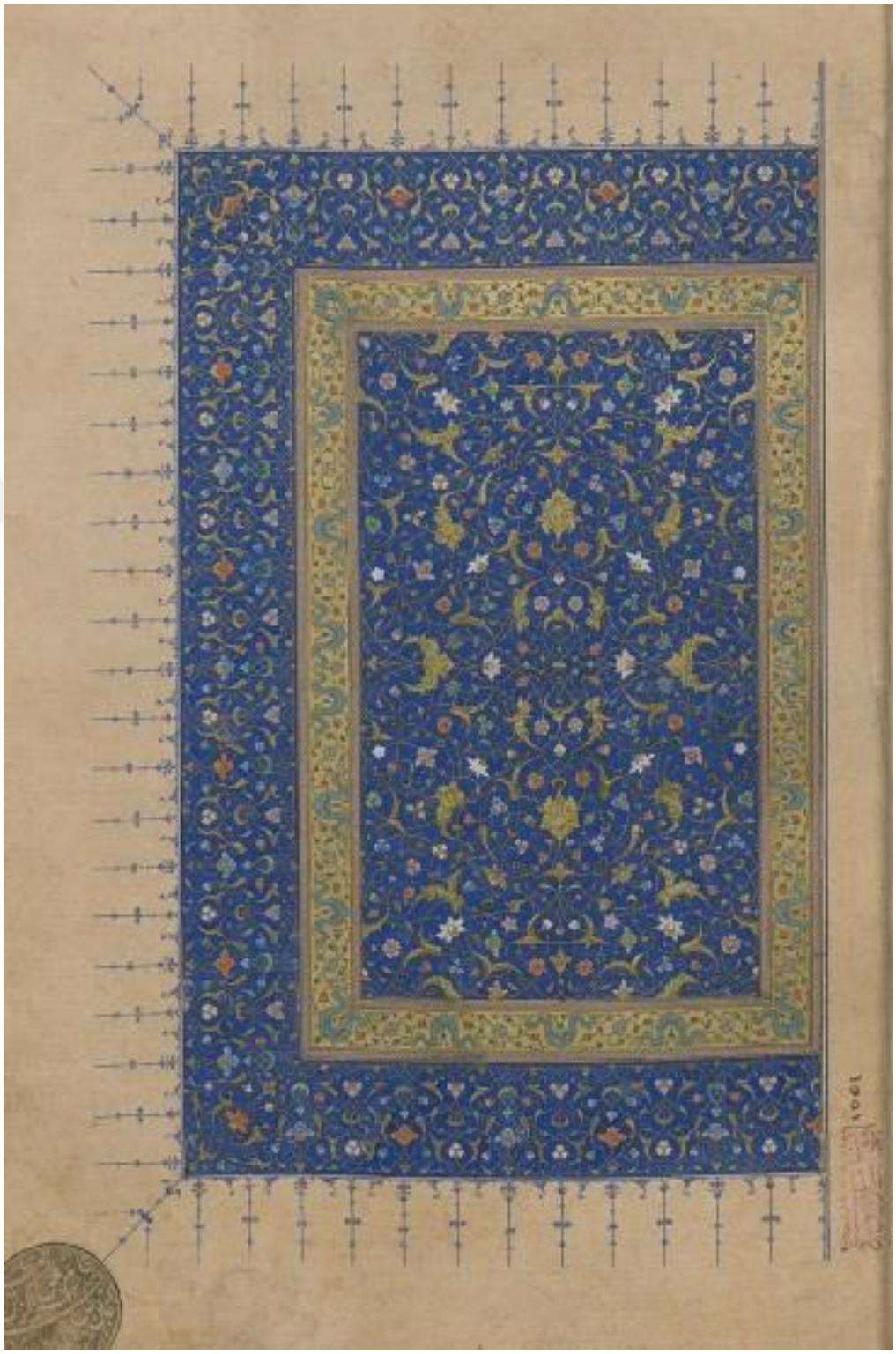

Resim 202. Dolantı Bulut, Zahriye Sayfası İç Pervaz Deseni, Dîvân-ı Kâsım, Karakoyunlu Şiraz Üslûbu, 1459, TİEM 1986, 2a.

Resim 203. Dolantı Bulut Detay, Zahriye Sayfası İç Pervaz Deseni, Dîvân-ı Kâsım, Karakoyunlu Şiraz Üslûbu, 1459, TİEM 1986, 2a.

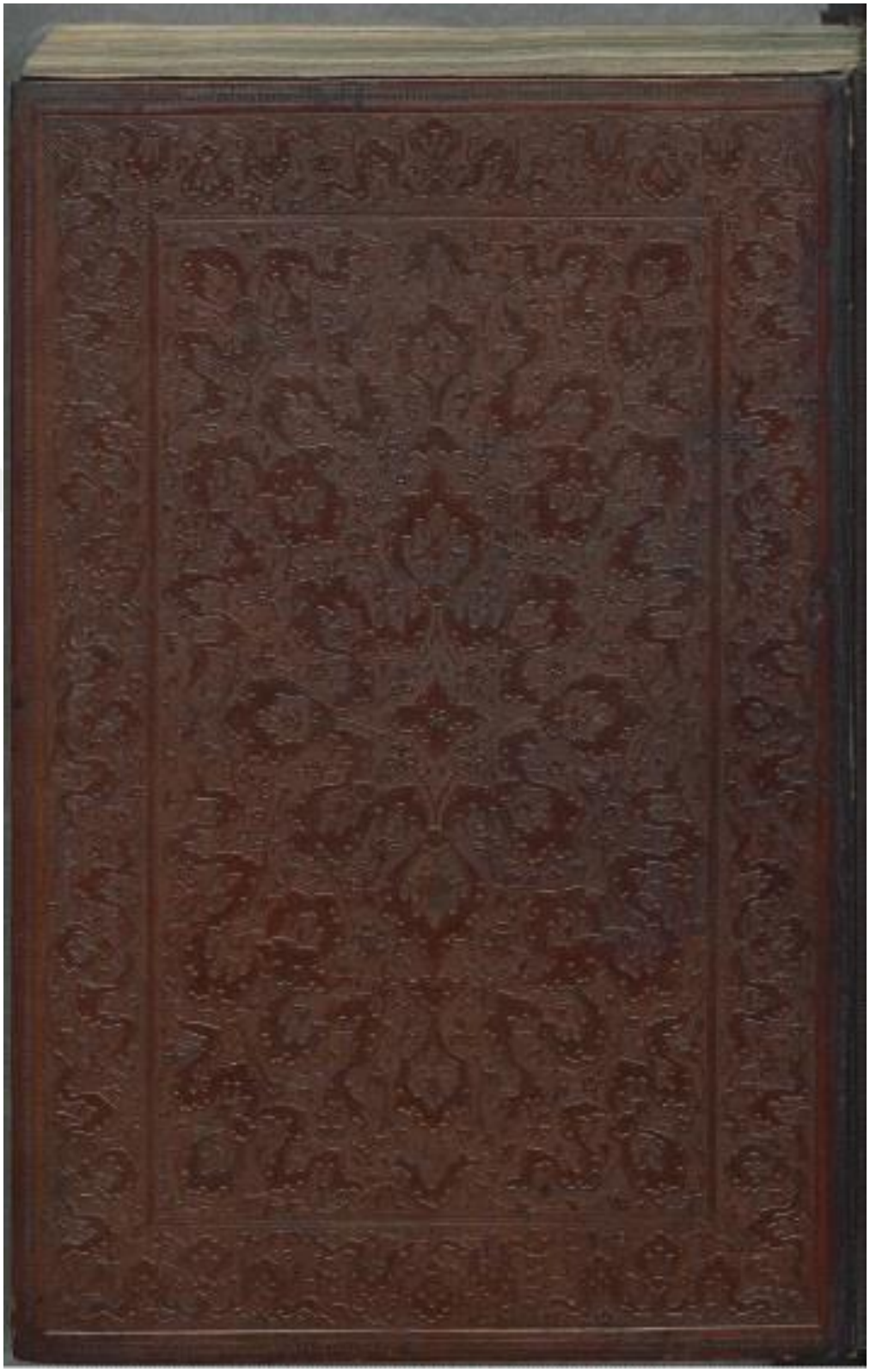

Resim 204. Cild Deseni, Dîvân-ı Kâsım, Karakoyunlu Şiraz Üslûbu, 1459, TİEM 1986.

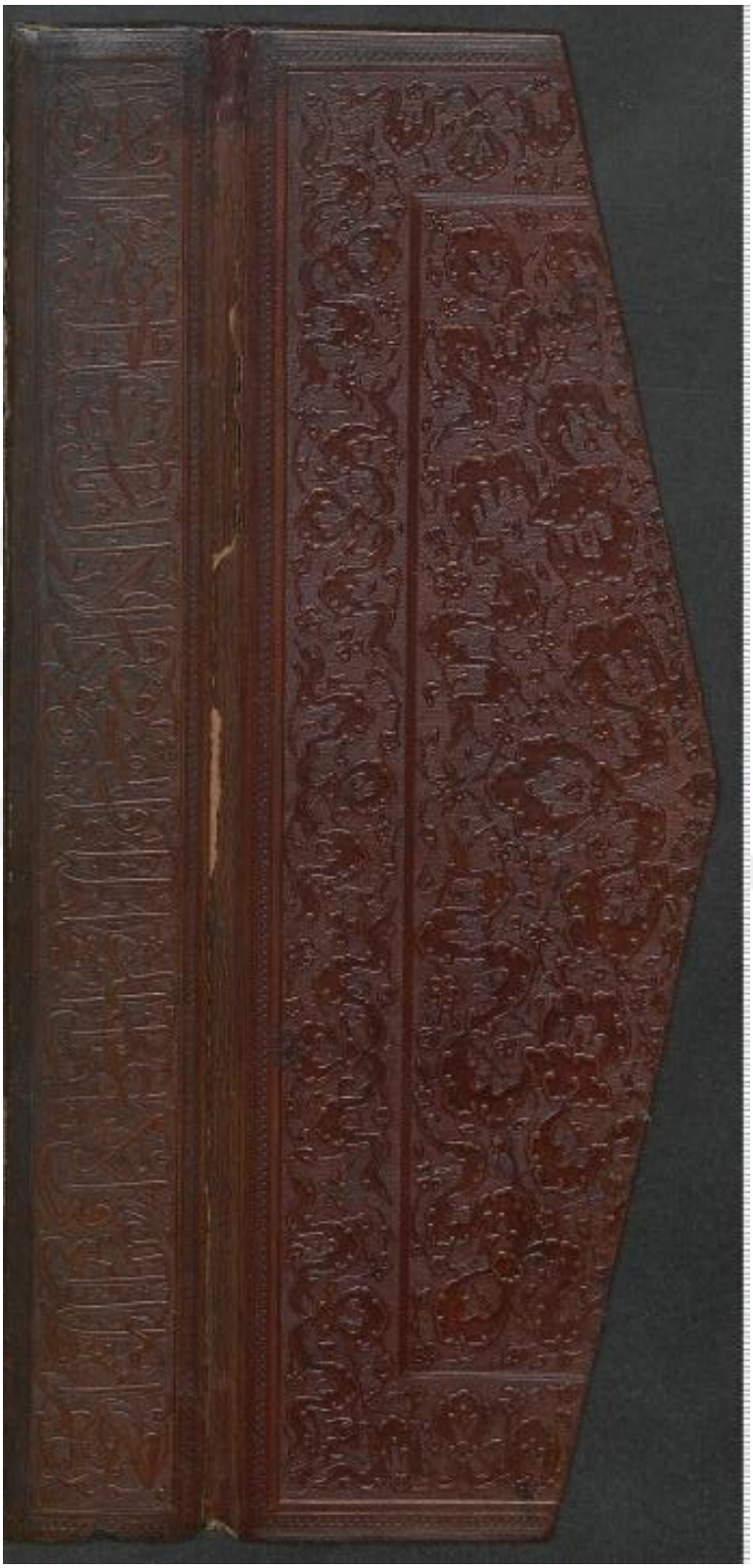

Resim 205. Mikleb deseni, Dîvân-ı Kâsım, Karakoyunlu Şiraz Üslûbu, 1459, TİEM 1986.

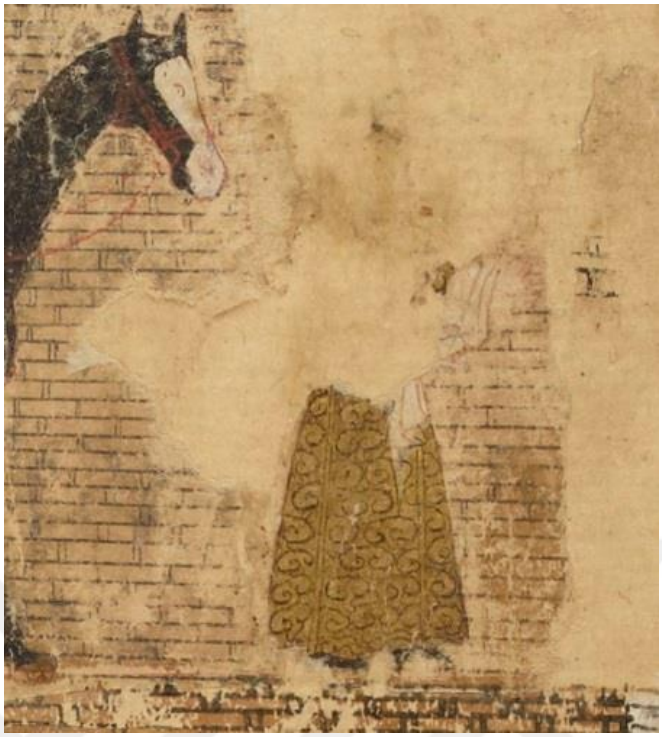

Resim 206. Elbise Tezyînâtında Bulut Motifi, Ahmedî İskendernâmesi, Amasya, BNF Turc 309, 75a.

Resim 207. Elbise Tezyînâtında Bulut Motifi, Ahmedî İskendernâmesi, Amasya, BNF Turc 309, 333a.

Resim 208. Dolantı Bulut, II. Murad Türbesi Saçağı, Fatih Sultan Mehmed Han Dönemi, 1451, Sümeyra Ocak Fotoğraf Arşivi.

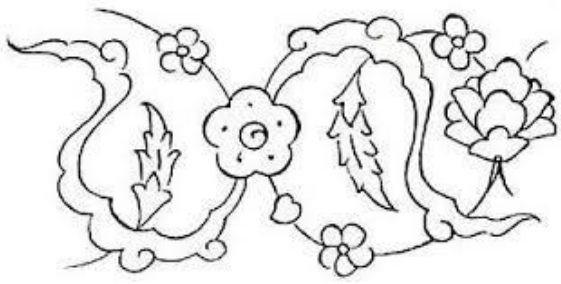

Resim 209. Dolantı Bulut, II. Murad Türbesi Saçağı, Fatih Sultan Mehmed Han Dönemi, 1451, Çizim Aziz Doğanay[533].

Resim 210. Çinili Köşk Duvar Çinisi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1472.

[533] Doğanay, "Bulut Motifi", s. 467, şekil 2.

Resim 211. Çinili Köşk Duvar Çinisi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1472.

Resim 212. Çinili Köşk Duvar Çinisi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1472.

Resim 213. Çinili Köşk Duvar Çinisi, Detay, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1472.

Resim 214. Çinili Köşk Duvar Çinisi, Detay, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1472.

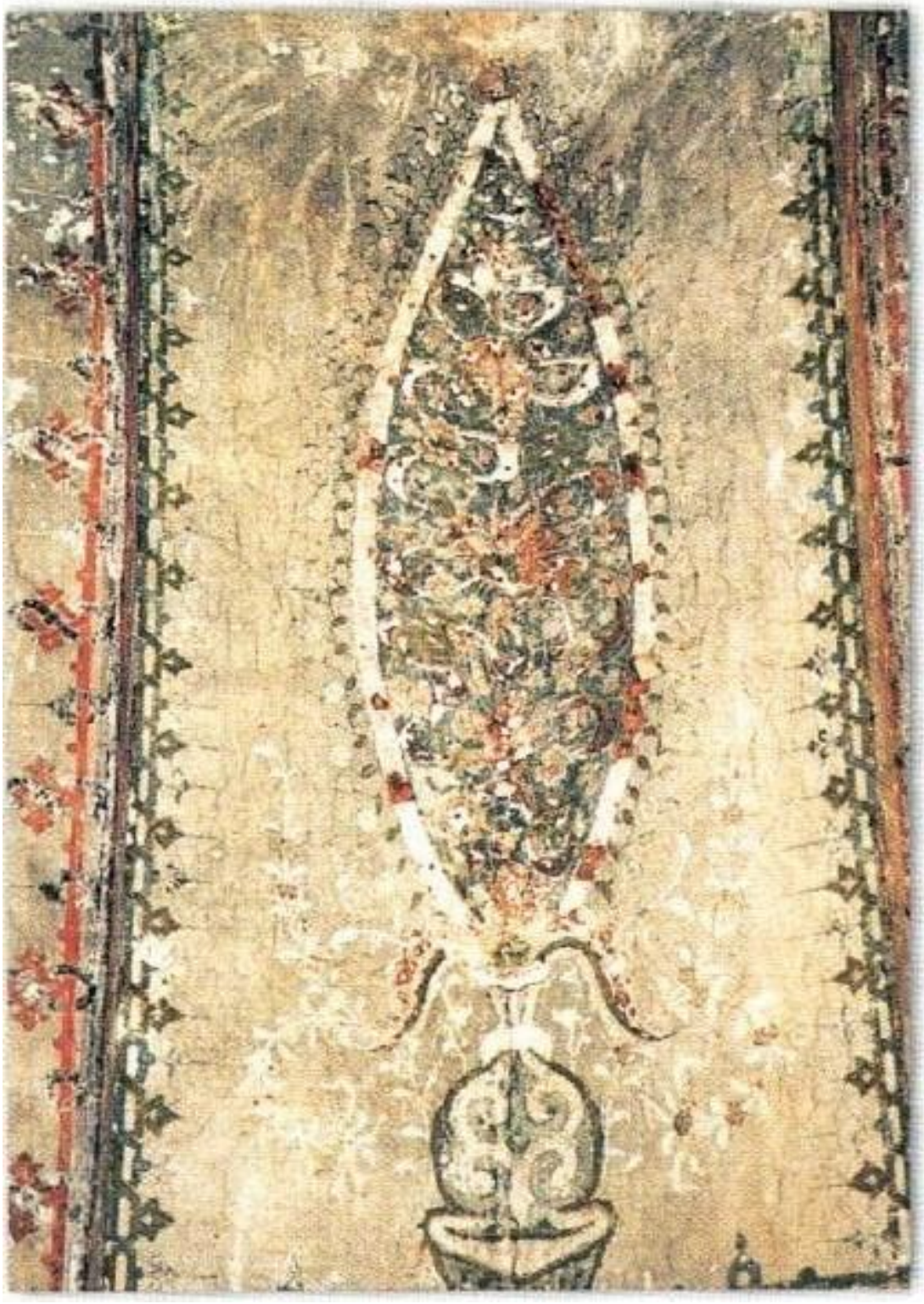

Resim 215. Şehzade Cem Türbesi, Kalemkârî Duvar Tezyînâtı, Muradiye Türbeleri, Bursa, 1479.

Resim 216. Miraç Sahnesi, Ahmedî İskendernâmesi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, Edirne, 1460-70, Biblioteca Nazionale Marciana, Cod. Or. 57, 193a[534].

[534] http://www.turkishculture.org/dia/index.php, Erişim Tarihi 08.09.2019.

Resim 217. Yılanlı Dağ, Ahmedî İskendernâmesi, Fatih Sultan Mehmed Han devri, Edirne, 1460-70, Biblioteca Nazionale Marciana, Cod. Or. 57, 95b[535].

[535] http://www.turkishculture.org/dia/index.php, Erişim Tarihi 08.09.2019.

Resim 218. Şerh-i Divân el-HamâseDeri Cild, Dış Kapak Şemsesi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1464, TSMK R. 706[536].

[536] Birol, *Klasik Devir Türk Tezyînî Sanatlarında Desen Tasarımı Çizim Tekniği ve Çeşitleri*, s. 82, resim 12g.

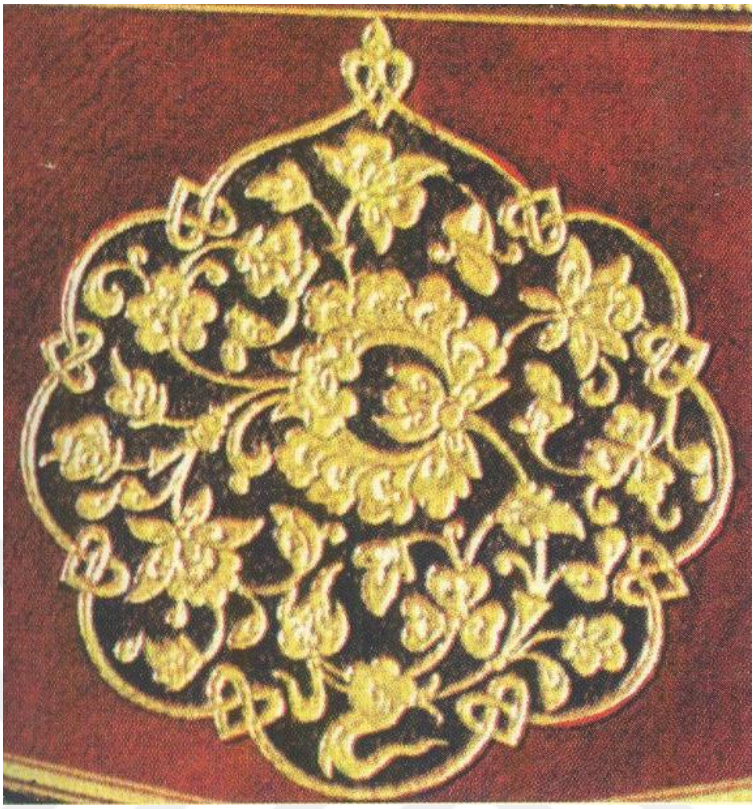

Resim 219. Şerh-i Divân el-HamâseDeri Cild, Mikleb Şemsesi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1464, TSMK R. 706[537].

Resim 220. Şerhu Kitab-ı Sibeveyh, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1466, MK Feyzullah Efendi 1983, 472b[538].

[537] Birol, *Klasik Devir Türk Tezyînî Sanatlarında Desen Tasarımı Çizim Tekniği ve Çeşitleri*, s. 82, resim 12g.
[538] Yanık, "Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Bölümünde Bulunan Fatih Sultan Mehmed'e İthaflı Üç Yazma Eserin Bezeme Analizi", s. 72, fot. 28.

Resim 221. Şerhu Kitab-ı Sibeveyh, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1466, MK Feyzullah Efendi 1983, 160a[539].

Resim 222. Şerhu Kitab-ı Sibeveyh, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1466, MK Feyzullah Efendi 1983, 396a[540].

[539] Yanık, "Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Bölümünde Bulunan Fatih Sultan Mehmed'e İthaflı Üç Yazma Eserin Bezeme Analizi", s. 74, fot. 30.
[540] Yanık, "Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Bölümünde Bulunan Fatih Sultan Mehmed'e İthaflı Üç Yazma Eserin Bezeme Analizi", s. 69, fot. 26.

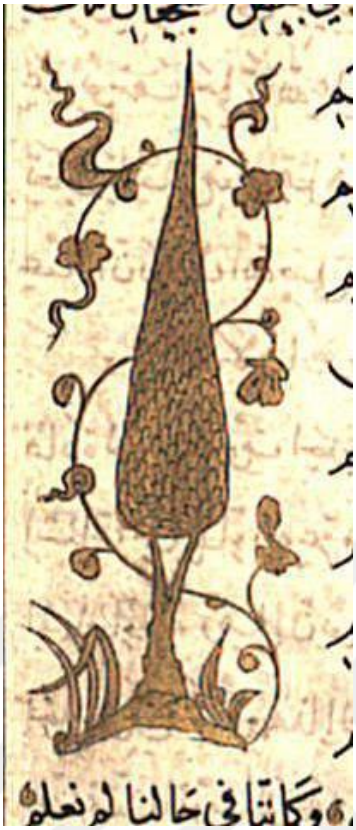

Resim 223. et-Tezkire bi Ahvali'l-Mevti ve Ahira, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, SK Fatih 2571.

Resim 224. et-Tezkire bi Ahvali'l-Mevti ve Ahira, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, SK Fatih 2571.

Resim 225. et-Tezkire bi Ahvali'l-Mevti ve Ahira, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, SK Fatih 2571.

Resim 226. et-Tezkire bi Ahvali'l-Mevti ve Ahira, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, SK Fatih 2571.

Resim 227. et-Tezkire bi Ahvali'l-Mevti ve Ahira, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, SK Fatih 2571.

Resim 228. et-Tezkire bi Ahvali'l-Mevti ve Ahira, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, SK Fatih 2571.

Resim 229. et-Tezkire bi Ahvali'l-Mevti ve Ahira, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, SK Fatih 2571.

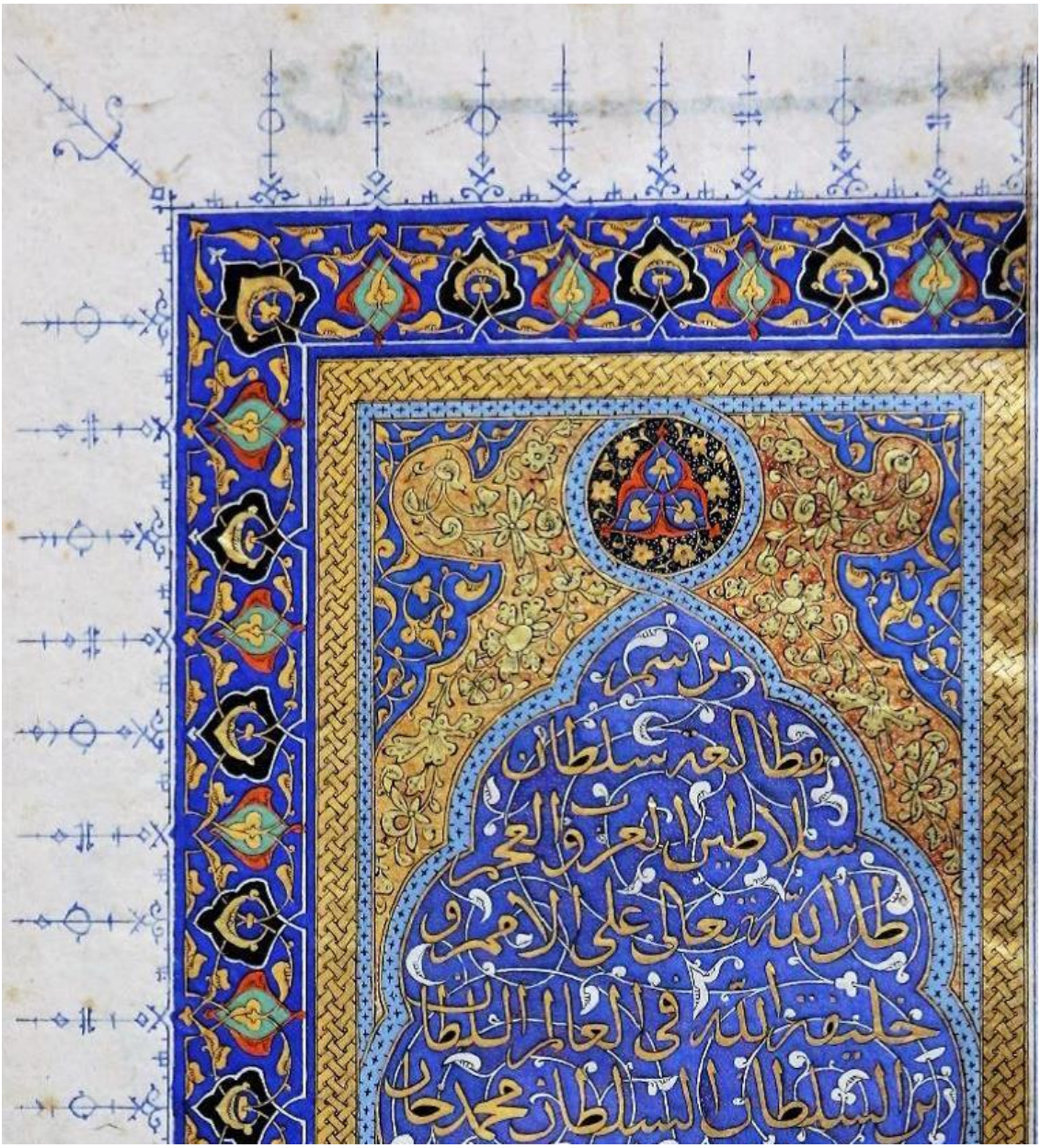

Resim 230. Zahriye Tezhibi, Tahrîrü'l-Mecistî, 1466, MK Feyzullah Efendi 1360, 2a[541].

[541] Yanık, "Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Bölümünde Bulunan Fatih Sultan Mehmed'e İthaflı Üç Yazma Eserin Bezeme Analizi", s. 116, fot. 53.

Resim 231. Meşâriu ve'l-Mutârahât, Cild Üst Kapak, SK Damat İbrahim Paşa 826[542].

[542] Uran, "Fatih Sultan Mehmed'e İthaflı Beş Yazma Eserin Bezeme Analizi", s. 28, fot. 8.

Resim 232. Meşâriu ve'l-Mutârahât, Cild Mikleb ve Sertab, SK Damat İbrahim Paşa 826[543].

[543] Uran, "Fatih Sultan Mehmed'e İthaflı Beş Yazma Eserin Bezeme Analizi", s. 30, fot. 10.

Resim 233. Şerh-i Miftâhü'l-Gayb, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1468, SK Ayasofya 1930[544].

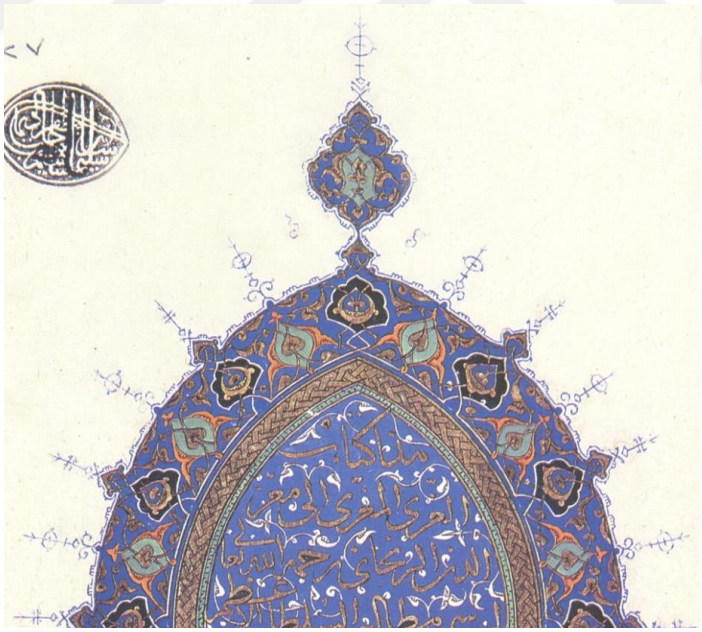

Resim 234. Tasrifü'l-İzzi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1468, SK Şehzade Mehmed 101, 27a[545].

[544] Özen, *Türk Tezhip Sanatı*, s. 71.
[545] Özen, *Tezhip Sanatından Örnekler*, 2007, s. 27.

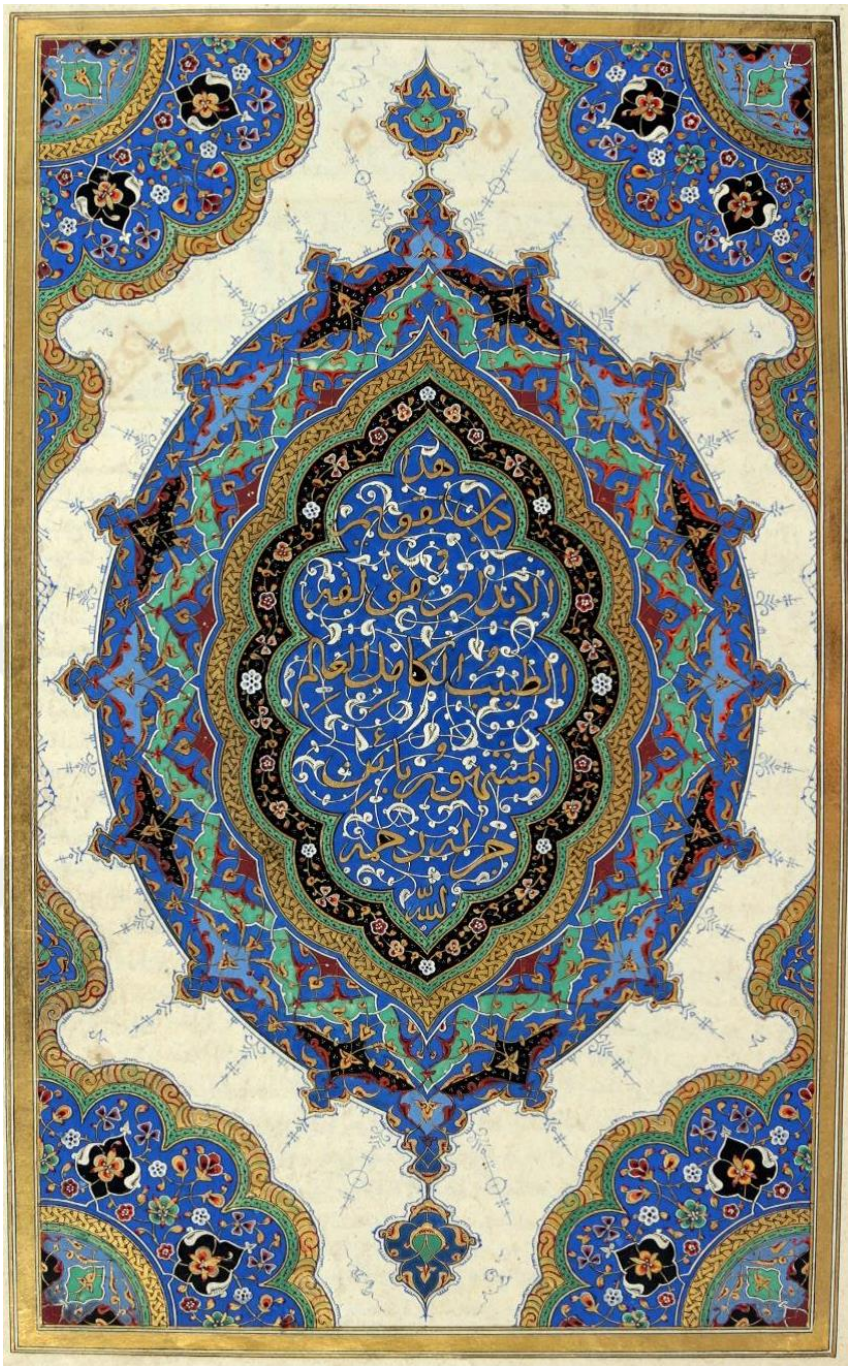

Resim 235. Takvîmü'l-Ebdân, Zahriye Tezhibi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, SK Fazıl Ahmet Paşa 960, 1a[546].

[546] Uran, "Fatih Sultan Mehmed'e İthaflı Beş Yazma Eserin Bezeme Analizi", s. 57, fot. 20.

Resim 236. el-Fevâʾidü'l-Ġıyâsiyye, Lake Cild, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1468, TSMK A. 1672[547].

[547] Uran, "Fatih Sultan Mehmed'e İthaflı Beş Yazma Eserin Bezeme Analizi", s. 18, fot. 4.

Resim 237. Kur’an-ı Kerim, Serlevha Tezhibi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, Yaklaşık 1470, İstanbul, TİEM 448, 1b-2a.

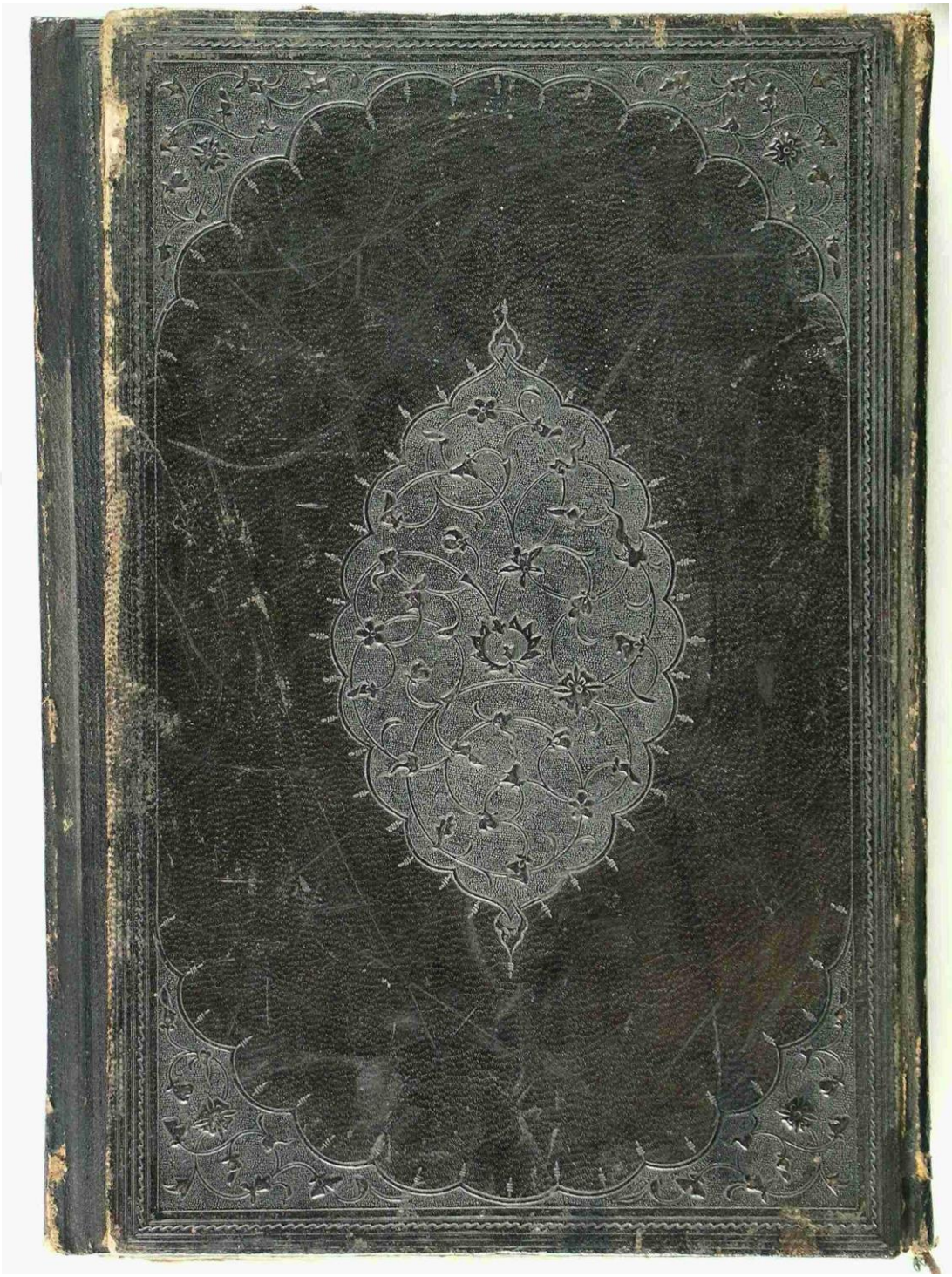

Resim 238. Suzani Dîvânı, Cild Dış Kapağı, 1475, SK Fatih 3831[548].

[548] Fatma Zehra Oral, "Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Yazmaları'ndaki Bazı Kat'lı Cildler", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008, s. 104, resim 27.

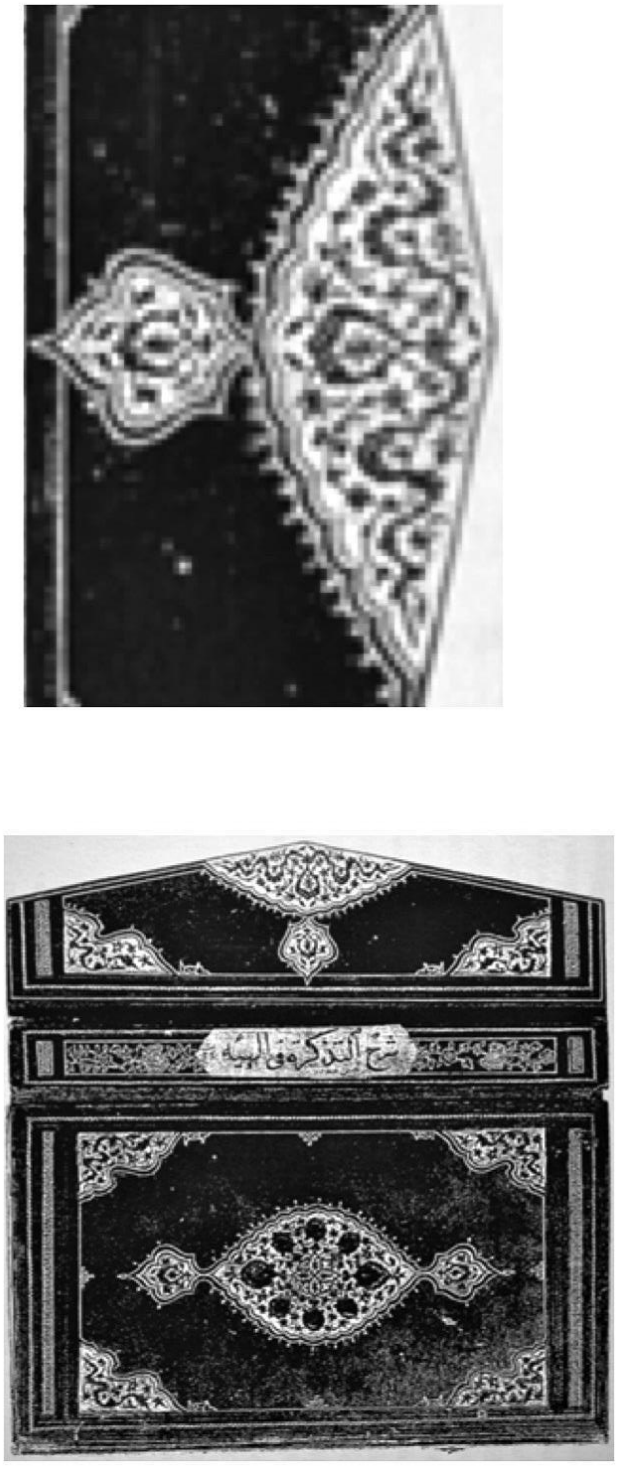

Resim 239. Şerhu't-Tezkire fi'l-Beyyine, Cild, 1475, TSMK A. 3314[549].

[549] Boydak, "Fatih Devri Cild Sanatı", s. 235, resim 26-27.

Resim 240. Kanun fi't-Tıb, Zahriye tezhibi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, NK. 3571, 1a[550].

[550] Özen, *Türk Tezhip Sanatı*, s. 82.

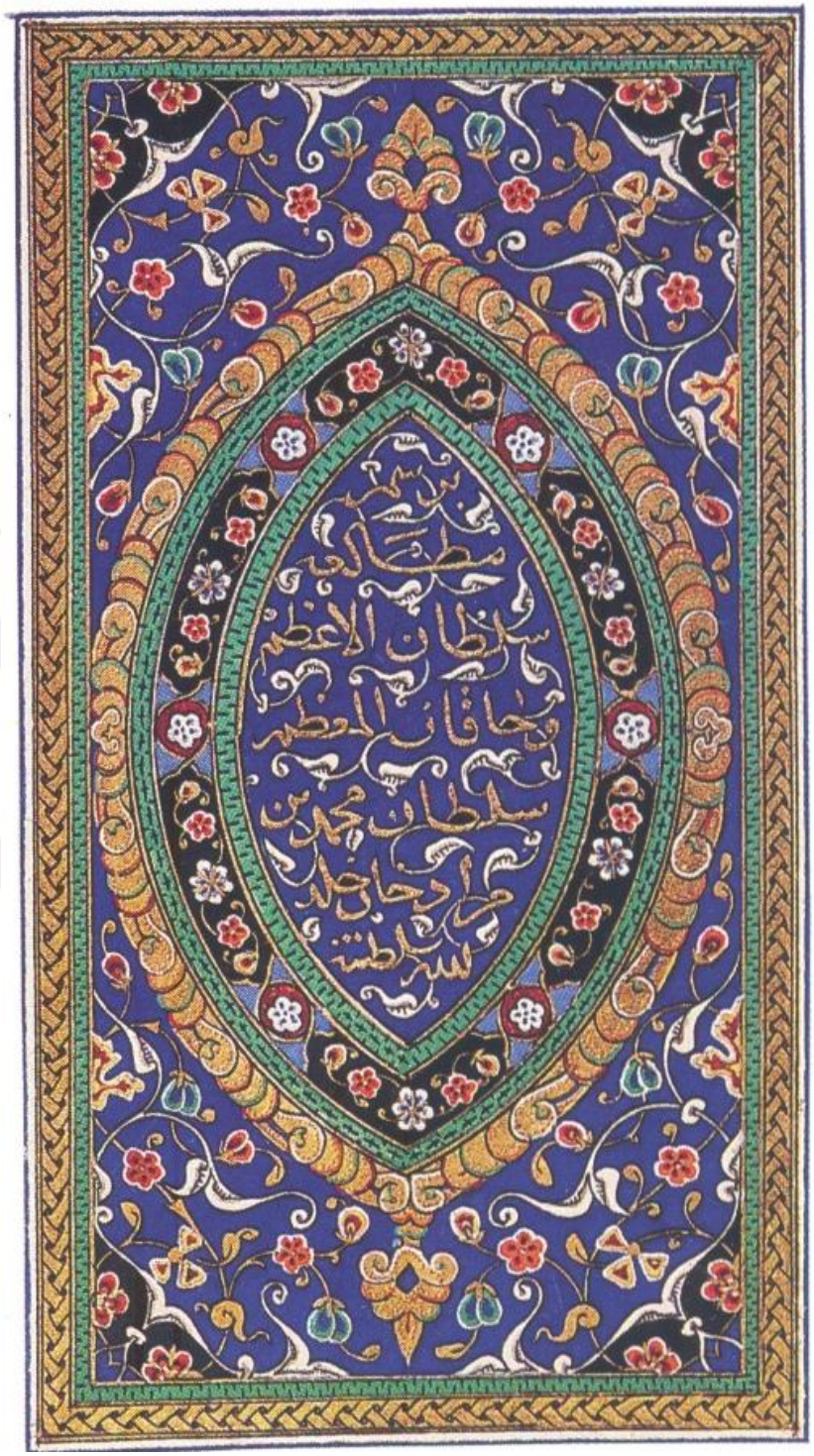

Resim 241. Tabsıratü'l-Mübtedi ve Tezkiretü'l-Müntehi, Zahriye Tezhibi, SK Ayasofya 1692[551].

[551] Özen, *Türk Tezhip Sanatı*, s. 83.

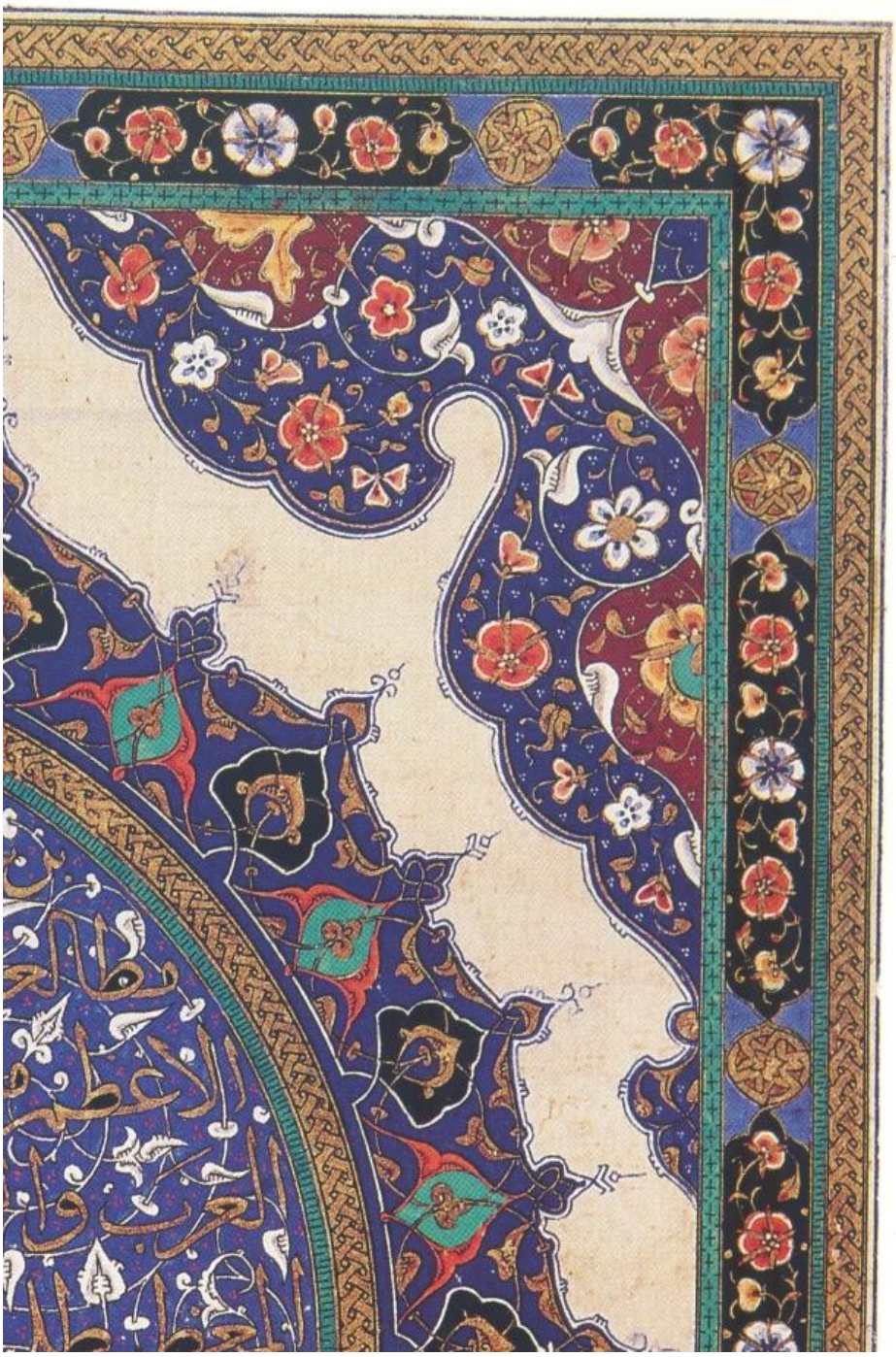

Resim 242. en-Nihaye fi Garaibi'l-Hadis, Zahriye Tezhibi, Saray Nakkaşhânesi, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, SK Süleymaniye 1025, 1b[552].

[552] Özen, *Türk Tezhip Sanatı*, s. 54.

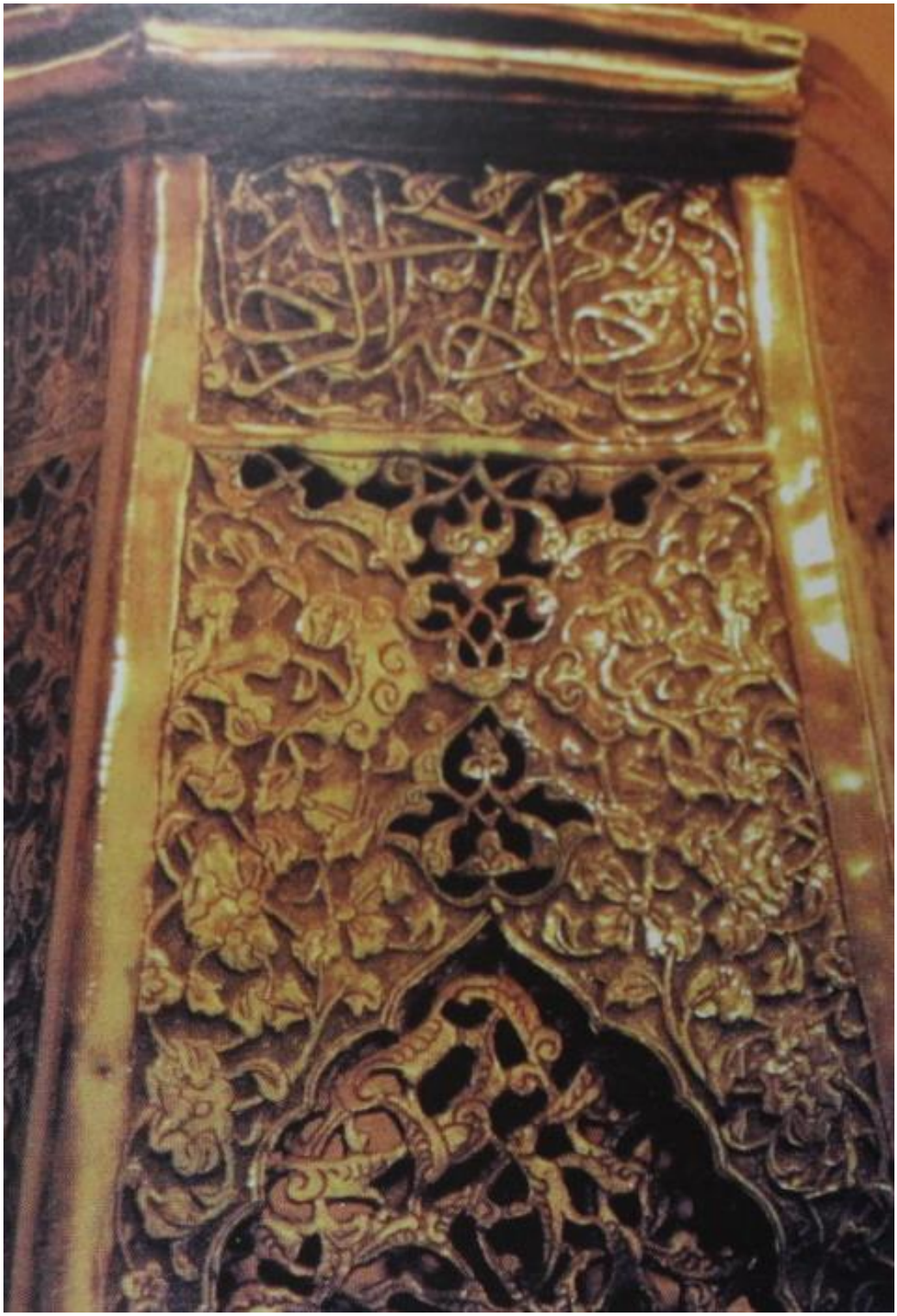

Resim 243. Gümüş Kandil, Fatih Sultan Mehmed Han Devri, 1460-70, TİEM 167[553].

[553] Doğanay, "Bulut Motifi", s. 472, resim 8.

Resim 244. Sultan II. Bayezid Camii Kitabesi, Amasya, 1486[554].

[554] Doğanay, "Bulut Motifi", s. 469, resim 3.

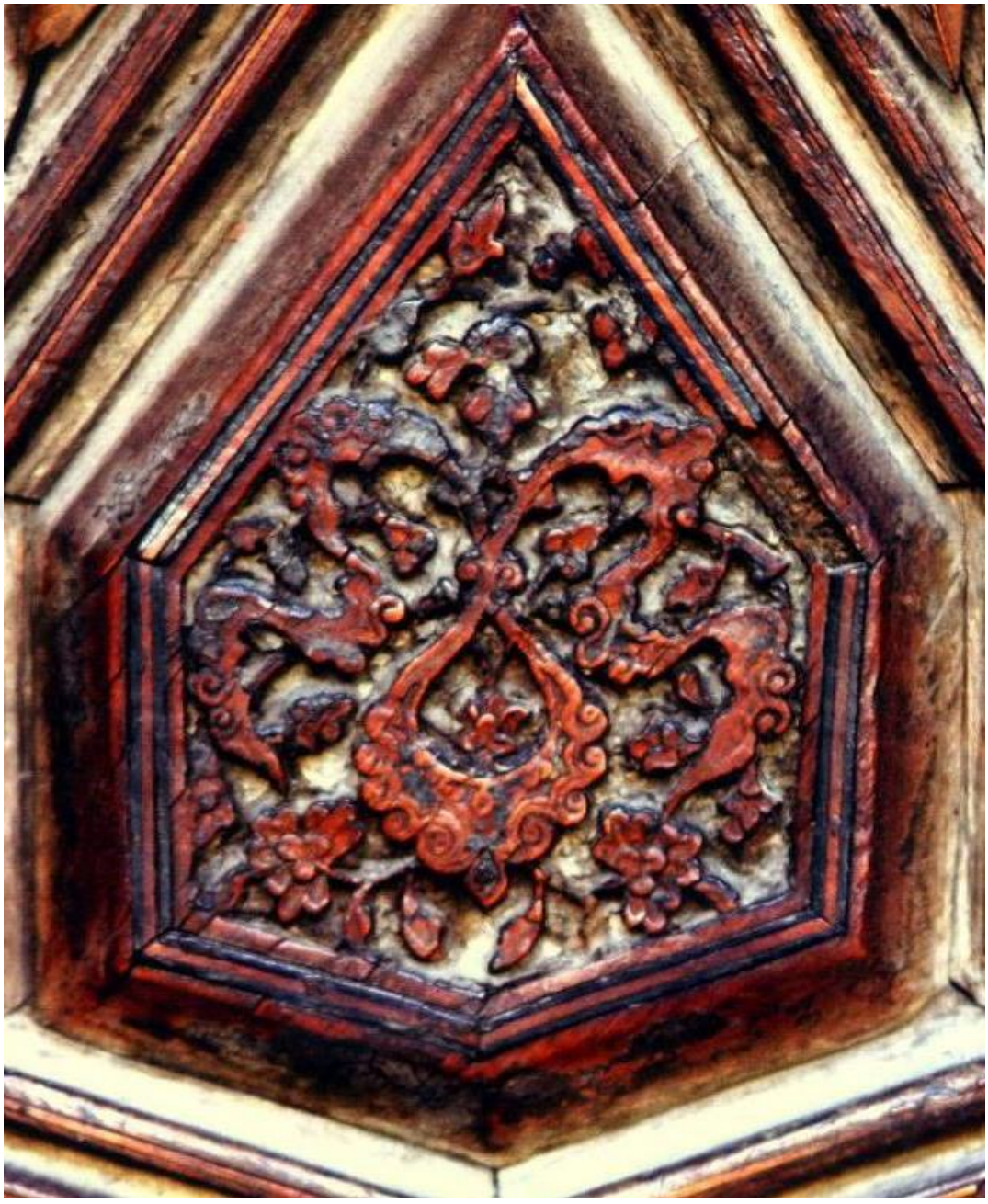

Resim 245. Sultan II. Bayezid Camii, Kündekârî Kapı Detay, Amasya, 1486[555].

[555] Doğanay, "Bulut Motifi", s. 470, resim 4.

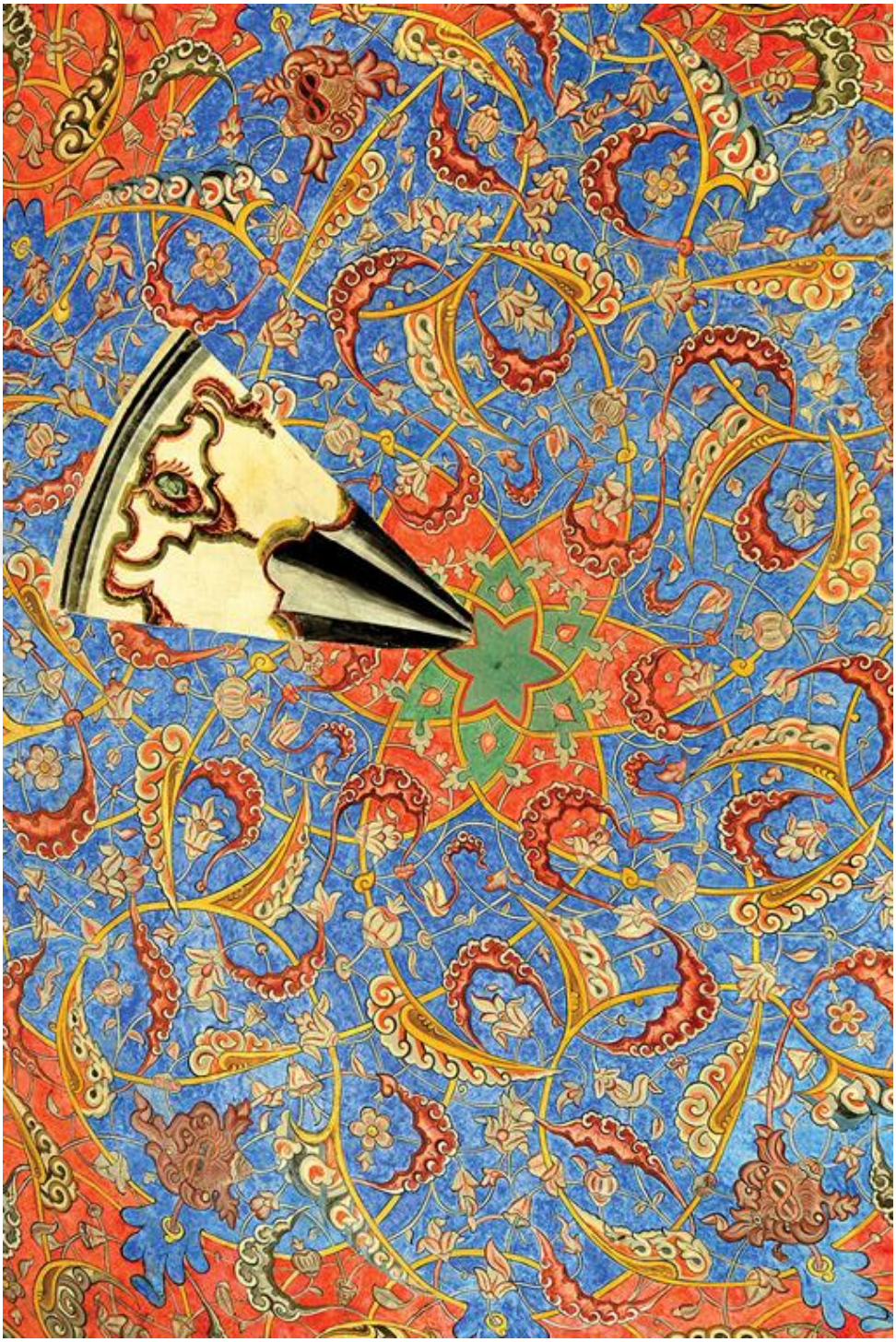

Resim 246. Şirin Hatun Türbesi, Muradiye Türbeleri, XV. Yüzyıl Sonu, Bursa[556].

[556] "Bursa'nın Uzak Tarihine Yakın Plan", http://www.dergibursa.com.tr/bursanin-uzak-tarihine-yakin-plan-2/, Erişim Tarihi, 08.09.2019.

Resim 247. Şehzade Mahmud Türbesi, Kubbe, Muradiye Türbeleri, 1506, Bursa[557].

[557] "Bursa'nın Uzak Tarihine Yakın Plan".

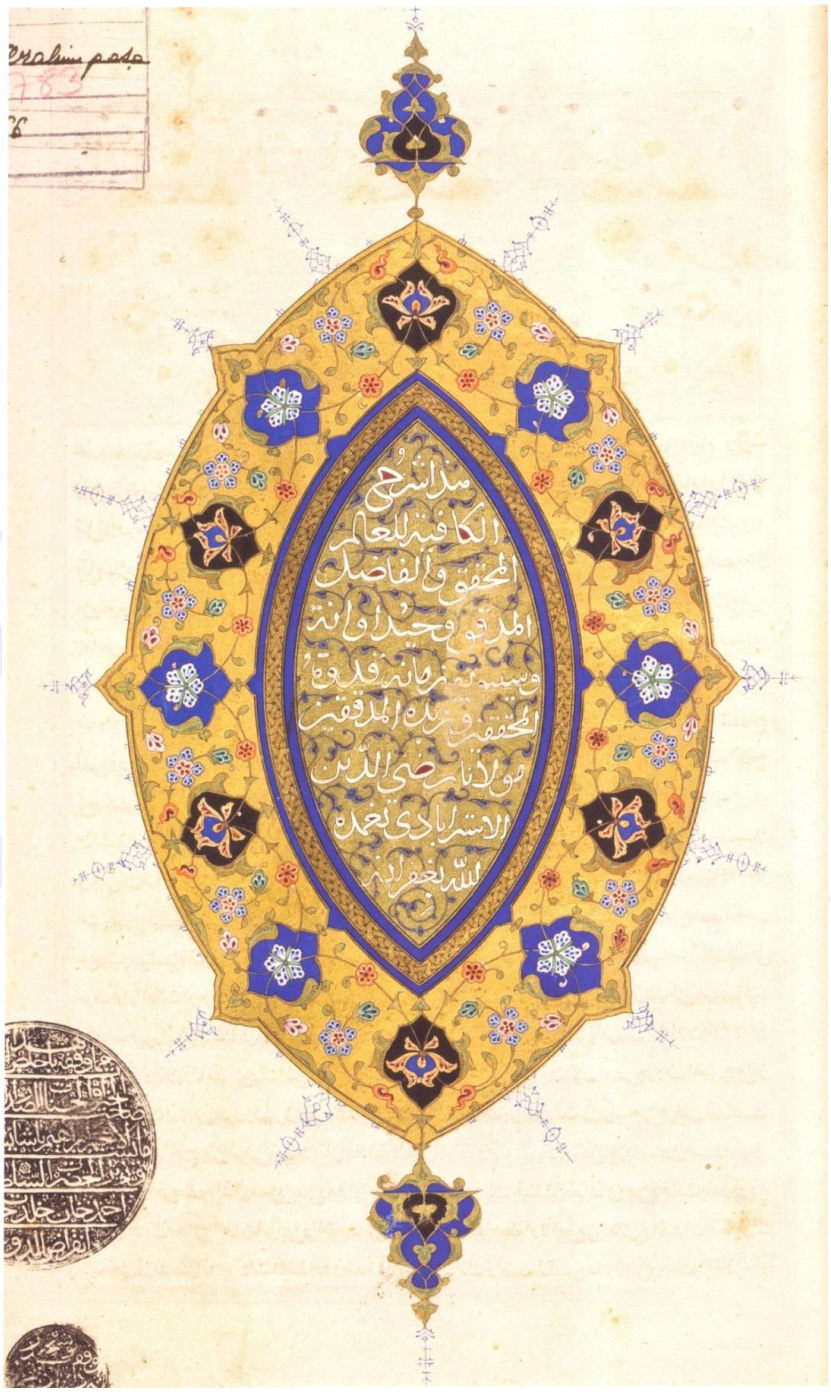

Resim 248. Şerhü'l-Kâfiye, Zahriye Tezhibi, Amasya, 1470-71, SK Damad İbrahim Paşa 1066-1, 1a[558].

[558] Özen, *Türk Tezhip Sanatı*, s. 89.

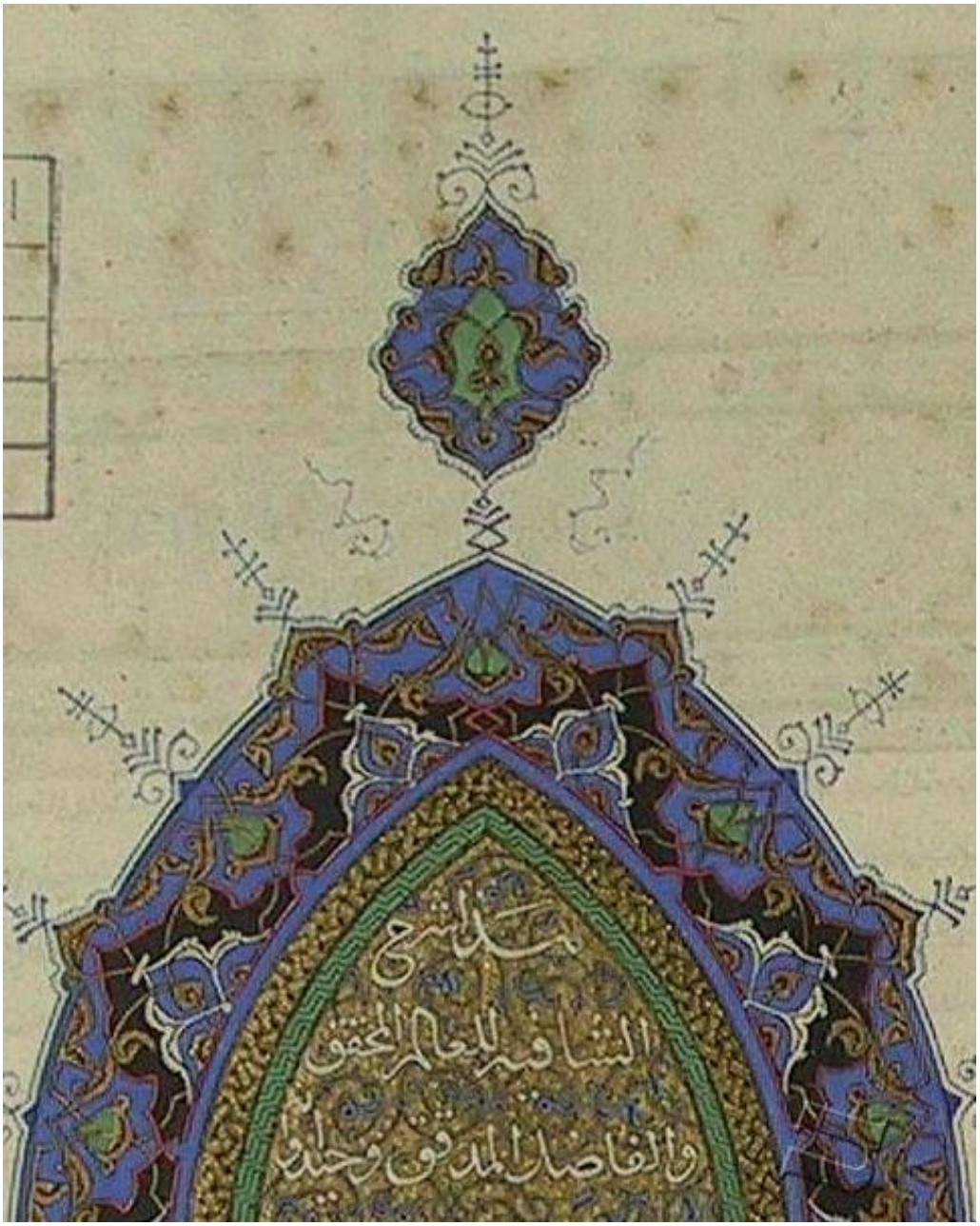

Resim 249. Şerhü’ş-Şâfiye, Zahriye Tezhibi, Amasya, 1470-71, SK Damad İbrahim Paşa 1066-2, 269a.

Resim 250. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402.

Resim 251. Cüz Gülü, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402.

Resim 252. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402, 136a.

Resim 253. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402.

Resim 254. Sûre Başı Tezhibi, Secde ve Hizb Gülü, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402.

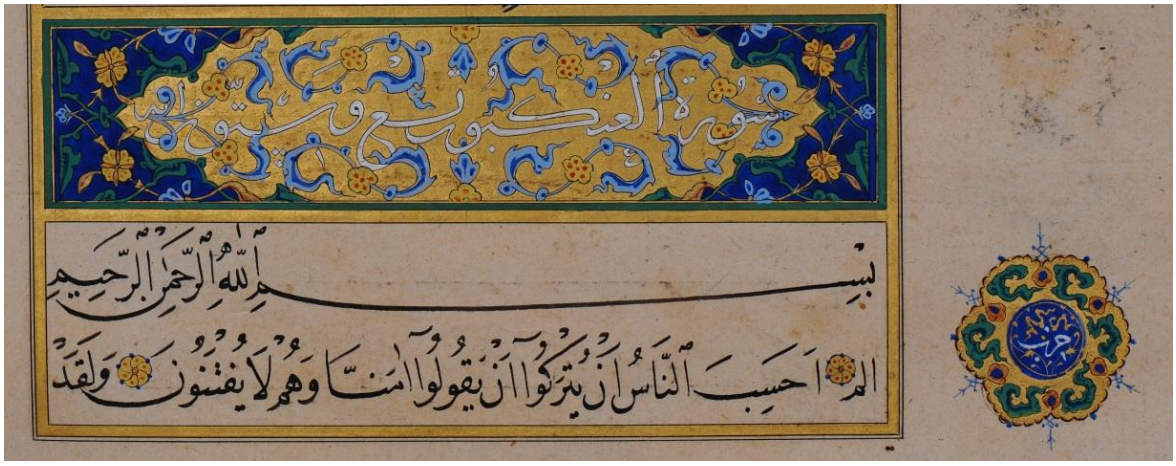

Resim 255. Sûre Başı Tezhibi ve Hizb Gülü, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402.

Resim 256. Secde Gülü, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402.

Resim 257. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402.

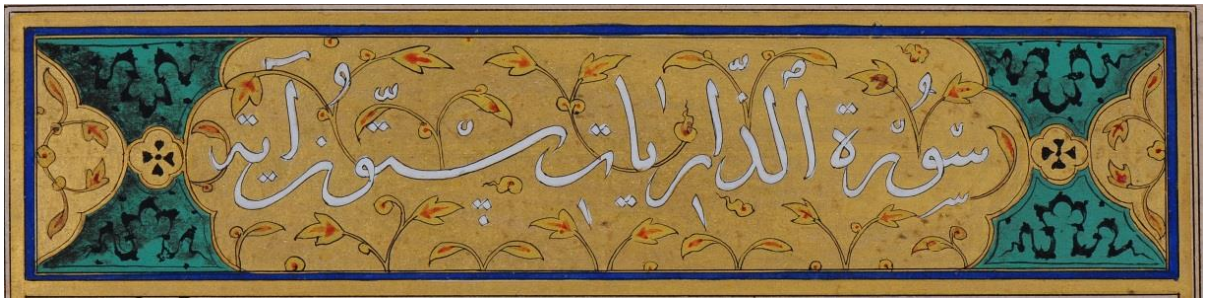

Resim 258. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402.

Resim 259. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402.

Resim 260. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402.

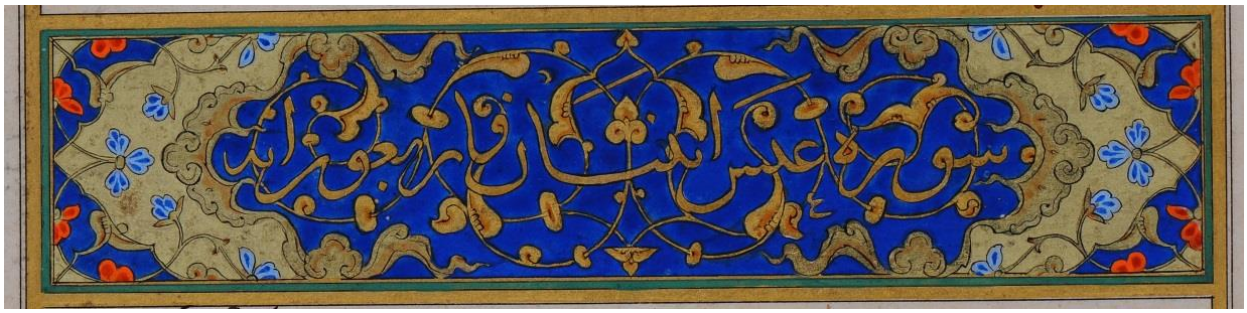

Resim 261. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402.

Resim 262. Sûre Başı Tezhibi, Hizb Gülü, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402.

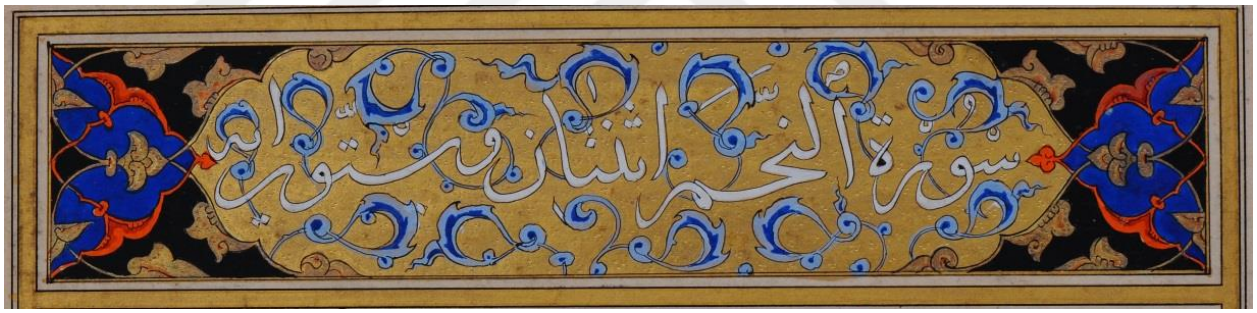

Resim 263. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402.

Resim 264. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402.

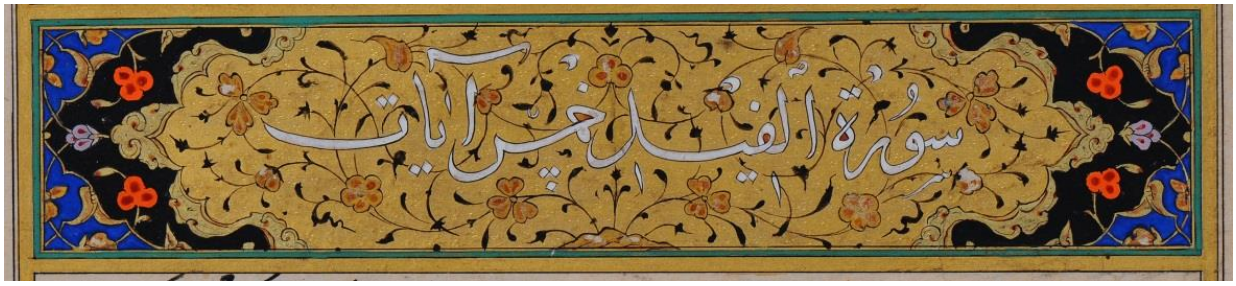

Resim 265. Sûre Başı Tezhibi, Mushaf-ı Şerif, Hattat Şeyh Hamdullah, Sultan II. Bayezid Devri, 1494, TİEM 402.

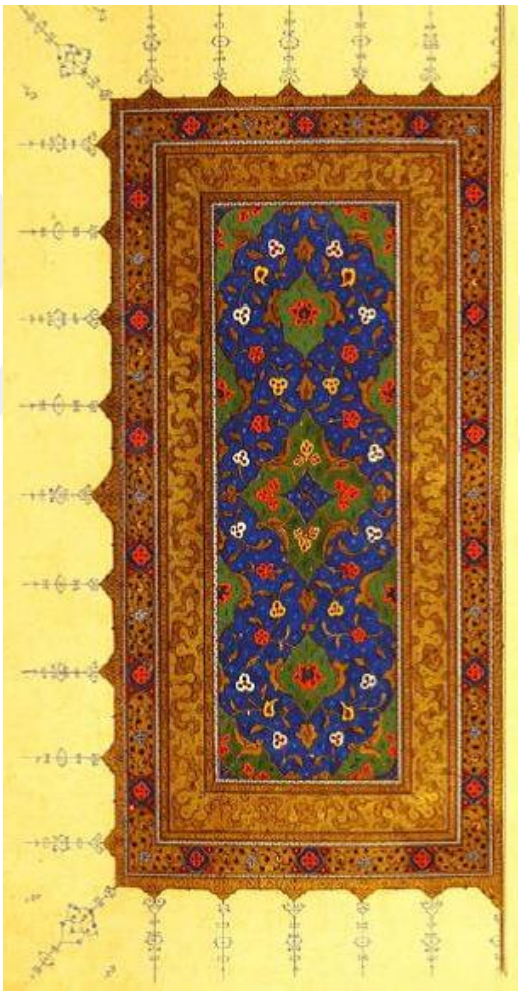

Resim 266. Zahriye Tezhibi, Şeyh Hamdullah Mushaf-ı Şerifi, Sultan II. Bayezid Dönemi, 1495, TSMK EH. 72, 2a[559].

[559] Küpeli, "II. Bâyezid Dönemi Tezhip Sanatı", s. 157, resim 1.

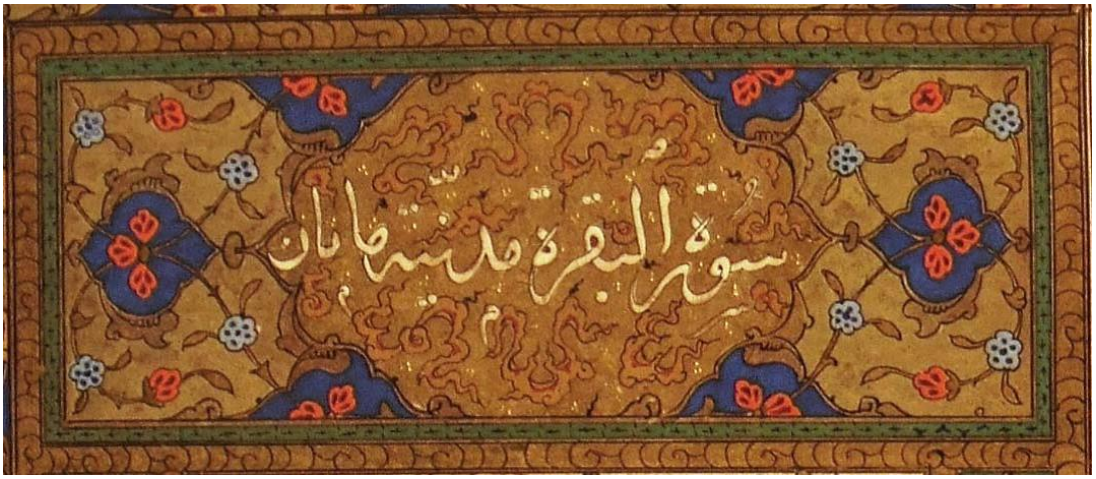

Resim 267. Serlevha Tezhibi, Şeyh Hamdullah Mushaf-ı Şerifi, Sultan II. Bayezid Dönemi, 1495, TSMK EH. 72, 3a[560].

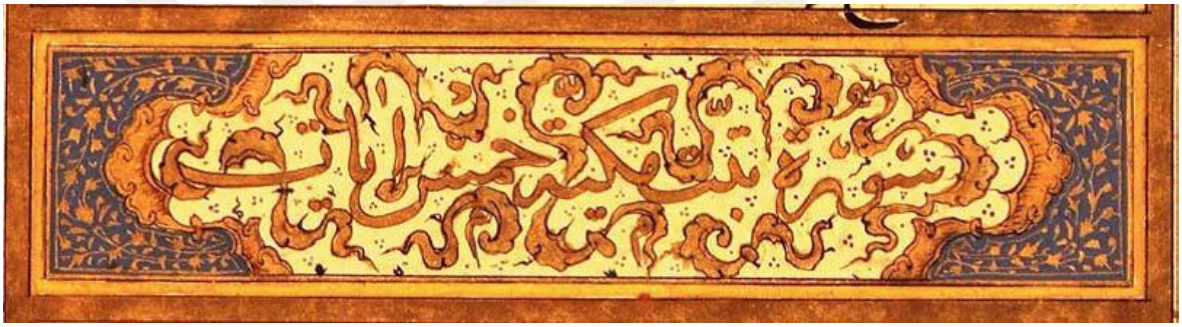

Resim 268. Sûre Başı Tezhibi, Şeyh Hamdullah Mushaf-ı Şerifi, Sultan II. Bayezid Dönemi, 1495, TSMK EH. 72, 332b[561].

[560] Küpeli, "II. Bâyezid Dönemi Tezhip Sanatı", s. 171. resim 2/3.
[561] Küpeli, "II. Bâyezid Dönemi Tezhip Sanatı", s. 182, resim 4b.

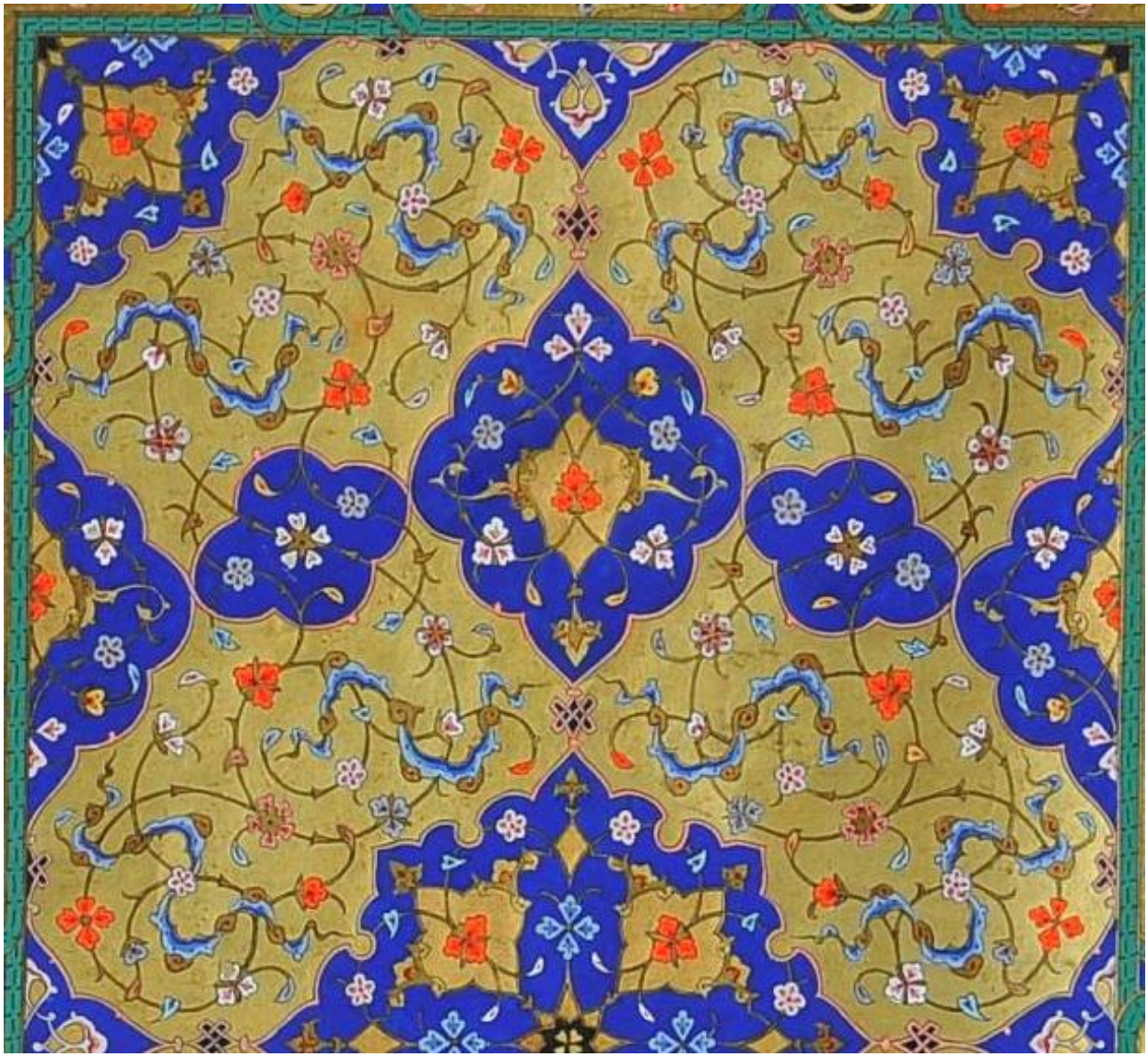

Resim 269. Zahriye Tezhibi, Şeyh Hamdullah Mushaf-ı Şerifi, Sultan II. Bayezid Devri, 1499, TSMK EH. 71, 2a[562].

[562] Alkan, s. 34. resim 5.

Resim 270. Sultan II. Bayezid Devri Deri Cild, Memlük Mushaf-ı Şerifi, XV. yüzyıl Sonları, TİEM 450.

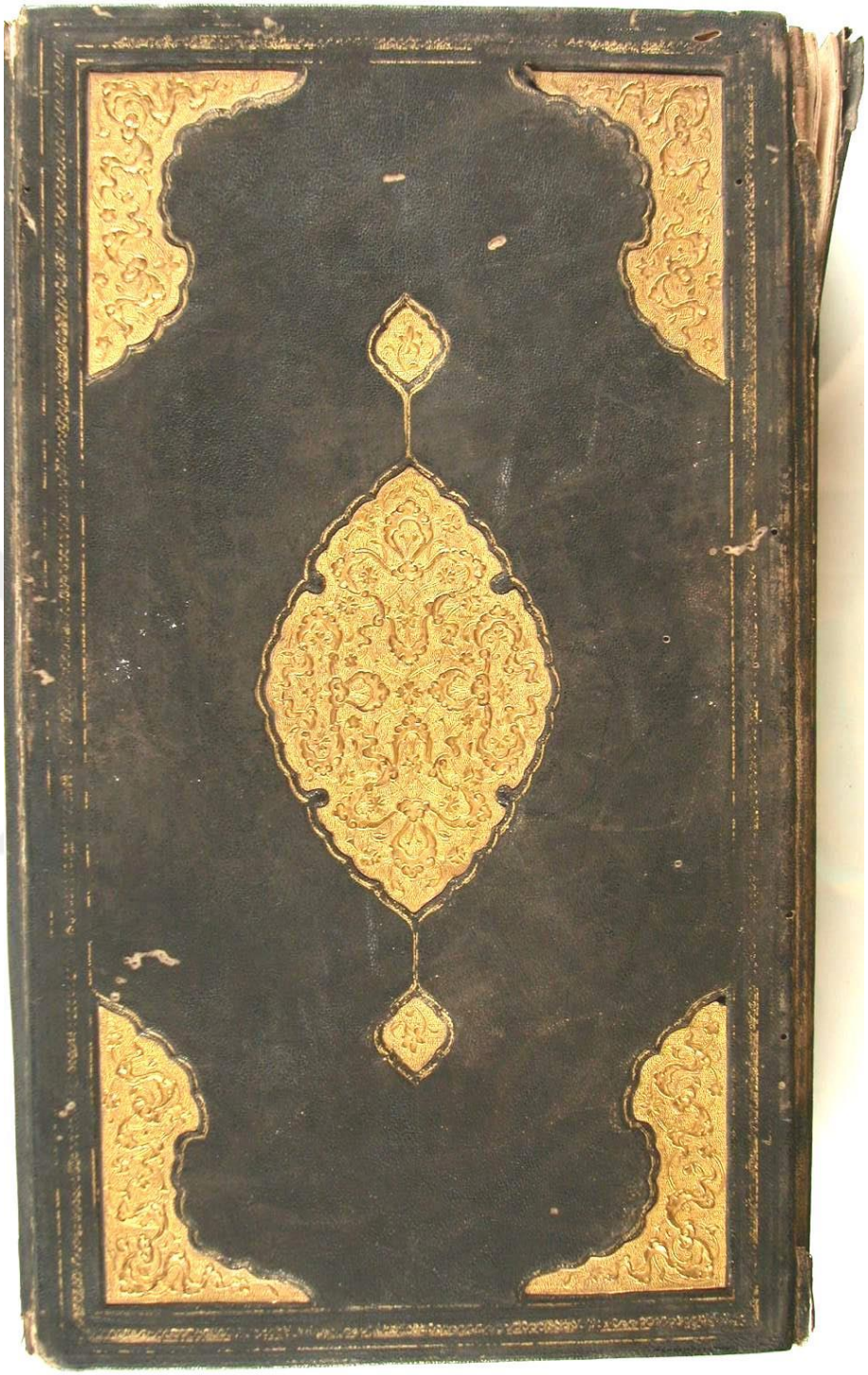

Resim 271. Deri Cild, Mahzenül-Esrâr, Sultan II. Bayezid Devri, XV.Yüzyıl Sonu, SK Ayasofya 3860[563].

[563] Dülger, s. 144, resim 94.

Resim 272. Deri Cild, Şemse Detay, Mahzenül-Esrâr, Sultan II. Bayezid Devri, XV.Yüzyıl Sonu, SK Ayasofya 3860[564].

Resim 273. Deri Cild, Mikleb, Mahzenül-Esrâr, Sultan II. Bayezid Devri, XV.Yüzyıl Sonu, SK Ayasofya 3860[565].

[564] Dülger, s. 144, resim 95.
[565] Dülger, s. 145, resim 96.

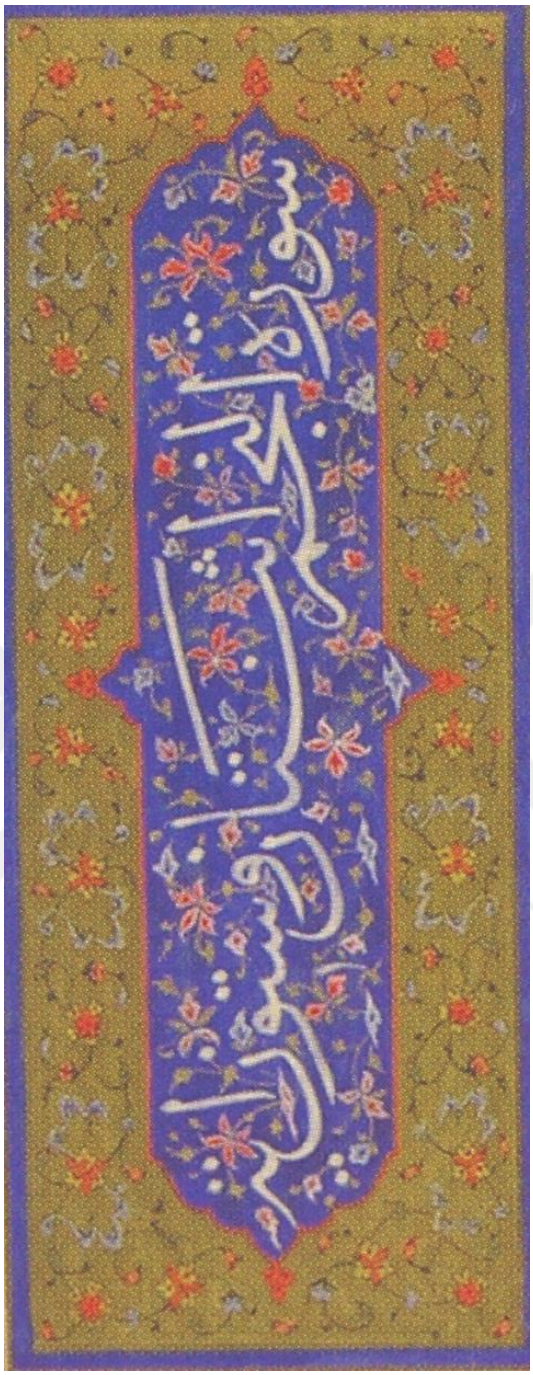

Resim 274. Sûre başı Tezhibi, Şeyh Hamdullah Mushaf-ı Şerifi, Sultan II. Bayezid Devri, XVI. Yüzyıl Başı, TSMK III. Ahmed 5, 314a[566].

[566] Küpeli, "Saray Nakkaşhanesi ve XV. Yüzyılda Osmanlı Tezhip Sanatını Şekillendiren Üslûplar", s. 338, resim 9.

Resim 275. Hizb Gülü, Şeyh Hamdullah Mushaf-ı Şerifi, Sultan II. Bayezid Devri, XVI. yy. Başı, TSMK III. Ahmed 5, 314a[567].

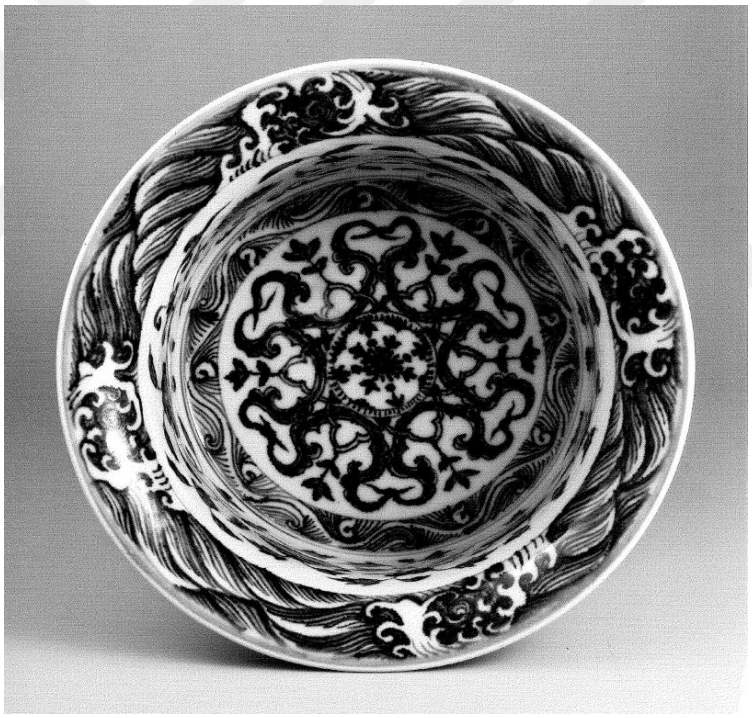

Resim 276. Mavi Beyaz Leğen, Ming Hanedanı, Çin, 1403-1424, TSM 15/1472[568].

[567] Küpeli, "Saray Nakkaşhanesi ve XV. Yüzyılda Osmanlı Tezhip Sanatını Şekillendiren Üslûplar", s. 338, resim 9.
[568] *Seramiklerin Kavşak Noktası, Crossroads of Ceramics-Turkey, Where the East and the West Meet,Chinese and Japanese Export Ceramic*, Joseon Royal Kiln Museum, 2007, Resim 002.

Resim 277. Mavi beyaz Tabak, İznik, XV. yy. Sonu XVI. yy. Başı, Gülbenkyan Koleksiyonu[569].

Resim 278. Mavi Beyaz Tabak, İznik, 1490-1500 Yılları Arası, Çinili Köşk 41/9.

[569] Gönül Öney, *Türk Çini Sanatı,* Yapı ve Kredi Bankası yay., İstanbul, 1976.

Resim 279. 1500 Civarı, Mavi beyaz Tabak, İznik, 1500 Civarı, FSM, F1954.3.

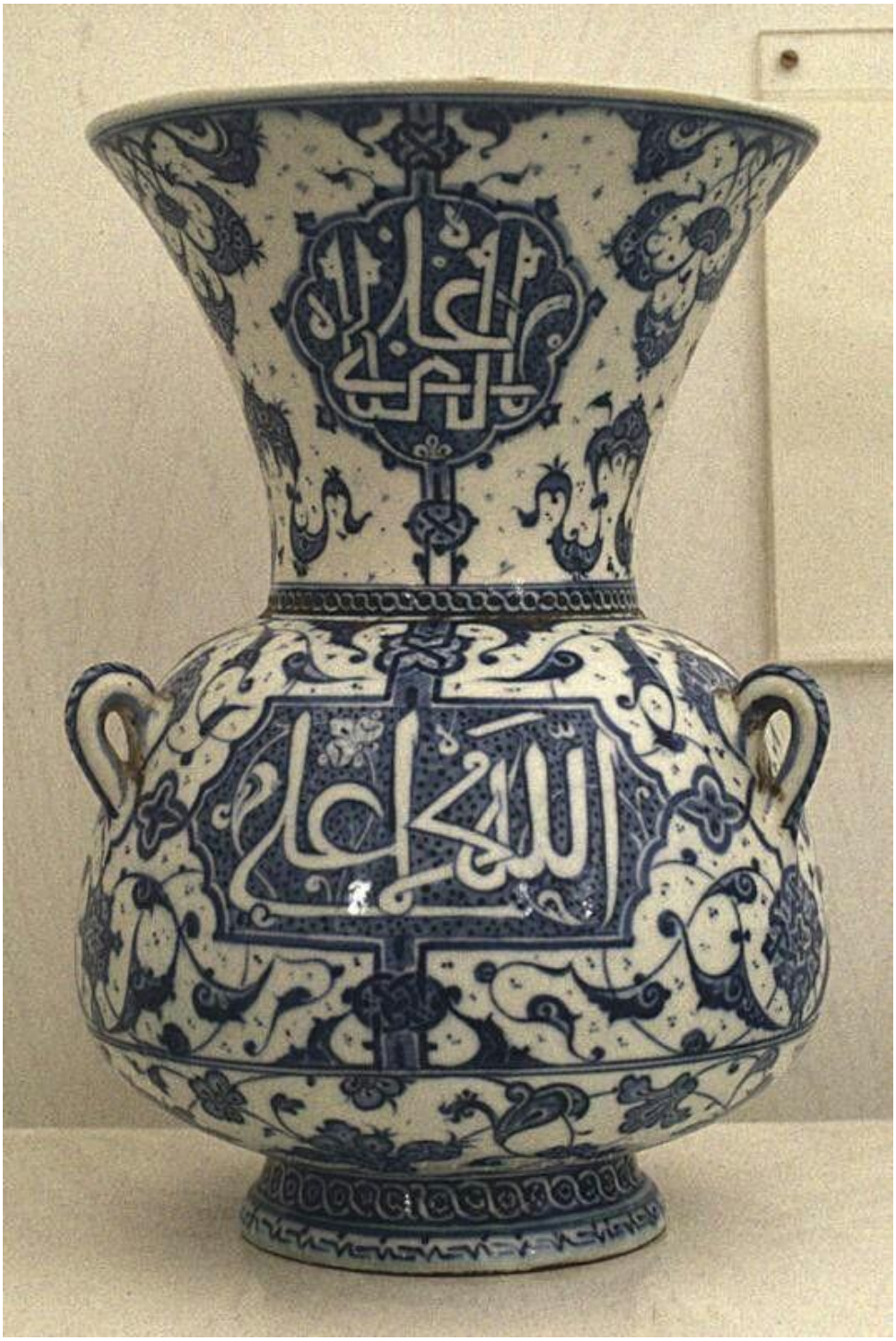

Resim 280. Mavi Beyaz Kandil, İznik, XV. yy, TSM[570].

[570] Tahsin Öz, *Turkish Ceramics*, Published By the turkish press, broaDCasting and tourist department.s. 120.

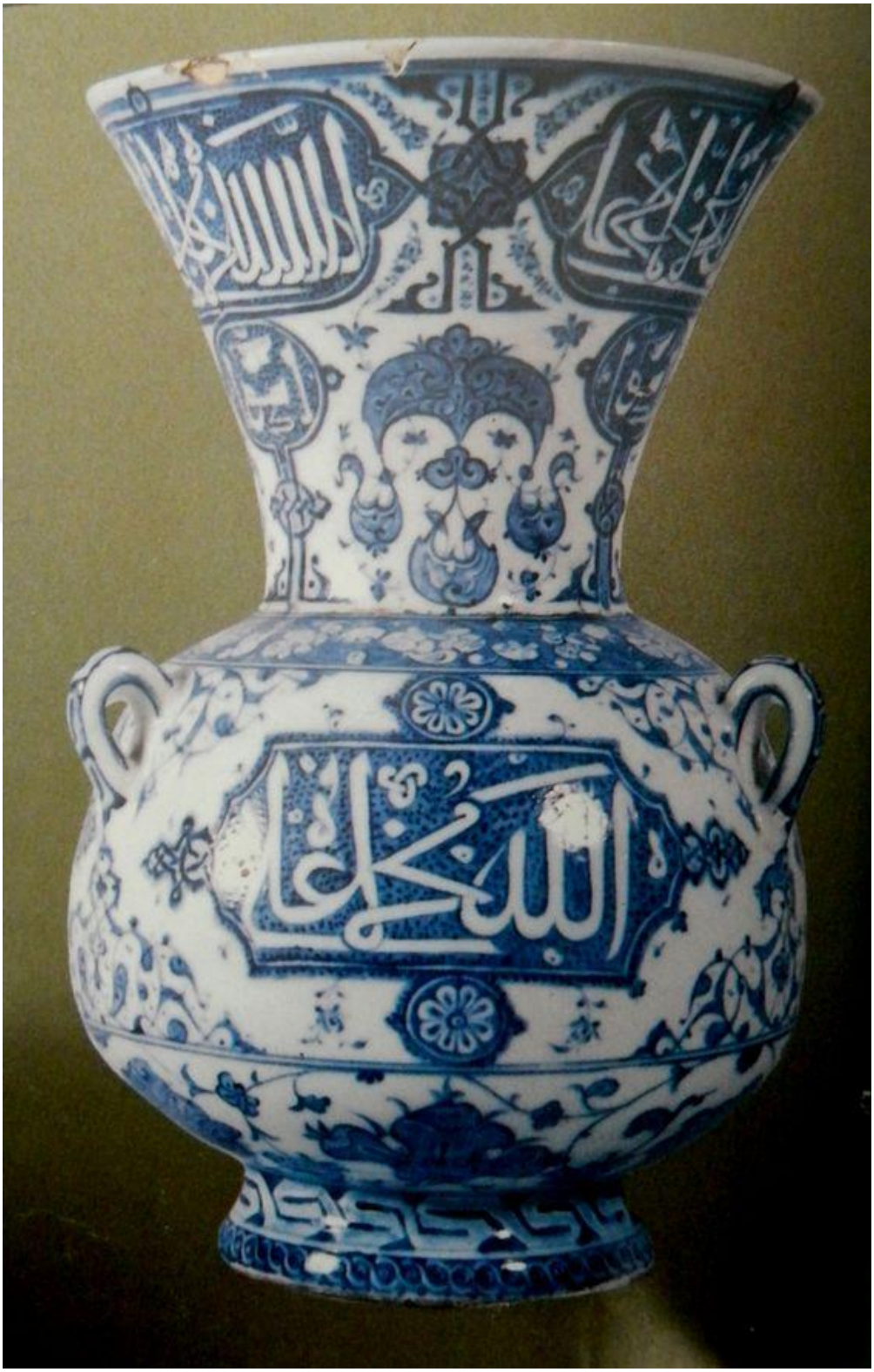

Resim 281. Mavi Beyaz Kandil, İznik, Yaklaşık 1510, Çinili Köşk.

Resim 282. Mavi Beyaz Kandil, İznik, 1510 Civarı, BM G.5.

Resim 283. Kalem Kutusu, Baba Nakkaş Üslûbu, Sultan II. Bayezid Devri, İznik, 1510 civarı, BM, Godman Bequest, OA.1983.7.

TABLOLAR

Tablo 1. Bulut Kanatlı Ejderha

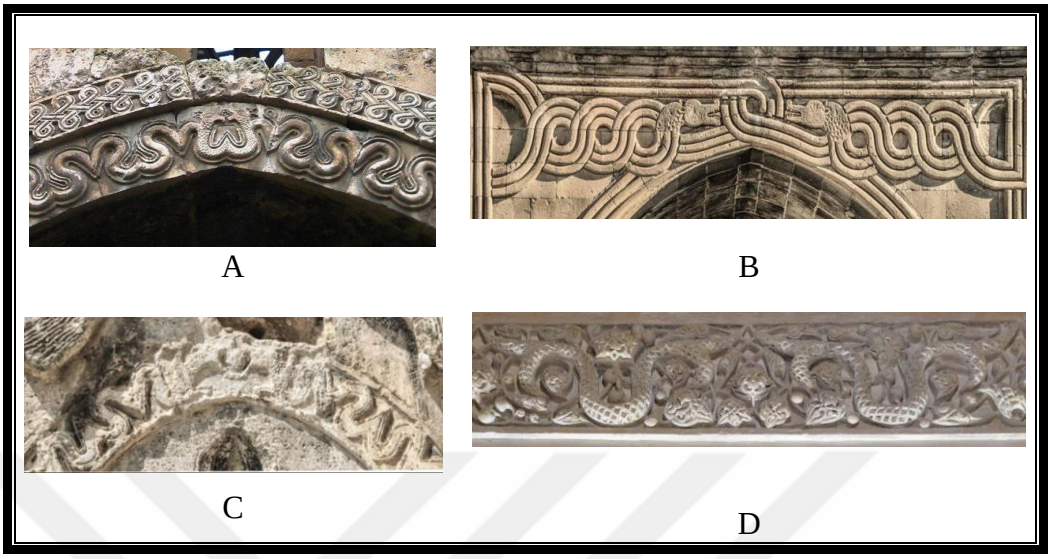

A B C D

Tablo 2. Ejderha Bulut

A B

Tablo 3. Tezyînî (İşlemeli) Bulut ve Yaprak Bulut

A

B

C

D

Tablo 4. Bulut Yaprak

A

B

Tablo 5. Hurde Bulut

A

B

C

D

Tablo 6. Münhanîli (Kıvırcık) Bulut

A

B

C

D

Tablo 7. Dendanlı Bulut

A

B

C

D

E

F

Tablo 8. Kurdele (Kıvrım) Bulut

A

B

C

D

Tablo 9. Bulut Madalyon